

v elity

ÚSTAVU PRO
SUDOBE DĚJINY AV ČR

Politické elity v Československu
1918–1948

Sborník

Svazek 20
1994

Politické elity v Československu 1918–1948

Sborník

Uspořádali Ivana Koutská a František Svátek

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
1994

Institute for Contemporary History

Vlašská 9

118 40 Praha 1

Political Élités in Czechoslovakia, 1919-1948

Compiled by Ivana Koutská and František Svátek

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 20

© 1994 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

ISBN 80-85270-35-8

Republishing of this material in any form is forbidden without permission
in writing from the Publisher.

Ediční řada SEŠITY ÚSD zveřejňuje dokumenty
a studie z oboru soudobých dějin Československa.

Má převážně pracovní charakter
a klade si za cíl přinášet dílčí výsledky
dlouhodobých badatelských záměrů.

Obsah

Elity v Československu 1918–1948? (František Svátek) 7

I. OBECNÁ ČÁST – POJEM ELITY A METODY VÝZKUMU

Emanuel Pecka: Sociologické teorie elity 13

František Svátek: Politické elity v historiografii a politologii:
náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu *elity* 33

Jindřich Schwippel: Členové vědeckých společností a pojem elity
(Otázky kontinuity a diskontinuity) 65

Jaroslav Láník: Elitní čtvrti v prostoru města
(Ke vzniku pražské elitní čtvrti Ořechovka) 72

II. PŘÍPADOVÉ STUDIE – K DĚJINÁM POLITICKÝCH ELIT V ČESKOSLOVENSKU

Martin Kučera: Významní legionáři v roce 1938 (Příspěvek k vý-
zkumu společenských elit meziválečného Československa) 81

Jaroslav Bouček: Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit
po roce 1945 147

Věra Břachová: Akce „D“ a internace československých důstoj-
níků v TNP Mírov 181

František Helešic: Komunističtí novináři 1921–1938
(Příspěvek k formování „revolučních elit“) 194

Jindřich Pecka: Revoluční národní výbory jako prostor pro míst-
ní elity 233

Zkratky 255

Summary 257

Elity v Československu 1918–1948? (František Svátek) 7

I. OBECNÁ ČÁST - POJEM ELITY A METODY VÝZKUMU

František Svátek: Sociologické ročníky elity 13

František Svátek: Politické elity v historiografii a politologii 13

František Svátek: Čtení problematiky identity - slova - pojmy elity 13

Jindřich Šchwepel: Čtení vědeckých společností a pojem elity (Ověřování komunity a diskontinuity) 62

Jaroslav Lánský: Elitní čtení v prostoru města (Ke vzniku pražské elitní čtení Olšovčova) 72

II. PŘÍPADOVÉ STUDIE - K DĚJINÁM POLITICKÝCH ELIT V ČESKOSLOVENSKU

Martin Kučera: Významní legionáři v roce 1938 (Příspěvek k výzkumu společenských elit menšinového Československa) 81

Jaroslav Borůvka: Č. historikologie jako zdroj politických elit 147

Věra Hrabčová: Alice D. a historie československých dějin 181

František Hrabčák: Komunističtí nováři 1931–1938 (Příspěvek k formování „novářských elit“) 194

Jindřich Pechar: Revoluční národní výbor jako prostor pro mluvu elity 203

Závěr 232

Summary 257

Elity v Československu 1918–1948?

Otazník v titulu vyjadřuje dvojí pochybnost: Je možné s dostatečným oprávněním pojem elit v historiografii zavádět a prokázat jeho užitečnost? A přijmeme-li tento předpoklad, existovaly vůbec v Československu politické elity, stačily se vytvořit v krátkém čase jeho existence 1918–1938, nebo obnovit v letech 1945–1948?

Značná část filozoficko-esejistické (a zpravidla se šlechtickou společností a jejími představami spjaté) literatury předpokládá, že pro zrození elit je třeba dlouhého času – nejméně tří generací, spíše však několika století, předpokládá tedy sepětí pojmu elita s privilegii aristokratického rodu. Z tohoto pohledu je ovšem pojem **československých** elit a priori nemyslitelný. Kupodivu si toho publicistika, která se objevila současně s návratem české šlechty a restitucemi jejich majetku a která propagovala šlechtické hodnoty, příliš nepovšimla. Metodicky je ale jistě hledisko prestiže „tradičního“ rodu důležité; jako kritérium „elitního“ či častěji měšťanského patricijského rodu (např. u rodiny Fričů, Emlerů, Šámalů aj.) nebo svobodného selského gruntu s dlouhou řadou předků se v biografiích i u politických elit zdůrazňuje tam, kde je to možné. Pokud ovšem definujeme politické elity jako elity funkční, bez vztahu k rodu, není tato „starobylost“ důležitá. Lze také říci, že zájem o elity všeobecně šel v české společnosti ruku v ruce se zájmem o **šlechtu**, nebo alespoň o vlastní měšťanskou či selskou genealogii.

Současně s postojem *konzervativním* lze v časopisech a publikacích *amatérských genealogů* najít zpravidla i postoje a ideologie *elitismu*, tj.

ideologie programově hlásané nadřazenosti, privilegovanosti vlastního „stavu“, „rodu“, či „třídy“, i když ne otevřeně proklamované.¹

K užitečnosti pojmu elit v historiografii lze zatím říci jen tolik, že jde o pojem a přístup standardní v politologii a sociologii a jeho přesah či transfer do historiografie se už v některých zemích osvědčil. (Podrobněji viz v samostatné stati dále.) Mnoho závisí také na tom, jak pojem *elita* budeme chápat, jak jej budeme v historickém výkladu užívat. Jde tedy také o problém teoretického, referenčního rámce, uprostřed velmi rychle se měnícího postavení historie jako vědy (je vědou?) a věd o člověku a o společnosti vůbec. K těmto velkým otázkám přináší sborník jen několik orientací a materiálií, nikoliv odpovědí.

Sborník vznikl v rámci širšího výzkumného projektu „Politické elity v Československu a jejich vývoj v letech 1938–1953/55“. Premisy projektu lze shrnout takto:

Krise československé společnosti a politiky od Mnichova v roce 1938 až po převrat roku 1989 byla také a především krizí *politického řízení*. V historiografii se při interpretacích takových událostí, jako byl Mnichov, 15. březen 1939 nebo poválečný vývoj ke komunistickému uchopení moci, nejčastěji poukazuje – vedle zahraničních vlivů a politiky mocností – na *selhání vůdců*. Politické osobnosti, dějinní aktéři událostí, však jednají

1 Srv. časopis *Rodopisné společnosti v Praze*, roč. 1, 1929 až 17/18, 1945/46, který přinášel i genealogické články o měšťanských rodech. Amatérský – tým není řečeno, že nebyl na vysoké úrovni, ale že byl pěstován s láskou – zájem o genealogii a heraldiku vydržel i nepřízeň doby „reálného socialismu“ a tiskovinami či rozmnoženými bulletiny udržoval kontinuitu činnosti, srv. bulletin *Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze*, později *Heraldika a genealogie*, který vycházel od roku 1969. V obrozenecké době bylo pěstování genealogie s heraldikou nejen oblíbeným vlasteneckým činem historismu, ale často i snahou potvrdit si vlastní „starobylý původ“ selského svobodníka, nebo dokonce původ zemanský. Viz Krejčík, Tomáš: *Z dějin českých genealogických a heraldických zájmů do poloviny 19. století*, *Sborník archivních prací*, 32, 1982, s. 480–505, Polišenský, Josef: *Historie a genealogie*, Jižní Morava 20, 1984, sv. 23, s. 73–82, Krejčíková, Jarmila – Krejčík, Tomáš: *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*, Praha 1987 (Skriptum pro posluchače filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně). Hlaváček, Ivan – Kašpar, Jaroslav – Nový, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1988 (kapitoly R. Nového). Tito autoři byli také ochránci a garanty odbornosti členů genealogických a heraldických kroužků, které se udržovaly zejména v klubech při větších podnikcích (Praha, Ostrava, Jílové u Prahy atd.). Genealogie je jednou z nejdůležitějších pomocných věd historických pro historika *elit* – a v československých podmínkách důležitou vědou pro soudobé dějiny vůbec!

v určitých institučních strukturách, politických institucích a systémech, jsou vrstlí do společnosti a přejímají z jejích představ a nadějí svou legitimitu, v jejich skladbě se odrážejí i specifické rysy sociální struktury společnosti. Jsou také nesení *politickou kulturou* země, kterou přebírali, v níž vyrůstali a byli formováni, současně ji jako politikové později ovlivňovali, transformovali. To vše je vyjádřeno v konceptu *politických elit*, s nimiž ale těsně souvisejí a spolupracují i *skupiny sociálních, hospodářských a intelektuálních elit*.²

Pojem politická elita je zde předběžně chápán jako vzorek malé skupiny (společenské a politické *minority*) politicky významných aktérů, lidí, kteří byli v blízkosti politického rozhodování, zejména se zřetelem k uvedeným zlomům v dějinách Československa, jeho krizovým letům. Otázky teoretické diskuse o vymezení či definici pojmu *elita*, stejně jako o možnostech použití tohoto konceptu v empiricky zaměřených studiích na současnost (zejména v politických vědách), nebo na minulost (převážně historiky), jsou naznačeny ve dvou studiích v prvním oddíle tohoto sborníku. V průběhu práce na projektu se ukázalo, že původní snaha konfrontovat analytické průřezy stavu „elit“ k roků 1938, 1945, 1948 vede badatele chtě nechtě k událostem předchozím i následujícím. Politické elity z roku 1938 se ke svému postavení dostaly zpravidla již v letech 1918–1920 a jejich biografické profily sahají až do 19. století. Pokusy zachytit profily skupin, které se na formování politických elit v roce Mnichova podílely, vedly proto zpět k historii celé první Československé republiky. Podobně úkol popsat empirickým výzkumem politické elity roku 1945 a 1948 vedl k otázce po povaze a složení „revolučních elit“ či potenciál-

2 Francouzský historik *elit* Chaussinand-Nogaret definoval pro potřeby historického projektu výzkumu *francouzských elit* svůj předmět takto: „frakce obyvatelstva, v níž se koncentruje moc, autorita a vliv“, přičemž základem jejich výsadního postavení je kombinace „rodu, vědění a peněz“; proto se také *elity* „podobají vždy více či méně spiknutí mocných. Avšak ve skutečnosti čerpají vždy svou inspiraci a svou podstatu v lidu. Potřebují se od něj zdánlivě oddělit, jako část národa, která je postavena nad národ obecný, nad ty, kteří pasivně poslouchají a provádějí jejich pokyny. Avšak toto oddělení je jen zdáním, iluzí, mají s národem společný reliéf, každý konflikt, který jde napříč společností, se opakuje v elitách a podrobuje si je stejně jako národ. I kdyby si sebevíce přály žít v izolaci, jsou vpleteny na všech úrovních do společenské tkáně; nakonec jsou vždy, jako ti, kterým národ vděčí za triumf, nebo jako oběť, která nese vinu za porážky, tím nejčastějším terčem, který je činěn odpovědným za národní osud.“ *Histoire des élites en France, du XVIIe au XXe s.*, dir. par Guy Chaussinand-Nogaret, Paris, Taillandier 1991, úvod, s. 12, 13.

ních kontraelit existujících v ČSR ještě ve 20. a 30. letech. Vzhledem k rozsahu příspěvků a stavu práce na poválečném období soustřeďuje první sborník příspěvky, omezující se v podstatě na období první republiky, s určitými přesahy k roku 1945 a k poválečné „destrukci“ těchto elit.

V první části sborníku jsou zařazeny články, které slouží k orientaci v teoretických problémech studia elit a uvádějí příklady ze zahraniční praxe nebo naznačují možnosti různých přístupů a témat. První dvě statě informují o odborné literatuře a podávají přehled o stavu bádání. Jsou to studie **Emanuela Pecky** o sociologii elit a **Františka Svátka** o historiografii a politologii elit. Další dvě statě ilustrují možnosti tematických polí a rozdílných metod. **Jaroslav Láník** pracuje metodami sociální demografie a určuje na vzorku jedné ulice Prahy novou „reprezentační“ a elitní městskou čtvrť, stať **Jindřicha Schwippela** informuje o pramenech k dějinám vědecké elity a možnostech jejího studia na bázi dat zpracovaných a počítačově již zaznamenaných v Archivu AV ČR.

Materiálové studie o politických elitách a kontraelitách – se zřetelem k vytváření biografické báze pro srovnávací studie elit – tvoří druhou část sborníku. Není snad třeba zdůrazňovat, že jde jen o hrstku z mnoha možností, které se ke studiu elit nabízejí. Sjednocuje je téma války a revoluce, vliv, kterým byl vznik Československa v roce 1918 i 1945 poznamenán: z hlediska elit jakousi charismatickou kolektivní prestiží „bojovníků“, současně i násilím války, brutalitou, která se ovšem projevila především represemi po druhé světové válce.

Studie **Martina Kučery** o legionářích potvrdila, že příslušníci československých legií z první světové války zaujímali mezi elitami první republiky významné místo, těšili se většinou vysoké prestiži, a jejich představitelé měli podíl na rozhodovacím procesu. Studie **Františka Helešice** o komunistických novinářích před a po válce zdůrazňuje válečné ztráty asi nejkvalitnější a intelektuálně nejschopnější skupiny této politické strany. Stať **Jaroslava Boučka** o československých interbrigadistech ve Španělsku, založená na výzkumu archivního fondu, a – jako vzorek lokálních elit za revoluce – stať **Jindřicha Pecky** o Národních výborech v roce 1945 zahrnují skupiny, které můžeme zařadit k „revolučním elitám“ či kontraelitám. Jejich příslušníci patřili po roce 1945 – někteří z nich i po únoru 1948 – k novým mocenským elitám. Velmi brzy se však většina příslušníků těchto skupin stala obětí represí, stejně jako důstojníci československé armády, o nichž podává na základě rehabilitačních spisů zprávu **Věra Břachová**.

K těmto studiím by samozřejmě bylo třeba připojit mnoho dalších, o skupinách mocenských elit první republiky z vrcholové sféry moci, jak se o nich již psalo v literatuře o tzv. *Hradu*, nebo obecněji o *politickém systému první republiky*. V době práce na sborníku vyšly biografické studie o *prezidentech Masarykovi i Benešovi*, premiérovi *Švehlovi* a některých dalších politicích a vůdcích stran. K dějinám politického systému politických stran a administrativy první republiky a jejího závěru připravujeme – opět z pohledu *elit či politického personálu* – samostatný sborník, kde se k otázce tzv. skupiny Hradu i jeho odpůrců vrátíme.³

František Svátek

3 Sborník je sestaven z referátů přednesených na pracovním semináři v prosinci 1991. Text příspěvků byl autory přepracován a doplněn, připojeny byly i některé studie další (Láník). Referát I. Koutské o „předání zahraničních úřadů ČSR německým vyslanectvím v roce 1939“ byl podstatně rozšířen a je vydáván redaktoři tohoto sborníku samostatně i s edicí pramenného materiálu. Referát A. Klimka o Benešově okruhu blízkých spolupracovníků nebyl pro autorovy jiné závazky z časových důvodů zpracován do definitivní verze, ale bude, jak doufáme, zařazen do dalšího sborníku, věnovanému jednotlivým užším skupinám elit politických stran a byrokracie. Redaktoři sborníku respektovali právo autorů na samostatný názor, jak je to místy patrné v poněkud se rozcházející interpretaci. Pokud došlo ke krácení nebo stylistickým úpravám, byly opravy projednány s autory.

I. OBECNÁ ČÁST

POJEM ELITY A METODY VÝZKUMU

Sociologické teorie elity

Emanuel Pecka

I

Zájem o skupiny, jež tvoří součást sociální struktury společnosti, se nemůže obejít bez zjištění, že existují takové skupiny, které na rozdíl od ostatních mohou mít vliv nebo vykonávat závažná rozhodnutí, jež se dotýkají samotného charakteru společnosti. Tento zájem je zcela oprávněný jednak proto, že v moderních společenských útvech existuje zřetelná tendence k specializaci řídicí činnosti a jednak proto, že ani v nejdemokratičtějších společnostech nemůže „lid“ bezprostředně vládnout. Problematika elity a elitismu tak zůstává neustále ve středu pozornosti sociologie politiky.

Existence sociálních skupin – v minulosti i v současné době –, které rozhodují o závažných otázkách ekonomiky, politiky a kultury, je zcela logickým předpokladem pro možnost vzniku různých teorií elity. Pojem „elity“ a vznik různých teorií elity tak mají svoji oprávněnost. Je to dáno především existencí faktické nerovnosti mezi lidmi v oblasti ekonomické, politické a kulturní. Působí však i nerovnosti v osobních vlastnostech a schopnostech jednotlivců. Moderní demokratické společnosti se budou zajímat především o rozdíly mezi lidmi v jejich schopnostech a nadání, ostatní faktory však budou i nadále hrát nezanedbatelnou roli.

Významným okruhem otázek pro zkoumání teorie elity jsou podmínky té či oné společnosti pro rozvoj talentů s mimořádnými vlastnostmi a schopnostmi, dále pak, jaké jsou v té či oné společnosti předpoklady pro jejich uplatnění. Je to prostor pro souvislosti mezi „objektivními“ struktu-

rálními faktory a individuálními dispozicemi. Řada historických monografií se zabývala problematikou, v níž aktéři s vysokým stupněm kvality vlastností a schopností se nemohli prosadit proto, že charakter sociální struktury jim vymezoval prostor a postavení, které tuto realizaci znemožňovaly. Zvláště pokud jde o pozice vládnoucí elity, je vždy nezbytné určitě spojení osobních vlastností s možným postavením v mocenské struktuře společnosti. Mocenská elita v tomto směru představuje skupinu lidí, která rozhoduje o závažných otázkách vývoje společnosti. Toto vymezení je možno doplnit určitým hodnotícím přístupem. Ne každá mocenská elita je spjata s retardačními procesy ve společnosti, ne každá však musí zajišťovat progresivní kroky ve prospěch širšího společenství. Každé elitě však její postavení v mocenské struktuře umožňuje vytvářet vlastní sebeinterpretaci, obvykle jako pokrokové síly. Tyto interpretace vyjadřují namnoze tendence upevnit daný, i když někdy problematický politický systém; zároveň naznačují, že teorie elity není jednotnou teorií.

II

Klasická teorie elity se opírá o filozofické vzory, o metafyzické pojetí spravedlnosti, vycházející z analýzy strukturovaného jsouca. Z ní vyplývá orientace na předpoklad, že „lid“ potřebuje být veden, protože je svou podstatou nekompetentní k vedoucím činnostem, a že jeho charakteristickým znakem je síla pasivnosti. Podnětným v tomto směru se stalo dílo řeckého filozofa Platona, které působilo v tradici vznikající teorie elity nejen jako inspirující zdroj, ale, zejména v oblasti edukční, jako důkaz z autority. Společenská hierarchizace u Platona odpovídá hierarchizaci jsouca. Odtud se vyvozovalo, že elitismus odpovídá samotné „podstatě“ člověka.

I když ve filozofických úvahách minulosti nalézáme určité koncepte vztahu vládnoucích a ovládaných, vlastní teorie elity svým vznikem spadají do druhé poloviny 19. století. Byla to především díla **V. Pareta**, **G. Moscy** a **R. Michelse**, která koncipovala teorii elity jako autonomní teorii, založenou na kritice klasického modelu demokracie.

Zakladatelským je především dílo italského myslitele **Vilfreda Pareta**. Svoji hlavní práci *Trattato di sociologia generale* vydal sice až v roce 1915, ale byla výsledkem mnoha příspěvků tohoto badatele za dobu několika desetiletí. Pareto žil v letech 1848 až 1923. Když dosáhl vě-

ku čtyřiceti let, rozhodl se skoncovat s jednostrannou vědou, za kterou považoval národní hospodářství, a usiloval o komplexní pojetí společnosti. Byl přesvědčen, že tuto funkci může plnit pouze sociologie.

Zkušenost, kterou jako národohospodář získal, ho vedla k závěrům, že společenské procesy jsou ve své podstatě iracionálního charakteru. **W. Stark** z Fordham University v této souvislosti napsal, že Paretova reakce na problémy doby, v níž žil, byla ovlivněna jeho „psychologií zklamání milence“.¹ Navážeme-li na tuto Starkovu tezi, zjistíme, že Pareto měl v životě několik zřetelných důvodů ke zklamání. Jako národohospodář byl zastáncem principu svobodného obchodu. Tento princip však narážel na tvrdou skutečnost síly monopolů. Další zklamání mu přinesla jeho velká láska – politika (v r. 1882 neuspěl ve volbách do parlamentu). Konečně připočteme-li i rozvrat jeho manželského života, pak souhrn těchto zklamání můžeme shodně se Starkem hodnotit jako faktory, které posilovaly Paretovu představu o iracionalitě života společnosti. Odtud i posilování tendence **chápat teorii elity psychologicky**.

Na rozdíl od Moscovy dichotomie je Paretova koncepce poněkud širší. V Moscově pojetí se společnost dělí na vládnoucí třídu a masy. Pareto překročil sice nepatrně, ale přece jen tento pólový model poukazem na existenci jiných elit vedle elity vládnoucí. Společenský proces chápal jako „boj mezi nekonečným množstvím skupin s rozdílnými zájmy a konečně mezi elitami, které bojují o moc.“² Rozsah elity je dán rozsahem a pestrostí lidské činnosti. Lidé se v ní mohou uplatňovat různě: „nepatrně, průměrně, silně“.³

Pareto nepodal podrobné vysvětlení aplikované na velkou pestrost lidské aktivity. Šachový šampion je pro něho elitou pro nejvyšší stupeň mistrovství ve hře, manželkám monarchů přiznal elitismus buď pro jejich krásu, nebo pro jejich inteligenci, ale dodal, že „jen málo z nich mělo potřebný talent pro politiku, aby mohly hrát nějakou roli ve vládě“.⁴ Skutečným středem zájmu Paretovy teorie elity byla mocenská elita. Takto pak formuloval jednoduchý stratifikační model společnosti:

„Tak dostáváme dvě vrstvy obyvatelstva:

- 1 Stark, W.: The Search of the True Pareto. In: *The British Journal of Sociology*, 1963, č. 2., s. 105.
- 2 Pareto, V.: *Les systèmes socialistes I*, Paříž 1902, s. 43.
- 3 Pareto, V.: *The Mind and Society III*, Londýn 1935, par. 2026, s. 1421–1422.
- 4 *Tamtéž*, par. 2033, s. 1424.

1. nižší vrstva, **neelita**...
2. vyšší vrstva, **elita**, která se dělí na dvě:
 - a) vládnoucí elita,
 - b) nevládnoucí elita.⁵

Pareto nechápe elitu etymologicky a zdůrazňuje, že „je to konečně psychický stav elity, který zkoumáme“.⁶ Podrobněji pak své pojetí vysvětlil ve třetím svazku své sociologie. V úvodu napsal: „Vyšší vrstva společnosti, elita, obsahuje určité skupiny lidí, ne vždy přesně definované, které tvoří aristokracii. Existují případy, kdy většina jednotlivců patřících k takové aristokracii skutečně má žádoucí vlastnosti a kvality, aby v ní mohla zůstat, ale jsou rovněž případy, kdy nemalý počet jednotlivců tvořících tuto skupinu tyto žádoucí kvality nemá. Někteří tudíž mohou získávat významná místa ve vládnoucí elitě a nebo z ní mohou být vyloučeni.“⁷

Jaké jsou to vlastnosti a kvality?

Pareto má na mysli především rezidua. Považuje je za relativně stále dispozice členů každé společnosti. Tyto dispozice mají podle Pareta šest základních tříd, z nichž každá se dělí na několik podskupin. Jsou to: rezidua kombinací, stálých agregátů, projevu citů vnějšími činy, rezidua sociability, integrity osobnosti a pohlavní rezidua. Rezidua II. a III. třídy spojuje Pareto s existencí nižších tříd, zatímco rezidua V. třídy převládají u vyšších tříd.⁸

Vyústění Paretovy teorie elity tvoří jeho pojednání o **cirkulaci elit**. Elitu představuje vyšší společenská třída, vrstva, která se od jiných vrstev liší svými psychickými vlastnostmi. Získáním odpovědi na otázku, co působí právě cirkulaci elit, lze se dopátrat určité představy o tom, proč podle Pareta určité skupiny tvoří elitu a odkud pramení zdroj žádoucích vlastností pro toto postavení ve společnosti. K otázce cirkulace elit Pareto uvedl:

„Historie ukazuje, že když se proporce mezi I. a II. třídou reziduí v elitě začínají měnit, tak proces nepostupuje jednoznačně v jednom směru, ale dříve nebo později je vystřídán pohybem v protikladném směru. Takové protikladné pohyby závisí často na válkách, jak tomu bylo v případě ovládnutí Řecka Římem. Řecko v té době mělo dostatek reziduí I. třídy,

5 Tamtéž.

6 Tamtéž, I, par. 246, s. 169.

7 Tamtéž, II, par. 2051, s. 1429–1430.

8 Tamtéž, par. 1723, s. 1185.

zatímco v Římě výhoda spočívala v reziduích skupinové persistence (II. třída). Protikladný pohyb k pohybu, který probíhal po dostatečně dlouhou dobu, vyplynul z vnitřních revolucí; změna republiky v císařství představovala pohyb, který byl sociální revolucí a hluboce změnil proporce reziduí vládnoucí třídy. Zvažující tyto dva procesy můžeme v hrubých rysech konstatovat, že když protikladný pohyb nepochází z války, pochází z revolucí, podobně jako když na stromě je zralé ovoce, tak je buď trháme, nebo přirozeně padá na zem, nebo je ze stromu získáváme jinak. Příčina právě uvedená – změny v elitě – patří mezi nejvyšší, které determinují formu, kterou pohyb přijímá...“⁹

Proměny vládnoucí vrstvy, výměna elit, se v Paretové úvaze dostává do souvislosti nejen s proměnou reziduí, ale i s vlivem, jaký mají v dějinách společnosti války a revoluce. Elita a její změna závisí na pohybu reziduí, který se však odehrává paralelně s významnými sociálními a politickými změnami. Změna elity determinuje změnu společnosti, charakter jednotlivých epoch života společnosti je určován charakterem elity.

Učení o cirkulaci elit má v Paretové sociologické teorii mimořádné postavení. Zatímco jeho teorie elity jako celek je záležitostí vysvětlující charakteristiky celého sociálního systému, učení o cirkulaci elit je zaměřeno především na politický systém společnosti a tvoří **jádro Paretovy sociologie politiky**.

Svůj názor na cirkulaci mocenské elity Pareto publikoval mnohem dříve, než vypracoval svůj sociologický systém. V roce 1902 vydal v Paříži práci *Les systèmes socialistes*. V ní pojednal o svém pojetí společnosti jako systému jednotlivců, kteří svými závislostmi udržují společnost v rovnováze. Dále zde uvažoval o působení tohoto sociálního equilibria v souvislosti s postupem jednotlivců z řad ne-elity do mocenské elity. Jakékoliv zpomalování tohoto postupu má dvě stránky. Především toto zpomalování může způsobit dříve či později značný rozmach degenerace třídy, která je u moci, a zároveň toto zpomalování může vytvořit možnost dokonalejších kvalit jednotlivců porobených tříd. Vyhrotili-li se tato situace u jednotlivců na obou pólech, dochází k porušení stability sociálního equilibria. Jakýkoliv slabý podnět je pak může rozvrátit. Je to situace, v níž nastává možnost pro boj nebo revoluci, která přivádí novou elitu k moci a kdy vzniká nové sociální equilibrium.¹⁰

9 Tamtéž, IV, par. 221, s. 1552.

10 Pareto, V.: *Les systèmes socialistes I*, s. 30.

Středání elit je zde dovedeno do úrovně sociální zákonitosti, která určuje chod dějin. Přitom jde vždy o proměny psychických vlastností a sil vybraných představitelů nižších vrstev a aristokracie. Kritiku, s níž lze vyslovit souhlas a která je zaměřena na Paretovo učení o cirkulaci elity, vyslovil dosud nejpřesněji anglický sociolog **T. B. Bottomore**: „Paretovo pojednání o vzestupu a pádu elit je zcela neuspokojivé. Nepokouší se shromáždit všechna potřebná fakta (ani pro vymezené období) a ukázat, že jsou zde pravidelnosti v cirkulaci elity, které by mohly být spojovány se změnami v citech, a předpokládá, že tyto vznikly nezávisle. Vytváří pouze historické ilustrace hlavně ze současné italské politiky a z dějin starověkého Říma, aby podpořil své obecné teze.“¹¹

Paretova redukce dějin na boj o postavení mocenské elity, obsažená v jeho koncepci cirkulace elit, je pesimistická, ale má svůj záměr: odhalit neúprosný zákon dějin, potvrzující, že v moderní organizované společnosti nelze uskutečnit demokracii s jejími hesly o bratrství, svobodě a rovnosti. Demokracie může fungovat jen jako ideologie, derivace, kterou elity používají k tomu, aby zaútočily na pozice staré elity, anebo k tomu, aby ozdobyly trůn svého již existujícího panství.

Ke klasické teorii elity lze připojit rovněž jako klasická učení dvou přátel **Maxe Webera** (1864–1920) a **Roberta Michelse** (1876–1936).

Rovněž ve Weberově hodnocení společenských vztahů konce 19. a začátku 20. století nalézáme podobné tóny jako v díle Vilfreda Pareta. Američtí sociologové **C. W. Mills** a **H. Gerth** dokonce napsali, že jeho reakce na složitost uvedené doby je reakcí nostalgického liberála.¹² Ve své rozsáhlé studii dále o Weberovi uvedli: „Weber ztotožňuje byrokracii s racionalitou a proces racionalizace s mechanismem, depersonalizací a nátlakovou rutinou. Racionalita se v tomto kontextu jeví jako nepřátelská osobní svobodě. Tudíž Weber je nostalgický liberál, který pocítuje, že se dostal do defenzivy. Naříká nad člověkem, kterého vybírá a formuje mechanismus a rutina byrokracie. Ponížený profesionál veřejně schválený a zkoušený a připravený na závislost a kariéru. Jeho touha po jistotě je vyrovnávána jeho umírněnými ambicemi a odměňována vážností oficiálního statutu. Tento typ člověka Weber oplakával jako malou rutinovanou znetvořeninu, prostrádající heroismus lidské spontánnosti a vynalézavosti.“¹³

11 Bottomore, T. S.: *Elites and Society*, Londýn 1966, s. 52.

12 Gerth, H. J. – Mills, C. W.: *From Max Weber. Essays in Sociology*. Londýn 1967, s. 50.

13 *Tamtéž*.

Weberova „nostalgie“ je však ve vztahu k celkovému hodnocení byrokracie nepatrnou poznámkou vyjádřenou výkřikem: „Puritán chtěl být zaměstnaneckým člověkem, kterým musíme být my.“ Změny ve vývoji společnosti na přelomu 19. a 20. století přinesly nebývalý stupeň **institucionalizace vztahů mezi lidmi**. K řízení společenských institucí v rámci jejich složité organizace bylo nezbytné zvyšování kvalifikace správy. A právě zde je zdroj Weberova elitismu. Zachránit rozvoj společnosti znamená byrokratizovat správu institucí. Diletantizace správy institucí by za daných poměrů vedla k úpadku společnosti.¹⁴ Je to existenční otázka, která volá po **byrokratizaci** a která je podmíněna nejzákladnějšími faktory rozvoje společnosti, „moderní technikou a ekonomikou“.¹⁵ Byrokratická organizace společnosti je podle Webera účelovou organizací, založenou na racionalitě stanovení cílů, prostředků a předvídání následků.¹⁶ K základním znakům byrokratické organizace společnosti patří podle Webera nejen odborná školení a rozdělení kompetencí, ale i **hierarchie a instanční postup**. Podobně jako Pareto dospěl i Weber od obecného modelu společnosti k určitému soustředění na politickou sféru, jak o tom svědčí jeho přednáška z roku 1919, nazvaná Politika jako povolání. Také politická sféra je byrokratickou organizací včetně hierarchie a instančního postupu a zároveň v ní působí základní typy organizace (tradicionální, charismatický, racionální).

Hierarchie a instanční postup mají v politice svůj výraz ve **vůdcovství**. Politika je pro Webera elitní, vedoucí činností. Politikou rozumí jednak „každý druh samostatně **vedoucí** činnosti“ a jednak, a to zvláště, „vedení nebo ovlivnění vedení **politického** svazu, tedy dnešního státu“.¹⁷ Kdo provozuje politiku, kdo chce ovlivňovat vedení státu, musí podle Webera usilovat o moc. Politik usiluje o moc, aby mohl rozhodovat. Toto úsilí je však třeba opřít o „tři vnitřní zdůvodnění“, o **tři ideální typy autority**, jimiž se vůdce odlišuje od vedených.

Weberova charakteristika typů autority je následující: „Jednak autorita věcně **včerejšího mravu** posvěceného platností od nepaměti a zachovávaného ze zvyklosti. Je to tradiční vláda, jak ji vykonával patriarcha a dědičný vládce starého ražení. Pak autorita nadpřirozeného osobního **da-**

14 Weber, M.: *Die Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen 1921, s. 128.

15 *Tamtéž*.

16 *Tamtéž*, s. 12.

17 *Z díla Maxe Webera*. Praha 1966, s. 3.

ru milosti (charisma), zcela osobní oddanost a osobní důvěra ve zjevení, hrdinství nebo jiné osobní vlastnosti jednotlivce. Je to 'charismatická' vláda, jak ji vykonávají proroci nebo – v politické oblasti – zvolený vojevůdce nebo hlasováním lidu přijatý vládce, velký demagog a vůdce politické strany. Konečně vláda pramenící z legality, z víry v platnost legálního **ustanovení** a věcné kompetence, odůvodněné racionálně vytvořenými pravidly. Z hlediska poslušnosti v plnění ustanovených povinností je to vláda, jak ji vykonávají moderní služebníci státu a všichni nositelé moci, kteří se mu v tomto ohledu podobají. Je evidentní, že ve skutečnosti podmiňují poslušnost kromě nejrůznějších zájmů nanejvýš hrubé pohnutky strachu a naděje – strach před mstou magických mocí nebo držitele moci, naděje na odměnu na onom nebo na tomto světě. Ptáme-li se po „legitimních“ důvodech této poslušnosti, pak narazíme ovšem na uvedené tři čisté typy. A tyto představy o legitimitě a jejich vnitřní odůvodnění mají značný význam pro strukturu vlády.¹⁸

Weberův elitismus spočívá na dichotomii „poslušnost“ a „legitimní panství“. Její podoby mohou mít řadu variant. Příkladem v tomto smyslu je politický život Anglie, Německa, Spojených států. Ve všech těchto státech Weber nalézal její projevy, které formuloval rovněž jako ideální typy: „Máme však na vybranou pouze demokracii s vůdci a mašinerií, nebo demokracii bez vůdců, tj. vládu politiků z povolání, kteří pro to nejsou povoláni, politiků bez vnitřních, charismatických kvalit, které právě dělají vůdce. A to znamená pak to, co někdejší stranická fronta obyčejně označovala za vládu kliky.“¹⁹

K úplnosti Weberova pojetí elitismu patří i některé charakteristiky, které jsou nezbytné pro jednotlivé příslušníky mocenské elity. Za dvě hlavní vlastnosti považoval Weber „odstup“ a „vášnivost“. Ve své přednášce o politice jako povolání k tomu uvedl: „A přece oddanost politice, nemá-li být frivolní intelektuální hrou, nýbrž lidsky opravdovým jednáním, může se zrodit a být živena jen z vášnivosti. Toto silné duševní ovládnutí, které je známkou vášnivého politika a odlišuje jej od sterilně rozhořčených politických diletantů, je však možné, navykne-li si na odstup v každém smyslu slova. Být silnou politickou osobností znamená především mít tyto vlastnosti.“²⁰

18 Tamtéž, s. 2.

19 Tamtéž, s. 50.

20 Tamtéž, s. 53.

Funkcí elity je vůdcovství a vedení, které je legální a je vždy v určitém historickém kontextu uznáváno nevládnoucí většinou. Tento vztah je základem organizace společnosti. Weberův vliv se právě v pojetí organizace projevil v díle Roberta Michelse. V předmluvě k druhému vydání své práce o stranictví (*Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*), která byla přeložena do češtiny jako *Strany a vůdcové*, doznal Michels podstatný vliv Maxe Webera na závěry v knize obsažené. „Osobní a písemný styk s ním“ – napsal Michels – „nebyl bez vlivu na mnohá místa knihy.“²¹ Weber byl také jedním z prvních kritiků Michelsova díla.

Michelsova kniha vyšla v roce 1911. Myšlenky o vůdcovství, stranictví, organizaci a o elitě nejen zahrnuly Weberovy připomínky, ale v určitém smyslu rozvíjely střízlivý racionalistický přístup v rigoróznější podobě, než tomu bylo u samotného Webera. (Pravdu má ovšem **R. Dahrendorf** v tom, že kniha vděčí – za víc než připouští – práci **M. Ostrogorského** *La démocratie et l'organisation des parties politiques*, Paříž 1903.)²²

Ve svém přístupu usiloval Michels o vyloučení citových prvků při analýze takových fenoménů, jakými jsou demokracie, vůdcovství a stranictví. „Jsou lidé,“ psal Michels, „kteří jmenovitě ve věcech politických a náboženských nemohou vyslechnout odchylného mínění, aniž se jim rozbuší srdce. Ty ponechte v klidu. S těmi nelze počítat, neboť bušení srdce vylučuje myšlenkovou práci.“²³

Michels takto přistupuje především k otázce vztahu demokracie a organizace. Uvádí tři tendence, které demokracii omezují a znemožňují. Spatřoval je „1. v podstatě lidské přirozenosti, 2. v podstatě politického boje a 3. v podstatě organizace.“²⁴ Všechny tři tendence ústí ve vládu elity. „Demokracie vede k oligarchii, stává se oligarchií.“²⁵

Michels považoval vládu elity za jedinou formu dosud existujících vládních systémů. Nevyhnutelnost elitismu pak dokazoval rozbořením organizace a působení demokratických, konzervativních a revolučních politických stran. Každá organizace i organizace politických stran spěje k oligarchii. Michels tuto svoji myšlenku dokazoval takto: „Vnitřní podstata

21 Michels, R.: *Strany a vůdcové*. Praha 1931, s. 5.

22 Dahrendorf, R.: *Úvahy o revoluci v Evropě*. Praha 1991, s. 149.

23 Michels, R.: *Strany a vůdcové*, s. 1.

24 Tamtéž, s. 2.

25 Tamtéž.

právě demokratických stran a mezi nimi opět dělnických stran sociálně revolučních poskytuje nejhodnější a nejučinnější pole k pozorování, které osvětluje tuto tendenci. V konzervativních stranách vystupují, nehledě k období voleb, tendence k oligarchii s onou samozřejmou nezakrytostí, která zásadně odpovídá oligarchickému rázu těchto stran. Ale u podvrtných stran se ukazují tytéž jevy s nemenší evidencí. Zato jejich pozorování je zde rozhodně cennější, protože revoluční strany podle svého vzniku a směru své vůle popírají tyto tendence a vznikly z opozice proti nim. Vyskytují-li se tyto tendence také v klíně revolučních stran, je to tedy mimořádně pádný doklad toho, že v každé lidské organizaci existují imanentní oligarchické rysy.²⁶

Na základě rozboru údajů především ze života sociálně demokratických stran pak dospěl ke své formulaci, že každá organizace ústí v oligarchii, a že se tudíž ve vývoji společnosti prosazuje „železný zákon oligarchie“, který činí vládu mocenské elity nezbytností.

III

Postklasické teorie elity jednak navazují na klasickou tradici a jednak se snaží překlenout její rozpory odkazem na nové možnosti demokracie. Průkopníky tohoto úsilí byli především **Joseph A. Schumpeter** a **Karl Mannheim**.

Klasická teorie elity řešila otázku vztahu demokracie a elity jednoznačně negací demokracie. Schumpeter a Mannheim ukázali na možnost zachování demokracie i na potřebu jejich elitních představitelů. Schumpeter prostě konstatoval: „Demokracie znamená pouze to, že lidé mají možnost přijímat nebo zamítat ty muže, kteří jim vládnou.“²⁷ Obdobně uvažoval i K. Mannheim. V jeho posmrtně vydaných *Essays on Sociology of Culture* můžeme číst, že „demokracii charakterizuje nikoliv absence jakékoliv elitní vrstvy, ale spíše nový druh výběru elity a nová sebeinterpretace elity“.²⁸

Anglický sociolog **T. B. Bottomore** v polovině 60. let již toto spojení – elita a demokracie – považoval za zcela odpovídající požadavkům in-

dustriální společnosti. Zvýšená potřeba elitního vedení demokratických společností odpovídala vědeckotechnickému stupni jejich rozvoje, zvýšené militarizaci, velkému rozmachu mezinárodní soutěže v oblasti ekonomického rozvoje a vzestupu nových národů třetího světa.²⁹

V roce 1966 vydal Bottomore rovněž práci nazvanou *Classes in Modern Society*, v níž srovnal dva tehdy existující typy průmyslových společností s odkazem na odlišnost elitismu v západním a sovětském typu. Tyto dvě společnosti se podle Bottomora nelišily tím, že by v jedné rozhodovala mocenská elita a v druhé nikoliv. Rozdíl spatřoval v tom, že v západním typu průmyslové společnosti rozhodovala elita, která se dostala k moci na základě soutěže velkého množství elit, zatímco ve společnostech sovětského typu vládla sjednocená elita, která patřila k jedné politické straně a která neusilovala o získání mocenského postavení na základě soutěže s opozicí.³⁰

Na přelomu 60. a 70. let provedl výzkum politické elity v SRN **Klaus von Beyme**. Také on konstatoval konsensus mezi politickou elitou a demokracií, když napsal: „Politická elita je označením pro funkčně a pozičně ohraničitelné vedoucí skupiny v politickém systému, jejichž moc v demokracii může být ospravedlněna jen jako derivát suverenity lidu.“³¹ Ve svém výzkumu Beyme rovněž sledoval **vztah elity moci a elity vlivu**. Zatímco **elita moci** provádí významná rozhodnutí širšího dosahu, **elity vlivu** (lobbisté, představitelé zájmových skupin, církevní hierarchie, představitelé masových sdělovacích prostředků a koncernů) mohou mít větší vliv než např. ministři, ale tento jejich vliv je „sektorálně omezen“.³²

Teorie elity má svoji racionální, technickou stránku, která vychází ze zjištění, že v různých oblastech lidské činnosti vznikají hodnoty jako kritéria, podle nichž jen někteří lidé jsou vhodní pro zastávání té či oné významné společenské pozice. Nerespektovat tento fakt znamená nevidět diferenciaci a vertikální strukturovanost existujících společností. **P. W. Kreml** na základě svých studií z poloviny 80. let jde dokonce tak daleko, že příslib elitismu spatřuje v zájmu vlády na celé společnosti, ne pouze na výjimečných skupinách a dodává: „To dovoluje slabším skupi-

29 Bottomore, T. B.: *Elites and Society*, s. 12–13.

30 Bottomore, B. T.: *Classes in Modern Society*. Londýn 1966, s. 12–13.

31 Beyme, K. von: *Die politische Elite in der Bundesrepublik Deutschland*. Mnichov 1974, s. 10.

32 *Tamtéž*, s. 12. O teorii elity v SRN do období konce 60. let viz Jodl, M.: *Teorie elity a problém elity*, Praha 1968.

26 *Tamtéž*, s. 21.

27 Schumpeter, J. A.: *Capitalism, Socialism and Democracy*. Londýn 1961, s. 295.

28 Mannheim, K.: *Essays on the Sociology of Culture*. Londýn 1956, s. 200.

nám spojovat se snadněji s ostatními skupinami, které ovlivňují veřejné záležitosti. Elitistický systém tudíž podporuje poměrně vysoký stupeň rozvoje politického procesu a je daleko více procedurálně otevřený než systémem totalitní.³³

IV

Americké teorie elity navázaly na klasické evropské dědictví, ale v rámci sociologie, která se orientovala převážně empiricky a rozvíjela se především v rámci jejích jednotlivých empirických disciplín.³⁴ Působil přitom i přímý vliv hostujících evropských sociologů, mezi nimiž nelze přehlédnout účast Roberta Michelse na rozsáhlé diskusi o vznikající sociologii politiky, kterou organizovala katedra sociologie na univerzitě v Chicagu v roce 1927. Stejně bychom mohli jmenovat M. Webera, který navštívil Spojené státy americké již v roce 1904 a jehož práce jsou zde od poloviny 20. let překládány. Mezi emigranty, kteří přímo ovlivnili americké koncepty elitismu v sociologii, patří především **P. A. Sorokin** a **J. A. Schumpeter**.

Vliv evropských teorií elity na americkou sociologii spadá do období mezi dvěma světovými válkami, kdy s vlnou empirismu spojeného s kultem racionality vznikají jednotlivé speciální disciplíny sociologie. Ty přinášejí empirický materiál z konkrétních oblastí společenského života a jeho interpretace s použitím teorie elity charakterizuje zvláštnost této teorie a jejího přijetí v Americe. Svědčí o tom četná díla, i taková, která si bezprostředně nevytyčila za svůj cíl vypracovat teorii elity. Ze starších prací jsou to díla **Warnerova** nebo **Druckerova**.³⁵

Empirické zaměření v této oblasti bádání převládá i v současnosti. Zaměřuje se především na výzkum „moderních elit“. **M. D. Irish** a **E. Frank** vyjmenovávají nositele elitismu v souvislosti s jejich působením především na rozvoj základů moderního hospodářství: podnikatelé, bankéři, manažeři a inženýři.³⁶ K „moderním elitám“ se řadí i manažeři

městských správ. Také o této skupině existují četné empirické studie, zaměřené na dílčí detaily jejího působení. V r. 1988 provedl např. profesor **J. M. Schubert** z Alfred University výzkum, v němž se zabýval vlivem věku těchto funkcionářů na aktivní nebo pasivní styl vedení.³⁷ Dospěl k závěru, že vysoce aktivní styl vedení je spjat s věkem kolem 55 let u běžných typů starostů měst. Potom nastává sestup. Rovněž však zjistil, že funkcionáři s velkou zkušeností a vědomostmi jsou aktivní i v sedmdesátiletých letech.³⁸

V dějinách americké teorie elity můžeme najít vedle tohoto dosud nejvýraznějšího směru i takové projevy této teorie, které byly evropským myšlením nejpoučenější a které dnes již patří k americké klasice. Představují je práce **H. D. Lasswella** a **C. W. Millse**.

Jméno amerického profesora na Yale University of Law Harolda C. Lasswella se začalo objevovat od třicátých let v sociologických časopisech Ameriky, Německa a Velké Británie v souvislosti s analýzou takových problémů jako násilí, ideologie, revoluce a propaganda. Všechny tyto otázky zkoumal Lasswell sociologicky, tj. vycházel z předpokladu, že tyto jevy a procesy působí jako důsledek činnosti specifických sociálních skupin. Ve svých prvních studiích Lasswell spatřoval specifčnost těchto skupin především v jejich mimořádném podílu na společenském produktu. Tak zformuloval své pojetí „distribuční elity“. Od tohoto znaku přešel ve čtyřicátých a padesátých letech k analýze podílu na řízení a rozhodování ve společnosti a ke koncepci „manipulátorské“ mocenské elity.

V každé otázce, chápeme-li ji v souvislosti s rozdělením společnosti na nerovné skupiny, se musíme dopracovat určitého typu elitismu. Tak je tomu i u Lasswella, a není tudíž náhodné, že jeho analýza otázek politiky se soustředila k teorii elity. Potvrzuje to celá Lasswellova publikační činnost od jeho *Social Conflict* z roku 1931 přes rozsáhlý projekt výzkumu RADIR z roku 1952 až po knihu *Research in Politics, Government and Law*, vydanou v roce 1963.

Ústředním pojmem Lasswellových studií o elitě je pojem „skill groups“. Jsou to skupiny, které mají rozhodující vliv na změny ve společnosti, jsou výlučné a tvoří malou část společnosti. Na vysvětlenou

37 Schubert, J. M.: Age and Active – Passive Leadership Style. In: *American Political Science Review*, 1988, č. 2.

38 Tamtéž, s. 763.

33 Kreml, P. W.: *A Model of Politics*. New York 1985, s. 183.

34 Pecka, E.: Speciální sociologické disciplíny jako zdroj americké teorie elity. In: *Věda – škola – praxe*, 1966, č. 2, s. 94–106.

35 Warner, W. L. – Lunt, P. S.: *The Social Life of Modern Community*. New Haven 1941. Drucker, P. F.: *The New Society*. New York 1962.

36 Irish, M. D. – Frank, E.: *Introduction to Comparative Politics*. New York 1978, s. 140.

uvedl: „Naše definice vylučuje manuální pracovníky, kteří nemají žádnou kvalifikaci... Profese se ovšem zahrnují.“³⁹ Lasswell nabádal vždy k analýze těchto otázek v určitém historickém pojetí: „Naším úkolem je orientovat se na minulost, přítomnost a budoucnost kvalifikovaných skupin ve vztahu k nekvalifikovaným skupinám a na vzájemný vztah obou.“⁴⁰ Skill group, kvalifikovaná skupina, se skládá z členů, kteří jsou jednak schopni učit se sami, jednak učit jiné.

Poněvadž se Lasswell soustřeďoval na vztah politiky a elity, stala se častým předmětem jeho zájmu otázka státu nebo širšího pojetí společenského řádu. Tak posuzoval sovětskou společnost a možnosti jejího vývoje ke „commonwealth of skill“.⁴¹ Taková společnost předpokládá svobodný rozvoj talentů, odborníků, těch, kteří jsou schopni učit sebe i jiné. Podmínkou pro takový svobodný rozvoj je volná soutěž. Sovětský svaz, podle Lasswella, nemohl zaručit takový vznik elity, poněvadž „volná soutěž byla zrušena a na její místo nastoupil státní monopol, organizace státu je diktátorská a nikoliv demokratická...“⁴²

Lasswellovo pojetí elitismu navazuje na Paretovu klasifikaci elity s důrazem na elitu mocenskou. Chápal však mocenskou elitu stratifikovaněji, když považoval elitismus za koncentrační bod politické vědy. V elitě moci zahrnoval rovněž „politické strany, obchodní, pracovní, rasové, náboženské a spojenecké skupiny, které jsou využívány politickými stranami“.⁴³ Toto pojetí Lasswell spojoval s otázkou kontroly, která je privilegiem vůdců, ať již v podobě významných osobností nebo institucí. K uvedenému problému napsal: „Politické řízení se týká zachování a rozšíření kontroly hodnot manipulací okolí. Tak elity manipulují symboly, zbožím, službami, prostředky násilí a institucionálními praktikami, zabývají se propagandou, motivy, přinucením a organizací.“⁴⁴

Když v roce 1976 prezident Americké sociologické společnosti **Alfred McClung Lee** hodnotil práci a postoje badatelů, ukázal na dva typy sociologů: na ty, kteří „investují do větší propagace a ozdoby status quo“

39 Laswell, H. D.: How to analyse Politics. Political Elites. In: *The Analysis of Political Behaviour*. Londýn 1947, s. 134.

40 Tamtéž, s. 135.

41 Tamtéž.

42 Tamtéž, s. 136–137.

43 Laswell, H. D. – Blumenstock, D.: *World Revolutionary Propaganda*. Chicago 1939, s. 8.

44 Tamtéž, s. 8–9.

a na nekonformní badatele, jakými byli **W. G. Sumner**, **P. A. Sorokin** a **C. W. Mills**. O nich uvedl: „Všichni tři byli ritualisticky kanonizováni teprve až když zemřeli a jejich dílo bylo expurgováno nebo upraveno.“⁴⁵

K nejnekonformnějším patří právě Millsova kniha *The Power Elite*, v níž odvážně ukázal na intimní skutečnosti tří významných oblastí mocenské struktury USA. Považoval za ně ekonomické, politické a vojenské instituce v jejich vrcholných orgánech. Svou teorii elity koncipoval Mills kriticky. Nevystupoval pouze proti tomu, že armáda, vláda a hospodářské korporace mají moc, ale podrobil kritice především fakt, že tuto moc zneužívají, a tak omezují prostor pro svobodné rozhodování člověka.

Sílu mocenského postavení elity spatřoval v centralizaci a autoritativním jednání vzájemně spojených mocenských institucí a v jimi prováděné manipulaci dokonalými prostředky masové komunikace.⁴⁶ „S postupující centralizací mocenských a informačních prostředků – napsal Mills – „dosahují v americké společnosti někteří jedinci pozic tak významných, že mohou pohlížet z vysoka na všední život prostých lidí a hluboce do něho zasahovat svým rozhodováním.“⁴⁷

Mills podrobně rozebral každou z uvedených hierarchií. Nejde však jen o pouhý popis či konstatování. Millsova práce má zřetelný humanistický étos. Měří fakta ze života americké elity moci otázkami po odpovědnosti této elity vůči „obyčejným lidem“.

Kritický duch Millsovy knihy o mocenské elitě se stal nejen příkladem občansky statečného postoje sociologa, ale ve své době i výzvou ke kritice akademické a více či méně konformní sociologie v USA. Obviňoval tento směr v sociologii z nezájmu o život „obyčejných lidí“ a dokazoval, především funkcionalistům, že jejich teorie působí jako manipulátorské a tudíž nemohou plnit podstatný úkol sociologie, který podle Millse spočívá v duchovním vyzbrojení lidu.

Ve své teorii elity se Mills zaměřil nejen na kritiku stávajícího stavu vládnoucí hierarchie, ale i na stanovení budoucích trendů ve vývoji mocenské struktury v Americe. Poměrně přesně vystihl, které osobnosti, na rozdíl od minulých epoch, získají v budoucnosti významné postavení mo-

45 Lee, A.: Presidential Adress: Sociology for Whom? In: *American Sociological Review*, 1976, č. 6, s. 926.

46 Mills, C. W.: *Mocenská elita*. Praha 1966, s. 22.

47 Tamtéž.

censké elity. Ukázal v této souvislosti na přeměnu centra iniciativy a rozhodování. Osobnosti s výkonnou mocí, tedy především prezidenti Spojených států, mají velkou příležitost prohlubovat své mocenské postavení. Soudil tak proto, že boj o moc se neodehrával v otevřené politické aréně, ale spíše v orgánech výkonné moci. Tyto změny v centru rozhodování souvisí i se změnami ve způsobech realizace politické kariéry. Mills ukázal, že již není důležité procházet politickými funkcemi v místních společenstvích, ale najít přístup přímo do sféry institucí s výkonnou mocí. Poměr mezi politiky, kteří začali svou kariéru v místním společenství, a politiky nastupujícími přímo do celostátních funkcí se podstatně změnil. V letech 1865–1881 pouze 13 % politiků začínalo svoji kariéru v celostátní politické aréně; v letech 1901–1953 už jen třetina politické elity dosahovala kariéry tímto způsobem. Za Eisenhowerovy administrativy se tento poměr ještě prohloubil.⁴⁸

Millsova teorie elity je teorií humanisty a liberála, který má obavy o osudy demokracie v americké společnosti. Ještě nenastala masová společnost s absolutně neodpovědnou elitou, ale nebezpečí pro demokracii zde existuje. Tak nastoluje vztah masy a demokracie: „... v mase 1. je mnohem méně lidí, kteří své mínění vyjadřují, než lidí, kteří je přijímají, neboť společenství všech kruhů veřejnosti se stává abstraktním kolektivem, složeným z jednotlivců, kteří své dojmy čerpají z masových sdělovacích prostředků. 2. Běžné sdělovací prostředky jsou zorganizovány tak, že je nesnadné, či dokonce nemožné, aby jednotlivec bezprostředně nebo účinně reagoval. Realizace veřejného mínění nějakou akcí se děje pod kontrolou úřadů, které organizují a řídí způsob jejího provádění. Instituce neposkytují mase autonomii, naopak do masy pronikají agenti zmocněných institucí a omezují každou autonomii, která by se mohla vyvinout při vytváření veřejného mínění diskusí.“⁴⁹

Jaký je rozdíl mezi „masou“ a „veřejností“?

Mills k tomu poznamenal: „Veřejnost a masu lze snadno rozpoznat podle toho, které sdělovací prostředky v nich dominují: ve společenství složek veřejnosti je hlavním sdělovacím prostředkem diskuse; existují-li vůbec nějaké sdělovací prostředky, pak ožívují diskusi a rozšiřují její pole tím, že jednu **primární složku** veřejnosti připoutávají k diskusi druhé primární složky. V masové společnosti jsou převládajícím typem sdělování myšlenek

48 *Tamtéž*, s. 279–280.

49 *Tamtéž*, s. 361.

prostředky řízené ústřední autoritou a všechny okruhy veřejnosti se stávají pouhým **odbytovým trhem** pro jejich působení, tj. jsou vydány napospas tomu, co existující masové sdělovací prostředky poskytují.“⁵⁰

Tyto otázky charakterizují Millsův občanský a vědecký postoj nejvíce. Za rozhodující hodnotu zde Mills považoval existenci demokracie. Vláda neodpovědné elity je v rozporu s touto hodnotou. Neznamená to však, že demokracie představuje absenci jakékoliv elity, a že by tudíž každá teorie elity měla být teorií antidemokratickou.

Po Lasswellovi a Millsovi se teorie elity v Americe vyvíjela velmi pestře, s rozdílnými teoretickými hledisky, ideologickou orientací i oblastmi uplatnění. Ve vztahu k evropské tradici zůstává teorií poměrně mladou. Jestliže G. B. Shaw napsal o Americe, že její tradicí je její mládí, pak to platí i o americké sociologii a zejména pak o sociologických teoriích elity.

V

Faktická nerovnost mezi lidmi má své často krajní podoby především v současném třetím světě a to má pochopitelně své specifické důsledky i v postavení politiky a moci. Důsledkem tohoto výrazného charakteristického znaku rozvojových zemí je tudíž i nerovnost v rozhodování a kontrole sociálních procesů. Tyto výkony jsou výsadou společenské minority, politické elity. V rozvojových zemích obyčejně společenská elita nemá mnoho modifikací, ale existuje převážně v podobě mocenské elity.

Žádná rozvojová země se dnes již nemůže vyhnout aktuálním otázkám hospodářského pokroku, zvyšování životní úrovně, zdravotnictví, vzdělávání. Tyto problémy a jejich realizace jsou nutně spojeny s kvalifikací, vzdělaností vedoucích osobností rozvojových zemí. Elitismus není zdůvodnitelný jen touto potřebou, ale má v těchto oblastech světa svoji tradici.

I když bývalé rodinné a kmenové svazky postupně ustupují svazkům formálním, vůdcovský princip se zachovává a přizpůsobuje. Stal se určitou tradicí, která je přijímána nejen vůdci, ale i vedenými. Od elit se očekává záruka dobrého vývoje daných společenství.

50 *Tamtéž*, s. 361–362.

Problematika elity třetího světa nalezla ohlas již v mnoha dílech sociologů a antropologů.⁵¹ Velmi mnoho pozornosti je zde věnováno jednotlivým typům elit třetího světa a jejich podílu na zde probíhajících změnách.

Vedle stranické elity (např. strana Baas v Sýrii) mají poměrně značný vliv některé skupiny **intelektuální elity a vojenské elity**. Intelektuálové jsou často odchovanci západoevropských a amerických univerzit. Jejich cesta ke kariéře elity začíná intenzivní účastí v národněosvobozeneckém boji, jiní svou moc odvozují z postavení v politické straně, k níž patří. **Lucy Mairová**, žákyně antropologa **B. Malinowského**, upozornila ve své práci *New Nations* na mimořádný význam intelektuálů jako mocenské elity pro Afriku. Samotné vzdělání podle L. Mairové, západní vzdělání, bývá podnětem k touze po kariéře, motivem vertikální mobility a také náloží, která rozněcuje pocity nespokojenosti s daným státem intelektuála. Za vrchol kariéry tito „vzdělanci“ považují postavení prezidenta, případně předsedy vlády. Není-li v existující politické struktuře nejvyšší postavení v souladu s nejvyšším vzděláním, jsou ti, kteří takové vzdělání mají, naladění k revolučním činům, které by jim zajistily příslušný status a vysokou roli.⁵²

Boj o postavení elity má však i novější podobu konfliktů mezi generací bojovníků za národní osvobození a mladší generací, přicházející do již nezávislých zemí z evropských univerzit. **Le Vine** se zabýval touto problematikou v roce 1967.⁵³ V té době ve státech Afriky, které dosáhly dosud největšího stupně nezávislosti, bylo politické vedení v rukou generace „starších státníků“, tj. těch, kteří vedli boj proti kolonialismu, zakládali politické strany a vytvářeli nacionální ideologie a doktríny. Byli to tudíž politici, jejichž východiska, politický styl a ideologické postoje odpovídaly mnohem více boji za nezávislost než době konsolidace a hospodářského rozvoje.

Nová generace vůdců a aspirantů na vůdcovství má jiné hodnoty. Především usiluje o efektivnější vládu, o hospodářské reformy, o větší míru politické svobody, o uspokojování širšího rozsahu sociálních požadavků.

51 Elliot, Ch.: *Patterns of Poverty in the Third World*. New York 1975. Van den Berghe: *Power and Privilege at an African University*. Londýn 1973. Klitgaard, R.: *Choosing Elites*. New York 1985. Klitgaard, R.: *Elitism and Meritocracy in Developing Countries*. Londýn 1986.

52 Mair, L.: *New Nations*. Londýn 1963, s. 108–109.

53 Le Vine, V.: *Political Leadership in Africa*. Stanford 1967.

Nezávislost znamenala rovněž změnu ve formách politického jednání a celkové politické kultury, což Le Vine charakterizoval jako obrat „od agitace proti vládě k její ochraně, od nekompromisní opozice k přízpusobení“ a dodal, že za takových okolností „je velmi reálnou otázkou, zda vůdci staré generace mohou efektivně změnit své chování a názory tak, aby to odpovídalo požadavkům porevoluční situace“.⁵⁴

Země, které procházejí přeměnami od systému kmenových neformálních vztahů k „novým institucím“, nemohou být ušetřeny projevů sociálního zmatku a chaosu, jež plodí řadu sociálních chorob, plynoucích často z pouhého nedostatku organizace a evidence. Armáda sama o sobě představuje určitý řád a tím vzrůstá v zemích třetího světa její autorita. I početně jde o sociální minoritu, jejíž status mocenské elity se opírá o monopol zbraní. Organizace, řád, násilí i „kouzlo uniformy“ a v mnoha případech i vyšší stupeň vzdělání (nejen v oblasti vojenské – viz například vzdělanostní úroveň alžírské armády), to jsou silné zdroje, na nichž spočívají základy moci vojenské elity v rozvojových zemích.

Výběrová bibliografie

- Almond, G. A. – Powell, G. B.: *Comparative Politics Today*. New York 1988.
- Bachrach, P.: *Theory of Democratic Elites. A Critique*. Boston 1970.
- Bailey, F. G.: *Humbugger and Manipulation. The Art of Leadership*. Ithaca 1988.
- Barber, J. D.: *Politics by Humans: Research on American Leadership*. Durham 1988.
- Blondel, J.: *Political Leadership: Towards a General Analysis*. Beverly Hills 1987.
- Elau, H.: *Elite Recruitment in Democratic Politics. Comparative Studies across Nations*. New York 1976.
- Farrell, R. B. (ed): *Political Leadership in Eastern Europe and the Soviet Union*. Chicago 1970.

54 *Tamtéž*, s. 2.

- Greenstein, F. I. (ed): *Leadership in the Modern Presidency*. Cambridge 1974.
- Hatcher, P. L.: *The Suicide of an Elite*. Stanford 1990.
- Herzog, D.: *Politische Führungsgruppen. Probleme und Ergebnisse der modernen Elitenforschung*. Darmstadt 1982.
- Klitgaard, R.: *Choosing Elites*. New York 1985.
- Lieber, H. J.: *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*. Bonn 1991.
- Mény, Y.: *Government and Politics in Western Europe*. Oxford 1991.
- Prewitt, K. - Stone, A.: *The Ruling Elites. Elite Theory, Power and American Democracy*. New York 1973.
- Quandt, W. B.: *The Comparative Study of Political Elites*. Beverly Hills 1970.
- Röhrich, W.: „*Demokratische*“ *Elitenherrschaft*. Darmstadt 1975.
- Stanworth, P. - Giddens, A.: *Elites and Power in British Society*. Cambridge 1974.
- Siewert, H. J.: *Lokale Elitensysteme*. Meisenheim 1979.
- Zartman, I. W.: *Political Elites in Arab North Africa*. New York 1982.

Politické elity v historiografii a politologii: náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu *elity*

František Svátek

Velká většina prací, které se zabývají obsahem termínů *pojem*, *koncept* a *teorie elit*, si všímá především hlavních představitelů – autorů základních prací, teoretiků – a jejich díla. Jen zcela výjimečně jsou analyzovány také práce, které vznikaly jakoby v závěsu za každou takovou teoretickou inovací, které zkoušely nosnost teoretických kategorií *elit na empirickém výzkumu*, ať již v přítomnosti – zpravidla to byli politologové nebo sociologové politiky – nebo v minulosti, kde se tento přístup ujal především pro rozbor moderních diktatur, fašismu, nacismu, Frankova Španělska a jiných autoritativních či „polofašistických“ režimů. A přece pro historika, postaveného před otázkou, zda má koncept *elita* vůbec použít a zvážit, jak s ním zacházet, jaké jsou praktické problémy heuristiky, vymezení výzkumných polí atd., jsou tyto práce svým rozbořem empirického materiálu poučnější než sama teorie.

Pokusíme se proto představit – i když nutně ve velmi subjektivním výběru – určitý soubor podobných prací, neboť aplikací teorie elit na společenskovědný výzkum současnosti a minulosti, od antiky až po naše časy, je nepřeberné množství. Otázka, kterou si klademe, je ověřování vhodnosti pojmu *elita* prostřednictvím historie vzniku teorie elit, kritický pohled na „tradiční teorii elit“ jako na ideologii; odtud ale ukážeme na poválečný rozvoj „demokratických“ konceptů elit jako funkčních elit a rozšíření historického zájmu o ně. V této souvislosti nás bude zajímat slovo a pojem, jejich dějiny jako odraz sociálních realit, zejména ve Francii, Anglii, USA a Německu. Studie se na rozdíl od druhé části sborníku nezabývá elitami první ČSR, ptá se však na některé pojmové a historické předpoklady vzniku politických elit v ČSR po roce 1918.

*

Začneme otázkou, která naváže na souhrn sociologických pojednání E. Pecky o teorii elit v předchozím článku tohoto sborníku: není teorie elit jen ideologií, která již předem, a priori, zaujímá postoj „angažovaného sociologa“ buď pro „ornamentaci“ statu quo a zásluh jeho „elit“ (vládnoucí třídy, vrstvy, establishmentu atd.), nebo proti němu z pozic radikálního reformátora či ideologa „revoluční elity“? Nepřekáží proto použití takového konceptu „solidní“ vědecké práci více než jí prospívá?

Každá věda je jistým souborem konvenčně přijatých konceptů, paradigmát a reprodukuje se v určitém diskursu, který je čas od času vystřídán jiným. V naší současnosti zřetelně po celé Evropě i v USA ubylo společenskovědných a také historických prací, které užívají jako základní koncept pojem „třída“, dokonce i ve spojení typu „střední třídy“ (middle classes), nemluvě o „proletariátu“ či dělnické třídě (working class), a namísto toho rychle přibýlo prací, které – pokud jde o skupiny ve společnosti – si všímají elit, ale také *intelektuálů* či *intelligence*, *profesí*, *byrokracie*.

Všechny tyto pojmy mají ke konceptu elity dosti blízko. Do jisté míry je dokonce možné pojem elita použít jako abstraktní společný jmenovatel pro celou řadu těchto termínů a společenských kategorií a seskupovat tak výzkumy, které se jinak dosti rozbíhají, jsou nesnadno srovnatelné a spojitelné k syntézám. Nelze ovšem říci, že by „třídní“ nebo „stratifikační“ přístup k analýze společností, opírající se především o statistické ukazatele, socioekonomické profily a makroanalýzy pozice jednotlivých tříd či vrstev ve společnosti, úplně zmizel; byl jen zatlačen poněkud do pozadí zájmem o mikroanalytické, biografické a skupinově prozopografické analýzy menších a přehlednějších skupin, se zřetelem spíše ke kulturním než statisticko-ekonomickým přístupům.

Tento stav, k němuž se na závěr znovu vrátíme, je výsledkem historického vývoje výzkumu elit v různých politických systémech Evropy po druhé světové válce, paralelně s ním probíhajícího výzkumu a diskuse historiků, sociologů a politologů, užívajícího konceptu třída (termín „politická třída“ je ovšem blízký pojmu *elita* a má naproti tomu mnoho odlišného od konceptu sociální třídy), nebo vrstva (koncept „vůdčí vrstva“, *Führungsschicht*, je často synonymem pro označení *elita*).

I. Teorie elit a jejich autoři jako předmět historického bádání (dějiny idejí, dějiny ideologií, politologické analýzy ideologií)

Z početné literatury o dějinách sociálního a sociologického myšlení pokládám za nejbližší historikovu způsobu uvažování, a proto i nejlepší jako úvod ke studiu, starší práci amerického historika H. Stuarta Hughese, *Vědomí a společnost. Reorientace evropského sociálního myšlení 1890–1930*, kterou může čtenář konfrontovat s více než o dvacet let mladším a ideologicky dosti protikladným pojetím K. D. Brachera a jeho syntézou *Doba ideologií*; Bracher je německý konzervativní teoretik „totalitarismu“, kdežto Hughes americký liberál.¹

Předností Hughese je, že pracuje důsledně s biografiemi a autobiografiemi i korespondencí „velkých“ autorů, zejména zakladatelů „elitologie“, jako byli Pareto, Mosca, Michels, všímá si ale podrobně i jejich společného „předka“ George Sorela, sleduje jejich reakce na „dekompozici marxismu“ (název jedné ze Sorelových prací) a souvislost krize ideje pokroku, marxistického a sociálně reformního optimismu a ideové radikalizace nacionalismu i „revolučního syndikalismu“. Hughes, který je jinak autorem řady knih o italském a německém myšlení se zaměřením na ideové zdroje fašismu, např. biografie O. Spenglera, dokázal postihnout srovnáním paralelních biografií „dekadentní“ dobu konce století. Chápe ji ale současně jako dobu velkých intelektuálních inovací, které doznávaly ještě ve 20. letech. V období 1920–1923 zemřeli Sorel, Pareto, Max Weber, Troeltsch, ač jim většinou nebylo mnoho přes padesát let, projevil se i ztráty zaviněné válkou: Péguy padl hned na začátku, Durkheim zemřel, vyčerpán prací, na konci války; ti kdo přežili a dočkali se vyššího věku, slavili triumf – jako např. Freud, který, ač byl až do války pro širší veřejnost nestravitelný, esoterický, nyní získal obrovskou popularitu. Pub-

1 Hughes, H. Stuart: *Consciousness and Society. The Reorientation of European Social Thought 1890-1930*, New York 1961. Pro větší pozornost věnovanou umělcům a literátům a pestřejší paletu kulturních proudů doby lze použít též Masur, G.: *Prophets of Yesterday. Studies in European Culture*, New York 1965, též německý překlad. (Masur patřil k žákům E. R. Curtia a E. Troeltsche na berlínské univerzitě před nucenou emigrací v roce 1933.) Bracher, K. D.: *Zeit der Ideologien. Eine Geschichte politischen Denkens im 20. Jahrhundert*. Stuttgart 1982, 2. vyd. 1984. Pro komplex literatury o totalitarismu odkazují na svůj pokus o bilanci debaty, in: *Stránkami soudobých dějin. Sborník k počtě Karla Kaplana*, Praha, ÚSD 1993. Koncept totalitarismu má s elitami v mnoha aspektech velmi mnoho společného.

likum nezpозorovalo, že se původní energie generace vytrácí; Bergson byl oslavován ještě ve 30. letech a po druhé světové válce.

To ale už nastupovala nová generace intelektuálů, s novými problémy. Radikalizace, oslava násilí a odsouzení celého pásma umírněného středu, od liberalismu k reformistickému socialismu, zužování prostoru pro politické jednání konsensuálního typu a sílící tlak zprava a zleva stoupenců „angažovaného“ a důrazného, vědomě jednostranného postoje, víry, světového názoru v „boji“ proti jinému, to jsou charakteristické rysy intelektuálních dějin mezi válkami. A právě v nich se teorie elit uplatňuje především jako ideologie.²

Hughesovu práci můžeme porovnat s řadou novějších knih o intelektuálních kořenech fašismu a jeho vztahu k evropské pravici, zejména francouzské. Práce E. Nolteho, v šedesátých letech průkopnické, se v 70. a 80. letech staly modelem pro detailnější průzkum, do kterého byly zahrnovány jednotlivé proudy a skupiny francouzské pravice jako Action Française a Charles Maurras, Barrès, „sorelisté“. Velká biografie Mussoliniho od R. De Feliceho a další italské a evropské práce o italském fašismu prověřily vztah Sorela a jeho *Myšlenek o násilí*, ale také teoretiků elit, Pareta, Moscy a zvláště Michelse, k italské fašistické ideologii.³

2 Hughes, H. Stuart – Spengler, Oswald: *A Critical Estimate*. London 1975 (3. vyd., 1. vydání je z roku 1952); český vydání jeho kniha *Historie jako věda a umění*, Praha 1969. Srv. Bracher, K. D.: *Zeit...*, s. 81 a n. Ke kritice ideologických simplifikací klasických teoretiků elit srv. též Meisel, I. H.: *Der Mythos der herrschenden Klasse. Gaetano Mosca und die Elite*. Düsseldorf 1962. Faul, Erwin: *Der moderne Machiavellismus*. Köln 1961.

3 Sorel, G.: *Réflexions sur la violence*, in: *Mouvement socialiste*, Paris 1906, knižně 1908, 7. vydání, Paris 1930 s dodatkem *Plaidoyer pour Lénine*, v němž Sorel akcentoval příbuznost násilí revoluce bolševiků s revolucemi „zprava“. To k němu také poutá pozornost teoretiků totalitarismu a konzervativců, jako Roberta Nisbeta, J. L. Talmona a dalších. Srv. Roth, Jack A.: *The Cult of Violence: Sorel and the Sorelians*, Berkeley 1980. Odlišně a komplexněji, s pozitivněji vyznívajcími hodnoceními jeho (a proudhonovského) syndikalismu se jím systematicky zabývá francouzský historik Jacques Julliard v časopise *Cahiers de Georges Sorel*, přejmenovaném v posledních letech na *Le XIXe siècle* (Paris). Podobně shrnuje posuzování francouzských pravicových proudů k „pre-fašismu“ v knihách jako Sternhell, Zeev: *La Droite Révolutionnaire: Les origines françaises du fascisme*, Paris 1978, převážně amerických autorů, byla kriticky přijata francouzskou historiografií (srv. více o tom v stati Ch. Prochassona v *ČČH* 1992); diskuse pokračuje stále zvláště v časopisech *Journal for Modern History* (Chicago) a *Journal of Contemporary History* (London). Práce E. Nolteho, *Der Faschismus in seiner Epoche*, vyšla již v pěti vydáních, München 1975. Pro teoretiky elit a jejich vztah k Musso-

Mezi autory teorie elit si zvláštní pozornost zaslouží Robert Michels. I on – a vlastně nejdéle a nejsoustavněji – splynul s italským fašismem. Na evropskou politologii, a také, což je jinak výjimka, u nás, kde byla jeho stěžejní práce přeložena, měl ovšem největší vliv svou pesimistickou sociologií politických masových stran. Jejich vůdci se s železnou nutností stávají manipulátory s členstvem, oligarchické a hierarchické vedení je zastíráno falešnou fasádou demokracie. Je pozoruhodné, že ač se Michelsovy závěry o stranické byrokracii v sociálnědemokratických stranách Druhé internacionály před rokem 1914 v mnohém shodovaly s hodnocením Lenina za války („zrada“ vůdců socialistických stran vůči buržoazii svých zemí, připravená byrokratizací stran a ideovým oportunistem atd.), Lenin nikdy Michelse necitoval. Byl si patrně vědom, že problém *oligarchické vlády* úzké skupiny vůdců ve straně není radno otevírat. Naproti tomu se toto téma dostalo do socialistické i komunistické politické teorie po roce 1945 recepcí myšlenek Antonia Gramsciho, komunistického vůdce v Itálii, který ovšem jako italský intelektuál vnímal italskou politickou myšlenkovou tradici velmi intenzivně a nemohl teorie elit obejít; kromě toho psal své poznámky v *Sešitech z vězení* pro sebe, nikoliv ke zveřejnění.⁴

linimu: Gregor, A. James: *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism*. Berkeley 1979. R. De Felice, *Mussolini il rivoluzionario 1883–1920*, 2. vyd. Torino 1965. Nepřehlednou a rozsáhlou produkci literatury o fašismu je dnes možno zvládnout jen s pomocí utříděných bilancí, srv. podle let vývoj názorů: 1967 Valliani, Leo: *La storia del fascismo nella problematica della storia contemporanea e nella biografia di Mussolini*, in: *Rivista storica italiana* 1967, č. 2, 459–481. 1972 De Felice, R.: *Le interpretazioni del fascismo*. Roma-Bari, 3. vyd. 1972. 1973 *L'Italia tra tedeschi e alleati. A cura di R. De Felice*, Bologna 1973. 1982 *Bologna 1920. Le origini del fascismo*. Bologna 1982. 1985 *Storiografia e fascismo*. Milano 1985 1988 *Il fascismo e gli storici oggi*, Roma-Bari 1988. Srv. též Bracher, K. D.: *Zeit...*, s. 77 n, 81 a n., který spojuje kategorii *elita* s filozofickou kategorií **odcizení**...

4 K Michelsové knize *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Leipzig 1911, přepracované vydání 1925 (z něho český překlad *Strany a vůdcové*, Praha 1931), ovlivnil u nás silně, ovšem hlavně spolu s Maxem Weberem, který byl východiskem obou, sociologa politiky Jana Mertla; pro historické zařazení a politickou biografii úvod k reedici v SRN (Stuttgart 1957) Werner Conze a především Röhrich, Wilfried – Michels, Robert: *Vom soziologisch-syndikalistischen zum faschistischen Credo*. Berlin 1972. Leninovy knihy a stati o imperialismu snad není nutno citovat, je však zajímavé, že se Michels neobjevuje ani v jeho studijních výpiscích, *Sešitech o imperialismu*, ani v korespondenci a jiných materiálech soukromých (viz rejstříky k 5. ruskému vydání Spisů). O Antoniu Grams-

Biografická a historiografická prezentace sociologie a teorie elit jako vědy zařazené do „ducha doby“ a odhalené jako *ideologie* je ovšem zpochybňuje a varuje historika před nekritickým přijetím jejich konceptů. Zatímco v politologii a sociologii se přístup ke studiu společnosti i politiky pomocí diskursu o elitách stal standardním a dokonce centrálním polem výzkumu, v historiografii tomu tak zdaleka dlouho nebylo, a zdá se, že k průlomů došlo až v posledních dvou desetiletích. *Historikové* zvažovali ideologickou a citovou „obtíženost“ slova a pojmu elita. Spojení elitologů s fašistickými a pre-fašistickými ideologiemi, a to nejen v režimů italského a zčásti německého, ale i u režimu Pétainova kolaborujícího vichystického státu, Frankova Španělska atd., diskreditovalo, „pošpinilo“ slovo, pojem, přístup. Kromě toho převážně liberálnědemokratické až levicové klima mezi západoevropskými intelektuály až do poloviny 70. let reagovalo na ožívování *elitismu* velmi citlivě jako na ofenzivu ideologie pravice.

Nejdramatičtější je tento rozpor mezi historiky a společenskými a politickými vědci patrný na sporech o Maxe Webera. Weberův přístup k teorii elit a jeho přínos k ní byl silně ideologicky podmíněn: jako Němec silně prožívající „velkou válku“ 1914–1918 si přál vítězství a vznik silné Říše, německého nacionálního státu jako velmoci. Jeho ideálem bylo Německo jednotné, sjednocené, vnitřně pevné a silné navenek, vedoucí aktivní velmocenskou zahraniční politiku. Jeho podpora „výmarské demokracie“ a parlamentarismu po *prohrané válce* vyplynula z jeho kritického posouzení „prostřednosti německých elit“ císařství. Demokracie měla pro něj jen cenu nástroje k obnovení síly Německa. Demokratický *politický systém* moderní společnosti chápal jako systém racionálního *výběru elit*. Jeho představa výběru elit byla spojena s konceptem charisma-tu velkých osobností, politických vůdců, a jejich přímého působení na

cim, který se zejména od konce 60. let z původně italského fenoménu stal díky zájmu New Left intelektuálů známý po celé západní Evropě, srv. poslední rozsáhlý svazek *Bibliografia di A. Gramsci*. Roma 1988. Zachycuje jak produkci ediční, tak literaturu o něm, s rozsáhlým úvodem J. D. Cammetta, amerického autora Gramsciho životopisu. Pod vlivem Gramsciho a také Togliattiho, výrazných *intelektuálů*, se v pracích o dějinách Italské komunistické strany užívá běžně – a to i v pracích komunistů – pojmů jako *řídící skupina* (il gruppo dirigente), otevřeně odkazující k příbuznosti se smyslem pojmu *elita*, zatímco oficiálním termínem zvláště v literatuře historiků zemí „reálného socialismu“ o dějinách Kominterny a jejích sekcí zůstával vždy pojem *avantgarda*, předvoj, odvozovaný a sankcionovaný už použitím Marxem a Engelsem v *Komunistickém manifestu* (1848). Viz Lasswellovo cit. d. o *revolučních elitách*.

masy. Tím se dosti znehodnocoval obsah demokracie a až příliš se akcentovala možnost plebiscitní demokracie. Také jeho pojetí státu až příliš zdůrazňovalo *násilí*: stát je podle něho definován především monopolem na fyzické násilí a jeho hrozbu jako legitimní prostředek řízení společnosti.

Soudobá německá teorie politiky, například svými pracemi z oblasti výzkumu elit známý Dieter Herzog, připomíná, že Weber podcenil nenásilné formy soužití občanů ve státě. I když pod pojem násilí zahrneme i hrozbu použití násilí, k němuž sice nedojde, ale plní odstrašující funkci a existuje jako *ultima ratio* – a dovoluje tak řadu politických jednání, která by bez této hrozby neprobíhala tak lehce – je zřejmé, že v komplikované společnosti a státě dneška není násilí klíčové, protože jím nelze řešit řadu funkcí a problémů. V mnoha oblastech by dokonce použití násilí bylo dysfunkční, byť i jen v podobě „hrozby“ a spoléhání na to, že hrozba bude dostatečně účinnou pákou k řešení. Vedlo by to patrně k delegitimizaci politického řízení. Proto moderní politická teorie pracuje s mnohem komplexnější teorií řízení (Steuerungstheorie), která si všímá širokého spektra agendy každodenní politické praxe: ovzduší, zaměstnanost, modernizace průmyslu, strukturalizace hospodářství, sociální politika a její financování, bezpečnost mezinárodní a vnitřní, odzbrojení, rozvojová pomoc, integrační procesy, nacionalismus, azyl a imigrace – to všechno jsou okruhy, kde legitimní násilí státu je sice přítomno, ale jen parciálně.⁵

5 Je užitečné porovnat si soubory debat kongresu sociologů v SRN z roku 1965, Stammer, O. ed.: *Max Weber und die Soziologie heute*, Tübingen 1965, s debatami historiků na světovém kongresu ve Stuttgartu 1985, Kocka, J. ed.: *Max Weber, Der Historiker. Zweiundzwanzig Beiträge*. Göttingen-Zürich, 1986. Základní biografii Webera zůstává Mommsen, Wolfgang J.: *Max Weber und die deutsche Politik 1890–1920*, Tübingen 1959, s doplňky v 2. vydání 1974. Mezi Mommsenem a Kockou trvá od 60. let spor o výklad Weberových „antinomií“ a jeho vztah k Marxovi a marxismu – námětu Kockovy rané disertace. Srv. Mommsen W. J.: Die antinomische Struktur des politischen Denkens Max Weber, in: *Historische Zeitschrift* Bd. 233, 1981, s. 35 a násl. Srv. též soubor Weberova díla vydávaný za vedoucí spoluúčasti W. J. Mommsena a s jeho úvody v řadě svazků. V literatuře o fašistické a prefašistické ideologii – u Sternhella, Röhricha aj. – je oproti umírněně konzervativnímu W. J. Mommsenovi a mírně levicovému liberálnímu demokratovi Kockovi vystaven Weber tvrdší kritice jako jeden ze „svůdců“ a ideologů, který zejména svým antidemokratiem v době války a ještě více svou teorií *charismatického vůdce* jako zakladatele nové legitimizace a autority také podstatně přispěl k ideovému rozkladu Výmarské republiky. Oproti racionálnímu

Pokud jde o německý nacismus a Hitlerovu vizi světovlády, neměla teorie elit a její autoři tak bezprostřední vliv jako v Itálii, větší inspirací zde byl sociální darwinismus a rasismus, biologicky a lékařsky podmíněná sociální eugenika a především všenněmecký nacionalismus a prožitky války. Nacistický stát a jeho *politické elity* byly vybírány a budovány podle *vůdcovského principu*. Hitler ovšem sám hlásal a nacistické Německo pěstovalo kult *Nietzscheho* a jeho koncepty „vůle k moci“, jeho nihilismus a odvahu Nad-člověka být novým a „krutým“, „bezohledným“ tvůrcem nových hodnot ve světě plném dekadence. Filozofické vize, vyjádřené aforistickou literární formou, byly redukovány na použitelná hesla užité ideologie. Nicméně nelze nevidět, že také sám Nietzsche patřil k tvůrcům a inspirátorům teorie elit. Opíralo se o něj stále více filozofických esejistů píšících na téma *elity a masy*. Připomeňme u nás dobře známého Ortegu y Gassetta, jehož *Vzpouza davu* je silně nietzscheánská, nebo futuristu Marinettiho. Vypjatý nacionalismus futuristických manifestů vedl už před válkou nejen k oslavě techniky, ale také *války a násilí*. Jejich projekt nového lidského typu, heroického člověka, dynamického a jednajícího, byl vizí Vůdce, který bude rozhodovat o národu a Zemi. Projektovaný nový člověk nebyl přitom míněn jako individuální bytost, byl chápán kolektivně jako *elita nadlidí*, která díky svému postoji k životu, díky své disciplíně i díky očekávání mas vyplní vlastní aspirace, vůli k moci a očekávání davů.⁶

a do jisté míry nekritickému přejímání Weberových teorií u amerických sociologů (od překladů v antologiích Parsonse, Wrighta Millse, Gertha krátce po válce až po monografie např. R. Bendixe v často citovaných pracích) je recepce v jiných zemích poněkud kritičtější. Připomínám alespoň pro téma teorie elit významného britského sociologa Anthony Giddense, *Politics and Sociology in the Thought of Max Weber*. London 1972, nebo recepci Weberových teorií ve Francii, kde průkopníky překladů a analýz byli zejména R. Aron a J. Freund. Historika zaujme, že citovanou Weberovu politickou biografii od W. J. Mommsena si Francouzi vydali v roce 1985. Pro D. Herzoga jako teoretika i autora empirických prací o elitách SRN srv. Herzog, D.: *Politische Führungsgruppen. Probleme und Ergebnisse der modernen Elitenforschung*. Darmstadt 1982. Týž, *Politische Karrieren*. Opladen 1975. Týž, *The Study of Elites in West Germany*, in: M. Kaase – K. von Beyme, eds., *Elections and parties*. London 1978.

6 Nietzsche, F.: *Der Wille zur Macht*. Leipzig 1923. Nietzsche jako filozof i jako inspirátor ideologií byl ovšem daleko složitější a bohatší osobností, než jak ho pro potřeby svého hnutí interpretovala Hitlerova NSDAP. Pro Marinettiho srv. jeho texty Marinetti, Tommaso Filippo: *Taccuini 1915–1921. A cura di A. Bertoni*, Bologna 1987. *Futurismo, cultura e politica, a cura di Renzo De Felice*, Torino

Analýzy jednotlivců a skupin stejně jako panoramatické a komparativní syntézy vyzvedly ambivalenci *estetizujících* teorií a filozofií elit, lehkost, s jakou se k levicovým anarchistům nebo revolučním syndikalistům klonící *avantgarda* přesouvala ke krajní pravici, přičemž důležitější byl pro ně *Čin a Dynamika akce* než cíle, program i použité prostředky. „Seke- ra se blyštěla“ v těchto vizích svůdně a esteticky...⁷

Byla řeč o debatách sociologů a historiků na kongresech. Němečtí pedagogové na svém kongresu v roce 1988 věnovali pozornost historii svého oboru za nacismu⁸ a přihlíželi k širšímu kontextu „selekcce“ zdravých a silných – a tedy potenciálních *elit* –, která měla svůj rub, zbavování se „hmyzu“ slabých, nemocných a rasově škodlivých. Pedagogická problematika je významnou součástí historického přístupu k výzkumu elit, protože zahrnuje problém přístupu ke vzdělání jako příležitosti ke kariéře. Pro *elitismus* jako ideologii je typické zdůrazňování potřeby „pěstování talentů“, zřizování elitních škol, podněcování a vědomé, plánované „utváření elit“ (Elitenbildung), v extrémních podmínkách nacismu, jdoucí až k idejím blízkým vizi „ušlechtilého chovu“ nových lidí, čisté rasy.

Pojem *elita* měl od přelomu 19. století až do konce 2. světové války silné konotace s rozšířenou představou hierarchie ras, etnik a národů. Podobné představy nebyly omezeny jen na Německo, spíše do Německa přicházely se zpožděním od západních koloniálních národů. Dostaly ovšem novou dynamiku aplikacemi na východní sousedy, Slovany, a domácí etnické minority Poláků, cikánů aj. – a ovšem Židů. Elitářské bylo ale celé milieu lékařů, antropologů, sociálních hygieniků, kriminologů atd. Metody a návyky kraniologů a jiných vědeckých antropologů a lékařů, teorie kulturních okruhů a civilizací byly současně *elitářské i rasistické*. Když se v červenci 1911 sešel na londýnské univerzitě první Congrès universel

1988, s úvodem G. L. Mosse. Harten, J. – Schmidt, H.-W. – Syring, M. L., Ed.: „Die Axt hat geblüht...“ *Europäische Konflikte der 30er Jahre in Erinnerung an die frühe Avantgarde*. Düsseldorf 1987. Hinz, Manfred: *Die Zukunft der Katastrophe. Mythische und rationalistische Geschichtstheorie im italienischen Futurismus*. Berlin – New York 1985. Ortega y Gasset, *Vzpouza davů*, Praha 1993, 2. české vydání.

7 O spojení ambivalentního avantgardismu s mládeží v počátcích fašismu srv. Nello, Paolo: *L'Avanguardismo giovanile alle origini del fascismo*, Roma 1978, srv. i Bracher, K. D.: *Zeit...*, s. 68 násl., 142 násl. Na komunistické straně najdeme analogii u *Kominterny* a ideologii *predvoje* mladých.

8 Herrmann U. – Oelkers J., eds.: *Pädagogik und Nationalsozialismus*, Weinheim a Basel 1988 (in: *Zeitschrift für Pädagogik*, Beiheft 22).

des races, přijal teze, jež jsou kvintesencí dobového přesvědčení o střetání kulturněcivilizačních okruhů, které jsou svou povahou rasové a biologicky podmíněné (tvar lebky, proporce těla, výška, barva pleti, vlasy, nos atd.) Mají odtud svou historickou a kulturní identitu, „tvrdě“, jasně determinovanou. Na tyto představy navazovala německá Ratzelova škola „politické antropologie“, rozšířená pak do rasové teorie „arijské“ nadřazenosti a „čistoty“ rasy. Jen ta zabezpečuje dynamickou sílu rasy, ohroženou „směsí krve“, biologicky, stejně jako míšením kultur. Ale i v kosmopolitní metropoli habsburské monarchie Vídně se snesly vedle sebe jak vědecké teorie Freudovy, tak i učené metody „měření a určování tvaru nosu“ jako spolehlivého znaku rasy a biologické a dokonce i morální superiority či inferiority úpadku a podlehnutí rasám jiným.⁹

Patří k profesní krátkozrakosti, že mluví-li se o idejích a ideologiích a jejich difuzi, napadají nás především „masy“ nebo naopak intelektuálové – užší skupiny profesorů, filozofů, společenských vědců. Na šíření *elitismu* jako ideologie, volně spjaté s teoriemi elit, ale právě v nich nacházející zdůvodnění *vědeckosti svého přesvědčení*, se ale možná ještě více než představitelé humanitních oborů podíleli technici, inženýři, lékaři, právníci a jiné profese *akademiků* s vysokoškolským vzděláním, jak nás o tom poučily studie o různých profesních skupinách německých „mandarinů“ a studentů.¹⁰

- 9 Topinard, P.: *Elements d'anthropologie générale*, Paris 1885, Spiller, G., ed.: *Mémoires sur le contact des races*, London 1911, Ratzel, Friedrich: *Völkerkunde*, Leipzig, Bd. 1, 1885 a dále, *Das Buch der deutschen Kolonien*, Leipzig 1937. Pro brilantní kritiku mentality „lordů lidského pokolení“, srovnání chování koloniálních pánů v britských, francouzských, belgických, holandských a německých koloniích srv. Kiernan, V. G.: *The Lords of Human Kind*, London 1967. Pro elity německých Židů, vyvolávajících *konkurenční zášť*, viz Mosse, W. E.: *Jews in the German Economy. The German Jewish Economic Elite 1820–1935*. Oxford, Clarendon P., 1987. Tž. ed., *Juden im Wilhelmschen Deutschland 1890–1914*, Tübingen 1976, dále tž. ed., *Köln und das Rheinische Judentum*. Köln 1984. Pro Vídeň Berkley, George E.: *Vienna and Its Jews: The Tragedy of Success, 1880–1980s*, Cambridge, Mass., 1988. Shrnující pojednání o předhistorii vzniku „arijské pověry“ srv. Patrik von zu Mühlen: *Rassenideologien. Geschichte und Hintergründe*. Berlin – Bonn 1977, Mosse, George L.: *Rassismus. Ein Krankheitssymptom in der europäischen Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts*. Königstein 1978.
- 10 Průkopníkem kvantifikativních metod studia profesí je zejména americký historik německého původu Jarausch, Konrad H.: *The Unfree Professions: German Lawyers, Teachers and Engineers, 1900–1950*, New York – Oxford 1990, tž. *Students, Society and Politics in Imperial Germany: The Rise of Academic Illiberalism*,

Tyto příklady snad stačí, abychom si uvědomili, jak „špatnou pověst“ měla celá teorie elit po skončení druhé světové války, a to hlavně v Evropě. Současně ale právě blízkost pojmu *elita* k „totalitním“ režimům vedla k tomu, že prostřednictvím tohoto konceptu byly psány větší díly dějiny Hitlerova státu, popisovány cíle Hitlera a jeho *Volksgenossen*, *Führer* na různých úrovních. Stejně tak se psala historie italského fašistického státu.¹¹

2. Amerika a Evropa: koncept elit se šíří

Po druhé světové válce se pojem elit užíval s negativními konotacemi, nikoliv pro demokracie, ale jen pro rozbor diktatur, a to zprvu více mimo evropský kontinent, v Americe. Tam začal pozoruhodný rozmach „elitologických“ studií už od konce 30. let a za války díky práci německých emigrantů v USA. Ale teprve s návratem k poválečné normalitě se mohly americké univerzity a výzkumné ústavy soustředit na aktuální otázky, které tehdy všechny zajímaly. Jak došlo k tomu, že kulturní národy propadly barbarství? Jaké jsou a jaké byly mechanismy výběru vůdců, *politických elit*, lze zabránit opakování? Události za vznikající „železnou oponou“ vzbuzovaly obavy z rozšíření „totalitních diktatur“ i do západní Evropy.

Je možné, jak uvádí E. Pecka v jiném příspěvku tohoto sborníku, že američtí sociologové měli zpoždění v *teorii elit*, ale hned v prvních pová-

New York 1982. Pro lékařství a lékaře, eutanazii atd. kromě uvedeného sborníku pedagogů srv. též tematické číslo časopisu *Geschichte und Gesellschaft*, jehož zakladateli jsou H. U. Wehler a J. Kocka, Jg. 16, 1990, H. 4: Mediziner im „Dritten Reich“. Ke vztahu sociálního darwinismu a medicíny, rasismu srv. sborník Baader, G. a Schultz, U., ed.: *Medizin und Nationalsozialismus. Tabuisierte Vergangenheit – Ungebrochene Tradition?* Berlin 1983 aj.

- 11 O stručnou charakteristiku literatury o Hitlerovi jako vůdci a jeho malých a větších pod-vůdcích jsem se pokusil v úvodu k reedici kritického komentáře s ukázkami z pera novináře a politologa dr. F. Bauera, *Hitlerův Můj boj*, Praha 1994 (původní vydání 1937). Pro relativně úplnou informaci srv. Hüthenberger, Peter: *Bibliographie zum Nationalsozialismus*, Göttingen 1980, literatury ovšem neustále přibývá. Upozorňuji při této příležitosti na neobvykle kvalitní souborné referáty a na novinky v stati Kroboth, Rudolf: *Neue Forschungsliteratur zum Nationalsozialismus*, v novém časopise rakouském pro teorii i praxi historické vědy, *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, Jg. 3, 1992, H. 2, s. 249–259. Časopis je příkladem interdisciplinarity společenských věd, i když jeho těžištěm je historie. Pro italský fašismus viz výše.

lečných letech produkovali jejich *political scientists* a v menší míře i historici soudobých dějin s prioritním zaměřením na Německo a Itálii, později na Francii a také sovětologii, knihy a studie na *elitologická* témata. Mimořádně prudkému tempu růstu počtu studií napomáhala všeobecně vysoká expanze vysokého školství v USA, růst rozpočtových výdajů, vypsání stipendií; tak vzniká Fullbrightova nadace, je aktivizována nadace Rockefellerova, Fordova a další pro cesty, přednášky, společné projekty USA a západní Evropy. Americké nadace uzavřely dohodu s Fernandem Braudem a francouzskou vládou o částečném financování výstavby velkého badatelského centra Maison des sciences de l'homme v Paříži, rychle nabývaly na intenzitě kontakty mezi západní Evropou a Amerikou.

Značná část studií o elitách je součástí výzkumu „totalitních společností“ – přítomných, komunistických i minulých, především německých. Nezávislost západního Berlína podpořili Američané nejen leteckým mostem za blokády v roce 1948, ale rovněž pomocí při znovuvybudování Deutsche Hochschule für Politik, zprvu Otto-Suhr-Institut, později Freie Universität Berlin atd. Do Německa se vrátila i část emigrantů z USA a působila na univerzitách a v redakcích časopisů. Součástí politiky denacifikace se rychle stává – jako prioritní cíl – *integrace* západní Evropy a celé „atlantické civilizace“.¹²

Sklon americké empirické sociologie provádět výzkumy „malých věcí“, institucí, problémů podle společenské objednávky znamenal, že se terminologie nikdy docela neustálila. Ještě v 70. letech byly vedeny v odborných časopisech debaty o sjednocení termínů používaných pro týž koncept elity. Nejlepší shrnutí problému nejen elit, ale i řady dalších otázek teorie demokracie podal – jak jinak – Ital Giovanni Sartori, asi největší žijící autorita politologie v Itálii, často přednášející v Americe. Přesně rozlišil významy Paretova slovníku (širší význam, sociální elity) a slovníku Moscova (užší význam, politická „třída“) a shrnul svoje pojetí „vertikální

12 Vedoucí postavou generace elitologů z války a po válce byl H. D. Lasswell, spolu s Danielem Lernerem aj., srv. Lasswell, H. D. – Lerner, D. – Rothwell, E.: *The Comparative Study of Elites, An Introduction and Bibliography*. Stanford, Cal. 1952. Obrat k studiu komunistických a jiných „revolučních elit“ a jeho výsledky ukazuje sborník, Lasswell, H. D. – Lerner, D., eds.: *World Revolutionary Elites*. Cambridge, Mass. 1965. Srv. též soubor statí Lasswell, H.: *On Political Sociology*. Chicago – London 1977. Díky Lasswellovi se prosadilo do amerického úzu slovo *elite*, tedy *termín Paretův*, zatímco někteří sociologové a politologové volili jiné termíny, zejména *ruling class*, *leadership*, *ruling elite*, *power elite* apod.

demokracie“ za existující „polyarchie“ současně koexistujících minoritních elit.¹³

Postavení historiografie a politologie užívající konceptu elit je v tomto proudu dosti značné, protože mezi hlavní zkoumané otázky patří historie, politika a psychologie totalitních režimů. Němec K. D. Bracher, po stáži v Americe ve stálém kontaktu s americkými politology, od počátku 50. let publikoval svoje historicko-empirické – s detaily archivního výzkumu, ale současně teoreticko-konceptuální – práce o „rozkladu demokracie“ v meziválečném Německu. A jako politolog, školený původně v oboru dějin antiky (jeho disertace z roku 1948 byla věnována rozpadu Římské říše), používal pojmu *Eliten* bez zábran, v antickém úzu. (Stojí ostatně za zmínku, že mezi nejlepší politologické práce s tematikou elit, které mají teoretický záměr, patří práce specialistů na antickou filozofii a vzdělanost; Bracherovy práce lze konfrontovat s nedávno vydanou knihou mladého amerického historika antiky Obera.)¹⁴

Od poloviny 50. let se fronta amerických a nyní také již ve stoupajícím počtu evropských „elitologů“ štěpí. Zatímco specialisté na „diktaury“ a „totalitní režimy“ z řad historiků pokračují v práci na tématu, sociologové a politologové přecházejí buď na témata sovětologická, nebo na přímá pozorování politických převratů a vzniku „vlády revoluční elity“ v rozvojových zemích. Postupně se na výzkum tzv. třetího světa přesunuly hlavní kapacity amerického výzkumu, a to jak empirického, tak teoretických syntéz. V době „tání“ a částečného uvolnění mezinárodního napětí se zdá, že zájem o výzkum elit poněkud opadá. Do popředí se dostává studium ekonomických a společenských procesů *modernizace* a teorie ekonomického růstu; ideologie jako by ztratily svou sílu, prosazuje se dočasně

13 Sartori, G.: *The Theory of Democracy Revisited, Part I: The Contemporary Debate*. Clatham, NJ, Chatham House Publishers, 1987, viz s. 131–181 se shrnutím debat pro a proti užívání pojmu elit, *elitismu a antielitismu*.

14 Bracher, K. D.: *Auflösung einer Demokratie, 1952 – Die Auflösung der Weimarer Republik, 1955 – Die Nationalsozialistische Machergreifung*, 1960. Srv. retrospektivně týž, *Zeit.*, s. 269 a násl. Srv. též autobiograficky laděnou výpověď in: *Generation of Political Thought* (= sborník *Government and Opposition*, vol. 15, č. 4, London), 1980, s názvem *Experience and Concepts*, ve které současně znovu zdůrazňuje význam konceptuálního myšlení a hájí teorii totalitarismu. Ober, Josiah: *Mass and Elite in Democratic Athens*, Princeton UP 1989, je jednou z nejlepších politickovědných prací k tématu; zdaleka se netýká jen Athén, kriticky hodnotí i současnou politologickou a sociologickou literaturu.

koncept „konvergence společenských systémů“, teorie modernizace a éra „konce ideologií“.

Teprve v této době vznikají první studie aplikující koncept, ale také metody výzkumu elit na USA, a to jednak kriticky, „radikálně“ a v globálním eseji (C. Wright Mills a jeho následovníci),¹⁵ jednak obranně, až panegyricky, z vědomé pozice příslušníka „horní třídy“ nejvybranější bostonské Society, a mikrostudie města v omezeném čase (E. Digby Baltzell).¹⁶ Jeho tři knihy o zrodu americké „aristokracie“ či „horní třídy“ nebo elity mapovaly od konce 18. století historicko-sociologickou metodou portrét „špiček“ společnosti v městech zvláště proslulých svou „vybraností“, *Bostonu a Filadelfii*. Publikoval je mezi lety 1958–1979, a v roce 1989, kdy vyšel sborník k jeho počtě, mohl s uspokojením konstatovat, že se pohyboval mezi historiky a sociology proti proudu a přesto získal úspěch. Jak je zřejmé z jeho knih a jak to opatrně připouštějí i někteří z autorů sborníku na jeho počest – ostatně příspěvky psali více sociologové a politologové než historici –, má Baltzellův přístup vadu určitého apriorního stanoviska, že hierarchické uspořádání, určitá privilegovanost „upper class“, která se někdy v určitých historických obdobích projevovala i kastovní uzavřeností, má svoje velké výhody pro stabilizaci politického systému a svobody zaručené ústavou. Člení totiž solidně americkou společnost a brání ji před „zmasovněním“ a tím vystavením manipulaci demagogů.

15 Mills, C. Wright: *The Power Elite*, New York 1959 a česky *Mocenská elita*, Praha 1966 a též *The Sociological Imagination*, New York 1958, česky *Sociologická imaginace*, Praha 1968, s doslovem L. Sochora. Viz i článek E. Pecky v tomto sborníku. Nesporně nevlivnější kniha ze sociologie elity, která zapůsobila svým morálním apelem nejen na svou profesi, ale i do jiných oborů. V současné době – jde o známku neokonzervativního obratu nebo překonání nevyhovujících metody? – kritizuje čelné Millsovy knihy jako impresionistické a zavádějící představitel americké sociologie Peter E. Berger, srv. jeho kritickou esej o stavu sociologie jako vědy. Vidí ji pesimisticky, ztratila prý inspirační schopnosti a podnětnost pro sousední disciplíny. Článek z časopisu *Society*, 1992, je k dispozici česky: „Sociologie: Neračte se obtěžovat?“ *Spektrum*, č. 84, 1994, s. 38–42. *Spektrum* je reprezentativní časopis USIS o Americe, vychází i v české mutaci.

16 Bershady, Harold J., ed.: *Social Class and Democratic Leadership. Essays in Honor of E. Digby Baltzell*. Philadelphia, Un. of Pennsylvania Press, 1989, srv. zejména úvod Bershadyho se stručným zhodnocením díla a reakcí na ně. Baltzell, E. Digby: *Philadelphia Gentlemen: The Making of a National Upper Class*, New York, 1958, 2. vyd. Philadelphia 1977. *The Protestant Establishment: Aristocracy and Caste in America*, New York, 1964. *Puritan Boston and Quaker Philadelphia*, New York, 1979.

V Baltzellových knihách je zajímavě ukázána vazba elit k původu (odvozeném od nejstarších přistěhovalců), k majetku, vzdělání (ve vybraných, elitních školách), k životnímu stylu a kultuře, ale také k náboženským církvím a asociacím. Baltzell sám se přiznává k tomu, že je „předpoklatý“: „Jen mrtvý muž není zaujatý“. Jeho kritici poukazují na způsob výběru pramenů a jejich interpretaci – jde zejména o využívání tzv. „společenských rejstříků“ místních almanachů, které jako ročenka registrují prestižní obyvatele města, a jejich konfrontaci s jinými prameny – „seznamy“ členů klubů, asociací, daňovými žebříčky atd. Působení jeho knih je v bohatství detailů a teoretický přínos zejména v poznání, jak důležité jsou při kulturních analýzách elit „malé rozdíly“: kvakerská komunita si vytváří své elity zcela jinak než protestantští „puritáni“, protože v řadě charakteristik se liší zejména jejich život v rodině a vztah ke vzdělání dětí.

Jednotlivé studie ve sborníku na jeho počest jsou ukázkou různých moderních přístupů při aplikaci teorie elit ve výzkumu amerických komunit: převládají studie o elitách etnických minorit nebo městských komunit. Tak mj. u zrodu chicagské „stranické mašiny“ je jedním z hrdinů Čechoameričan a starosta Cermak, boss města mezi válkami. Na jeho osobě se dokumentuje příklad vzestupu muže nízkého původu prostřednictvím usilovné činnosti v moderním „liftu“: od poslíčka a malého funkcionáře ve stranickém aparátě až po příslušníka volebního štábu F. D. Roosevelta (a ovšem: zastřeleného kulkou, která patřila Rooseveltovi...). Druhou skupinou jsou studie věnované vzdělání a školství: jak je zřejmé i odjinud, přístup ke vzdělání a rozdělování *privilegia* kvalitního vzdělání je v moderní době hlavním prostředkem vzestupu a *koloběhu elit*. Příslušnost k „upper class“ i „bostonským gentlemanům“ a protestantským WASP (bílý anglosaský Američan – protestant) – mimochodem Baltzell tuto zkratku vymyslel a ujala se – je samozřejmě velkou výhodou, ale v moderním školství automaticky úspěch nezaručuje. Přesto, jak ukázal sám Baltzell, v letech 1880–1940 měla americká upper class či *elita* výraznou tendenci uzavřít se do sebe, uzavírat i sňatky jen v širším příbuzenstvu, stýkat se výhradně mezi sebou a pohlížet arogantně, z pozice bohatství a moci – zvláště v samosprávě a lokálních komunitách – na „nižší vrstvy“. Teprve po druhé světové válce a nárazem války na americkou společnost došlo k nové vlně demokratizace, ke vzniku „nových elit“ (Baltzell se pokusil pojmově odlišit skupiny, které dosáhly významných postavení, aniž by patřily ke staré privilegované kastě, jako „nové elity“). K nejzajímavějším částem sborníku patří studie věnované vnitřním vztahům v rodině, demografickým údajům – úmrtnosti dětí – ale např. i analýze rozšířeného fenoménu „před-

časně trénovaných“ a učených dětí (dobře známe z autobiografie J. S. Mila, jak katastrofální následky to může mít), což dnes v prostředí technických vymožeností, umožňujících mít „univerzitu doma“ a intenzivně studovat, je značným nebezpečím právě pro děti z elitních rodin.

Více současný a politologický postup volil druhý významný autor, W. G. William Domhoff, který se také omezil na tradiční obraz americké „vládnoucí třídy“, blíže modelům teorie elit.¹⁷

Konfrontace autorů kolem Baltzella nebo sociologů a politologů „deskriptivních“ přehledů a tabulek, pracujících hlavně s Who's Who a publikovanými informacemi o současnících, ukazuje dvě možné, ale daleko se od sebe vzdalující metody přístupu ke studiu elit. Vedle toho jsou tu práce teoretické, modely, o nichž zde píše E. Pecka, a pak také práce jakoby syntetické, někdy i čtenářsky úspěšné a informačně bohaté, s pokusy o globální a syntetický pohled na „leadership“ ve velké komparaci „vůdců“ například dějinami a někdy i zeměmi. Jejich vadou je nespolehlivost v detailech a zjevný „impresionismus“. Charakteristické však je, že se ve většině prací o *elitách* v americké demokracii, případně i elitách v liberálně demokratických zemích Západu vůbec, se nahrazuje stále více slovo *elita* zástupným *leadership* (vedení). Příčina je ve snaze zabránit nepříznivým konotacím – slovo *elita* stále implicitně obsahuje protidemokratické obsahy, to cítí dokonce i vědci; na druhé straně potřebují „nálepku“ (label), termín pro „funkční řídicí skupiny“. Americké bibliografie, *Abstracts* z politologických nebo historických časopisů zachycují stav, kdy se prosadila postupně – až do pádu komunistických režimů 1989 – jakási konvence označovat pojmem *elita* režimy autoritativní a komunistické, vojenské diktatury Třetího světa atd., kdežto pro země demokratické a jejich politické špičky užívat pojem *leadership*.

Zdaleka nejpočetnějším typem prací jsou však analýzy fungování politického a administrativního systému, postavení prezidenta, vztahu prezidenta

a jeho poradců, jeho ministrů, vztahy ke Kongresu atd. To je skutečná „industrie“ americké politické vědy, která chrlí každý měsíc stovky prací. Pro srovnání s evropskými poměry nejsou většinou vhodné, jsou příliš technicky specifické; jako podnět snad připadají v úvahu práce o prezidentovi a procesech rozhodování apod.¹⁸

Při četbě amerických historických časopisů a studií je ale zřejmé, že mnoho historiků stále používá pojem *elita* jen občas a záměnně s jinými méně závaznými pojmy, podobně jako u nás – politické vedení, reprezentace, špička, vůdci – a poněkud alibistické odlišení *elita/leadership* na pojmové čistotě nepřidá. Za pozornost stojí Sartoriho rozlišení dvou kroků, které by měl udělat každý badatel, který s konceptem *elita* pracuje: 1. otázka – kdo je řídicí menšina (*elita*)? 2. otázka – kdo do řídicí menšiny patří? Odpověď na první otázku vede ke konceptuální analýze, modelu apod., tj. snažíme se identifikovat místo rozhodování, jeho charakteristiky a vztahy k jiným místům moci, správy instituce atd., přičemž můžeme volit, je-li to zapotřebí, diferenční doplňující označení. Odpověď na druhou otázku vede k empirii: nejprve zjištění dat, zda ono dosud teoretické místo „moci“ je někým obsazeno a kým, co řídí atd., tedy popis chodu rozhodování, kompetencí, personálního složení, a následuje sběr dat. V prvním případě ústí práce k určení teoretického rámce anebo typologii, v druhém jde o „terénní“ empirický výzkum. Je to pravidlo, které, ač určené politologům, je užitečné i pro historiky. Tím spíše by ale bylo vhodné, aby neužívali nejasných a *nezávazných* pojmů.¹⁹

Americký vliv na evropský kontinent při aplikaci „elitologie“ lze pozorovat i ve Francii. Je ovšem nutné odlišit zájem publicistiky, novinářů

17 Domhoff, W. G. William: *The Higher Circles: the Governing Class in America*, New York 1958. Týž, *Who Rules America?* New York 1967. Standardní metody autora lze srovnat např. s německou sociologií elit, zaměřenou na popis a „model“ současnosti, jako je např. Zapf, Wolfgang: *Wandlungen der deutschen Elite. Ein Zirkulationsmodell deutscher Führungsgruppen 1919–1961*. München 1966. 2. vyd. (Studien zur Soziologie, 2.) týž, ed., *Beiträge zur Analyse der deutschen Oberschicht*. Mnichov 1965. 2. vyd. (Studien zur Soziologie, 3.) Endruweit, Günter: *Elite und Entwicklung, Theorie und Empirie zum Einfluß von Eliten auf Entwicklungsprozesse*. Frankfurt a. M. – Bern – New York 1986. (Europäische Hochschulschriften, Reihe XXII, Soziologie, Bd. 118.)

18 Lidz, Victor M., kapitola 12 sborníku Baltzellova, 1989: *The Founding Fathers and Party Leaders: America's Transition to the Democratic Social Condition*, s. 230–275, je příspěvkem k roli *mýtu* životopisů zakladatelů Unie při integraci národa a politické komunity jako vzorů občanských ctností atd. *Elita* zde vystupuje jako posmrtný druhý život „zakladatelů“, což by bylo srovnatelné s naším „kultem TGM“. Za standardní práci o prezidentovi a politickém rozhodování lze považovat např. Ketchan, Ralph: *Presidents Above Party*, Chapel Hill, Un. of North Carolina Press 1984, nebo sérii tematických problémových polí – nejde o biografie –, psaných většinou Brity; Shaw, Malcolm, ed.: *From Roosevelt to Reagan: The Development of the Modern Presidency*. London 1987. Jednotliví autoři sledují, jak se v průběhu střídání prezidentů měnily vztahy prezidenta k ústavě, politickým stranám, Kongresu, exekutivě a štábu poradců, konečně jak vedl prezident zahraniční politiku. Tradičním historickým žánrem jsou biografie prezidentů a edice jejich pozůstalosti, projevů atd.

19 Sartori, G.: *The Theory...*, s. 144.

a filozofické esejistiky o elity ve smyslu „kdo nám vládne“, v podobě investigativní žurnalistiky, odhalení afér, zjišťování příjmů nebo sítí osobních klik. Díky tomuto zájmu se stala oblast sociologie elit postupně jedním z nejdůležitějších polí výzkumu. Pracuje se zejména technikami volební geografie, analýzou sondáží veřejného mínění, ale i anketami a sbíráním dat do administrativních slovníků apod. Ve Francii uživatel najde slovník biografii francouzských starostů, inspektorů financí, admirálů, ministrů a významných politiků, ale také nesmírně rozsáhlý slovník socialistů, odborářů a všech aktivistů dělnického hnutí od roku 1830 až po druhou světovou válku, zahrnující téměř každého, i lokálního funkcionáře, který se dostal do významnějšího konfliktu s policií, byl vyšetřován pro stávkou, napsal agitační brožuru atd. Nemluvě samozřejmě o slovnících literátů, vědců, intelektuálů a umělců. Převážná část těchto slovníků je výsledkem důkladné heuristické práce s prameny, není rychlou kompilací. V posledním desetiletí k tomu přibývaly slovníky budované současně s projekty výzkumu francouzských elit na základě sledování rodin v dlouhém časovém období (od napoleonských válek), biografie profesorů univerzit a významných elitních škol, Ecole Normale Supérieure a dalších.

Pokud jde o teorie, francouzské práce by mohly navázat na původní publikace z konce 19. století – názory tehdejších Francouzů se od názorů Paretových, Moscových či Michelsových příliš neliší, i když dnes jsou již zapomenuti. Jejich přístupy nebyly rozvíjeny zřejmě proto, že pojem *elita* dráždil republikány a demokraty a nebyl z volebních ohledů vhodný. Pokud se projevil zájem o výzkum elit – např. v historiografii Francouzské revoluce nebo zednářů a klubů 19. století, stáli za ním historici konzervativní, často „klerikální“, mimo univerzitu. Impuls k všeobecnému zájmu o výzkum elit přišel pod vlivem porážky v roce 1940, ve Vichy, současně s hesly Obnovy národa. Byla založena např. škola pro „elitu Francie“, jakási ústřední politická škola, která měla pěstovat občanského ducha současně s morálkou a konzervativně pojatým vlastenectvím. Když tato verze *elitismu ztroskotala s končící válkou*, podobně jako v Německu a poražených zemích, opanovala myšlení – i univerzity – Francie na čas jen „revoluční“ elitářská verze „předvoje“ boje za spravedlnost, hesla a ideologie komunistů, *de Gaullova* Odboje.

Historikové přijali koncept elit namísto konceptu „třída“ od počátku 70. let. Prosadila jej skupina „revizionistických“ historiků Francouzské revoluce, která odmítla tradiční vysvětlení Francouzské revoluce z roku 1789 jako „buržoazní revoluce“ proti „feudalismu“, „aristokracii“ atd.

„Pojem elit se stal poměrně nedávno předmětem historického výzkumu; sociology byl ovšem užíván už dávno pro *soubor společenských skupin, které dominují společnosti svým vlivem, svou prestiží, svým bohatstvím, svou hospodářskou, kulturní a politickou mocí*. Historiografie se uchýlovala nejprve k pojmům více rigorózním, jako je *šlechta, buržoazie, inteligence*, ke kategoriím, které byly často považovány za antagonistické, a proto jim dávala přednost zejména dialektická interpretace dějin: privilegiovaná *třída* v dominujícím postavení, která je držitelkou všech hodnot zděděných z minulosti, se střetne s *třídou* deroucí se vzhůru, nositelkou nových hodnot, je odstraněna a nová třída zaujme její místo. Zavedení pojmu *elity*, pojmu, který je komplexnější povahy než kategorie jako je šlechta, kterou lze definovat podle právních kritérií, nebo než buržoazie, vymezená podle ekonomických kritérií, dovolilo historikům značně omladit, inovovat své reflexe.“²⁰

3. Naše situace: česká historiografie, slovo a pojem elity

3.1 Potřeba pojmu elity pro historiky

Pojem *elity* je sice běžně užíván sociology i politology, v naší historiografii se ale objevil až v posledních letech; předtím jej v historických studiích nalezneme jen zcela výjimečně kolem roku 1968 jako ohlas dobové publicistiky a překladů. I po listopadu 1989 je užíván – jak se alespoň zdá z toho, že není žádným z uživatelů jasně definován a vymezen – jen jako obecný výraz běžného jazyka, nikoliv jako skutečný koncept.

Pojem a koncept elity v sociálních vědách má však již svou historii a jeho význam je relativně ustálený, i když ani v politologii a sociologii nepanuje úplná shoda, pokud jde o definici pojmu a jeho vymezení.²¹

20 Chaussinand-Nogaret, G., in: *Dictionnaire des sciences historiques*, ed. A. Burguires, Paris 1987, heslo *Élite*.

21 Ani současná politologie není zcela jednotná v užívání tohoto konceptu, vyskytují se různé termíny – *labels* pro tento význam, někdy se naopak dává pojmu *elita* význam širší či užší. Srv. Zuckerman, A.: *The Concept „Political Elite“: Lesson from Mosca and Pareto*. *Journal of Politics*, 39, 1977, s. 327 a Sartori, G.: *The Theory of Democracy Revisited, Part I*, Chatham 1987, kapitola 6, *Vertical Democracy*, s. 131–181, cit. Zuckermana a komentuje, s. 141–142. Viz i stať E. Pecky v tomto sborníku.

To platí ostatně o všech *základních historicko-politických pojmech*, bez nichž se historik neobejde a měl by je proto užívat s vědomím významu, jaký do nich vkládá. Bohužel, nemáme pro českou slovní zásobu takových pojmů instrument podobného fundamentálního významu jako je šestisvazkový slovník německý, podle něž se však, vzhledem k „stýkání a potýkání“ českého a německého politického myšlení, můžeme alespoň poněkud orientovat.²²

V této práci vycházíme z přesvědčení, že pojem *elity* se v sociálních vědách vžil a stal se důležitým teoretickým nástrojem ke studiu sociálních a politických procesů a mocenského rozhodování. Není důvodu, proč by jej neměli používat také historikové. Sociologické a politologické koncepty ovšem nelze bezprostředně přenášet do historiografie, historik pracuje jinými metodami, pojmy pro něj nemají stejnou funkci jako pro sociology nebo politology. Vzdálenost mezi různými přístupy věd by ale neměla být tak veliká, aby se historik spokojoval s pojmy nepřesnými, neurčitými, s velkými významovými přesahy a se subjektivně cítěnými a proto nesdělitelnými a nezávaznými významy. Vezmeme-li v úvahu běžný lexikální materiál, kterým historikové *označují to, co má na mysli politolog* pod *pojmem politická elita*, najdeme dosti širokou škálu slov: *politická reprezentace, politické vedení, politikové, političtí vůdci, vůdci, politická garnitura, establishment, vládnoucí kruhy, buržoazní aparát státní moci, státní mašinerie...* Do listopadu 1989 ovšem bylo závazné používat v tomto smyslu pojem *buržoazie* nebo vládnoucí buržoazie s případnou obměnou adjektiv, a v principu byla každá politika – v souladu s dogmaticky pojatým marxismem – jen výronem činnosti jakéhosi politického výboru *třídy buržoazie*.²³

22 Brunner, O. – Conze, W. – Koselleck, R., Ed.: *Geschichtliche Grundbegriffe*. Stuttgart, Bd. 1, 1972 a násl., dosud nedokončeno.

23 Václav Král napsal už o Měšťanské besedě v *předbřeznové Praze* a v *roce 1848*, že byla sídlem „agentů české buržoazie“, in: F. A. Brauner a revoluce a reakce 1848–1849, *Sborník archivních prací Archivu ministerstva vnitra*, roč. 2, 1952, č. 1, s. 123–190, původně jeho PhDr. disertace z roku 1951, a stejně o protektorátní vládě v *letech 1939–1941*: „Protektorátní vládu Eliášovu je třeba vidět jako mluvčího české buržoazie, případně různých skupin české buržoazie... Česká buržoazie sama velmi brzy pochopila, že autonomie slibovaná Hitlerem je pouhou fikcí, že tzv. protektorát není smluvním partnerem německé říše... Za necelý rok trvání okupace se česká buržoazie docela dobře vpravila do úlohy bezpáteřního přísluhovače německého imperialismu.“ Král, Václav: *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*, I, NČSAV, Praha, 1957, s. 14, 15. *Použití teoretického konceptu*, který ovšem i u Marxe byl daleko komplexnější

Pro historiky v českých zemích, donedávna pracující s pevnou soustavou *marxistických kategorií*, byly úvahy o *tvoření pojmů* nadbytečné; ty byly dány jako neměnné a úkolem historika naopak bylo, jak přemoci odpor pramenů, např. statistik 19. či 20. století. Bylo vydáno mnoho pracovní energie na přeměnu dat dobových pramenů, které neodpovídaly na otázku, kdo, jaké skupiny a jedinci ve společnosti patřili k *proletariátu, buržoazii* či *maloburžoazii*, a používaly se jiné statistické kategorie, z nichž historikové třídní strukturu složitě skládali. Přesto, zpravidla ve vlnách, které odpovídaly periodám uvolnění cenzury a dohledu nad vědou a kulturou ze strany *politických elit* komunistického režimu, se čas od času objevovaly pokusy o pojmové a kategoriální vymezení. Hlásily se sice k marxismu, ale při pozornějším pohledu se vyvíjely zhruba shodně s dobovou terminologií *sociálních dějin* nebo historické sociologie na Západě, kde se rozdílily mezi marxisty, neomarxisty, marxizujícími a revizionistickými proudy dávno stíraly.²⁴

než ve schématu Václava Krále, ho vedlo – podle potřeby – k zcela svévolnému ztotožnění tu osobnosti státníka (Háchy, Eliáše), jindy sociální a politické reprezentace (stran, vlády, vedení bank nebo akciových společností či souhrnně *elit*) s *třídou, buržoazií*. Politickým účelem bylo legitimizovat novou moc, ztotožňovanou rovněž obecně a bez důkazů s „mocí proletariátu“. Ve schématu boje těchto dvou tříd musela být *buržoazie* vždy zrádná, i když to vedlo ke znásilňování fakt. Prameny o odbojové činnosti konkrétních lidí, i z řad „buržoazie“, které se tomuto schématu vzpíraly, *historik Král* nezkoumal, nebo zamlčoval.

24 Mám na mysli zejména stati Otto Urbana z let 1967–1969, zvláště: K problematice formování občanské společnosti, in: *ČsČH* 16, 1968, č. 6, s. 872–881, Krize socialistického myšlení na počátku 20. století, in: *Dějiny a současnost*, č. 10, 1968, s. 39–42, Karel Kautský a teorie socialismu před první světovou válkou, in: *Revue dějin socialismu* 1969, č. 1, s. 3–36 a další. Jeho kniha *Kapitalismus a česká společnost, K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 1978, vyšla už v dobách méně „liberálních“ a narazila také na tvrdou „ortodoxní“ kritiku. V knize *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, se proto autor vyhnul teoretické rozpravě a omezil se na obsáhlou naraci převážně politických dějin. Stejně tendence k teoretickému zpracování problému sociální struktury a nepřímou i postavení „elity“ v konfrontaci s masami lze nalézt v statích Karla Novotného o Riegrových pracích z oblasti politické ekonomie, Palackého sociálním konzervatismu, o formování dělnické třídy a manufakturním dělnictvu 19. století u nás, v knihách Milana Myšky, Jiřího Matějčka a dalších historiků průmyslové revoluce a dějin závodů nebo v celém kruhu badatelů v oblasti historické demografie, shromážděných kolem sborníku *Historická demografie*, v debatách o pojmu národ a nacionalismus (M. Hroch, J. Kořalka, B. Loewenstein, ale i F. Šmahel v úvodní kapitole knihy *Ideál národa v husitství*, České Budějovice 1970), v pojetí dějin české inteligence v pracích Jana Havránka atd. Upouštím od bibliografických odkazů.

Obsahově nejbližší mají k pojmu elita – aniž by toto slovo, tehdy tabuizované, mohli použít – autoři studií o Americe, v nichž je patrný vliv původní literatury a jejího pojmosloví.²⁵

Bylo by nespravedlivé neuznat, že pro pokusy o teoretické pojetí práce v historiografii byly postaveny přísné bariéry, které zamezovaly sledovat evropský vývoj, nebo byly mnohé publikované práce značně deformovány. Je to však důvod, aby se po „převratu 1989“ historie vracela zpět někam k faktografické deskripci bez teorie a bez pojmosloví?

Jsme nyní v situaci, která se v něčem podobá počátku obratu k marxismu v oficiální historiografii u nás po roce 1945. **Převracejí se hodnotová kritéria, hledá se nový jazyk, nové teorie, nová schémata.** Po druhé světové válce se ve stále rozkolísaném pojmosloví českých historiků již objevuje běžně měšťanstvo i buržoazie, proletariát, třídy, třídní boj a zejména lid, lidové masy – vedle výkladů hodně osobnostních, akcentujících význam „velkých mužů“ v dějinách, panovníků, státníků, ale i církevních hodnostářů a reformátorů, vojevůdců ale i křesťanských misionářů a kazatelů... Individualistická a, jak dobová terminologie zněla, „idealistická historiografie“ se střetávala – nicméně ještě poměrně snášela – s historiografií „kolektivistickou“. Sama marxistická terminologie u nás tehdy ještě nevykrytalizovala, i marxismus byl chápán hodně otevřeně bolševickému i západnímu, „evropskému“ socialismu. Avšak zatímco se pojetí *třídy* v historiografii západních zemí v průběhu desetiletí mezi historiky hlásícími se k marxismu či proklamovanými nemarxisty různým způsobem sblížovalo a prolínalo, ve východní Evropě ztuhlo do ortodoxie marxismu-leninismu.

Rozhlédneme-li se po dnešním stavu evropské a světové historiografie, najdeme celou řadu škol a směrů, které užívají konceptu *třída*, měšťanstvo či buržoazie nebo i dělnická třída. Historikové těchto škol či směrů ale „uvolňovali“ obsah pojmu. Vedle ekonomického „faktoru“ postavení dělníků nebo „měšťanstva“ či „středních tříd“ přihlíželi ke kultuře, způsobu života, mentalitám jednotlivých skupin. Přitom rozdíl mezi *marxisty* a *nemarxisty* není zpravidla příliš patrný; jsou historikové *sociálního konfliktu*, kteří studují kvantifikačním způsobem stávky, aniž by kdy byli marxisty, a marxisté nebo původně z marxismu vycházející historikové, kteří

25 Srv. např. „Československá amerikanistika: Zahraničně politická koncepce USA ve 20. století“, in: *Sborník k problematice dějin imperialismu* 24, 1988 (tematický sborník, red. S. Raková).

akcentují význam politických *idejí* a ideologií v dějinách. V souladu s tímto vývojem je i přejímání pojmů a konceptů ze sociologie a politologie, ale i antropologie a etnografie, existuje živý zájem o terminologické a definiční problémy. To se týká i nárůstu zájmu o výzkum elit, hlavně v posledních dvou desetiletích, který těsně souvisí právě s obratem od sociálních k socio-kulturním nebo kulturním dějinám, od studia struktur a procesů, které determinují činnost vrstev a tříd, k problematice aktivně jednajících lidí, k jejich motivaci, cítění a představám či „obrazům“. Tato nová perspektiva není nutně návratem k prioritnímu zájmu o vládnoucí minority, naopak, převládá stále spíše zájem o „každodennost“ života obyčejných lidí a perspektivu dějin zdola. Avšak problematika „lidu“, lidové a masové kultury, je neoddělitelná od studia „vysoké kultury“, elity jsou částí páru pojmů elity – masy.

V naší situaci, alespoň u moderních a soudobých dějin, se často zdá, jako by po zavržení třídní terminologie nastalo jakési pojmové bezvládní, nejistota a chaos. Historikové se často uchylují k personifikacím typu: „Beneš rozhodl...“, „Beneš usiloval o...“ apod. a zdá se, že si neuvědomují, že tím implicitně posouvají představu o politickém systému Československa do oblasti osobní diktatury. Obecněji řečeno se tím historik vrací do schémat historie jako dějin činů „velkých mužů“, jak se domníval Carlyle nebo H. Treitschke. Nesoudím, že by se pod takové obecné tvrzení většina soudobých historiků podepsala, avšak používání podobných personifikací mocenského rozhodování, pokud nemůžeme dokázat, že určitý státník či politik *rozhodl skutečně sám*, svědčí o nejasnosti stylistické, myšlenkové, nebo o obojím.

Tato úvaha má na mysli i zcela konkrétní a často diskutovaný problém – Benešovu „kapitulaci“ před Mnichovem. Podrobil se Beneš podmínkám Mnichovské dohody skutečně sám? Nebo se na jeho rozhodování podílela *skupina*, kterou můžeme označit za *politickou elitu*? (Nebo snad lépe v plurále: skupiny – politické elity.) Tam, kde ortodoxní výklad formuloval problém velice široce a abstraktně jako „zrada buržoazie“, se kyvadlo módy či reakce na minulé abstrakce vychýlilo k jednostrannému prisouzení viny státníkovi. Historikové věcně a ve shodě s již často publikovanými prameny konstatovali, že Benešovo stanovisko, že se nemůžeme sami bránit, bylo předneseno na mimořádném zasedání vlády 30.9.1938 a ještě předtím na poradách s vůdci politických stran, a bylo podpořeno velkou většinou těchto politiků. Ponechme otázku *spoluúčasti politických i jiných elit* (např. špiček finančních a hospodářských, které si ve své většině nepřály za daných podmínek válku) otevřeno pro další vý-

zkum, ale hypotézu většího nebo menšího podílu celých skupin politických elit zřejmě musíme postavit jako daleko pravděpodobnější než argument o Benešově vině. Argumenty některých publicistů, že nebyl svolán parlament, jsou formálně legalistické. Nepřihlížejí k úmyslu Beneše i dalších představitelů politických elit neposkytnout ústupem vydírání další zdání zákonnosti a dobrovolnosti a ponechat si tak možnost žádosti o zrušení Mnichovské dohody jako protiprávní a vynucené pod hrozbou agrese. Kromě toho neberou vůbec v úvahu mechanismus politického rozhodování – a význam politických elit v takových mimořádných situacích – kdy v zaběhaném mechanismu integrace politické vůle v politických stranách a disciplíně poslanců bylo krajně nepravděpodobné, že by hlasování Národního shromáždění dopadlo jinak, než porady vedení stran a zasedání vlády s prezidentem. Výjimky, které by mohly nastat v parlamentě, se projevily stejně – vystoupením skupiny generálů kolem Ludvíka Krejčího, skupiny revue *Národní myšlenka* v čele s poslancem Ladislavem Rašínem, zčásti i skupiny kolem Huberta Ripky a ovšem i Klementa Gottwalda a komunistů s dodatečnou kritikou Beneše.²⁶

3.2 Od slova k pojmu: elity v cizojazyčném a českém jazykovém úzu

Slovo elita jako slovo původně latinské má patrně nejbohatší *historii* ve francouzštině. Přehled proměn slova *élite*, brilantně předvedený v nedávno publikované studii v konfrontaci se změnami sociální reality, ukazuje na bohatství hlavně metaforické, které vesměs krouží kolem významů celku a „nejlepší části“, která zůstává s celkem národa spojená, ale je jím vyzvedávána, vytlačována vzhůru. (Tento význam si podržuje i okřídlené a běžně užívané „smetánka společnosti“, *creme de société*, aniž by si patrně uživatelé dnes uvědomili, že tím je míněno nejen „nejvyšší vrstva“, ale také vrstva, která se z dolních částí tvoří.) Jako přesnější a právní pojem se ovšem užívalo slova *noblesse*, šlechta nebo i *aristocrats*, stavy, *ordres*.²⁷

26 Proti tezi o Benešově vině psal ovšem už Peroutka, F.: *Byl Beneš vinen?* Vydáno v emigraci a reed. Praha 1992. Nejnověji např. Olivová, Věra: *Zápas o Československo* (říjen 1937 – září 1938), Praha 1992, viz s. 77–78.

27 Jouanna, Arlette: Des „Gros et Gras“ aux „Gens d'Honneur“. In: *Histoire des élites...*, 1991, s. 17–141, Constant, Jean-Marie: Absolutisme et modernité, *tamtéž*,

Od počátku 19. století převládlo slovo zvláště charakteristické: *notables*, které dovolovalo spojit jedním pojmem zámožné měšťany a šlechtice staré i nové napoleonské, pány na zámcích i majitele paláců a patricijských domů ve městech, soudce a vysoké úředníky.²⁸

Druhá polovina 19. století je dobou přechodnou; slovo *élite* se začalo užívat v různých společenských prostředích pro *célebrités*, společenské *dandys*, módní *salony intelektuálů a liberální* orleánské společnosti i kruhy bonapartistické šlechty, až po advokáty a politiky III. republiky. Skutečným *zrodem* elit v moderním významu je však až závěr 19. století. V rozporu se staršími „aristokratickými“ významy se šířila představa *elity výkonu*, díky rozšíření *elitních škol* a sítu tvrdých zkoušek, otevírajících cestu k úřednické kariéře nebo k volným povoláním či k univerzitní profesuře. Francouzský historik Ch. Charle ale právem označil za dobu „zrodu elit ve Francii“ až poslední desetiletí 19. století, s plným rozvojem takových škol jako byla *Ecole normale supérieure*, elitní škola pro středoškolské profesory, *Ecole libre de science politique* pro politickou a vůbec veřejnou dráhu, *Ecole nationale d'administration* atd.

Ve škále významů slova elity – zrcadla sociální skutečnosti – od „zahálčivé třídy“ rodu a majetku k funkčním elitám výkonu je vnitřní napětí, kterým se vyznačují elity 19. století a ještě namnoze elity období mezi válkami. Pro typ blízký se prvnímu pólu, gentlemana z dobré společnosti, jehož hlavní předností byly vybrané mravy, byly dlouho rezervovány i profese diplomatů nebo vysokých církevních hodnostářů. „Demokratické elity“ se prosazovaly po první světové válce, ale v zemích se silnou tradicí „aristokracie“ dokázaly vytlačit tradiční elity až po druhé světové válce nebo ještě později. Mnohé vznešené rody i jedinci se ovšem dokázali přizpůsobit a zprofesionalizovat.²⁹

Elita v Británii byla samozřejmě totožná s *aristocracy*, v níž se spojovala nejen antická triáda urozeného rodu, majetku a prestiže, ale také institucionální zakotvení statusu blízkostí monarchie. Byla dědičným místem peerů

s. 145–215, pozn. 454 n., Chaussinand-Nogaret, G.: De l'aristocratie aux élites, *tamtéž*, s. 217–315, pozn. s. 456 n.

28 Durandin, Catherine: Entre tradition et aventure, in: *Histoire des élites...*, s. 317–451, pozn. 457 n. Sborník má i vynikající a rozsáhlou souhrnnou bibliografii k tématu elit, s. 463–478.

29 Charle, Ch.: *La naissance des élites*. Paris 1990. Týž, *Les Elites de la République*. Paris 1987. Srv. i Chaussinand-Nogaret, G.: Introduction a Conclusion, in: *Histoire des élites...*, 1991, s. 11–13, 439–451.

v Horní sněmovně lordů, charakterizovaná příslušností k Established Church a funkcí smírčího soudce na svém panství a patrona širokého okolí. Jen pomalu se k ní amalgamem zakupování statků, sňatky a prostřednictvím vzdělání na *public schools* a Oxbridge přibližovala třída zámožného měšťanstva, od koloniálních úředníků, zámožných velkoobchodníků a loďařů až po manchesterské podnikatele, velmi postupně splývající do jediné *upper class*. Ve skutečnosti ale byla tato *elita* velmi jemně hierarchicky uspořádána do stupňů *nobs a snobs*, kde vždy ti výše postavení *nobs* shlíželi mírně arogantně, i když zdvořile, dolů na *snobs*, a ti zase s úctou vzhlíželi vzhůru k *nobs*, ale s pohrdáním dolů na své *snobs*.

Britská *language of class* postihuje toto bohatě odstíněné vrstvení *ranks* jen zhruba a charakter britských *elit* je v tomto směru zcela ojedinělý, a i když byl *britský styl* po celé Evropě napodobován, neměla evropská *elita* šanci.³⁰

Analogické pojednání ve slovníku německých *základních historických pojmů* naznačuje, že *Elite* nepatřilo ke slovům často užívaným; pro představu společenských a společenských špiček měla značně etatizovaná a úřednická společnost přílehavější termín *Honorationen* vedle specifických *Junker*, nebo *titulatur* jako *Exzellenz* apod.

V českém slovníku, jak se zdá – lingvisticko-historické pojednání na toto téma neznám a provádím zde jen letmou sondu – slovo *elita*, až do 60. let 19. století v novinách psané často ještě francouzsky jako *élite*, zůstalo zcela okrajové, nikdy se nestalo slovem klíčovým. Nejčastějším výrazem pro vyjádření moci bylo od staročeštiny slovo *pán*, *panstvo*, *panství*, shodně s němčinou (*Herr*, *Herrschaft*). Při běžném užití slov pro hierarchie ve společnosti, rozdělení „těch nahoře“ a „těch dole“, na „pány a kmány“ proniklo hluboko do folkloru a je zachováno v Čelakovského *Ohlasech* i četných příslovích. Velice dlouho do 19. století se zachovává slovo a po-

jem „vyšší stav“, ale i „vyšší třída“, kriticky od 1848 v „populistickém“ tisku „kasta“. Tato terminologie mířila ale většinou k *české a německé šlechtě, aristokracii*; pro města, ale i maloměsta dosvědčují literární historikové užití slova *honorace* (Arne Novák) nebo *kapacity* (A. Springer resp. překladatel jeho díla). Originálním českým výtvorem, který se občas objevuje v korespondenci Riegrově, ale i v jeho slovníku naučném a v tisku 60. let druhé poloviny 19. století a který je zřejmě překladem či převodem slova *élite* do češtiny, je slovo *výtečníci*. Často se užívá rétorické *výkvět národa*, nebo dokonce „*tresť*“ (výtažek), což jsou opět metafory celoevropské. Výjimečně je slovo *élite* zachyceno ve slovníku novinářském a konverzačním (J. Rank, 1862). Všechny tyto výrazy, stejně tituly *vašnosta, měšťanosta (starosta)* nebo *jemnostpán* mají v českých ústech, ač mnohé míněny původně vážně, v sobě něco satirického, posměšného. Je v nich obsažen, nebo se rychle významově mění ve výsměch těm, kdo si hrají na pány a nejsou jimi a v českém prostředí nemohou být, protože sociální mobilita vzhůru byla až do 60.–70. let ve velké většině spojena s asimilací s německým jazykovým i společenským prostředím.

Přínejmenším pokud jde o potenciální politické elity, tedy vyšší rakouské státní úředníky, důstojníky, české národní hnutí strhávalo sice i jedince z původně německého prostředí za jazykovou hranici k české asimilaci, ale zdá se, že to byly případy hlavně obchodníků, živnostníků a drobné inteligence. Čelakovského předběžný „jemnostpán pantáta“, který „prodává košťata“ v krámku v podloubí za pár grešlí, není ojedinělý úsměšek. Podobně si stěžoval F. L. Rieger v korespondenci s Palackým a předáky staročeské strany, jak je těžké v Čechách najít nezávislého člověka pro kandidátku. Nezávislého především majetkově, a také – na což se zapomíná – časově. Pro nedostatek času vzdalo své kandidátky několik zámožných podnikatelů české buržoazie (např. továrník R. Jahn, společník fy Novák a Jahn, později fúzované do ČKD Praha).³¹

30 Marwick, A.: *Class: Image and Reality in Britain, France and the USA since 1930*, London 1980, připomíná, že bez ohledu na názory weberianských nebo parsonovských a jiných sociologů o „rozplynutí“ se sociálních tříd je faktem, že ve všech třech západních zemích existuje globální představa „třídy“ horní, střední a dolní. Vedle oficiálních „obrazů“ jsou důležité i obrazy neoficiální, představy, symboly, šířené i médií, Hollywoodem, ilustrovanými týdeníky, a snobismus zůstává velkou silou. Pros, 30. léta a Británie, viz zvl. s. 79 n., 157 n. Specifiku britského pojmu „class“, dost odlišného od kontinentálního od samého počátku, zachytil Briggs, Assa: *The Language of Class in the Early Nineteenth Century*, in: *Assa Briggs and John Saville, Essays in Labour History*, London 1960 (sborník k počtě G. D. H. Colea).

31 V lexikonech: Rank, Josef: *Kapesní slovník novinářský*, Praha, J. L. Kober, 1862 (předmluva je datována na Silvestra 1861, s. VII–VIII), heslo *élite*, fr. – výběr, květ, tresť (str. 74). V jiných dobových slovníčích není, např. Klácel, František M.: *Slowník pro čtenáře novin*. Brno 1849. Srv. o něm Hroch Miroslav: *Ludvíka Rittersberga Kapesní slovníček novinářský*, in: UK Praha: *Studie z obecných dějin. Sborník historických prací k sedmdesátým narozeninám prof. dr. Jaroslava Charvátka*, Praha 1975, s. 97–116, s. 103, Ritter z Rittersbergu, Ludvík: *Kapesní slovníček novinářský a konverzační*. Tisk a náklad Jaroslav Pospíšil v Praze, díl I., 1850, 911 d., díl II., 1851–2, 496 s. (Dovedeno po písmene M), srv. též Thon, Jan: *Novinářské slovníky po r. 1848*. In: *Novinářský sborník I*, č. 1, 1957, s. 58–67.

Jedna z prvních sřízavých sociologických kritik *elit* – počátek řady *antielitismu* – Američana Thorstona Veblena „*Zahálčivá třída*“, „*the leisured class*“, až pamfletově satiricky odhalovala velikou vzdálenost mezi hlásanou morálkou a ctí – a požitkářstvím amerických *gentlemen of leisure*. Ke skutečným elitám patřil dlouho v představách 19. století nejen člověk zámožný a vysoko postavený, ale především člověk, který *nemusel nic dělat*, měl dostatek volného času, a k tomu nestačila zámožnost českých „*lepších lidí*“.

Velká část „charakterologických“ esejů o české národní povaze, zejména z per zahraničních autorů s kritickou tendencí, vytýká Čechům závistivost, někdy i potměšilost a službičkování pánům veřejně a posměšky za jejich zády. Téma *pán a sluha* ve vztazích aristokratické evropské elity nebo zámožných patricijských měšťanů německé a maďarské kultury – a českých ne vždy sluhů a lokajů, ale také zámeckých lékařů, tajemníků a sekretářů, správců panství, lesníků, pachtýřů dvora, kastelánů a především vychovatelů a domácích učitelů „panstva“ čeká na „elitologické“ soustavné zpracování. Prakticky skoro všichni veřejně činní čeští literáti a mnozí politici prošli jako studenti nebo v době příprav svého doktorátu či vědecké dráhy (Palacký, Masaryk!) touto školou dobrých mravů zkušenosti s „velkou“ společností. Ještě méně jsou známé životy mladých vychovatelek a společnic či guvernantek. Jestliže tato panská služba byla patrně jednou z forem zkušenosti a formování *českých elit* asi do poslední třetiny století, později nalézáme její stopy již jen v generaci otců (představitelů intelektuálních elit nastupujících do veřejného života na počátku 20. století. Šusta, Max Dvořák aj.). Zahraniční zkušenosti v té době sbírali již příslušníci české inteligence, zejména odborné, učitelské a profesorské, úřednické, technické, ale i podnikatelské a obchodní, kteří byli rozptýleni po zemích monarchie, především na Balkáně nebo v Rusku a v menší míře na Západě. Ještě více bylo řemeslníků a vandrovních tovaryšů.³²

31 Pro otázky české mobility a asimilace národní české a německé: Kořalka, Jiří: *Tschechen im Habsburgerreich und in Europa 1815–1914. Sozialgeschichtliche Zusammenhänge der neuzeitlichen Nationsbildung und der Nationalitätenfrage in den böhmischen Ländern*, Wien – München 1991, 23 n., 85 n., 93 n., *Příspěvky k listáři Dra. F. L. Riegera*, ed. Heidler, Jan a Šusta, Josef, sv. I–II, 1924–1926.

32 Pro sociální vzestup české maloburžoazie pomocí vzdělání, zejména odborného a obchodního, reálků, obchodních akademií atd. viz souhrnně Kořalka, J.: *Tschechen...*, 1991, 85 n., sborníky: *Bürgertum in der Habsburgermonarchie, I, II*, ed. Bruckmüller, E., et al., Wien – Köln 1990, 1992. Shrnutí rozptýlené vzpomínky

Slovo *elity* nebylo v tomto demokratickém a „malém“ českém prostředí časté, výjimkou jsou v poslední třetině 19. století, soudě podle dobového tisku, dvě oblasti:

1. V jazyce inzerátů a denních zpráv se objevují „elitní“ (adjektivum) pluky, bály, zboží, po roce 1918 bary. Lidé si spojují slovo s představou výběrové a luxusní sorty. Dále je „elitní“ to, čeho je nedostatek, co je vzácné, přeneseně se pak již u příležitosti velkých národních slavností (například při Jubilejní výstavě roku 1891 a velkém bálu na Žofině) píše v tisku o „elitní společnosti“; myslí se tím především krásné ženy, lesk toalet, ale i „význačné“ osobnosti české politiky, poslanci, atd. „Vzácnost“ ve smyslu výjimečnost se vyskytuje např. u jednoho ze *Slavínů*, sbírek biografii, které se psaly od 80. let. Tereza Nováková napsala nejprve pro časopisy a pak knižně vydala *Slavín žen českých*.³³

2. V oblasti kultury, v překladech a esejistice vzdělanců se projevuje odklon od pozitivismu a materialismu k subjektu, až k narcisistnímu sebeobdivu estétů, kteří se vidí jako elitu (Procházkova *Moderní revue* a „dekadence“).

Obě významové oblasti nemají mnoho společného, představitelé umělců a literátů jsou ovšem přijímáni jako součást „elit společnosti“, jejich „distinkce“ se prosadila. U politiků, lékařů, vědců a úředníků se dává v běžném referování, v nekrolozích (významná rubrika *Naše rovy* v časopise *Osvěta* od roku 1871, k jubilejím text a obrázek v ilustrovaných časopisech *Světovzor* od 1867, *Zlatá Praha* od 1884) se slovo *elita* neobjevuje.

Rozklad české národní strany, vzájemné boje a ostouzení staročechů a mladočechů po punktacích v roce 1891, odchod z politické scény starší a tradiční politické reprezentace, to znamenalo jistě ztrátu prestiže politiků. Alespoň paměti literátů kladou politiku na žebříček hodnot velmi nízko. Jsou lidmi, které císař František Josef označil za „podivnou společ-

a biografie, zejména v různých ročenkách a almanachu škol apod. do skupiny elit podnikatelů se zkušeností v zahraničí – před rokem 1914 ovšem převážně uvnitř státu – a zpracovat kolektivní profil skupiny a jejich typické itineráře je úkol náročný, ale pro charakteristiku *elit* v pozdější ČR by pravděpodobně přinesl mnoho poznatků.

33 Nováková, Tereza: *Slavín žen českých. Díl I. Od nejstarších dob do znovuzrození národa českého*. Praha, nakl. „Libuše“, Maticе zábavy a vědění, 1894. 510 s. (+II). Obsahuje v 26 kapitolkách statí vycházející v letech 1888–1893 v Litomyšli, únor 1894 (s. 5–7), „dojde-li uznání a upotřebení, uchystám díl druhý, vypsaní to vzácných Čechů naší přítomnosti“ (kurziva F. S.). K tomu bohužel nedošlo. Tisk: *Národní listy*, sondy vždy první týden února, léta 1881, 1891, 1901, 1911.

nost“ – to všechno snižovalo prestiž a autoritu českých politiků. Většinou chyběl větší majetek, skutečná nezávislost a volný čas a neměli nejlepší pověst.

V českém prostředí, jak se zdá, se slovo a koncept elity jako zvláštní skupiny lidí „nahore“ se užívalo jen málo hlavně proto, že v rakouské, značně ještě hierarchicky stavovské společnosti pro něj nebyla potřeba – stačila slova jako šlechta, panovník, dvůr, úředník (byrokracie) atd. Představa nějaké zvláštní řídicí vrstvy, která by byla souhrnem nejruznějších minulých i nových prvků a kterou by spojovala právě jen úspěšnost politické, sociální, hospodářské kariéry, její vzestup „nahoru“, byla v této době ještě nevyvinutá, sociální mobilita vzhůru byla nerozvinutá, téměř nemožná nebo probíhající v několikageneračním cyklu. Pokud k sociálnímu vzestupu došlo, pak se realizoval v oddělených „stavovských“ drahách – např. byrokracie, vojsko, hospodářství, školství střední a univerzita. S aristokratickou elitou i její částí „historické české šlechty“ se na konci století česká politika definitivně rozchází ještě před vypuknutím první světové války. Zejména radikalizace studentstva kolem zákazu Akademického čtenářského spolku v roce 1889, jednání o punktacích – dohodě o ustavení autonomních německých obvodů v pohraničí (1891), velký dojem z úspěchu Jubilejní zemské výstavy (1891) a konečně hnutí Omladiny (1893) a procesy s jejími vůdci roztržku dokončily.

3.3 Tvoření pojmů: volba alternativ

Při *utváření pojmů* má historik obtížnou volbu ze tří základních možností, z nichž každá má své nevýhody. První postup znamená, že historik přebírá do své výzbroje slova z běžného jazyka své doby a pracuje s nimi; některá povýší na svoje klíčové interpretační pojmy, buduje z nich svůj výklad událostí. Stanou se v jeho slovníku *základními historicko-politickými pojmy*. Zejména slova, která označují klíčové *hodnoty, ideje, způsob organizace lidí, jejich hierarchické vztahy*, již naznačují určitý přístup k pramenům, k výkladu. Používá-li slov jako *svoboda, spravedlnost, rovnost, řád, třída, stav, kapitalismus, socialismus, diktatura* atd. atd., přejímá do jisté míry *diskurs* své „*současnosti*“. Nevýhodou je vnášení „*prezentismu*“ do rekonstruovaného obrazu minulosti.

Historikova práce je pak až příliš spojena s jeho dobou. V dobách převratů se lze dokonce v díle jednoho badatele setkat se zcela odlišně defi-

novanými nebo implicitně užívanými pojmy, s aparátem jeho diskursu. V naší době je to zvláště patrné, neboť sotva stačí, jestliže historik zamění slova „vládnoucí buržoazie“ za „politické elity“, nebo příliš „marxistickými asociacemi“ zabarvený pojem „buržoazie“ za neutrálnější „měšťanstvo“, aby se změnila celá teoretická báze diskursu. Z tohoto důvodu většina „tradičních“ historiků dávala od doby konstituování historie jako institucionalizované disciplíny přednost slovům, která sami našli v pramenech studované doby, nebo se je pokoušeli očistit od nánosů významů, kterých slovo, pojem, nabylo v mezidobí, v časové cézuře, která odděluje čas historikovy doby od času předmětu jeho zkoumání. Tam, kde základní kategorie minulé doby jsou dnes již mrtvé, zanikly nebo byly používány ve zcela jiných významech dnes zapomenutých, historik je objevuje a vysvětluje, definuje jejich původní smysl. Při práci s prameny vzdálenější minulosti, u odlišných sociálních či geografických prostředí, *milieu*, či u cizích kultur, s sebou nese tento postup riziko, že historikovi nebude dnešní doba dost jasně rozumět, bude si stejně „překládat“ základní pojmy do svého, současného jazyka. Toto nebezpečí hrozí ale i u slov, které nám připadají samozřejmá a okamžitě srozumitelná, jejichž významy se ale i v poměrně krátkém čase měnily. Čteme a vnímáme je jinak, v jiném jazykovém kontextu a s jinými asociacemi než lidé doby, o které píšeme.

Stává se také, že význam slova je obtížen emociálně, slovo je vnímáno jako nositel minulých sporů, konfliktů, a proto jeho smysl není jednoznačný, není o něm konsensus ve společnosti. To platí o většině termínů pro základní ideologické proudy doby, pro různé umělecké a politické „-ismy“. Slovo *elita* k nim patří. Kromě toho má v sobě každá taková interpretace i sklon k přebírání hodnotících měřítek – spolu s jazykem – minulosti, a vše, co se v dějinách stalo, se pak jeví jako nutné, jedině možné, stalo se to, co se muselo stát. Z kontrapozice této historiografické scylly a charybdy odvozují někdy radikální kritici historiografie, zvláště s rozmachem semiotiky a historické sémantiky od 70. let, nemožnost, neuskutečnitelnost historie jako vědy.

Třetí možnost, zdůvodňovaná teoretiky historie a vědy, znamená zvolit si teoretický *koncept, to jest pojem, který má v sobě již určitý vysvětlující obsah*, je součástí teoretického rámce, k němuž se vztahuje (referenční rámec). Takový postup, sblížující historii s teoretickými vědami a tím se vyhýbající pastem obou „přirozených“, běžných jazykových zásob – z dnešní doby, doby historikovy nebo z doby, kterou popisuje, jazyka pramenů – byl v praxi zkoušen zejména historiky školy sociálních dějin v Ně-

mecku (historie jako „historická sociální věda“) a v jiných obdobích ve francouzské „škole“ Annales a v mezinárodních aplikacích jejích metod, v anglosaské a francouzské historické sociologii a v sociálních dějinách (hranice mezi nimi je dnes prostupná oběma směry). Zvláště v soudobých dějinách se pak vyskytují snahy teoreticky modelovat historické procesy a situace, zkoumat politické rozhodování podobně, jako to dělá politická věda.³⁴

Má-li zůstat historik na poli své vlastní disciplíny, pak to předpokládá, že *sociologický, politologický* či *jiný koncept teoretické vědy* je ověřen historickými postupy, je „nasyčen“ konkrétními obsahy z pramenů, přičemž si historik z „velké“ teorie – v našem případě *teorie elit* – bere základní orientaci, většinou i celé příbuzné pojmosloví, ale musí si sám, v závislosti na svých pramenech teoretický koncept operacionalizovat, snížit úroveň teorie na „teorii středního dosahu“, která by odpovídala konkrétnímu vymezení jeho předmětu. Vzniká tak *jeho koncept*, který je teoretický i konkrétně historický zároveň.

34 Schulze, W.: *Soziologie und Geschichtswissenschaft. Einführung in die Probleme der Kooperation beider Wissenschaften*. München – Wien 1974, kap. 4, „Begriffsbildung“, s. 209 a násl., kap. 6: „Geschichtliche Begriffe und soziologische Konzepte“, s. 23.

Členové vědeckých společností a pojem elity (Otázky continuity a discontinuity)¹

Jindřich Schwippel

1.

Pojem akademie – společnost učenců – vysvětlují všechna kompendia připomenutím pravidelných setkání následovníků Pythagorových a především pak Platonových, diskutujících o problémech přírodních věd, matematiky, filozofie a etiky. Jejich vznik je vysvětlován potřebou diskuse – vzájemné komunikace. Za další vývojový stupeň bývají pokládány „akademie“ v ptolemaiovské Alexandrii: již s důležitým „zázemím“ muzea a knihovny.

Platonská akademie (ve smyslu učená společnost) vznikla kolem roku 1470 ve Florencii na mediceském dvoře. Tím se nám v tomto velmi povšechném a neúplném historickém přehledu objevuje další znak: „zázemí“ poskytuje mecenáš a jeho počín sleduje i cíl zvýšení vlastní prestiže. Italské dějiny vědy se mohou chlubit patrně nejdelším historickým seznamem akademií: neapolská Accademia Pontaniana při dvoru Alfonse V. si již volila své čestné a zahraniční členy. Je to, pokud vím, první doklad o institucionalizované širší vědecké komunikaci vědecké společnosti. Accademia della Crusca se pro své jazykovědné zaměření stala vzorem pro budoucí francouzské akademie a ještě pozdější německé jazykovědné společnosti.

Velmi podobné počátky, tj. vývoj od soukromého sdružení (1629) k „státní instituci“, má francouzská Académie française (1635 – kardinál Richelieu) a britská Royal Society – původně společnost „nových filozo-

1 Předložená stať navrhuje základní teze studia otázek členské základny vědeckých společností – akademií – u nás. Opírá se o poznatky z fondů KČSN, ČAVU a ČSAV.

fů“ (od 1645), které se r. 1663 dostalo od Karla II. královského privilegia. Pravidelným vydáváním svých *Philosophical Transactions...* (od 1665) vytvořila novověkou trvalou markantu učených společností – komunikaci pomocí publikování vědeckých prací.

Aspekt politického hodnocení přibývá v historickém přehledu rokem 1793, kdy byly francouzské akademie jako „královské instituce“ dekretem konventu zrušeny. Byly ovšem již r. 1795 obnoveny pod sjednocujícím názvem Institut national. Do dějin Akademie se zapsal i Napoleon, který rozšířil počet jejích tříd ze tří na čtyři. Politické dějiny se pak od r. 1806 odrážejí v tom, že k novému oficiálnímu jménu Institut de France se střídavě připojovaly přívlastky royal, impérial nebo national.

Česká představa o založení „Collegia lucis“ J. A. Komenského se ironií osudu naplňuje v Prusku prostřednictvím jeho vnuků a za přispění vnučky českého krále Fridricha Falckého – kultivované pruské princezny Žofie Charlotty. Daniel Ernestus Jablonski (1660–1741) má vedle nepopíratelné Leibnizovy iniciativy lví podíl na formálním založení této „Sozietät“ r. 1700, jeho starší bratr Jan Theodor byl ostatně od počátku sekretářem této akademie.

Také zakladatelé nejstarší akademie habsburského mocnářství – původní soukromé české společnosti (ovšem ve významu „böhmisch“) – předpokládali brzké zařazení panovnickým privilegiem. Od r. 1790 začínají sice používat oficiálního názvu Královská česká společnost nauk, ale bez jakékoli opory v zlistiněném panovnickém rozhodnutí. O císařské privilegium se mohla opírat teprve r. 1890 založená Česká („tschechische“) akademie věd a umění. (Ostatně až do r. 1918 fungující s ochranným dodatkem „Františka Josefa“.)

Stručným a neúplným historickým přehledem jsem chtěl doložit především tyto myšlenky:

1. Moderní, novověká akademie jako učená společnost je obvykle výsledkem spojení dvou zájmů:
 - a) potřeby a zájmu vědců o založení korporace pro výměnu informací a názorů – o stále širší komunikaci prostřednictvím už nejen vzájemných setkání, ale též prostřednictvím publikací;
 - b) zájmu panovníka (či státu) o využití jejich schopností ve prospěch státu nebo alespoň k zvýšení prestiže.
2. Viděno z jiného úhlu je založení akademie také manifestací či proklamací a přihlášením se buď k určitému myšlenkovému proudu (např. osvícenství), nebo i jistým druhem vyhlášení kulturní vyspělosti etni-

ka, manifestací úrovně národní kultury a současně i projevem zájmu o její další rozvoj.

K novému duchu doby se takto hlásili též Petr Veliký a Kateřina II., Benjamin Franklin založením American philosophical Society (1744) naznačil politické cíle názvem své podnětné publikace *A proposal for promoting useful knowledge among the British plantations in America*. Lincoln pokládal za nutné během občanské války zřídit (1863) National Academy of Sciences jako poradní (a prestižní) sbor federální vlády.

S výjimkou carského Ruska vznikaly akademie – učené společnosti – v zemích, kde nejen fungovaly, ale často měly i tradici a prestiž univerzity. Pokud vím, nikdo se hlouběji nezabýval otázkou, co chybělo v institucionálním ustrojení vysokých škol, že vznikla v podstatě celosvětová potřeba (v krátkém přehledu by mohly být i údaje o muslimských a orientálních akademiích) zřizování nových center pro vědeckou diskusi a na podporu vědecké práce. Pro účely tohoto zamyšlení bych se spokojil konstatováním, že nelze popírat, že univerzitní profesori tvoří rovněž skupinu „duchovní elity“, členové učených společností – akademií – tvoří, matematicky řečeno, určitou výseč množin profesorských sborů univerzit. Nejde však – pokud budeme spravedliví – jen o výsledek matematický. „Množina“ akademiků vznikla dalším výběrovým řízením s větší či menší ingerencí státu (či jiné vrchnosti), což mohlo mít právě tak příznivé jako nepříznivé následky ve výsledcích tohoto výběru. A právě tento politický faktor činí studium akademických elit ještě zajímavějším a co do výsledků komplexnějším.

2. Kontinuita a diskontinuita českých akademií

„Kdykoli jsme zvítězili, dalo se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fyzickou, a kdykoli jsme podléhali, býval tím vinen vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy.“ Slova Františka Palackého (1864) lze použít i jako kritérium hodnocení etap dějin našich akademií jako institucí, i jejich členů jako „elity národa“. Královská česká společnost nauk svým seznamem členů v době svého vzniku a až do poloviny 19. století je současně seznamem „elity národního obrození“, ale i seznamem vědecké elity monarchie. K tomu se v Praze spojily dva faktory: byla sice provinčním městem – ale s poměrně dobrými vysokými školami

a dalším kulturním zázemím – a byla tedy celkem vhodným čekacím místem pro další postup do hlavního města Vídně. A čekatelé či kandidáti takového postupu tu někdy prožili svá vědecky nejproduktivnější léta. Jedním z nich, dnes v dějinách vědy nejslavnějším, byl např. Christian Doppler.

Byl to jistě onen „nedostatek duchovní činnosti“, který vedl k stagnaci KČSN a spolu s novým fenoménem – nástupem českých patriotických snah – vedl k založení České akademie věd a umění. Problém kontinuity a diskontinuity nelze, myslím, otevřít lépe než konstatováním, že za dobu paralelní existence obou akademií (1890–1952) můžeme zaznamenat i 368 případů souběžného členství. Jinak samostatná „množina členů“ KČSN od r. 1784 do r. 1952 má úctyhodný počet 1 217. A fakt, že dosud neexistuje jejich solidní a úplný soupis, velmi výmluvně svědčí o rozměrech dosud nezorané líchy jak našich dějin vědy, tak i studia elit.

Rozbor členské základny KČSN (včetně rozboru přijatých a nepřijatých návrhů na členství) by značně upřesnil naše znalosti a naše hodnocení role inteligence v národním obrození, její vztah k německým nacionálním proudům, zemskému patriotismu, tzv. rakušanství a též její mezinárodní orientaci, preference, domácí i zahraniční vazby osobní i institucionální. V jen malé modifikaci platí totéž i pro členskou základnu České akademie věd a umění.

Základní a také nejhlasitěji diskutovanou otázkou kontinuity a diskontinuity naší vědy je problém charakteru Československé akademie věd, která sice, jak alespoň říká důvodová zpráva zákona o jejím založení r. 1952, definovala vědu velmi odlišně od starých akademií,² ale na druhé straně se tímž zákonem hlásila za jejich pokračovatelku. A nejenom to, z 52 prvních řádných členů-akademiků bylo 33 profesorů nebo docentů Karlovy univerzity, osm bylo z Českého vysokého učení technického a dalších osm z jiných vysokých škol.

Ze 43 prvních členů-korespondentů ČSAV bylo 18 dalších profesorů a docentů z Karlovy univerzity, 13 z ČVUT a 10 z dalších vysokých škol. A téměř bez výjimky všichni z nich získali svůj profesorský nebo docentův titul ještě před válkou – pokud tedy vůbec s nějakou politickou preferencí, pak určitě ne s komunistickou. Někteří z nich ovšem už patřili k oné „přibližně jedné polovině národa“, která po roce 1948 „chtěla uskutečno-

2 „Základem vědecké činnosti ČSAV je vítězné učení marxismu-leninismu, vědy všech věd, soustavy nauk Marxe, Engelse, Lenina a Stalina...“

vat velký sen“.³ Václav Černý ve svých pamětech správně poukazuje na to, že zde fungovaly osobní vazby k prvnímu prezidentu ČSAV (dřívějšímu prezidentu ČAVU a členu KČSN). Mezi velmi pozitivním hodnocením členské základny u řady pamětníků, kteří svůj názor dokládají připomínkou „hvězdné kontinuity“ v orientalistice (kontinuovali profesori Hrozný, Lesný, Lexa, Průšek a Rypka), a odmítavým stanoviskem prof. Černého bude teprve nutné najít poněkud objektivnější pravdu.

V každém případě však, budou-li se hledat ztracené osobnosti z množiny elit univerzitních profesorů, mohou je elitologové přechasto najít v množině nečlenů ČSAV – ale v řadách jejích pracovníků. Výtka, že to bylo postavení nedůstojné, je spravedlivá – ovšem s dodatkem, že pro tuto elitu neměly vysoké školy ani takové místo a nedaly jim ani takovou možnost.

Statisticky shrnuto: zhruba 95 % členů ČSAV patřilo dříve k elitě českých vysokých škol; zhruba 90 % tam přešlo jako členové ČAVU, KČSN a popřípadě i z Masarykovy akademie práce, která byla jinak – jako jediná z dřívějších akademií – ideologicky odsouzena tak, že se ČSAV ani formálně v jejím případě nehlásila k nástupnictví. Kouzlo statistického rozboru přináší ještě jeden zajímavý poznatek: nejvíce osob, které ČSAV přijala mezi své členy, se mohlo vykázat dvojím členstvím – tedy jak v KČSN, tak i v ČAVU; Z. Nejedlý nebyl v tomto ohledu nijakou výjimkou.

Bude velmi zajímavé sledovat, do jaké míry vznikla v ČSAV „invisible school“, kdy původní elity měly možnost vychovávat elity nové, do jaké míry tu fungoval „samočisticí proces“ – tedy sebepoučení jako výsledek vědecké práce s fakty, o němž často mluví pamětníci. Ať přijmeme jakékoli hodnocení Pražského jara, již dnes lze pokládat za prokázané (byť i ne obecně známé), že rozleptávání ideologického monolitu KSČ a její proměna ve stranu více otevřenou podnětům zvenčí patří k zásluhám ČSAV. Tito lidé ovšem až na nepatrné výjimky byli po r. 1969 zbaveni svých míst a funkcí v ČSAV. Sociologický vzorek „nové elity“ – nově normalizačně jmenovaných členů akademie a ředitelů pracovišť – se až na výjimky nedá už označit za vědeckou elitu, ale naopak za elitu nomenklaturní.

V této souvislosti je možné hovořit též o určitém algoritmu kontinuity elit při změně společenského zřízení. Nejen z ryze biologických důvodů

3 Kundera, M.: *Kniha smíchu a zapomnění*, Toronto 1981.

(fyzické stárnutí) lze zjistit obvykle jen jeden „přerod“ – tj. přijetí příslušníka staré elity do elity nové.

Krásným příkladem (pro rychlost společenských proměn) je sledování členské základny Šafárikovy učené společnosti, Slovenské akademie věd a umění a Slovenské akademie věd. SAVU slovenského státu akceptovala většinu funkcionářů a členů prvorepublikové Společnosti, ale jen nemnozí z nich, i když ještě v produktivním věku, byli přijatelní pro SAV. Naopak ovšem členská základna SAV nebyla příliš odlišná od členské základny SAVU.

3. Limity kontinuity členské základny (KČSN, ČAVU – ČSAV)

První zákon o ČSAV byl ve svém znění (oproti všem pozdějším novelám) nejsvobodomyšlnější a v § 18, písm. e, f stanovil, že: Valné shromáždění zejména e) volí členy Akademie, jejího prezidenta, jakož i ostatní členy prezidia, f) schvaluje jmenování předsedů sekcí, vědeckých sekretářů sekcí, ředitelů ústavů a ředitele (úředního aparátu, J. Sch.) Akademie. Naopak tzv. kádrový pořádek zaslany ÚV KSČ, odd. školství a vědy – s nečitelným podpisem) určoval toto: politické byro ÚV KSČ schvaluje: prezidenta ČSAV, předsedu SAV, hlavního sekretáře, všechny akademiky a členy korespondenty a členy prezidia. Sekretariát ÚV KSČ schvaloval vedoucího stranické skupiny prezidia a ředitele úřadu prezidia. Konečně IV. oddělení ÚV KSČ se „vyjadřovalo k hlavnímu účetnímu, vedoucímu kádrového odboru, vedoucímu katedry dialektického a historického materialismu a vedoucímu kádrového odboru SAV“.

Elitolog bude muset do výčtu osob z decizní sféry ČSAV zahrnout i členy onoho skromně nazývaného útvaru – „stranické skupiny“ –, který byl dlouho faktickým koncepčním a rozhodujícím orgánem, a to jak v pozitivním, tj. „provědeckém“, tak i negativním – protivědeckém smyslu slova.

Tak jako je svobodomyšlně stanovená pravomoc valného shromáždění limitována, či spíše negována závazným „kádrovým pořádkem“, tak zase naopak kádrový pořádek byl limitován určitým stupněm svodomyslnosti či osvícenosti komunistické decizní sféry. V době drsných politických čistek na vysokých školách získala ČSAV prof. Otto Wichterleho jako ředitele ústavu.

4. Závěr

Jako pracovník ČSAV formuloval profesor Václav Černý r. 1968 známý protestní rozklad bývalých členů KČSN a ČAVU; byl mj. adresován předsedovi ČSAV F. Šormovi. Brilantním způsobem je tu formulována oblast, v níž by moc učené společnosti i osobní příklad vědce měly působit: „Státí se mravní instancí, nepostradatelnou složkou duchovního života a kontrolou vážnosti, s níž daná společnost pojímá potřebu pravdy.“

Touto výzvou je možné doplnit v úvodu uváděnou charakteristiku akademie a z toho i odvozovat posuzování její členské základny jako elitní skupiny populace.

Studium členské základny akademie vede ke zjištění ideálního či typického životopisu jejích členů. Již dnešní sondy ukazují na zatím ničím a nikým nenahrazenou roli gymnázií v průběhu typické vědecké kariéry: jednak jako školy, která přináší první podněty a dává i první základy k vážnému studiu, jednak jako zařízení, které dává takové hmotné podmínky a má i takovou prestiž, že spolupráce a pozdější přechod na vysokou školu není nesnadný.

Osobní osudy vědecké elity a jejich ovlivnění vnějšími existenčními podmínkami pak podávají skutečně výmluvná svědectví oné „potřeby pravdy“ jak v jednotlivci, tak i ve společnosti.

Elitní čtvrti v prostoru města (Ke vzniku pražské elitní čtvrti Ořechovka)

Jaroslav Láník

Jednotlivé sociální vrstvy lze studovat i podle jejich prostorového rozložení ve městě. V těch městech, kde jsou mezi obyvateli výrazné třídní a sociální rozdíly, existuje i jejich výrazné prostorové oddělení. Tím se moderní města odlišují od preindustriálních měst (kde především nedošlo k oddělení pracoviště od bydliště a mnohé plochy sloužily i více funkcím) a měst s mnohem homogennější sociální strukturou. Funkční členění městských ploch je výslednicí působení řady sociálních sil, především specializací funkcí, sociálními rozdíly mezi obyvateli, kulturní segregací. Vedle toho působí i rychlost růstu města, jeho topografie i zcela záměrné lidské zásahy.¹

Ve městech tak vznikají území, která se neliší jen hustotou obyvatelstva, způsobem zástavby a demografickým složením, nýbrž také sociálním profilem bydlících. Jsou obývána dělnictvem, úřednictvem i výlučně buržoazií. Bydliště se také odlišuje kvalitou okolí. Horní třídy velmi často bydlí v nejkvalitnějších polohách měst. Naproti tomu čtvrti obývané chudšími vrstvami obyvatel leží často v klimaticky nepříznivých polohách, v okolí železničních tratí a nákladových nádraží, továren, skladů apod. Vnější rozdílem je i vzhled domu, velikost zahrady, pozemku, bezprostřední okolí domu, úprava, údržba apod.²

Rozrůznění ploch Prahy odpovídalo až do roku 1948 vcelku vývoji v ostatních evropských městech. V poslední čtvrtině 19. století vedly rozvoj průmyslu, dopravy a potřeba bytů k velkému zájmu o stavební pozemky. Historické jádro se začalo postupně měnit v city. V 80. a 90. letech 19. století postupovala proměna obytných domů v některých částech Sta-

rého Města v domy obchodní, neboť pro nové stavby zde nebylo místo. Obchod se soustředil zejména na Staroměstském a Malém náměstí a ve všech ulicích od Kolovratské třídy k ulici Celetné a Michalské a od Ovocného trhu k trhu Uhelnému. Tyto změny byly provázeny výrazným poklesem počtu obyvatel.³

Na počet a sociální složení obyvatel jednotlivých menších oblastí měly vliv i měnící se podmínky, orientace obchodu a dopravy. Dokladem tohoto vývoje byla např. Kaprova ulice. Dokud lidé jezdili z vesnic ležících za Strahovskou nebo Píseckou branou do Prahy povozy, obstarávali své nákupy převážně v Karlově ulici. Jakmile byla postavena železnice a zlepšena pouliční doprava, pozbyla Karlova ulice svůj význam a začala sloužit jen místní potřebě.⁴

V 90. letech byla plánována a částečně uskutečněna přestavba Židovského města. Vytvořit nové centrum Prahy se tím však nepodařilo. Jestliže se část historického města měnila v obchodní city, pak na Malé Straně se vytvářelo správní centrum města. Byty a celé domy postupně nahradily rozrůstající se státní a zemské úřady, které byly soustředěny právě zde.

Detailní poznání stupně segregace pražského obyvatelstva umožnilo zpracování výsledků sčítání lidu v roce 1900. Podrobné údaje byly publikovány pro sčítací obvody Prahy I–VII (některé i pro Prahu VIII) a pro čtyři největší pražská předměstí. Na základě výsledků je možno říci, že v Praze se v této době už zřetelně rýsovaly dělnické čtvrti a obvody, kde nejpočetnější složkou bylo tovární dělnictvo. Nejvyšší podíl továrního dělnictva vykazaly obvody zahrnující oblast v Holešovicích mezi Stomovkou, nádražím a ulicemi Veletržní a Kamenickou (45,2 %) a obvod na Smíchově s Mrázovkou a Ringhofferovým závodem (41,3 %). V sedmi dalších obvodech – třech holešovických, třech smíchovských a jednom karlínském – dosahoval podíl továrního dělnictva 30–40 % z úhrnu činných osob.

Řemeslné dělnictvo bylo rozmístěno celkem rovnoměrněji. K obvodům s převahou samostatných podnikatelů a úředníků (podle údajů o výši průměrných činží, počtu domácího služebnictva apod.) patřily především obvody na Starém Městě, ohraničené Příkopy, ulicí Na Můstku, Staroměst-

3 Nejvíce bylo úbytkem obyvatel postiženo Staroměstské náměstí a ulice Celetná a Rytířská (pozn. 2, s. 15). Na Staroměstském náměstí bydlelo roku 1880 ještě 1 083 lidí, roku 1896 jen 759, v Celetné ulici 1 639 a 1 051 a v Rytířské 925 a 574 obyvatel (s. 15). Hlavsa, Václav: Pražské teritorium v druhé polovině 19. století (Rozvoj zástavby). In: *Pražský sborník historický* 1969–1970, s. 5–50.

4 *Tamtéž*, s. 15, pozn. 2.

1 Musil, J.: *Sociologie soudobého města*. Praha 1967.

2 *Tamtéž*, s. 161–162.

ským náměstím a Jakubskou ulicí a okolí Staroměstského náměstí směrem k Dlouhé třídě, na Novém Městě oblast od Václavského náměstí směrem k dnešnímu náměstí I. P. Pavlova a k Vinohradům, oblast v okolí Riegerových sadů, mezi Jungmannovým náměstím a karlínským viaduktem, a první smíchovský obvod od Malé Strany k Palackého mostu.⁵

Na základě výsledků sčítání z roku 1930 bylo zjištěno, že nejvíce segregovanou skupinou byli dělníci, po nich následovali úředníci a za nimi zřízenci. Meziválečný vývoj však vnesl do vývoje Prahy nové momenty. Jestliže do první světové války jednotlivé čtvrti vykazovaly poměrně komplexní sociální strukturu (byly administrativně samostatné, část podnikatelů bydlela ještě v okolí svých podniků nebo přímo v nich a početné skupiny drobné a střední buržoazie byly svými živnostmi vázány na bydliště svých zákazníků), přispěly bytová nouze, vzrůst nájemného a pokles životní úrovně v důsledku krize 30. let k tomu, „že jednotlivé části města získaly vyhraněnější sociální charakter, vykrytalizovaly v nich specifické formy bydlení typické pro určité třídy a majetkové skupiny, a prostorová separace tříd a vrstev se v organismu města výrazně zvětšila“.⁶ Prostorová separace se stávala stále více sociální normou. I když Praha měla v 30. letech v těchto ukazatelích velmi blízko k parametrům kapitalistického velkoměsta, nebyly ještě některé procesy – pro ně typické – v Praze dokončeny. Buržoazní a úřednické vrstvy nebydlely výlučně na okraji města, nýbrž stále ještě i v jeho centru a proces proletarizace městského středu nebyl ještě ukončen. Počet dělníků a zřízenců byl ve středu města větší než ve středním pásmu, ale stále ještě nižší než na okrajích, které byly tradičně dělnické.⁷

Jednou z příčin byla podle mého názoru skutečnost, že prudký růst bytové výstavby začal po první světové válce až v polovině 20. let a ve 40. letech opět stagnoval. Jednalo se tedy o maximálně patnáctiletý proces, probíhající od roku 1925, s vrcholy v letech 1928–1932 při průměru 12 000 bytů ročně a v letech 1937–1939 průměrně s 9 000 byty ročně. Do

5 Horská, Pavla: Podíl urbanizační vlny z přelomu 19. a 20. století na vytváření životních podmínek pražské dělnické třídy. In: *Etnografie dělnictva* 5, Praha 1975, s. 120.

6 Linhart, Jiří – Rak, Vladimír – Voženílek, Jiří: Sociální aspekty ekologické zónace hlavního města Prahy. In: *Sociologický časopis*, roč. 13, 1977, s. 99–100.

7 Musil, J., c.d., s. 168. Matějů, Petr: Vývoj sociálně prostorové struktury Prahy v letech 1930–1970 ve světle faktorové analýzy. *Sociologický časopis*, roč. 16, č. 6, 1980, s. 578.

poloviny 20. let hrál svou úlohu i zákon na ochranu nájemníků, který chránil i nájemníky bydlící ve vícepokojových bytech a vrstvy obyvatelstva s vysokými příjmy, případně i zákony umožňující zabírání bytů obcemi. Až v souvislosti s růstem nájemného v nových domech a zejména s jeho diferenciací v závislosti na velikosti bytu, jeho kvalitě a lokalizaci se začala i nová výstavba výrazně odlišovat podle svého sociálního určení.⁸

Jakmile se stala Praha hlavním městem nového státu, výrazně se zvýšila poptávka po bytech, kancelářích a živnostenských provozovnách. K určujícím momentům patřily:

- bytová nouze;
- potřeba úředních budov pro centrální úřady a pro státní administrativu vůbec. Po roce 1918 byly úřady umisťovány v činžovních domech, čímž se zvyšovala poptávka po bytech;
- příliv velkého počtu obyvatel do Prahy v souvislosti s přenesením správních ústředí mnohých obchodních a průmyslových podniků z Vídně a jiných měst bývalé monarchie;
- nutnost vybudovat nové vysokoškolské budovy – výstavba budov u Čechova mostu pro právnickou fakultu a ústřední univerzitní úřady, na Smetanově náměstí pro filozofickou fakultu, v Dejvicích pro vysoké technické školy, kde byly budovány i zemědělské ústavy;
- zákon o podpoře stavebního ruchu a výhody plynoucí z něho pro družstva a jednotlivce zejména po stránce daňové.⁹

Rozsáhlá stavební činnost však vedla ke spekulaci s pozemky a k prozazování skupinových zájmů. Praha proto po dohodě se Státním pozemkovým úřadem přistoupila k jednání s majiteli velkostatků, ležících na území Velké Prahy. Podnět vyšel ze záborových zákonů, které daly státu nebo obci možnost získat velký pozemkový majetek. Praha o získání půdy velkostatků usilovala již před první světovou válkou, ale do roku 1918 byly zakoupeny jen ojedinělé komplexy, např. Zátorka v Bubenči, pozemky v Michli a ve Vysočanech.

V roce 1919 koupila pražská obec střešovický velkostatek a usedlost Rokosku, v roce 1920 velkostatky jinonický, radlický a motolský, v následujícím roce od tuchoměřického velkostatku pozemky ležící v katastrální obci Hlubočepy, zbytek velkostatku Horní Krč, dvory Běchovický, Kejský a Dubečský, velkostatek Dolní Počernice, dejvický velkostatek apod. Do

8 Matějů, P.: *Vývoj sociálně-prostorové struktury...*, s. 576.

9 Zlatník, Josef: Problém regulace města a rozmach novou stavební činností. In: *Praha v obnoveném státě československém*, Praha 1936, s. 68–69.

roku 1922 tak byly zakoupeny velkostatky a ostatní nemovitosti o rozloze cca 3 240 ha. Praha tak získala rozsáhlé pozemky k okamžitému zastavění a k provádění regulace.¹⁰

Ve dvacátých letech byly rozvrženy zastavitelné a nezastavitelné plochy v Praze. Vycházelo se ze základního předpokladu stanoveného státní regulační komisí, že Praha by neměla mít víc než 1,5 milionu obyvatel. Zastavitelné plochy byly současně rozvrženy podle předpokládané hustoty zastavění, která se řídila terénními poměry, stavem té které části území k vnitřnímu městu a k předpokládaným veřejným zařízením. O umístění průmyslových podniků rozhodovalo zejména pravidlo, že nesmějí být umístěny uvnitř města a také v oblasti západně ležící, odkud převážně přicházejí větry. Průmyslovým podnikům tak byla vyhrazena rozsáhlá oblast od Hostivaře na sever až k Vysočanům, kde měly být napojeny na již existující nebo zamýšlená nákladová nádraží.

Od roku 1920 až do konce roku 1927 projednala státní regulační komise celkem 58 dílčích regulačních plánů, které byly po námitkovém řízení předloženy ministerstvu veřejných prací k potvrzení. V roce 1928 byly regulovány další části a tak v tomto roce bylo v podstatě zregulováno celé území Velké Prahy.

Tím byl umožněn vznik rozsáhlých zahradních kolonií ve Střešovicích, na Ořechovce, na jižních svazích Šárky v Dejvicích, na stráních Košíř, na Smíchově na Malvazinkách, v Jinonicích, na Rokosce v Libni a zahradnímu městu Spořilovu u Roztyl a jiným osadám. Mimo kolonie rodinných domků postavila četná stavební družstva veliký počet činžovních domů v Bubenči, v Dejvicích, na rozhraní Žižkova a Král. Vinohrad, ve Vršovicích i Nuslích a na Pankráci. Právě tato výstavba ovlivnila výrazně sociální ráz jednotlivých území, neboť pro dělnické obyvatelstvo se počítalo s vysokou koncentrací bytů a nižším standardem vybavení, naproti tomu pro i nepřilíh dobře situované úřednické vrstvy bylo vystavěno bydlení sice ve skrovných rodinných domcích, situovaných ale ve výhodných polohách. Za příklad může sloužit státem financovaná stavba pavlačových domů ve Vysočanech nebo výstavba rodinných domků určených převážně pro úřednictvo a inteligenci na Spořilově a Babě.¹¹

Uvnitř města byl dílčími regulacemi získán prostor pro stavbu ministerských budov. Pod Emauzy byly postaveny budovy ministerstva sociální

10 Velkostatky obce pražské. In: *Věstník hl. města Prahy*, roč. 29, 1922, s. 68.

11 Linhart, J. – Rak, V. – Voženílek, J.: *Sociální aspekty*, s. 100.

péče a zdravotnictví, na Svatopetrském nábřeží byl získán prostor pro stavbu budov ministerstva železnic, zemědělství a veřejných prací, Na Františku pro ministerstvo obchodu.

Při podrobnějším územním rozboru bylo možno najít v Praze jak v jejím středu, tak i na okraji kontrastní území. Podrobnější analýzy, které však oficiální statistika neumožňuje, by ukázaly, že existovaly výrazné enklávy horních vrstev – např. části Bubenče, Střešovic, Dejvic nebo Vinohrad, právě tak jako území městské chudiny na Žižkově, ve Vysočanech nebo i na Starém Městě.¹²

Jednou z nejvýznamnějších enkláv horních vrstev byla Ořechovka. Pozemky získala pražská obec koupí střešovického velkostatku a část parcel k doplnění pozemků byla koupena od metropolitní kapituly u sv. Víta.¹³ V srpnu 1919 byl schválen regulační plán. Část území se měla stát majetkem pražské obce a dále měla být zastavěna domy všeobecně prospěšných družstev.¹⁴ V průběhu následujících let byly z pražského rozpočtu uvolněny značné částky k vybudování kanalizace, vodovodu, zavedení plynu a na výstavbu uliční sítě.¹⁵

Souběžně probíhal prodej pozemků. V červenci 1921 byly prodány pozemky Stavebnímu družstvu zemských úředníků, v srpnu Pražskému družstvu úředníků obecních, zemských a státních, v září Stavebnímu družstvu výtvarných umělců a spisovatelů.¹⁶ Později byla část pozemků prodána Stavebnímu družstvu cukrovarnickému a Stavebnímu družstvu Zemské banky.

12 Musil, J., c.d., s. 169–170.

13 Jednalo se o výměru cca 2 ha 7 a. *Věstník hl. m. Prahy*, roč. 27, č. 17–18 ze 17. září 1920, s. 215.

14 *Věstník hl. m. Prahy*, roč. 26, č. 17–18, ze 14. října 1919, s. 251.

15 Tak např. v prosinci 1920 byla uvolněna částka na stavbu stok na Ořechovce, ve Střešovicích a Dejvicích ve výši 2,5 milionu Kč, v březnu následujícího roku dalších 650 000 Kč, v dubnu schválen návrh na položení vodovodu za 1,7 milionu Kč, v listopadu 1922 uvolněno na zřízení ulic 280 000 Kč apod. *Věstník hl. m. Prahy*, roč. 27, č. 23–24, z 1. ledna 1921, s. 302, *Věstník hl. m. Prahy*, roč. 28, č. 5–6, z 26. března 1921, s. 61, *Věstník hl. m. Prahy*, č. 8 z 30. dubna 1921, s. 92, *Věstník hl. m. Prahy*, roč. 29, č. 22, z 30. listopadu 1922, s. 250.

16 *Věstník hl. m. Prahy*, roč. 28, č. 13–14, z 28. července 1921, s. 158, č. 15–16, z 24. srpna, s. 177, č. 17–18, ze 17. září. apod. Některé pozemky byly prodány konsorciu stavitelů a jednotlivcům. U všech těchto prodejů se cena pohybovala ve výši 60 Kč za čtvereční sáh a za náhradu investičních nákladů ve výši 140 Kč za čtvereční sáh.

Značnou část pozemků získalo i Stavební družstvo státních a veřejných zaměstnanců.¹⁷

Jak již bylo výše zmíněno, nedovolují různá statistická šetření a publikované výsledky sčítání lidu z 20. a 30. let podrobněji zkoumat sociální složení menších celků než jsou jednotlivé pražské obvody. K výzkumu bylo proto použito sčítacích archů – „sčítacích operátů“ – z roku 1930 pro oblast Ořechovky, a to sčítací obvody 888–891. Excerptovány byly údaje o obyvatelstvu, které bydlelo v domech, jejichž majitelem bylo právě toto družstvo. Vyhodnocení operátů výpočetní technikou zatím nebylo možné, proto nelze zjišťovat některé kombinace.

V majetku družstva bylo v této oblasti 176 domů (č. p. 183–358). Domy se nacházely především v ulicích Na Ořechovce, U Laboratoře, Dělostřelecké, Karlíkově, Zbrojnické a Klidné. Obývány byly v cca 90 % jednou domácností, jejíž početní složení se lišilo především podle věku bydlících.

Počet domácností v domě:	1	2	4	více než 4
Počet domů:	156	13	4	2

Naprostou většinu domácností tvořili rodinní příslušníci (včetně 3 % vzdálenějších příbuzných – tj. tet, neteří, synovců apod.), a to 82 %, dále se podílely 13 % služky a pomocnice v domácnosti, podnájemníci jen 4 % a ostatní (učni, dělníci, hosté atd.) 1 %. Ve 230 domácnostech byly služky, pomocnice v domácnosti byly v každé druhé. 36 podnájemníků bylo v 21 domácnostech.

Vyhodnocení povolání a postavení v povolání u přednostů domácností (majitelů bytů) prokázalo, že v případě Ořechovky se jednalo o zcela záměrné vytváření elitní čtvrti, která by až na výjimky (viz níže), pokud se tohoto stavebního družstva týče, mohla nést označení „čtvrť tajemníků, ministerských a odborových radů“. V družstevních domech bydleli vysocí úředníci prakticky všech ministerstev (ministerstva sociální péče, ministerstva financí, ministerstva veřejných prací, ministerstva školství a národní osvěty, ministerstva národní obrany apod.).

Dalším charakteristickým rysem bylo povolání dětí ve studentském věku. Naprostá většina studovala na gymnáziích (akademických či reálných), studium na jiných středních školách bylo ojedinělé. U starších na-

¹⁷ Družstvo bylo zaregistrováno v roce 1919, jeho písemnosti se zřejmě nedochovaly.

prsto převládalo studium na vysokých školách a to především na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Ve vícegeneračních domácnostech byla převažujícím povoláním u již osamostatněvších se dětí (ať svobodných, nebo už s vlastními rodinami) státní služba. Na rozdíl od starších generací žen, které byly většinou v domácnosti, se objevují povolání úřednice, učitelka apod. Dá se říci, že generace potomků šla ve šlépějích svých otců a usilovala o dosažení téhož postavení. Dokonce i v domácnostech nižších úředníků nebo v neúplných rodinách, ve kterých bydleli podnájemníci nebo vzdálenější příbuzní, byl vysoký podíl vysokoškolských studentů. Z 36 to byla celá polovina.

V povolání majitelů bytů byli významně zastoupeni vysokoškolští a středoškolští profesori.

I uvnitř této elitní čtvrti ovšem existovaly sociální rozdíly a bydlely zde rodiny nižších úředníků i drobných živnostníků. Od vilové výstavby družstva se výrazně odlišoval velký nájemní dům č. p. 250 na náměstí Na Ořechovce 1, kde v 57 bytech bydlelo 86 osob (část bytů byla využívána k živnostenským účelům). V tomto domě se setkáváme s povoláními typu instalatér, kadeřnice, trafikant, krejčí, řezník a uzenář. V rodinách těchto soukromníků bydleli i učňové nebo dělník zaměstnaný ve firmě, a stoupala zaměstnanost žen, které se podílely na provozu firmy.

Část obyvatel byla v důchodovém věku. Podle vyplněných údajů o postavení v dřívějším povolání byli i tito obyvatelé Ořechovky do značné míry spojeni se státní službou, v níž dosáhli vesměs vysokého postavení.

Exkluzivní ráz Ořechovky je možno doložit i podle povolání majitelů bytů, kteří bydleli v domech ostatních stavebních družstev.

K podrobnější charakteristice je nutno v budoucnu prozkoumat veškeré sčítací operáty pro Ořechovku. Smysluplné je ovšem pouze zpracování moderní výpočetní technikou. Výše uvedené skutečnosti jsou spíše naznačením možností, které může takový detailní výzkum poskytnout. Ukazuje se však, že by bylo vhodné znát podrobněji i způsob kódování údajů při dobovém zpracování sčítání. Vyhodnocení operátů však může jít ještě do větších podrobností, především co se týče postavení v povolání činných osob.

II. PŘÍPADOVÉ STUDIE

K DĚJINÁM POLITICKÝCH ELIT V ČESKOSLOVENSKU

Významní legionáři v roce 1938 (Příspěvek k výzkumu společenských elit meziválečného Československa)

Martin Kučera

Vzhledem ke značné pojmové nejasnosti dnešní doby, která velmi ráda používá různé pojmy a různá sousloví, aniž by přesně znala jejich skutečný, objektivně daný obsah a význam, jsem nucen nejprve vymezit pojem v tomto kontextu nejdůležitější – totiž pojem slova „legionář“. Jeho zákonem stanovenou definicí se před druhou světovou válkou zabývali oba vedoucí právníci ministerstva národní obrany JUDr. Jaroslav Vorel a JUDr. František Turek, kteří byli sami příslušníky čs. legií, a novelizovali tzv. **Legionářský zákon č. 462 Sb. z 24.7.1919**. Vorel dokonce **rozvedl novelu zákona v Ottově slovníku naučném nové doby a Slovníku veřejného práva československého**. V separátně vydaném hesle napsal: „... Legionářem je každý dobrovolník čs. legionářské (revoluční, zahraniční) armády, který byl do ní zařazen na základě přihlášky učiněné příslušnému orgánu nebo zástupci Národní rady čs. v Paříži nebo některé z jejích odboček, nejdéle do 28.10.1918, a to úplně dobrovolně, bez jakéhokoliv nátlaku nebo nařízení čs. Národní rady nebo jiného čs. revolučního orgánu veřejnou mocí nadaného, a v den převratu (tj. 28.10.1918) skutečně v ní službu podle svého služebního přidělení konal... nebo který byl z čs. zahraniční armády řádně propuštěn. Čs. legionářskou (revoluční, zahraniční) armádou rozumí zákon autonomní, z Čechů a Slováků složené vojenské formace ve svazku příslušných spojeneckých armád, které podlé-

haly nejvyšší politické autoritě Národní rady. Za legionáře též míti Čechy a Slováky rakousko-uherské nebo německé (a maďarské – M.K.) státní příslušnosti, kteří za války dobrovolně vstoupili do některé ze spojenec-
kých a spřátelených pravidelných (regulérních) armád, jsoících v pravidelné válce proti středoevropské koalici...“ před rozpadem Rakouska-Uherska (J. Vorel, *Legionáři*, Brno 1930, s. 34–35).

Vorlova definice je důležitá, protože se nevztahuje pouze na příslušníky autonomních čs. vojenských jednotek v Rusku, ve Francii a Itálii, ale také na dobrovolníky srbské, anglické, severoamerické, kanadské a australské armády (asi tři Češi byli rovněž ve svazku armády Jihoafrické unie). **Dodatečně byl přiznán status legionáře dobrovolníkům čs. jednotek v Rusku**, kteří ze zajateckých řad přestoupili do armády **po 1.1.1919**. Zcela zvláštní postavení měli **příslušníci čs. dobrovolnického vojska na území ČSR (říjen 1918 – březen 1919) a příslušníci 55 praporů Čs. domobrany z Itálie**. I ti měli ve druhé polovině třicátých let právo vstupovat do legionářských organizací a žádat legionářské osvědčení se všemi výhodami a požitky z něj plynoucími.

Mezi legionáři, jak byli stanoveni zákonem, zaujímali specifické, mimořádné a výjimečně autoritativní pozice tzv. **starodružiníci**. Za starodružiníka byl považován každý dobrovolník české či slovenské národnosti, který před 1.1.1915 vstoupil do dohodové armády ruské, francouzské a srbské nebo anglické. Vztahoval se zejména na 800 příslušníků České družiny v Rusku a 300 vojáků roty Nazdar v rámci francouzské Cizinecké legie. Bez významu není ani epizoda „novodružiníků“, jež ve svém širším pojetí překlenula mezidobí od 1.1.1915 do ustavení Českého komitétu zahraničního v listopadu téhož roku. Od vzniku pařížského ústředí byl potom nábor dobrovolníků postupně centralizován, do té doby však musely jeho funkci zastupovat krajanské organizace.

Mám-li se dále zamyslet nad vybranou a nepočtenou sociální skupinou tzv. legionářské elity a sledovat její postavení v roce krize 1938, v roce zániku toho státního útvaru, za nějž legionáři v první světové válce bojovali a za nějž namnoze i umírali, musím uvést, z jakého vzorku této malé skupiny jsem vycházel, neboť je zřejmé, že jsem ji nemohl sledovat v její úplnosti. Pojem „legionářské elity“ pro rok 1938 zahrnuje implicitně takové určení, které nabízí k analýze jen legionáře zaujímající ve struktuře života předválečného Československa právě „významné společenské postavení“. Jak chápu onen společenský význam, ukáže vzorek, s nímž budu v dalším pracovat. Na první omezení však jsem nucen upozornit už nyní.

Vycházím totiž ze svého staršího výzkumu personální skladby **důstojnického sboru** legií, respektive jejich významných (reprezentativních) představitelů. A ti také tvoří jádro mého vzorku. Pokud nezemřeli nebo neodešli do výslužby, zastávali v téměř všech sférách společenského života první ČSR nějakým způsobem pozoruhodné místo – samozřejmě až na výjimky. Bylo by věcí dalšího výzkumu – já vzhledem ke svému odbornému zaměření ho už podnikat nebudu – zjistit, na jaké stupně společenského výsluní se dopravovali řadoví legionářští důstojníci (mohli dosáhnout generálských hodností), kteří nevynikli v legiích jako velitelé, poddůstojníci – často se pozoruhodně uplatnivi v druhém odboji domácím i zahraničním – a zástupci mužstva. Až na samozřejmé výjimky těch z nich, kteří se uplatnili jinak (hlavně ovšem umělecky a vědecky), se jimi nezabývám. Pojem legionářské elity roku 1938 tedy obsahově odvíjím od elitních kádrů přímo v legiích, abych ukázal jejich další postup. Po této stránce pojem „elity“ zužuji a používám selektivně.

Legionářské organizace tvořily významnou součást politického systému první ČSR. Úkolem předkládané studie není sice jejich rozbor, ale stručný přehled musím podat, aby zařazení jednotlivých protagonistů legionářského hnutí bylo plastičtější. Úplný tento přehled nicméně nechce a vzhledem k mým možnostem ani nemůže být. Ústřední legionářskou organizací, sdružující ve 20.–30. letech více než polovinu registrovaných legionářů (asi 50 000), byla **Československá obec legionářská (ČSOL)**. Její ustavující sjezd se konal 22.–23.5.1921 v Praze a po 17 let byl jejím předsedou národněsocialistický poslanec, politický pracovník čs. legií z Ruska – nelegionář JUDr. Josef Patejdl, místopředsedou slovenský sociální demokrat, politický pracovník z Ruska a Francie – nelegionář JUDr. Ivan Markovič. Oba se stali oběťmi nacistické perzekuce.

Charakter ČSOL byl nevojenský a její cíle politické. Hlásila se k socialismu „v duchu“ Masarykově (tj. hlavně k ideologii sociálnědemokratické a národněsocialistické strany) a byla pevnou oporou mocenského uskupení Hradu. V politickém systému představovala jakýsi levý střed. Čestnými členy ČSOL byli zvoleni T. G. Masaryk a E. Beneš. Periodiky Obce byly *Legionářský směr*, *Přerod*, *Legionářský týden*, historický sborník *Naše revoluce*, *Československá samostatnost* (od 1924 *Národní osvobození*). ČSOL dále disponovala nakladatelstvími Pokrok a Čin, byla dotována Legiobankou. Jejími sesterskými organizacemi se staly od r. 1924 **Svaz národního osvobození** v čele s JUDr. Lvem Sychravou, prvním českým politickým emigrantem za války a šéfredaktorem *Národního osvobo-*

zení, a od r. 1936 **Obec přátel legionářů**, založená a vedená historikem PhDr. Jaroslavem Werstadtem. ČSOL podléhaly **Svaz čs. legionářských invalidů a Sdružení internovaných**, jehož předsedou byl národní socialista Augustin Hašek.

ČSOL usilovala o absorbování ostatních větších legionářských uskupení, pokud byla alespoň trochu politicky přijatelná. Zdá se, že Patejdl, Markovič, Sychrava a diplomati – političtí pracovníci z Ruska MUDr. Václav Girska, Bohdan Pavlů a Prokop Maxa skrytě podporovali **Akční výbor pro sjednocení legionářů** (1930–34), ale neuspěli. Legionářská generalita odmítala ČSOL pro její političnost a nelegionářské vedení, protihradní pravice i protihradní levice pak z ideových důvodů. Teprve v čase ohrožení republiky hitlerovským Německem – v září 1938 – se většina legionářských korporací včetně italských domobranců a československých dobrovolců (avšak kromě fašistů, katolíků a komunistů) sjednotila. Vznikla **Sjednocená ČSOL** pod předsednictvím brig. generála, ruského starodružiníka Matěje Němce. Pod jeho vedením přešla na jaře 1939 do ilegality. Ilegální organizaci „Obec legionářská v odboji“ předsedal po Němcově zatčení znovu J. Patejdl.

V této podobě se SČSOL obnovila za účasti příslušníků druhého odboje v květnu 1945 pod předsednictvím tehdejšího národněsocialistického náměstka předsedy vlády a bývalého politického pracovníka čs. vojska v Rusku Jožky Davida. Po únorových událostech 1948 tato tehdy jediná legionářská organizace zanikla sloučením se Svazem bojovníků za svobodu, pozdějším SPB. Vedoucí činitelé výboru SČSOL, starí účastníci anabáze J. David, P. Maxa, prof. R. Klačko a Z. Fierlinger, se zcela podrobili tlaku někdejších bolševických agitátorů J. Vodičky a Č. Hrušky.

Před 21.8.1968 vznikl přípravný výbor ČSOL zásluhou prvního českého dobrovolníka v italské armádě (1917) Františka Hlaváčka, div. generála Miloše Žáka, brig. generála ing. Jar. Hrbka, brig. generála A. M. Číly aj., kteří spolu s vdovami po legionářských generálech paní Eliášovou, paní Kutlvašovou, paní Husákovou, historikem-legionářem PhDr. Františkem Šteidlerem a vdovou po popraveném historiku-legionáři PhDr. N. Melnikovou-Papouškovou usilovali o obnovu legionářského hnutí. Intervence vojsk Varšavské smlouvy učinila takové snaze drastický konec. Díky Josefu Smrkovskému a za podpory prezidenta arm. generála Ludvíka Svobody, ruského novodružiníka, byla alespoň při FÚV SPB zřízena k 28.10.1969 **Historická komise legionářů a účastníků prvního odboje** – 1969/73 jí předsedal F. Hlaváček, 1973/83 gen. A. M. Číla, 1983/85 plk. J. Suška, 1985/86 ruský legionář JUDr. F. Šev-

čík, 1986/88 kpt. J. Vašík a 1988/1.1.1990 (kdy zanikla) mjr. A. Šída. Suška, Vašík a Šída byli francouzští legionáři.

Od 28.10.1991 z iniciativy výsadkáře z Anglie genmjr. A. Krzáka existuje znovuobnovená ČSOL, ovšem její členský aktiv už převážně tvoří příslušníci II. odboje. Předsedou je genmjr. A. Sedláček. 1948 zanikl **Podpůrný fond čs. legionářů**, vedený do r. 1939 arm. gen. J. Syrovým a převedený jím do ilegality. 1939–1948 mu předsedal gen. dr. R. Vobrátilěk.

Napravo od ČSOL se ocitly tři důležité legionářské spolky. Už v říjnu 1919 vznikla **Družina československých legionářů**, založená ruským starodružiníkem kpt. Václavem Čeřenským a blízká národnědemokratické straně i programu K. Kramáře. Od druhé poloviny 20. let se pod novým názvem **Družina dobrovolců čs. zahraničních vojsk** stále těsněji sblížovala s fašistickými proudy J. Stříbrného, F. Mareše a – srbského starodružiníka, bývalého divizního generála R. Gajdy. Gajdova Národní obec fašistická se snažila prosadit v legionářském hnutí svou vlastní **Legionářskou obcí fašistickou**, pro její zanedbatelnost však marně. Družina (vydávající stejnojmenný věstník) úzce spolupracovala s fašizujícím Sdružením Čechů a Slováků z Ruska.

Poměrně početná byla **Ústřední jednota československých legionářů**, jedna ze složek Československé strany lidové. Chtěla soustředit legionáře katolického vyznání. Nacionalistické legionáře bez rozdílu náboženské víry a politické orientace s úspěchem sdružovala nestranná **Nezávislá jednota čs. legionářů** v čele s brig. generálem R. Medkem, ruským novodružiníkem a velitelem Památníku odboje (osvobození). Jednota kritizovala politiku Hradu a ČSOL z pravicových, nicméně demokratických pozic, vydávala *Legii*, *Legionářské besedy*, *Legionářskou knihovnu* apod. a jako jediná z pravicových legionářských organizací se na podzim 1938 sloučila s ČSOL. Měla kolem 14 tisíc členů, politický vliv na ni vyvíjela republikánská (agrární) strana.

Levicovou opozicí proti ČSOL bylo v první polovině 20. let **Sdružení (Svaz) socialistických legionářů** ruského dobrovolce, legionářského novináře PhDr. Vincence Charváta. Zaniklo tehdy, když se Charvátova opoziční skupina 1924 spolu se stranou Modráčkovou sloučila opět s čs. sociální demokracií. Složkou KSČ byl **Svaz komunistických legionářů**, jehož členy byli také čs. rudoarmějci. Svaz oponoval ČSOL a na podzim 1938 se s ní odmítl sloučit. Víceméně levicové opoziční stanovisko zaujímal též **Ústřední svaz národního odboje domácího** mjr. v.v. Jaroslava Rošického.

Autonomní charakter mělo **Združení slovenských legionářů**, v jehož čele se střídali italský legionář R. Gábriš s ruským starodružiníkem J. M. Országhem. Združení vystupovalo v naprosté shodě s ČSOL, ale její přímou součástí se stalo až v září 1938. Odmítalo čechoslovakistický unionismus původní ČSOL. Vydávalo revue *Legionár*, *Legionárske hlasy* apod. Separatistická **Jednota slovenských ľudových legionářů** byla jednou ze složek Hlinkovy slovenské ľudové strany a tudíž krajně pravicová, protihradní a nesnášenlivá. Většina slovenských legionářů byla ovšem organizována buď v ČSOL (slovenský zemský výbor vedl M. Oríšek), nebo ve Združení. Autonomii si udržoval také **Zemský výbor moravských legionářů** (předseda PhDr. J. Kudela), vydávající list *Legionárská stráž* a disponující vlastním nakladatelstvím Moravský legionář. Výbor sídlil v Brně a zahrnoval celou zemi Moravskoslezskou.

Stavovské legionářské organizace doplňovaly ještě ty spolky, jež zahrnovaly členy jednotlivých legionářských či jim blízkých vojenských útvarů. V rámci ČSOL a Nezávislé jednoty působily **spolky jednotlivých speciálních formací čs. vojska na Rusi** – např. každého z dvanácti čs. pluků, obou pluků jezdeckých, baterie Kulikovského, tří samostatných technických rot, tří dělostřeleckých brigád, technických, zdravotnických a informačně osvětových jednotek, úderného praporu. Zcela mimo organizační strukturu byly **Kruh starodružiníků** (předsedy byli postupně L. Tuček, div. gen. K. Voženílek, plk. J. Vavroch – oběť nacistické perzekuce, brig. gen. A. M. Číla, O. Kemr), **Kruh srbských legionářů**, **Kruh francouzských legionářů**, **Kruh československých legionářů židovského původu**, **Sdružení italských legionářů**, **Sdružení legionářů z USA**, **Kanady**, **Anglie a Austrálie**, **Svaz československé domobrany z Itálie** a **Svaz československých dobrovolníků**. Všechny tyto stavovské či zájmové spolky, z nichž jen první měl politicky konzervativní ráz, vplynuly do ČSOL na podzim 1938. To ovšem neznamená, že mnozí jejich členové nebyli členy Obce, případně dalších sdružení.

Obsahovým jádrem předkládané studie je soubor 77 slovníkových hesel, která jsem zpracoval pro nevydaný slovník I. národního odboje. Zbývajících 66 stručných charakteristik dopracovaných pro tento materiál nemohlo být z technických důvodů vydáno, ale v závěru připojujeme alespoň jejich seznam. Vzorek mikrobiografií zahrnuje některé z významných představitelů naší legionářské armády za Velké války. Zajímaví pro mne byli jak tím, co vykonali v legiích – na všech úsecích (bojovém a kulturním, výjimečně i politickém) –, tak svým celkovým životním osudem či

dílem. Představují tudíž sice výběrovou, avšak reprezentativní skupinu někdejších legionářských činitelů, kteří se porůznu uplatnili v několika sférách společenského života meziválečné republiky. Často vstupovali i do druhého odboje, ve sporadických případech byli nespravedlivě stíháni po roce 1945, respektive 1948. Jen dva z nich – J. Syrový a R. Gajda – se provinili proti národní cti, přičemž rozsudek pro J. Syrového byl více než diskutabilní.

Studie neobsahuje jména těch činitelů čs. zahraničního odboje, kteří – ač s legiemi politicky pracovali – nebyli přímými členy vojska, tj. legionáři v pravém smyslu slova, nebo když do vojska vstoupili, pak jenom formálně. Významní pracovníci, jako např. Bohdan Pavlů, Prokop Maxa, Ivan Markovič, Václav a Josef Girsové, Josef Patejdl aj. v Rusku, krajanští organizátoři České družiny Václav Vondrák a Zdeněk Rejman (nikoli ovšem J. M. Országh), Vojta Beneš, Karel Pergler, Jaroslav Císař aj. v USA, Miroslav Plesinger-Božinov, Pavel Baráček-Jacquier, Lev Sychrava, Luděk Strimpl ve Francii, případně švýcarsko-americký Štefan Osuský, holandský Emil Filla a krajané Jan Skalický s prof. Josefem Hoffmannem-Krátkým ve Francii, byli pouze formálními členy vojenských jednotek bez řádné vojenské hodnosti. Jejich úloha spočívala v politicko-diplomatické, eventuálně krajancko-odbojové aktivitě, nikoli v oblasti vojenské, legionářské v původním a vlastním významu toho slova.

Slovník dále nezahrnuje ty legionáře, kteří v roce 1938 nežili v Československu, např. kpt. v záloze, prof. AVU Františka Kupku, který v letech 1922–1939 dlel trvale v Paříži jako externí pedagog AVU s francouzským státním občanstvím. Konečně mimo pozornost slovníku, který má sledovat legionářskou „elitu“ – lidi ve významném společenském postavení –, se nutně ocitli důchodci, jakkoliv velmi význační, avšak mimo aktivní společenské dění. Z nejvýznamnějších bych chtěl uvést slovenského dobrovolníka z Ruska plk. Emila Geryka, bývalého velitele úderného praporu v Rusku mjr. Rudolfa Jurije Háska, který r. 1938 předal obchod v Liberci svému mladému zeti, náčelníka herecké skupiny Informačně-osvětového odboru čs. vojska na Rusi Josefa Jeníčka (1934 odešel do důchodu z činohry Národního divadla), armádního generála Eduarda Kadlece, plk. Věnceslava Krejčířka, brig. generála Antonína Mikuláše Čílu (akad. malíře), generály zdravotní služby MUDr. Josefa Mandause a MUDr. Rudolfa Pelikána, divizního generála Josefa Peška (italského legionáře), generála intendantní služby Josefa Petrše, polského legionáře, blízkého spolupra-

covníka J. Pilsudského MVDr. Raimunda Poštoľku (vládního radu, majora veterinární služby v záloze), armádního generála Josefa Šnejdárka (francouzského legionáře), plk. Josefa Vavrocha a generála četnictva Josefa Zajíčka. Není-li uvedeno jinak, jde o ruské legionáře. Mezi ně by patřil rovněž československý armádní generál ruské národnosti Vladimír Šokorov, od 1920 státní občan ČSR, první velitel čs. armádního sboru v Rusku (1917–1918).

V neposlední řadě jsem eliminoval ty příslušníky „legionářské elity“, kteří zastávali v letech ozbrojeného národně-osvobozenického zápasu 1914–1920 pouze řadová, vesměs poddůstojnická místa. Právě oni – jako reprezentanti mladší generační vrstvy čs. důstojníků (pokud zůstali v armádě) – zaujali stěžejní úlohu v boji za svobodu za druhé světové války. Kromě řady dalších vzpomenu namátkou např. Ludvíka Svobodu, Karla Klápalka, Josefa Svatoně, Josefa Mašína, J. Balabána, Jana Satorii, Bedřicha Neumanna, Karla Janouška, Oldřicha Španiela, Aloise Lišku, Jaroslava Procházku, Jana Kratochvíla, Heliodora Piku, Vladimíra Přikryla, Ludvíka Budína, Jaroslava Vedrala-Sázavského, Bohumila Bočka, Oldřicha Tichého a mnoho, mnoho dalších. Na okraj podotýkám, že první velitel ilegální skupiny Obrana národa armádní generál v.v. Josef Bílý nebyl legionář, jak se mnohdy mylně soudí. Z uvedené skupiny věkově mladších vynikajících důstojníků se proti národní cti provinili Emanuel Moravec a Slovák Ferdinand Čatloš, oba ruští legionáři, a Rudolf Novák, italský legionář. Konečně pomíním i italskou domobranu, v jejímž rámci bojovali např. Jan Masaryk, Edmond Konrád, Ivan Krasko, Hugo Vavrečka aj., a dobrovolnické vojsko (např. Karel Konrád, Jaromír John, Jiří Purkyně, Mirko Nevole, sokolové, skauti, orlové, členové soc. dem. DTJ apod.), protože ti všichni se vymykají zákonné definici legionáře, jak jsem ji uvedl výše.

Sám proces utváření legionářské elity byl současně chápán jako nespravedlivý. Nemyslím teď na politickou stránku věci, i když i z tohoto hlediska jsem nucen říci, že první republika zdůrazňovala jen a výhradně ono pojetí odbojové aktivity, jež odpovídalo demokratické, pružné, nicméně jednostranné ideologii mocenského uskupení Hradu. Masarykův program národně-osvobozenického zápasu byl absolutizován, zbaven své vývojové podoby, své dějinné limitovanosti a postaven a priori proti jiným variantám, jiným alternativám, jiným aktuálním řešením. A nebyla zdaleka jen prorakousky aktivistická. Tak se Hrad připravil o potenciální spojení z řad mnohých účastníků domácího odboje (Maffie, Malá Maffie, Vojenská Maffie, Národní výbor čs.), postavil proti sobě četné reprezen-

tanty krajanského hnutí, zejména ruského, leč i amerického, srbského, francouzského, anglického apod., a nedovedl ocenit úlohu socialistického proudu mezi zajatci a legionáři v Rusku. Z legionářské elity se podařilo vytěsnit nejen politické pracovníky typu V. Vondráka, Z. Rejmana, F. Dědiny, J. Zívála aj., nýbrž také A. Munu, V. Růžičku, J. Synka, A. Haise, J. Handlíře, B. Hůlu etc.

Uvedené se netýká jenom poválečné doby, disharmonie vznikaly už v průběhu zápasu za války. Lidé jako Muna, Hais, Handlíř nebo Hůla by se nedali na cestu bolševické destrukce, kdyby se jim včas a velkoryse dostalo jistého uznání. Problém je jistě mnohem složitější, nechci ho nijak bagatelizovat, nicméně cítím potřebu upozornit na to, že legionářská elita se od počátku – od války – utvářela nepřírozenou, totiž mocenskopolitickou cestou.

Z faktů o tzv. legionářské elitě bychom mohli snadno propadnout dojmu, že její uplatňování v sociálně-politické, sociálně-ekonomické a sociokulturní sféře života v meziválečném Československu bylo bezproblémové, snadné, když přece legionáři – zvláště ruští – patřili k preferovaným skupinám obyvatelstva. Bývalí rakousko-uhersí vojáci se jimi cítili neustále existenčně ohrožováni a s averzí vůči nim přechasto podléhali i v odporu proti nacistům. Stačí si však přečíst závěrečný díl Koptovy trilogie *Třetí rota doma*, abychom pochopili, že ne vše bylo tak jednoduché.

Legionáři očekávali slávu, jásot, vítání a otevřené možnosti ve státě, za nějž bojovali, trpěli a žel i umírali. Verbální kult, kult slov a frází je sice opěval, zato ve společenské praxi se setkali mnohokrát s odmítavým postojem, s nedostatkem pracovní příležitosti, s obsazenými pozicemi – navíc ve chvíli poválečné krize a těžké krize bytové s malým prostorem k zakládání rodiny. Odpuzovala je licitace politických stran. Například Státní pozemkový úřad přiděloval skromné statečky a malá hospodářství jen důstojníkům, a k tomu ještě především tehdy, pokud byli ochotni stát se členy Republikánské strany rolnického a malorolnického lidu. Neuspokojeni se cítili invalidé s trafikami, ošizení řadoví legionáři, jimž bylo nabídnuto uplatnění u četnictva nebo u finanční stráže. Podstatný rozdíl pak byl v uplatňování francouzských a italských legionářů a italské domobran v roce konstituování nových poměrů 1919, a v uplatňování ruských legionářů v bouřlivých poměrech o rok později. Ruských legionářů bylo také mnohem víc (zhruba čtyřikrát) a jejich nevraživost vůči etablovaným sociálním skupinám zvyšovala vnitřní napětí v republice až do mnichovské krize.

Pokud jde o ruské legionáře, členové revolučních samospráv (řádově několik desítek lidí) byli automaticky vyřazeni z formování tzv. elity. V kulturní oblasti se na levici dění uplatnili vedle politika a novináře V. Charváta a nakladatele B. Přikryla toliko spisovatelé J. Kratochvíl a V. Kaplický. Spolu s F. Halasem st. podali svědectví o pocitu křivdy, jenž právem doprovázel jejich cejchování znamením hanby či dokonce zrady. A přitom právě revoluční samospráva profilovala specifický – revoluční – charakter národního (československého) vojska.

Z uvedeného slovníku lze vyčíst, kolik vysokých důstojníků čs. vojska na Rusi přešlo do armády československého státu. A to neuvádím ani zdaleka všechny. S trochou nadsázky se dá říci, že legionářští důstojníci určovali do značné míry demokratický obsah meziválečné čs. branné moci. Jsem dalek tuto tezi zpochybňovat, avšak budiž mi dovoleno v zájmu věci ji poněkud relativizovat. Je nepochybné, že u důstojníků ruských legií šlo o muže, kteří projevíli odvahu, nadšení, důmysl a vojenský i organizátorský talent ve válečných podmínkách ruských stepí a sibiřské tajgy. Byli však skutečně vybaveni na mírové poměry moderně fungující armády?

Nedostatek vojenského vzdělání mělo řešit čestné studium ve Francii. Někteří je absolvovali ambiciózně a vynikajícím způsobem (J. Syrový, L. Krejčí, L. Prchala, A. Eliáš aj.), přičemž toto studium ještě neposkytovalo – jak ukázal případ J. Syrového – záruky odborné kvality. Jiní absolvovali méně výborně – např. K. Voženílek, A. M. Číla, V. Petřík; ač šlo o nesporně znamenité vojáky, měli zaražený postup. Pak tu hrála roli otázka vzdělání – za nespravedlivou pokládám skutečnost, že tak skvělý voják a vynikající odborník jako francouzský starodružiník L. Preininger nemohl nikdy (zdůrazňuji **nikdy** – ani po mučednické smrti) dosáhnout generálské hodnosti, neboť byl pouze vyučený. Stejně M. Němec nikdy nemohl být arm. generálem. Elitářské stanovisko státu se tu projevovalo zcela očividně.

Byli ovšem vysocí důstojníci – a nebylo jich málo – kteří odmítali do Francie jet a spokojili se českými vojenskými školami, např. Slovák E. Geryk, O. Zicha, z generálů ing. J. Hrbek. Na jejich postupu se to projevilo. Generál ruské služby R. Gajda do Francie jel – a vyprávěly se anekdoty o tom, jak on – hrdina Sibiře a protisovětské války – bojkotoval studium maršálského kursu. Tady někde začalo jeho odcizení nejen Hradu a demokracii, ale celé legionářské minulosti a tradici. Povinností studia se cítil uražen. Už na jeho příkladě je vidět, jak se legionářští velitelé nesnadno aklimatizovali v mírových podmínkách. Divizní generál I. Gibiš a generál

četnictva J. Zajíček, gen. zdr. R. Pelikán, plk. V. Krejčířík aj. museli být předčasně penzionováni pro alkoholismus, a přitom se jednalo o zasloužilé, kvalifikované, nesporně schopné velitelské kádry. Jiní – R. Janů, bratři Kroutilové, V. A. Šidlík, ing. J. Nosál, J. Červinka ml. aj. – se neuplatnili ani vzdáleně tak, jak by nasvědčovala jejich legionářská kariéra.

Důležitá je otázka rozdílného uplatňování důstojnických kádřů z Ruska oproti těm, které přišly z Francie a Itálie. Poměrně malé procento francouzských a italských legionářů v „elitní“ skupině a zejména v armádě je dáno tím, že doslova jen několik desítek (kolem 40) Čechů dosáhlo v italské a francouzské legii regulérní důstojnické hodnosti. Další sledovaným problémem jsou ti, jimž se dostalo společenského uznání. Věren dobovým poměrům proto zařazuji do svého vzorku také středoškolské pedagogy (ředitelé a inspektory).

Do propletence otázek vstupoval též konzervativismus řady ruských legionářských důstojníků. Zosobněním tohoto negativního prvku byli zejména generálové J. Syrový, E. Kadlec a L. Prchala, ale také V. V. Klecanda, R. Medek, K. Kutlvašr, J. Palacký, K. Raše, A. Hasal, J. Červinka ml. a mnoho dalších. Oproti nim vynikali vysocí důstojníci, početně mnohem méně zastoupení, z řad francouzských a italských legií přirozeným demokratiem (s výjimkou afrického válečníka J. Šnejdárka). Původcem tohoto rysu nejsou jen vnější vlivy ideové nebo osobní dispozice. Zdá se mi, že čeští důstojníci ve Francii a Itálii museli překonávat národnostní handicap a tíže se vyrovnávali s konkurencí italských a francouzských, citelně a nemilosrdně preferovaných důstojníků.

Nemilou konkurenci čs. důstojníci v Rusku překonali záhy po březnové revoluci, byli svými pány a sibiřská anabáze s historicky nutnou porážkou revolučního samosprávného principu ve vojsku v nich utvrdila autoritativní přístupy k mužstvu a podřízeným. Konečně jistá protekce legionářských důstojníků u orgánů státu, především ministerstva národní obrany, ale rovněž u hlavního štábu přímo v armádě (v jehož čele stál od počátku 20. let vždy legionář) vyvolávala napětí u důstojníků nelegionářského původu, které převzala čs. branná moc od Rakousko-Uherska v letech 1918–1919. Mnozí z nich (armádní generálové J. Bílý, A. Podhajský, J. Antony, F. Škvor, A. Škvára, J. Votruba aj.) se legionářským kádřům vyrovnávali, mnohdy je dokonce svou profesionalitou předčili. Přesto zůstávali v jejich stínu. Dával-li Hrad před nimi přednost J. Syrovému, nesvědčilo to právě o jeho prozíravosti.

Dosti však výhrad. Legionářská báze armády byla navzdory všem negativním prvkům demokratická a ve 30. letech přinášela své plody. Ze-

jména v době ohrožení nacistickým Německem se ukazovalo, že armáda má lidový, občanský ráz, a že veliké množství jejích generačně mladších legionářských kádrů vyniká kromobyčejnou odborností i odvahou. Za všechny možno jmenovat L. Krejčího, L. Prchalů, S. Vojcechovského, B. Homolu, V. B. Lužu, předčasně zesnulé V. Kopala a A. Basla, dále J. J. Birulu, J. Váňu, E. V. Linhartu, S. Bláhu, J. Fajfra, A. Eliáše, K. Husárka, F. Nosála, V. Noska, F. Hrabčíka, J. Netíka, J. Hrbka, F. Horáčka a četné další včetně těch, kteří v legiích zastávali jen řadové úkoly v mužstvu a kteří nesli hlavní tíhu branného odboje za 2. světové války.

Příslušníci legionářské elity, tzn. v mém pojetí vysocí důstojníci zahraničního vojska, se až na malé výjimky uplatňovali nejen v armádě, nýbrž i v ostatních sférách společenského života. Mužstvo tzv. „čechovojsk“ se povětšinou – mimo výše uvedené případy invalidů, dělesloužících poddůstojníků, rotmistrů a těch, co přešli k četnictvu a finanční stráž, zřídkakdy k státním drahám a policii – navracelo k původním profesím. Byli mezi nimi dělníci, řemeslníci, živnostníci, učitelé, různé skupiny úředníků a zřízenců, rolníci, obchodní zaměstnanci apod. Důstojníci buď zůstávali v armádě, nebo se uplatňovali ve státní a zemské politické správě, případně v samosprávných orgánech. Slušné uplatnění nalézali ve školství (i ve zdravotnictví). Zatímco nižší hodnosti byly příznačné pro nižší školství základní a odborné, vyšší – s vysokoškolským vzděláním – pro školství střední, případně pro měšťanky. Na vysokých školách přednášelo minimum legionářů.

Výrazný byl podíl legionářů-důstojníků v diplomatické službě a žurnalistice. Malé procento legionářů se uplatnilo v politice, vědě a umění, průmyslové výrobě, finančnictví, technicko-organizačních profesích, soukromém podnikání. Zajímavé je, že ve vědě převažovali historikové, v umění výtvarníci (především malíři) a literáti. Velmi významná byla účast zdravotníků, a to v první řadě v ruských legiích. Téměř všichni se velmi dobře uplatnili v praktické medicíně, vícero v zdravotní vojenské službě, jeden (respektive dva včetně veterinárního lékaře) v teoretické vysokoškolské medicíně.

Předkládaný studijní vzorek opatřený jen stručným výkladovým úvodem chce sloužit jako základní podklad k statisticko-analytické studii o tzv. legionářské elitě r. 1938, resp. v meziválečném Československu vůbec. Je výsledkem intenzivního výzkumu, při němž jsem zpracoval většinu údajů z dostupných pramenů i z literatury k danému tématu. Omyly při-

tom nejsou vyloučeny. Pokud jde o osudy některých jednotlivců po roce 1938, zvláště pak o data úmrtí, podklady leckde chybí, poněvadž jsem se tematikou čs. dějin po mnichovské krizi hlouběji nikdy nezabýval. Osudy protagonistů tohoto výkladu v meziválečném období jsem sledoval jen „z pilnosti“, neboť moje specializace končí tam, kde zájem výzkumného úkolu teprve začíná – v roce 1918 (respektive 1920). K 1.1.1994 žije 32 legionářů.

Stručné biografie významných legionářů

Bláha Silvestr, ing., nar. 31.12.1887 ve Zvoli, zemřel 6.11.1946 v Praze. Absolvoval reálku v Novém Městě na Moravě a stav. inženýrství na VUT v Brně. Nastoupil do státní stavební správy v Dalmácii. 1.3.1915 por., velitel 3. samostatného praporu pevnostního dělostřelectva v Przemyslu, zajat 22.8.1915. V Astrachani se 29.7.1916 přihlásil do čs. jednotek. Po absolvování důstojnického kursu v Borispolu přešel s 8. plukem 22.9. do Žitomiru a 25.9. byl odvelen do Francie. S Husákovým transportem odejel 7.10.1917, 15.10. npor., 4.11. velitel 2. čety 5. roty. V Cognacu byl v listopadu zařazen k 33. fr. pěšímu pluku jako velitel 5. roty. Francouzi ho jmenovali 28.2.1918 npor. fr. služby, v Darney velitel úderné 11. roty 21. čs. pluku. 22.8. kapitán, 20.11. major, spoluiniciátor terronského vítězství, poté velitel III. praporu. Do vlasti se vrátil s třetím transportem 30.12.1918, byl velitelem kombinované brigády v sev. Těšínsku, v létě velel kombinované brigádě na jižním Slovensku, 1.8.1919 podplukovník. 1920–1925 čs. voj. atašé ve Francii, Anglii, Belgii a Švýcarsku, 1922 plk., 1925–1929 velitel 33. pluku v Chebu, 1929 brigádní gen., 1929–1938 přednosta vojenské kanceláře prezidenta republiky, 1934 divizní gen., od 1932 velitel Voj. vědeckého ústavu. Voj. teoretik, v období Mnichova mluvčí důstojnické skupiny odpůrců diktátu.

Červinka Jaroslav ml., nar. 25.6.1889 v Rize, Rusko, zemřel 3.4.1985 v Praze, vystudoval kadetku s maturitou ve Pskově a Pavlovskou voj. akademii v Petrohradě, ppor. 1909, přidělen ke 151. pěšímu pluku a 1912 přeložen k Petrohradskému gardovému pluku ve Varšavě, s nímž odešel jako npor. 1.8.1914 do války. 1915 povýšen na štábního a gardového kpt., velitel školy 3. gardové divize. Na jaře 1917 člen formační komise čs. vojska, rychlým vyzbrojením brigády se zasloužil o úspěch legií u Zborova, v srp-

nu 1917 převzal velení 6. čs. pluku Hanáckého, vyznamenal se v bitvě u Bachmače. V dubnu 1918 ho gen. Šokorov určil náčelníkem operačního oddělení čs. armádního sboru, v říjnu 1918 povýšen na plk. – velitel 2. čs. jízdního pluku, současně velitel čs. jízdního divizionu (tvořeného dále 1. plukem Jana Jiskry a baterií Kulikovského). V období sibiřského tažení patřil k nejakceschopnějším čs. důstojníkům, velel mansko-kanskému úseku magistrály a jízdní ariergardě. Svůj pluk přivedl 9.7.1920 do Olomouce. Od března 1921 do 1.11.1923 vedoucí jezdeckého oddělení gen. štábu, 1923–1925 velitel 9. pěší brigády v Českých Budějovicích, od června 1925 velitel 3. jezdecké brigády v Bratislavě, 1928 brig. gen., 1936–1937 posádkový velitel Brna, 1937–1939 posádkový velitel Velké Prahy, 1939 penzionován. Za druhé světové války pracoval pro organizaci Obec sokolská v odboji.

Člupek Bohumil, ing., nar. 20.10.1881 v Olešnici na Moravě, zemřel 25.7.1953 v Praze. Reálku vystudoval v Prostějově a stavební inženýrství na ČVUT v Praze. Za studií vstoupil do Masarykovy realistické strany, 1903–1906 asistent v Ústavu mostního stavitelství na VUT v Brně, 1906–1909 úředník Ředitelství pro stavbu vodních cest ve Vídni, od r. 1909 samostatný tech. referent jeho pražské pobočky. V létě 1914 narukoval, 22.3.1915 zajat. V taškentském zajateckém táboře předsedal samosprávě, do čs. vojska se přihlásil 3.9.1916, 14.10.1917 štáb čs. armádního sboru Kyjev. 11.11.1917 se stal voj. inženýrem při sborovém inspektorátu (techn. npr.) a 13.1.1918 dispozičním důstojníkem sboru. V květnu 1918 byl jmenován náčelníkem štábu úderné roty v Petropavlovsku, 17.8.1918 kpt., plnomocník Odbočky ČSNR ve Vysoké zásobovací radě spojeneckých vojsk v Rusku a čs. zástupce v komisi pro rozmístění vojsk na Sibiři. Ministr vojenství Štefánik ho určil svým dispozičním důstojníkem, 17.1.1919 byl přidělen voj. oddělení voj. správy čs. vojska jako železniční expert. Důstojník se zvláštním určením při štábu gen. Janina: zastupoval čs. vojsko ve spojenecké ubytovací komisi na linii Omsk–Vladivostok, od března současně v technickém výboru železničního spojeneckého komitétu. 5. dubna 1919 byl povýšen na majora a jmenován zástupcem vlády ČSR při spojenecké železniční radě. Jako expert min. veřejných prací byl 26.6.1920 (pplk.) vyslán do USA. Od listopadu 1920 vrchní komisař MO u Ředitelství vodních cest, v červnu 1921 do KPR vládní rada, 1939 penzionován.

David Josef, nar. 17.2.1884 v Kylešovicích, zemřel 21.4.1968 v Praze. Roku 1903 založil první nár. soc. organizaci ve Slezsku. Tajemník strany v Brně, 1907–1912 redigoval *Stráž severu* a *Naše menšiny* v Mostě, 1913–1914 *Obranu lidu* v Mladé Boleslavi. Narukoval v létě 1914, v květnu 1915 přeběhl na ruskou stranu. V zajateckých táborech v Skobelevu a Nižním Tagilu prosazoval vytváření základních organizací podle stranické příslušnosti čs. zajatců. Reprezentantem nár. soc. směru. Na jaře 1917 člen Sboru spolupracovníků Kyjev, na III. sjezdu Svazu spolků 6.5.1917 byl zvolen do zajatecké komise Odbočky ČSNR na Rusi, od září 1917 předsedou komise. V té době se přihlásil do čs. vojska. 31.7.1917 byl zvolen předsedou společného výboru soc. dem. a nár. soc. zajateckých organizací a kyjevské Československé jednoty. Byl odhodlaným stoupencem jednoty čs. revolučního a nár. osvobozenického hnutí v Rusku. V období bolševické revoluce členem kyjevského vedení Odbočky, redaktorem *Čs. deníku*. Spolu s B. Pavlů a F. Richtrem zástupcem Odbočky v Čeljabinsku, 20.5.1918 byl zvolen do Prozatímního výkonného výboru. Na revolučním sjezdu vojska v Omsku byl 3.8.1918 zvolen do čela náborové komise redukováné Odbočky. V prosinci 1918 byl vyslán M. R. Štefánikem jako člen delegace čs. vojska do vlasti, 14.6.1919 se vrátil na Sibiř s poselstvem vlády ČSR. Zastupoval V. Girsu a přes USA přijel v květnu 1920 domů. Krátce převzal dohled nad legionářským tiskem, v březnu 1921 byl koptován do NS (poslancem 1921–1938, zástupce legionářů v nár. soc. klubu) a do předsednictva ČSOL – byl jejím výkonným tajemníkem v letech 1921–1938. Po Mnichovu emigroval do Londýna, člen Státní rady, 1945 náměstek min. předsedy, 1945–1948 předseda NS, 1945–1949 poslední předseda ČSOL. Podpořil převzetí moci komunisty.

Daxner Vladimír, JUDr., nar. 10.8.1888 v Tisovci, zemřel 27.3.1971 v Žilině. Studoval na gymnáziu v Kyjevě, Brašově a 1907 maturoval v Novém Sadu, 1913 promoval na právnické fakultě v Budapešti a stal se koncipientem v advokátní kanceláři svého otce. Jako přední organizátor slovenského Sokola narukoval už v létě 1914, na jaře 1915 byl na ruské frontě zajat. Byl z prvních slovenských zajatců, kteří se hlásili do Č. družiny, v únoru 1916 byl zařazen do 1. čs. pluku. Od kyjevského sjezdu v květnu 1917 do omského sjezdu v srpnu 1918 zastupoval Slováky v Houskově voj. komisi Odbočky ČSNR na Rusi. Od srpna 1918 velitel slovenského výchovného tábora v Irkutsku. M. R. Štefánikem v lednu 1919 jmenován polit. zplnomocněncem pro Irkutsk. V září 1920 přijel do ČSR a v hodnosti mjr. nastoupil jako náčelník štábu Zemského voj. velitelství v Bratislavě, 1926

za bouří maďarského obyvatelstva vládní komisař v Rimavské Sobotě, kde byl v letech 1927–1938 veřejným a poté státním notářem. Člen výboru Sdružení slov. legionářů a Šrobárova dem. křídla v republikánské (agrární) straně, 1939–1944 obvodní notář v Tisovci. Aktivní účastník SNP, 1945–1946 velitel čs. části spojenecké komise v Budapešti, 1946–1956 státní notář v Rimavské Sobotě.

Eisenberger-Horák Josef Alexej, JUDr., nar. 6.3.1887 v Praze, zemřel 8.3.1955 v Praze. Gymnázium a právnickou fakultu vystudoval v Praze, po krátké soudní praxi a službě u politické správy v Bosně pracoval jako autonomní úředník konceptní služby města Mnichova Hradiště. V létě 1914 narukoval a 1.12.1915 byl zajat u Medzilaborců. Polit. byl činný v nár. soc. straně, v zajateckém táboře v Jekatěrinburku založil samosprávu. Do čs. jednotek se přihlásil 15.3.1916. Od 1.8.1916 šikovatel 8. roty, s ní prodělal úspěšné rozvědky u Stanislavi, 15.9.1916 praporčík a velitel 1. čety, do 1.5.1917 zástupce velitele roty, poté byl odvolán do Kyjeva jako delegát 1. pluku k přípravě III. krajanského sjezdu, zvolen členem prezidiální komise a předsedou voj. komise Odbočky ČSNR na Rusi. Na podzim jako velitel 8. roty vedl ústup od Tarnopolu a v prosinci zahájil s operačním štábem 1. čs. brigády ústup z Ukrajiny. V únoru 1918 rezignoval na úřad předsedy voj. komise, zůstal však členem Odbočky. Po vypuknutí války se Sověty byl zvolen předsedou polního soudu čs. armádního sboru, byl zástupcem Odbočky pro penzenskou voj. skupinu S. Čečka. Na podzim 1918 zvolen předsedou revolučního soudního tribunálu (kpt.), od 15.1.1919 „děžurným generálem“ – přednostou osobního úřadu při štábu čs. vojska (mjr., od 1.4.1920 pplk.). Po návratu do ČSR od července 1920 přednosta osobního oddělení MNO (1923 plk.), 1926–1929 přednosta 6. oddělení gen. štábu, 1929–1939 náčelník osobního úřadu min. nár. obrany (1931 brig. gen.), vládní rada min. rady, 1941 penzionován, 1945–1946 přednosta I. odboru MNO, 1946–1948 právní poradce min. nár. obrany, 1949–1950 právní poradce personálního odboru.

Eliš Alois, ing., nar. 29.9.1890 v Praze, zemřel 19.6.1943 v Praze-Kobylisích. Na ČVUT vystudoval železniční stavitelství. Jako záložní ppor. rakousko-uherské armády upadl v zimě 1914 do ruského zajetí. Neúspěšně se hlásil do České družiny, předsedal zajatecké samosprávě, v létě 1915 byl jako expert se zvláštním určením přidělen ruskému železničnímu vojsku. V listopadu 1916 vstoupil do čs. brigády na Rusi, přiřazen k 2. pluku, od května 1917 působil na velitelství v Borispolu. Byl převezen v prvním

transportu O. Husáka na podzim 1917 do Francie. Po absolvování kursu v Saint Maixent pobočником mjr. Husáka a po J. Šnejdárkovi od září 1918 zástupcem velitele 21. čs. pluku. Platně zasáhl do závěrečných operací na fr. frontě, v říjnu 1918 pobočником plk. A. Philippa (kpt.). V lednu 1919 se vrátil do ČSR, jmenován náčelníkem štábu Šnejdárkova voj. inspektorátu pro sev. Moravu a Slezsko. V létě 1919 náčelník štábu Gillainovy armádní skupiny na Slovensku, 1920 velitel 21. pěšího pluku maršála Foché, 1920–1921 šéf kabinetu min. nár. obrany, 1921 náčelník štábu 1. pěší divize (mjr.). 1921–1923 na studiích ve Francii, 1924–1929 (plk.) přednosta 1. oddělení gen. štábu, 1929 brig. gen., 1929–1931 druhý zástupce náčelníka gen. štábu a vedoucí čs. delegace při odzbrojovací konferenci v Ženevě, 1931–1933 velitel II. pěší brigády, 1933–1935 velitel 3. divize, 1935–1938 velitel 5. armádního sboru v Trenčíně, 1936 divizní gen., 1938–1939 min. dopravy a jeden ze spoluorganizátorů domácí odbojové sítě, 27.4.1939–27.9.1941 předseda protektorátní vlády. Po vyzrazení odbojové činnosti na příkaz R. Heydricha v září 1941 zatčen, po inscenovaném procesu v Kobylisích popraven. 1945 povýšen in memoriam na armádního generála.

Fajfr Jaroslav, ing., nar. 5.3.1883 v Lounech, zemřel 8.8.1974 v Praze. Původním jménem Pfeifer. Maturoval na reálce v Lounech, geometrii a zeměměřičství absolvoval na ČVUT v Praze. Po vypuknutí války sloužil u 28. pluku polního dělostřelectva, jako npor. velel 2. baterii polních houfnic, 5.6.1916 u Olyky zajat. Ve stavropolském zajateckém táboře se v květnu 1917 přihlásil do čs. vojska a 22.10. byl v Kyjevě zařazen do II. dělostřeleckého divizionu. Nejprve prošel důstojnickou školou v Borispolu, pak tříměsíčním kursem dělostřeleckých důstojníků při fr. voj. misi v Rumunsku. Po návratu se 16.1.1918 stal zástupcem velitele 3. baterie 2. dělostřelecké brigády, 5.5. jejím velitelem (kpt.), 8.2. 1919 velitelem I. dělostřeleckého divizionu 2. brigády a 3.4. velitelem 1. pluku lehkého dělostřelectva, byl hlavním iniciátorem vítězství na permském frontu, svedl vítězné bitvy o Kultajebu, Poluděnoju, Jugokamskij zavod apod. Na podplukovníka byl povýšen 1.2.1920, do vlasti se vrátil 23.4.1920 v čele 18. transportu na lodi Sheridan II. Jako plukovník velel svému pluku do prosince 1921, 1922–1923 studoval ve Francii, Anglii a Jugoslávii (1923 brig. gen.), 1923–1925 velitel 1. polní dělostřelecké brigády, 1925–1926 velitel 7. dělostřelecké brigády, absolvoval kurs voj. motorismu, 1926–1927 zemský velitel dělostřelectva v Košicích, 1927–1939 přednosta leteckého odboru MNO (1928 div. generál). 1930 absolvoval pilotní kurs

s hodností polní pilot letec. Za protektorátu spolupracoval při odchodu letců do zahraničí, organizoval podporu pozůstalých po popravených letcích a vedl odbojovou skupinu vyšších leteckých důstojníků. V květnovém povstání velitel letectva, poté velitel leteckého odboru gen. štábu, k 1.1.1946 na vlastní žádost penzionován. Navzdory riziku se v 50. a 60. letech snažil uchovávat legionářské tradice. 1949–1953 vězněn, 1968 rehabilitován.

Fierlinger Zdeněk, nar. 11.7.1891 v Olomouci, zemřel 2.5.1976 v Praze. Absolvoval Moravskou obch. akademii, 1911–1914 byl na studijních cestách ve Francii, Anglii a od jara 1914 v Rusku. Válka ho zastihla v Rostově na Donu. Přihlásil se do ruské armády – do 1. roty Č. družiny zařazen 31.8.1914. V donské oblasti organizoval nábor do čs. dobrovolnických jednotek, od října 1914 ve výzvědné službě, patřil k nejlepším rozvědčíkům ruské armády. Generál R. Dimitrijev ho od jara 1915 pověřoval velitelskými pravomocemi, v červnu se stal velitelem 3. roty Č. družiny, byl vyznamenán jako jeden z mála starodružiníků všemi čtyřmi svatogeorgijevskými řády. V bitvě u Zborova velel III. praporu 1. pluku J. Husa, zástupcem velitele 6. Hanáckého pluku a náčelníka štábu 1. čs. brigády, v září 1917 odejel s E. V. Voskou do USA, zřídil v Chicagu náborovou voj. kancelář Čs. národního sdružení. V březnu 1918 s F. Píseckým spolupředseda voj. kanceláře Odbočky ČSNR v USA. V létě byl odvolán E. Benešem do Paříže, kde mu v hodnosti plk. bylo svěřeno vedení voj. kanceláře pařížského ústředí ČSNR. Do Prahy se vrátil 6.11.1918 ve funkci přednosty národohosp. sekce MZV, 1919 šéf čs. voj. poselstva ve Francii, 1921–1924 vyslanec v Holandsku, 1924–1925 v Rumunsku, 1925–1928 v USA, 1928–1932 ve Švýcarsku s pověřením zástupce u Společnosti národů, 1932–1936 v Rakousku, od 1937 v SSSR. V exilu navázal spolupráci se sovětskou rozvědkou. Po válce 1945–1946 předseda vlády, 1946–1948 náměstek předsedy vlády, 1948 min. průmyslu, 1948–1953 náměstek předsedy vlády, 1953–1964 předseda NS, 1964–1968 předseda ÚV SČSP. Od r. 1924 byl členem předsednictva soc. dem. strany. V legionářském hnutí ztratil autoritu tím, že se podílel na likvidaci demokracie v ČSR.

Fisher Ludvík, MUDr., nar. 25.3.1880 ve Starém Kolíně, zemřel 19.2.1945 v Melku. 1906 promoval na Lékařské fakultě UK v Praze, 1906–1908 studoval pediatrii v Berlíně, Londýně a Oxfordu, v Chicagu si na podzim 1908 otevřel ordinaci. Zapojil se do práce ve Vrázově pobočce Národní rady č., předsedou Čs. červeného kříže. V září 1914 předsedou Č. národního sdružení. Byl spoluiniciátorem Clevelandské dohody se Slo-

venskou ligou a členem Českého zahr. komitétu. Vedl kurýrní styk s T. G. Masarykem v Londýně, potom s E. Benešem v Paříži. Štefáníkem byl pověřen realizovat jeho záměry v Czechoslovak Committee, kterému neformálně předsedal, stanul u zrodu Odbočky ČSNR v USA. Přihlásil se do čs. vojska ve Francii a v červnu 1918 v čele amerických legionářů se ocitl na francouzském bojišti. Byl pověřen organizací zdravotní voj. služby na všech úsecích fronty ve Francii a Itálii. V srpnu byl se speciálním posláním E. Beneše v USA. V lednu 1919 evakuoval raněné do Prahy. Karlínskou nemocnici přeměnil v legionářskou a byl jmenován jejím velitelem v hodnosti plukovníka. Vzápětí povýšen na gen. a v květnu 1919 povolán do čela IV. oddělení MNO jako šéf čs. voj. zdravotnictva. Připravil stavbu Masarykovy voj. nemocnice, sám byl náčelníkem porodnického oddělení divizní nemocnice. 1938 penzionován. Jako člen odbojové organizace Obrana národa 1941 zatčen, vězněn v Melku. Při transportu do Mauthausenu za anglo-amerického náletu zahynul.

Foustka Zdeněk, MUDr., nar. 21.7.1873 v Praze, zemřel 17.8.1948 (v Kladně), účastník branného odboje. Vystudoval gymnázium na Kladně a lékařství v Praze, stal se železničním a horním lékařem. Byl členem realistické strany a Sokolské jednoty v Kladně. V červenci 1914 narukoval k 3. pěšímu diviznímu zdravotnímu útvaru, 8.9.1914 zajat. Přihlásil se do Č. družiny 10.10.1914. Ruské velení s tím však nevyslovalo souhlas a jmenovalo jej zástupcem primáře voj. nemocnice v Penze. K Č. družině byl de iure zařazen až 31.10.1915 na přímý zákrok V. Vondráka, přidělen do kyjevské vojenské nemocnice, kde léčil invalidy z řad družiníků. Od května 1916 byl lékařem záložní roty čs. brigády, 19.11.1916 npor. a lékař záložního pluku, od února 1917 šéflékař 2. čs. pluku. Od podzimu 1915 současně podléhal i městu Kyjevu, byl lékařem záložních setnin vůbec a výkonným členem zdravotní komise zajateckých táborů. Od února 1917 člen lékařské komise čs. brigády, v březnu předal Štefáníkovým zástupcům J. Klecandovi a I. Markovičovi prohlášení č. důstojnického sboru o samostatnosti a v květnu byl jako delegát III. sjezdu zvolen předsedou zdravotní komise při Odbočce ČSNR. Od června 1917 šéflékař čs. brigády (kpt.) a od 27.11.1917 druhé čs. divize (mjr.). Květen až září 1918 šéflékař Diterichsovy skupiny ve Vladivostoku (pplk.), v lednu sjednal s plk. Muravjovem v Jagotině smlouvu o ozbrojené neutralitě předanou P. Maxovi v Kyjevě. V říjnu 1918 náčelník zdravotnictva severouralského frontu, v listopadu jekatěrinské skupiny, od prosince 1918 do dubna 1919 náčelník sanitárních částí oddílů čs., rus. a spojeneckých, účastník permské operace,

bojů na ussurijské frontě, od 27.1.1919 plukovník. Na jaře 1919 převzal funkci zdravotního náčelníka Dálného východu, v květnu 1920 náčelníka zdravotnictva těch částí, které zůstaly na Sibiři. V září 1920 se vrátil do vlasti. V meziválečném období byl členem předsednictva ČSOL a hutním a železničním lékařem Kladenska, členem soc. dem. strany. Od května do prosince 1939 vězněn na Špilberku, v Dachau a Mauthausenu jako rukojmí. Od 1941 stál v čele ilegální odbojové skupiny kladenského okresu, iniciátor Nár. revolučního výboru.

Gábriš Rudolf, nar. 1.12.1889 v Novém Městě n. V., zemřel 5.9.1969 v Piešťanech. 1907 maturoval na obchodní akademii v Bratislavě. Od r. 1907 byl zaměstnán jako bankovní úředník. Narukoval v srpnu 1914 a voj. službu nastoupil na srbské frontě. Na podzim 1915 byl zajat, dopraven do Albánie a odtud do Itálie. V Albánii prodělal legendární „pochod hladu“ a na jaře 1916 byl umístěn v karanténní stanici v zajateckém táboře Asinara. Vyčleněn s důstojníky, dostal se do zajateckého tábora v Mateře. Spolu s J. Lípou a JUDr. A. Baslem založil zajateckou samosprávu, 4.12.1916 se přihlásil do nár. vojska. V listopadu 1917 prvním sl. spolupracovníkem Kanceláře ČSNR v Římě. V dubnu 1918 byl členem čs. delegace na Kongresu utlačovaných národností Rakousko-Uherska, poté ustanoven náborovým komisařem. V květnu 1918 byl M. R. Štefánikem postaven do čela zajateckého odboru Kanceláře ČSNR. Pomohl organizovat tzv. druhé vojsko – Čs. domobranu, a v hodnosti mjr. se vrátil do vlasti v lednu 1919. Do demobilizace byl poradcem min. s plnou mocí pro správu Slovenska pro otázku organizace branné moci ČSR na sl. území. Zakladatel a 1921–1922 první předseda, 1931–1938 poslední předseda Sdružení sl. legionářů. 1920–1947 hlavní ředitel bratislavské Tatrabanky, 1947 penzionován.

Gajda Radola, nar. 14.2.1892 v Kotoru, zemřel 2.10.1948 v Praze. Vlastním jménem Rudolf Geidl. Vyučený drogist. Jako dobrovolník se účastnil první balkánské války 1913, do černohorské milice se přihlásil 21.1.1915, bojoval v srbské armádě. V lednu 1917 přivedl skupinu čs. důstojníků srbského dobrovolnického sboru do čs. brigády a byl zařazen jako náčelník štábu do 2. čs. pluku. V červnu 1917 jmenován velitelem I. praporu pluku, který velmi úspěšně vedl v bitvě u Zborova. V březnu 1918 se stal velitelem 7. střeleckého pluku. Přípravoval protisovětské vystoupení, 25.5.1918 převzal velení nad vých. částmi čs. transportů mezi Omskem a Irkutskem. Probíjel se na východ těžkými boji až do spojení s vladivo-

stockou skupinou gen. Diterichse. Od jara 1918 měl spojení s protisovětskými voj. organizacemi a byl nejlépe připraven na válku se Sověty. 16.9.1918 byl povýšen na genmjr. – velitele 2. čs. divize. Současně velel všem vojskům tzv. východní sibiřské fronty. V říjnu se stal velitelem severouralské fronty čs., rus. a spojeneckých vojsk, dobyl Permu. V lednu 1919 vstoupil do rus. armády na Sibiři jako velitel její sev. fronty, koncem června dobyl Glazovy. Na podzim se pokusil podřídit si i západní frontu, ale jeho pokus ztroskotal na odporu ruské generality, proto z Kolčakových služeb odešel. V listopadu 1919 se s esery pokusil o převrat proti Kolčakovi ve Vladivostoku; pokus byl s japonskou pomocí poražen. V lednu 1920 se vrátil do ČSR. 1920–1921 studoval v Paříži, 1921–1924 velitel 11. pěší divize v Košicích (div. generál), 1924–1926 první zástupce náčelníka generálního štábu, v březnu 1926 náčelníkem hlavního štábu. Z polit. důvodů 14.8.1926 z voj. služby propuštěn. Od léta 1926 hlava č. fašistického hnutí, předseda Nár. obce fašistické, 1929–1931 poslanec za Ligu proti vázaným kandidátkám, 1931 za sázavskou aféru ve vězení, 1933 přepadl kasárna v Židenicích, 1935–1939 znovu poslanec NS. 1939–1945 předseda Svatováclavského výboru, 1946 odsouzen Národním soudem ke dvěma letům vězení, ale zemřel na svobodě.

Gregor Tajovský Jozef, nar. 18.10.1874 v Tajove, zemřel 20.5.1940 v Bratislavě. V Banské Bystrici absolvoval měšťanku, v Kláštoru p. Znievom učitelský ústav. 1893–1998 venkovský učitel. Maturoval na čs. obch. akademii, v l. 1900–1912 pracoval jako úředník v bance v Trnavě, Martině atd. Literárně a publicisticky činný, prozaik, dramatik. 1902–1903 spoluredaktor *Ludových novin*. Hlasista, od srpna 1912 tajemník Sl. nár. strany v Martině. Na začátku války strana zastavila svoji činnost, T. byl pověřen vedením revue *Národní hlásník*. V červenci 1915 narukoval, jako polit. podezřelý byl bez výcviku odvelen s maďarským plukem na ruskou frontu. U Dobropole se mu 29.12.1915 podařilo přeběhnout k Rusům. 1.5.1916 byl povolán jako zástupce Slováků do zajateckého odboru správy Svazu č.-sl. spolků v Kyjevě. V červnu 1916 členem předsednictva Klubu spolupracovníků a v červenci redaktorem *Čechoslovana*. S přítelem J. Jesenským založil 17.9.1916 jeho sl. přílohu *Slovenské hlasy*. V Bobrujsku, vstoupil v červenci 1917 do 3. čs. pluku. Stal se s Jesenským redaktorem *Sl. hlasů*, samostatného týdeníku, který od 3.8.1918 do 15.7.1919 vedl jako šéfredaktor. V prosinci 1917 redaktor sl. rubriky *Čs. deníku*. V prosinci 1918 byl povolán do informačního a osvětového odboru min. vojenství jako zástupce náčelníka. Do vlasti se vrátil v listopadu 1919 jako kpt. 1920–

1925, kdy byl penzionován, byl přednostou umísťovací legionářské kanceláře v Bratislavě (mjr.).

Haering Vladimír, MUDr., nar. 24.6.1882 v Benešově, zemřel 6.11.1942 (v káznici Hammeln). Absolvoval medicínu v Praze. Asistentem prof. R. Jedličky. 1908 přednostou chirurgického oddělení Vinohradské nemocnice. Za balkánské války 1913–1914 vedl oddělení voj. nemocnice v Bělehradě. 1914 primářem městské nemocnice v Ostravě. V srpnu 1914 praporeční lékař 81. pěšího pluku, po roce byl zajat. Přihlásil se do Č. družiny, pracoval v rus. voj. nemocnicích v Penze, Vjatce a Kyjevě. Na podzim 1916 byl postoupen čs. brigádě, zřídil voj. nemocnici správy Svazu spolků v Kyjevě, od května 1917 plukovní lékař 3. pluku Jana Žižky, šéflékař prav. křídla brigády v bitvě u Zborova. Na podzim vybudoval 1. polní lazaret, přiřazený 1. čs. divizi. Po čeljabinském incidentu připravil plán zdravotního zabezpečení přesunu čs. vojsk, založil čs. voj. nemocnici, v prosinci 1918 byl jmenován náčelníkem zdravotnictva čs. vojska na Rusi. V červnu 1920 se vrátil jako velitel sanitního transportu do Prahy v hodnosti pplk. MNO ho delegovalo do Čs. červeného kříže, v němž vedl do r. 1928 sociálně zdravotní službu (plk.). Pak byl gen. zdravotní služby, přednostou voj. zdravotního sboru, ředitelem sanatoria a náčelníkem nemocnice Čs. červeného kříže a jeho místopředsedou. V r. 1939 odmítl předat objekt Němcům, 1940 odsouzen. Zahynul následkem mučení.

Hanuš Otokar, nar. 21.12.1877 v Brně, zemřel 16.3.1969 (v Brně). Absolvoval Učitelství v Brně a působil jako učitel a posléze ředitel na moravských měšťanských školách. Narukoval k pevnostnímu dělostřelctvu v Przemyslu a po jeho kapitulaci agitoval mezi č. vojáky pro hromadné přechody na rus. stranu. Polit. stoupenec K. Kramáře, v létě 1916 se přihlásil do čs. brigády. Po absolvování důstojnického kursu byl v červnu 1917 postaven do I. praporu 6. čs. pluku Hanáckého a po vzniku II. čs. divize převzal jeho velení (kpt.). Osvědčil se v době evakuace z Ukrajiny, kdy velel i plukovnímu štábu, vyznamenal se u Bachmače, v dubnu 1918 velitelem pluku (mjr.). S plukem svedl vítěznou bitvu u Marjanovky, jedno z rozhodujících střetnutí čs.-sovětského voj. konfliktu. V čele pluku prodělal sibiřské tažení, od září 1918 inspektor národnostních vojsk na Sibiři, vybudoval organizaci zajateckých a expedičních oddílů, vytvořil sběrné tábory. Od konce prosince 1918 se stal zástupcem gen. Šokorova, generálního inspektora vojsk, přičemž spravoval národnostní agendu. V červenci 1919 určen jako voj. průvodce a poradce poselstva z vlasti

a osobní pobočník poslance F. V. Krejčího, s kterým se také v létě 1920 vrátil domů. Po demobilizaci nastoupil úřad zemského školního inspektora v Brně (pro Moravu, od 1925 zemi Moravskoslezskou).

Hasal Antonín, nar. 7.1.1893 v Nové Huti pod Nižborem, zemřel 22.4.1960 ve Washingtonu, USA. Maturoval na reálce v Rakovníku, 1913 odešel za prací do Ruska, byl účetním továrny v Osnikách na Volyni. Po vypuknutí války se přihlásil v Žitomiru do Č. družiny, 22.8.1914 zařazen do 1. půlroty 2. roty. Velení III. rus. armády ho 30.10.1914 uvolnilo ke štábu XI. armády obléhající Przemysl, 10.4.1915 se vrátil ke své rotě. Prodělal všechny významné rozvědky na rus. frontě, 8.6.1916 praporčík a velitel 1. půlroty 2. roty (už 6.5. velitel 1. čety). Od 9.4. do 27.8.1917 zasedal v komisi pro nábor dobrovolníků při Svazu spolků, vyznamenal se bitvě u Zborova, 27.8.1917 jako nadporučík velitel 1. roty 2. čs. pluku Jiřího z Poděbrad. V hodnosti kapitána převzal v únoru 1918 velení I. praporu, od 5.11.1918 zástupce velitele pluku (mjr.), od 13.1.1919 velitel 2. čs. pluku (1.5. pplk.). Na úseku Čeljabinsk–Tatarskaja prošel se svým útvarem všemi boji, velel sadrinskému úseku fronty (30.5.–9.7.1918), úderným oddílem u Dalmatova, na simbirském a kazaňském úseku. Zvítězil nad Sověty u Kalajsku, Bogdanovič, Kontorského, Kučerova a Dolgého Mostu, velel vojenské skupině na levém břehu Volhy mezi Simbirskem, Bugulmou a Samarou, v létě 1919 úseku magistrály Kunarija–Jegorejino a bugurslanské skupině vojsk, ve druhé polovině roku irkutské vojenské oblasti. Do vlasti se vrátil jako velitel transportu na lodi Nižnij Novgorod 14.4.1920. 1920–1925 velitel 2. pluku (1923 plk., 1924 kurs Vysoké školy válečné), 1925–1929 velitel 7. pěší brigády v Josefově (1928 brig. gen.), 1929–1932 přednosta I/1 oddělení MNO, 1932–1935 velitel 6. divize v Brně (1934 div. gen.), 1936–1939 velitel III. armádního sboru tamtéž. V březnu 1940 ilegálně překročil hranice Jugoslávie a z Bělehradu odjel do Francie (přednosta IV. odboru a náčelník štábu Čs. voj. správy), od srpna 1940 přednosta voj. kanceláře prezidenta republiky, od srpna 1944 velitel pro osvobozené území, od dubna 1945 min. dopravy a techniky, do června 1948 znovu přednosta voj. kanceláře prezidenta (arm. gen.), 2.7.1948 opustil Československo.

Hlaváček František, nar. 26.11.1876 ve Slavkově, zemřel 15.10.1974 v Praze. Pokrokařského hnutí studentstva se účastnil už na gymnáziu. Člen realistické, od 1907 mladočeské strany. Za práv. studií redigoval jihoslovenské časopisy v Praze (*Hrvatska Misao*, *Novo doba*), stál u zrodu Chor-

vatské pokrokové a Srbské nezávislé strany, udržoval kontakt s ukrajinským I. Frankem. 1898–1901 sekretář Č. obch. muzea, redaktor *Obchodních listů*, 1901–1914 pracoval v Obch. a živnostenské komoře v Praze. V září 1914 mobilizován, bojoval na srbské, od května 1915 na italské frontě. 13.8.1916 přeběhl dobrovolně k Italům. Do dubna 1917 v zajateckém táboře v Bibione, jmenován npor., kpt. zpravodajské služby u italské armády na frontě. Spolupracoval s Čs. tiskovou kanceláří v Římě. Od 25.9.1917 mimo armádu, po schválení italskou vládou převzal v říjnu 1917 vedení Kanceláře (později Odbočky) ČSNR v Římě. V dubnu 1918 člen čs. delegace na Kongresu utlačovaných národností Rakousko-Uherska v Římě. Hlavní iniciátor čs. odboje v Itálii. Od května 1918 v Paříži, vedl pobočku Voskovy informační služby USA pro střední Evropu, byl též propagačním referentem ČSNR a redaktorem *Čs. samostatnosti*. 1919–1925 ředitel čs. zásobovací komise v Paříži, 1925–1931 gen. tajemník národně dem. strany, 1931 rezignoval na protest proti její fašizaci. 1938–1939 jeden ze čtyř místopředsedů Sjednocené čs. obce legionářské. 1940–1943 v odboji, 1943–1945 vězněn. 1945–1968 v KSČ, 1968 vystoupil. 1969–1973 první předseda Historické komise legionářů a účastníků prvního odboje při FÚV SPB.

Holeček Vojtěch, nar. 8.11.1891 v Praze, zemřel 13.6.1969 (v Praze). Absolvoval Práv. fakultu Univerzity Karlovy, narukoval na rus. frontu. Na podzim 1915 byl zajat a neprodleně se hlásil do čs. voj. jednotek. Po březnové revoluci 1917 se stal členem Sboru zajateckých spolupracovníků. Jako delegát zajateckých samospráv se zúčastnil III. sjezdu Svazu spolků v Kyjevě v květnu 1917 a v létě byl kooptován do propagační komise Odbočky ČSNR, externě spolupracoval s *Čechoslovákem*. V listopadu 1917 se stal vedoucím voj. rubriky časopisu *Čs. deník*, v září 1918 šéfredaktorem *Čs. vojáka*. Od ledna 1919 převzal po J. Kudelovi vedení *Čs. deníku*, byl náčelníkem informačního (zpravodajského) oddělení informačně-osvětového odboru čs. vojska na Rusi, v červnu 1920 se vrátil do ČSR v hodnosti kpt., 1920–1927 v Památníku odboje kronikář rus. legií – vydal čtyřsvazkovou kroniku *Za svobodu*, 1927–1933 redaktor, 1933–1940 šéfredaktor *Nár. listů*. Pro účast v odbojové skupině F. Bauera byl v letech 1940–1945 vězněn v koncentračním táboře. 1945–1946 šéfredaktor časopisu *Hlas osvobozených*, od 1948 do odchodu do důchodu redaktor *Hlasu revoluce*. 1968 pracoval pro oživení legionářských tradic.

Homola Bedřich, nar. 2.7.1887 v Bělči, zemřel 5.1.1943 v Berlíně, Německo. 1907 maturoval na stavitelském oboru střední vyšší průmyslové školy v Praze. Začínal jako stavební asistent, pak stavební úředník pražského magistrátu. Od července 1914 sloužil u 88. pěšího pluku, 1.12. u Burkanova na Strypu raněn a zajat. V zajateckém táboře v Malemyži se 15.2.1916 přihlásil do čs. jednotek, střelec 1. pluku 13.9.1916. Od konce 1916 spadal do pravomoci gen. J. Červinky v Bělgorodu a později ve formační komisi, v červnu 1917 nastoupil k záložnímu praporu 6. čs. Hanáckého pluku. Od srpna velel poddůstojnické škole v Pirjatíně (kpt.), byl členem čestného soudu, plukovního komitétu, zúčastnil se bitvy u Bachmače. Po zranění kpt. E. Kadlece vedl severní frontový úsek u Doči. V dubnu a v září 1918 velitelem štáb. vlaku 6. pluku při cestě Transsibiřskou magistrálou. V červenci velitelem poddůstojnické školy v Omsku (mjr.). Od října 1918 do ledna 1919 byl zástupcem velitele důstojnické školy v Kyštymu na Urale, v lednu předsedou komise pro vypracování cvičebního řádu pro pěchotu, v červenci 1919 inspektor instrukčních divizních poddůstojnických kursů čs. vojska na Rusi se sídlem v Irkutsku. V dubnu 1920 nastoupil cestu do Prahy. 1920 referent výcviku ve 3. oddělení gen. štábu, 1921 přednosta skupiny výcviku a poté školské skupiny výcvikového odboru MNO (pplk.), 1922–1923 zástupce velitele Voj. akademie, 1923–1925 náčelník štábu 7. pěší divize (plk.), 1925–1928 velitel 27. pěšího pluku, 1928–1934 velitel 14. pěší brigády (brig. generál), 1934–1936 velitel 1. divize (div. generál), 1936 – březen 1939 velel VII. armádnímu sboru. Spolutvůrce ilegální Obrany národa, po zatčení arm. gen. J. Bílého její velitel, 1941 zatčen a v Plötzensee popraven. 1946 in memoriam armádní generál.

Houska Václav, nar. 10.4.1882 ve Volyni v Čechách, zemřel 8.12.1969 v Praze. Maturoval na reálce v Č. Budějovicích, studoval na ČVUT v Praze. Členem soc. dem. strany, tajemník Všeobecného úřednického spolku ve Vídni. Narukoval 21.11.1914 – zajat u Polanky pod Krakovem. V zajateckém táboře v Petropavlovsku se 15.6.1916 přihlásil do čs. vojska, 22.8. byl zařazen do důstojnické zálohy 6. roty 2. čs. pluku. V prosinci absolvoval důstojnický kurs v Borispolu, povýšen na praporčíka a velitele 1. záložní roty. Do štábu brigády byl vyslán 6.1.1917, aby vedl oddělení kulometných záloh, a v březnu 1917 jmenován zástupcem velitele sapérské roty 2. čs. pluku J. Obergriesse-Obrovce. V dubnu 1917 zástupce pluku na III. sjezdu Svazu spolků v Kyjevě, byl zvolen členem Odbočky ČSNR na Rusi a 1.5. postaven do čela voj. komise. Po sjezdu povolán ke 3. a 23.5.

k 7. rotě. Úzce spolupracoval s T. G. Masarykem, byl jednou z opor jeho postupu v Rusku. V listopadu povýšen na poručíka, 29.11. převelen ke 4. čs. pluku. Vešel prvním vlaku do Vladivostoku, s V. Giraouxem a V. Hurbanem vytvořil Dálnévýchodní kolegium Odbočky pro zajišťování transportů. V červnu 1918 povýšen na kpt., po rozpoutání války se sovětským Ruskem 16.8.1918 odcestoval přes Japonsko do USA. Náčelník voj. kanceláře Odbočky ČSNR v USA (16.10. mjr.), 24.2.1919 se vrátil do vlasti, pracoval ve voj. kanceláři prezidenta, 1919–1920 přednosta 38. repatričního oddělení MNO, 1920–1921 předseda poradního sboru pro rus. legie a unifikaci branné moci při MNO, 1922–1924 náčelník repatriční mise a mise Čs. červeného kříže v Rusku (pplk.), 1925–1927 velitel náhradního praporu 5. pluku, 1927–1929 přednosta kárného výboru zemského velitelství v Praze, 1929–1935 velitel praporu, 1935–1937 zástupce velitele 5. pluku, 1937 ve výslužbě. Při mobilizaci úspěšně velel 205. pěšímu pluku.

Hromádko Vilém, ing., nar. 25.3.1881 ve Chvalkovicích, zemřel 7.6.1959 v Praze. Strojní inženýrství vystudoval v Brně, Praze a Vídni. Začínal v brněnské Zbrojovce. 1906–1910 pracoval ve výzkumném oddělení Putilovových závodů v Petrohradě, 1911–1914 jako ředitel jejich filiálky ve Varšavě. 1914–1915 vrchní inženýr, technický ředitel zbrojovky v Ravelu. V létě 1915 vyjednal z pověření Svazu č.-sl. spolků s ředitelem Ruskobaltické společnosti Sokolovským využití č. a sl. zajatců v závodech společnosti. Ministerstvem války a námořnictva byl 15.12.1915 jmenován tech. ředitelem Obuchovských zbrojních závodů, spojených s Ruskobaltickou společností. V krátké době vybudoval podnik v Taganrogu na jižní Rusi a v létě 1915 jako jeho guberniální ředitel zahájil výrobu s 8 000 Čechoslováky. 1.6.1916, se přihlásil do čs. vojska. Plnomocník Svazu spolků JUDr. V. Němec mu přiznal voj. službu ve výrobním sektoru. S V. Němcem zorganizoval vybírání nár. daně a převedení taganrožských dělníků ze zajateckých řad do voj. zálohy. Po 25.2.1918, při ústupu z Ukrajiny postaven do čela likvidační komise. Chtěl se s mobilizovanými pracovníky svého závodu stáhnout do formací čs. armádního sboru, ale ruský gen. Kalešin ho požádal, aby setrval a dále vedl výrobu. S Masarykovým souhlasem zůstal v Taganrogu do srpna 1918, kdy vstoupil v hodnosti kpt. do tech. oddělení čs. sboru. V listopadu 1918 se na přání Odbočky ČSNR vypravil z Vladivostoku do vlasti, aby informoval vládu o tech. potřebách vojska. Vstoupil do služby MZV, konzul ČSR pro oblasti již. Ruska, v lednu 1920 převzal v Taganrogu úřad. V Rostově byl 20.5.1920 zatčen a v Moskvě

vězněn do 13.10., kdy ho sovětská strana propustila na žádost čs. vlády. Po návratu nejprve ředitel Škodových závodů v Plzni, pak jejich centrální ředitel v Praze, 1937–1938 gen. ředitel, 1938–1941 předseda správní rady, 1941–1943 za účast v hnutí odporu vězněn nacisty, 1945–1948 člen vedení nár. správy v Plzni.

Hurban Vladimír, ing., nar. 4.4.1883 (v Turčianském Sv. Martině), zemřel 26.10.1949 v Praze. Studoval na evangelickém lyceu v Bratislavě a reálném gymnáziu v Hodoníně (maturoval 1902), na technice ve Vídni a v Brně, 1907 ing. 1907–1909 byl hlasisticky zaměřeným novinářem ve Vídni, v Budapešti u M. Hodži a v otcových *Národních novinách*. Prozaik, překladatel i básník, blízký sl. moderně. 1909 odešel do Ruska a až do vypuknutí války působil jako profesor maďarštiny a suplent geometrie na Voj. ústavu ve Varšavě. Účastnil se krajanského hnutí v Čs. besedě. V létě 1914 dobrovolně vstoupil do rus. armády a jako štábní tlumočnick prodělal tažení v Karpatech, vých. Prusku a Haliči. Od 1915 byl v přímém spojení s Č. družinou. Po příjezdu M. R. Štefánika a G. Košíka v létě 1916 byl přidělen velitelství čs. brigády jako zástupce Slováků nejprve v Moskvě, pak v Petrohradě. V Moskvě se podílel na přípravě prohlášení o programu sl. časopisu v Rusku z 19.10.1916, v Petrohradě spolupracoval s I. Markovičem v redakci *Čechoslováka*, kde vzápětí zřídil a vedl sl. přílohu. Na jaře 1917 se zasloužil o krystalizaci a názorové stmelení sl. zástupců v nár. hnutí. V květnu 1917 vstoupil do 3. čs. pluku a jako jeho delegát byl na III. krajanském sjezdu v Kyjevě zvolen členem propagační komise Odbočky ČSNR na Rusi. Koncem května 1917 osamostatnil dosavadní přílohu *Čechoslovana – Sl. hlasy* a od 30.5. do 29.7., byl jejich prvním šéfredaktorem. Nato byl Masarykem povolán do prezidia Odbočky. V dubnu 1918 odešel s V. Girsou a V. Houskou do Vladivostoku – měli v tzv. Dálnévýchodním kolegiu diplomaticky zajistit transporty legií do Francie. Po vypuknutí války se Sověty a zajištění Vladivostoku gen. Diterichsem se s V. Houskou v létě 1918 přeplavil do USA, aby informoval T. G. Masaryka o situaci. Masaryk ho v hodnosti mjr. jmenoval svým voj. poradcem. 1918–1920 voj. zmocněnec ČSR v USA, 1921–1924 v armádě (plk.), od 1924 v diplomatických službách: 1924–1930 vyslanec v Egyptě, 1930–1936 ve Švédsku, Norsku a Litvě, 1937–1946 v USA, 1946–1947 zástupce min. zahr. věcí, 1947 penzionován.

Husák Otakar, ing., nar. 23.4.1885 v Nymburce, zemřel 12.6.1964 v Praze. Na ČVUT vystudoval chemii a působil v zahr. chemické výrobě nejdřív

ve ve Francii, od 1911 v Rusku. V červnu 1914 jmenován guberniem zá-
tímním ředitelem tužkárny ve Varšavě. Přihlásil se do Č. družiny,
31.8.1914 zařazen ke 3. rotě. Stal se jedním z iniciátorů výzvědných ope-
rací, uznávaným strategickým odborníkem, rozkazem z 9.10.1914 pový-
šen na ppor. Od dubna 1916 zastupoval důstojnický sbor Družiny ve Va-
vrochově voj. komisi Svazu čs. spolků na Rusi. Při vytváření čs. brigády
vedl náborovou kampaň v zajateckých táborech (*Epištoly k zajatcům...*,
1921) a podílel se na ideové přípravě zborovského vystoupení. Účinně za-
sáhl do kritiky Dürichovy činnosti a podpořil T. G. Masaryka. U Zborova
jako poručík úspěšně velel II. praporu 1. pluku M. J. Husa, jako kpt. v čele
transportu čs. dobrovolníků 21.9.1917 z Borispolu do Žitomiru, Archang-
elska a odtud na fr. bojiště. Ve Francii byl služebně nejstarším čs. dů-
stojníkem, velitelem výcviku v Cognacu a Jasnaku, členem štábu čs. bri-
gády a velitelem I. praporu 21. pluku (mjr.). Za dobytí vesnice Terronu
povýšen na pplk., 4.12.1918 přijel do ČSR – velel prvnímu transportu le-
gionářů z Francie a Itálie. Jmenován náčelníkem voj. kanceláře prezidenta
a plk. (1918–1920), 1920 brig. gen. a starší tajemník MNO, od září 1920
do října 1921 min. nár. obrany. Odešel do zálohy, aby jako gen. ředitel
vybudoval čs. akciové továrny na výbušné látky (1921–1938). Na žádost
sovětské vlády řídil 1934–1937 výstavbu čtyř muničních závodů v SSSR.
1938 penzionován, 1939–1945 vězněn v Dachau a Buchenwaldu, od červ-
na 1945 do 1.3.1948 gen. ředitel Synthesie v Semtíně, 1948 penzionován,
1950–1956 vězněn na Pankráci a na Mírově, 1956–1960 noční hlídač. Ze-
mřel, aniž by se dočkal rehabilitace, v roce 1968.

Husárek Karel, nar. 31.1.1893 v Čehovicích, zemřel 26.7.1972 v Praze.
Absolvoval reálku v Prostějově a studoval inženýrství na VUT v Brně.
V září 1914 byl odveden, u Sopanova byl jako poručík 1.6.1916 zajat,
předsedal samosprávě v zajateckém táboře v Kerensku. Od podzimu se
hlásil do čs. brigády. Do důstojnické zálohy 5. pluku zařazen 27.9.1917,
5.9. velitel půlroty, 7.10. převeden k 2. inženýrské rotě jako zástupce veli-
tele (npor.). Od 29.8.1918 její velitel (kpt.), od 27.9. mjr. Po zahájení ne-
přátelství se Sověty mu byly v novonikolajevské voj. skupině kpt. R. Gaj-
dy svěřovány významné úkoly – navázal spojení s dislokovanou skupinou
kpt. E. Kadlece v Marijinsku, pomohl ubránit Marijinsk, 30.5. jako velitel
štábního vlaku dobyl Litvinovo a o něco později Tomsk, svedl velké bitvy
u Čerpanova a Marijinska apod. Byl tech. důstojníkem Gajdovy vých.
fronty a velitelem úderného oddílu jekatěrinoslavské skupiny a irkutského
oddělení štábu vých. fronty. Mimořádně přispěl k voj. úspěchům legií na

Sibiři. Od 1.12. 1918 do 22.8.1919 náčelník operačního oddělení Gajdovy
rus. armády, od konce srpna čs. vojska na Rusi. Jako velitel lodí Penza
odjel v listopadu 1919 do vlasti, kam přibyl 12.2.1920. 1920–1922 velel
4. ženijnímu pluku, 1922–1923 studoval na Vysoké válečné škole v Paříži
(pplk.), 1924–1926 druhý podnáčelník gen. štábu, 1927–1929 náčelník štá-
bu zemského voj. velitelství v Bratislavě (plk.), 1929–1930 velitel 3. zem-
ského pluku, 1930–1932 zemského ženijního vojska na Slovensku, 1932–
1933 10. pěší brigády (brig. gen.), 1933–1935 náčelník operačního oddě-
lení gen. štábu, 1935–1938 divizní gen. a první zástupce náčelníka gen.
štábu ČSA, 1938 ministr veřejných prací, 1939 penzionován. Za války pra-
coval ve Škodových závodech v Dubnici nad Váhom, 1946–1949 nespra-
vedlivě souzen Nár. soudem, propuštěn z vyšetřovací vazby. V 50. letech
překladatel z ruštiny u SNTL. Odňatá hodnost mu byla vrácena v r. 1991.

Jaroš Jan, nar. 26.9.1883 v Miloticích, zemřel 1.8.1977 v Uherském Hra-
dišti. Maturoval na gymnáziu v Uherském Hradišti, absolvoval Vysokou
školu zemědělskou ve Vídni. Řádný profesor Zemské střední hosp. školy
v Přerově, člen Sokola a Nár. jednoty. Jako poručík a velitel čtyř 3. pěšího
pluku byl 28.12.1914 zajat na řece Nidě ve Starém Korezynu n. Nisou.
V zajateckém táboře v Bobrově vedl samosprávu. Do čs. jednotek se při-
hlásil 17.12.1916. Po borispolském kursu 5.9. povýšen na poručíka, 27.9.
hospodář 6. pluku Hanáckého, od 12.10. velitel 2. roty, od 3.4. plnomocník
Odbočky ČSNR u štábu pluku. Když vypukla válka se Sověty, velel I. pra-
poru 6. čs. pluku, v srpnu současně pověřen zastupovat Odbočku u plu-
kovního štábu (kpt.), brzy nato náčelník štábu pluku a od 23.10. zástupce
velitele (mjr.). Od 1.1.1919 převzal pravomoc velitele 6. pluku, 14.7. vele-
ní posádky v Omsku, 27.11. v Ačinsku, od října 1919 pplk. V březnu 1918
zahájil tarnopolský ústup, prodělal boje u Bachmače, Marjanovky a Mari-
jinska, tažení na vých. frontě v prostoru Bajkal – Verchně Udinsk – Troj-
ckosavsk, zvítězil u Tagilu, v listopadu 1918 přispěl k vítěznému tažení
na Perm, ochraňoval úsek Šamary–Kordon na magistrále. V čele 23. lod-
ního transportu Prezident Grant vyjel v dubnu 1920 ze Sibiře a vrátil se
v červnu do vlasti. Svůj pluk umístil v Olomouci a službu v armádě ukon-
čil v lednu 1921. Stal se ředitelem Zemské hosp. školy v Uherském Hra-
dišti.

Jesenský Janko, JUDr., nar. 30.12.1874 (v Turčianském Sv. Martině),
zemřel 27.12.1945 v Bratislavě. 1893 maturoval na gymnáziu v Kežma-
roku, 1901 absolvoval právnická studia v Kluži, od 1905 advokát v Bá-

novcích n. B. Literárně činný, prozaik, přední představitel moderní realistické sl. prózy, v poezii jeden z vrcholných tvůrců sl. moderny, hlasista. Narukoval již začátkem srpna 1914. Pro podezření z vlastizrady byl uvřazen do garnizonního vězení, po dvou týdnech propuštěn, koncem května 1915 odvelen na rus. frontu. Začátkem července se mu v Haliči podařilo přeběhnout do rus. zajetí. Jako organizátor zajateckých samospráv v Charkově, Tambově a Berezovce upozornil na sebe správu Svazu česko-slovenských spolků. V září byl přidělen Klubu spolupracovníků v Kyjevě. Přispíval do *Čechoslovana*, spoluzakladatel sl. přílohy *Slovenské hlasy*. Po březnové revoluci v Rusku se s redakcí přestěhoval do Voroněže, v květnu 1917 zvolen za člena propagační komise Odbočky ČSNR na Rusi. S Tajovským stál v říjnu 1916 u zrodu myšlenky samostatného sl. časopisu, který vznikl 30.5.1917 osamostatněním *Sl. hlasů*. Na jaře 1918 spolu s Tajovským odjel jako zástupce Slováků do Omska zajišťovat přesun na východ. Na revolučním sjezdu vojska byl 3.8.1918 zvolen 2. místopředsedou reorganizované Odbočky. Po zrušení Odbočky M. R. Štefánikem se s ním v prosinci 1918 dostal do názorových rozepří, byl zatčen, odcestoval do ČSR koncem ledna 1919. Od dubna 1919 ve státní službě: 1919–1922 gemersko-malohontský župan, 1923–1929 nitranský župan, 1929–1935 viceprezident Zemského úřadu v Bratislavě. 1935 penzionován, 1930–1939 předseda Spolku sl. spisovatelů, za slovenského státu činný v občanském odboji.

Klačko Rudolf, univ. profesor, nar. 12.4.1892 (v Zákopčí), zemřel 16.2.1975 Bratislavě. 1911 maturoval na ružomerském gymnáziu, 1911–1914 studoval přírodní vědy na Fil. fakultě budapeštské univerzity. Přispíval do revue *Průdy*. 1923 získal pedagogickou kvalifikaci na Přírodovědecké fakultě UK. 1914–1915 bojoval na balkánské, 1915–1916 na haličské frontě, v listopadu 1916 byl Rusy zajat. Od jara 1917 přispíval do *Sl. hlasů*, do vojska se přihlásil v březnu 1918. V srpnu 1918 na sjezdu vojska v Omsku zvolen členem Odbočky ČSNR na Rusi. Sloužil v I. praporu 12. pluku M. R. Štefánika, od podzimu 1918 člen redakce *Sl. hlasů*, v hodnosti por. zařazen v prosinci do Informačního a osvětového odboru čs. vojska na Rusi. Od podzimu 1919 spravoval sl. tiskové záležitosti až do vyklizení Sibíře v září 1920. 1921–1922 a 1933–1945 prof. přírodopisu na bratislavském gymnáziu, 1922–1923 studoval v Praze, 1923–1926 prof. v Revúci, 1926–1932 v Martině (současně tajemník Matice sl.). V letech 1945–1949 přednosta prezidia pověřenectva školství a osvěty, 1949–1951 docent pedagogické fakulty Univerzity Komenského, 1951–1956 vedoucí

katedry biologie Vysoké školy pedagogické v Bratislavě. Po únorových událostech se podílel na likvidaci legionářského hnutí v ČSR.

Klecanda Vojtěch Vladimír, nar. 15.11.1888 v Praze, zemřel 22.4.1947 v Praze. Absolvoval Československou obch. akademii a po úspěšné účetní praxi nastoupil 1912 ve filiálce firmy Laurin a Klement v Kyjevě, 1914 vedl místní pobočku v Charkově. V červenci 1914 vstoupil do ruské armády, 29.8. byl přeřazen do 2. rotы Č. družiny v hodnosti npor. Velitel výzvědné čety, nastoupil koncem r. 1914 u štábu 24. arm. sboru, 1915 jmenován velitelem výzvědného oddílu při štábu jihozáp. frontu a tlumočnickem hlavního velení (gen. Brusilova). Byl autorem a iniciátorem Brusilovova memoranda z r. 1916, které bylo podáno v Petrohradě ve prospěch čs. věci. Člen voj. komise Svazu spolků, člen Dürichovy separátní Nár. rady na Rusi. Zabýval se koordinací voj. odboje v Rusku s čs. zajatci v Itálii. V létě a na podzim 1917 byl členem Červinkovy formační komise pro organizaci čs. vojska a nábor dobrovolníků. Po listopadové revoluci 1917 odešel s Dürichovými stoupenci na Don, podílel se na vytváření čs. jednotek v Rus. dobrovolnické armádě. Pracoval ve štábu gen. Děnikina, v Berdičevu zatčen bolševiky. Na jaře 1918 utekl ze zajetí. S 1. čs. plukem prodělal jako velitel praporu a náčelník štábu ústup z Ukrajiny. Po čeljabinském incidentu od června 1918 do léta 1920 gen. ubytovatel čs. vojsk na Sibíři (pplk.). Hájil intervenční protisovětský postup. Po návratu 2. zástupcem náčelníka gen. štábu čs. armády (plk.), 1920–1922 studia v Paříži, 1922 brig. gen., 1922–1924 velitel I. brigády v Praze, 1924–1925 předseda Sboru pro obranu státu (který založil), 1925–1929 voj. přidělenec pro Francii, Švýcarsko a Belgie (1926–1929 delegát na odzbrojovací konferenci v Ženevě), 1929 div. gen., 1929–1931 velitel 2. divize v Plzni, 1931–1934 velitel 1. divize v Praze, 1934–1935 šéf čs. voj. a hosp. mise v Kolumbii, 1935–1939 voj. přidělenec v Itálii. Fašismu chtěl čelit spoluprací s ním, 1939 byl ale penzionován. Vyčerpán vyšetřováním StB spáchal sebevraždu.

Kolařík František, ing. dr., nar. 28.9.1881 v Příbrami, zemřel 29.7.1950 v Praze. Maturoval na reálném gymnáziu v Příbrami 1900 a tamtéž absolvoval Vysokou školu báňskou, 1922 doktorát montánních věd. 1912–1914 důlní ředitel v Březových Horách. Narukoval v srpnu 1914, byl přidělen ženijnímu ředitelství v Przemyslu, v březnu 1915 Rusy zajat. 3.8.1917 byl zařazen jako velitel k záložní sapérské půlrotě, prošel důstojnickou školou v Borispolu a na podzim byl v hodnosti por. velitelem 1. samostatné tech.

roty 1. čs. divize. Při evakuaci z Ukrajiny na Dálný východ mu byla svěřena 5. rota I. praporu 8. čs. střeleckého pluku Slezského (npor.), za letního konfliktu se Sověty v r. 1918 se stal velitelem I. praporu pluku (kpt.), prodělal těžké a úspěšné boje na Urale a řece Ussuri, kde velel štábu pluku, a na podzim – při obsazování magistrály – v hodnosti mjr. dočasně velel 8. pluku. V lednu 1919 se stal inženýrem 1. čs. divize, zajistil ženíjní útvary divize na Sibíři, tech. zajistil jezdeckou brigádu, v dubnu 1919 se vrátil k svému 8. pluku jako zástupce velitele. Do vlasti se vrátil přes Kanadu a Německo na lodích US Dollar a Valencia jako pplk. Ve funkci vrchního inspektora vstoupil do služeb Pražské železářské společnosti. 1922 reaktivován (plk.) jako přednosta vzduchoplaveckého (leteckého) odboru MNO. 1923 brig. gen., 1935 div. gen., 1925–1932 velitel Voj. tech. ústavu, 1932–1939 a 1945 velitel Voj. tech. a leteckého ústavu. K 1.1.1946 byl penzionován.

Kopta Josef, nar. 16.6.1894 v Libochovicích nad Ohří, zemřel 3.4.1962 (v Praze). V Praze absolvoval Československou obch. akademii, od 1912 bankovní úředník. Narukoval v listopadu 1914 a v květnu 1915 se dostal v Karpatech do rus. zajetí. Hlásil se do Č. družiny, přispíval do *Čechoslavana*, v únoru 1916 byl zařazen do 1. čs. pluku. Prošel důstojnickým kursem v Borispolu, bojoval v rámci 3. roty 1. pluku, náborový komisař (por.), v květnu 1917 se stal členem rekonstruované redakce *Čechoslavana*, jímž zůstal do odchodu čs. armádního sboru z Ukrajiny. Od března do srpna 1918 zajišťoval tiskovou službu legií jako zvláštní zmocněnec Odbočky ČSNR na Rusi pro tisk a informace, v srpnu 1918 v Jekatěrinburku nastoupil do redakce *Čs. deníku* po R. Medkovi. V prosinci 1918 ho M. R. Štefánik jmenoval tajemníkem Informačně osvětového odboru čs. vojska na Rusi. Založil a vedl literární časopis *Čs. besedy*. V srpnu 1920 se vrátil do vlasti po studijní cestě Japonskem. 1920–1925 tajemník Památníku odboje (št.kpt.), 1922–1923 redigoval časopis *Přerod*, 1926–1930 edici *Dobrá četba*, 1924–1930 vedoucí lit. rubriky *Nár. osvobození*, 1933–1936 kulturní rubriky *Lidových novin*. 1945–1946 odborový rada min. informací, 1946–1949 KPR. Spisovatel, autor knih pro děti, divadelních her atd.

Krejčí Ludvík, nar. 17.8.1890 v Brně-Tuřanech, zemřel 9.2.1972 v Ústí n. O. Po maturitě (1910) na Vyšší škole lesnické v Písku nastoupil u lesní správy ve Slavonicích. V létě 1914 narukoval jako ppor. k 4. praporu bosenských polních myslivců, v Rumunsku byl v květnu 1917 Rusy zajat

(npor.). Přihlásil se do čs. brigády, kam byl zařazen 28.6.1917, jako dobrovolník bojoval v bitvě u Zborova, stal se štábním kapitánem a velitelem 4. roty 6. pluku Hanáckého. Zúčastnil se bojů u Bachmače v čele vých. křídla, donutil Němce k ústupu od Pesky. Jako velitel I. praporu 6. pluku a zástupce velitele pluku prodělal ústup z Ukrajiny (mjr.), po čeljabinském konfliktu vedl operační skupiny ve směru na Omsk, svedl vítěznou bitvu u Marjanovky a dobyl Omska. Na přelomu let 1918–1919 velitelem Omska a omského úseku, v srpnu 1919 velitelem 6. pluku (pplk.), k 1.12.1919 velitelem 2. čs. divize (plk.). Chránil úspěšně magistrálu v oblasti od Omska po Ačinsk, s divizí vítězil v mnoha operacích. Po evakuaci Irkutsku v lednu 1920 velitel všech čs. vojsk záp. směru, v červnu 1920 se vrátil do ČSR a převzal 6. divizi v Brně (1920–1923, 1923 brig. gen.). 1923–1925 studoval v Paříži, 1925 divizní gen., 1925–1932 velitel 4. divize v Hradci Králové, 1932–1933 zemský voj. velitel v Košicích, 1934 arm. gen., 1933–1939 náčelník gen. štábu čs. armády. V září 1938 jako vrchní velitel čs. branné moci stál v čele voj. odporu proti přijetí mnichovského diktátu. V březnu 1939 penzionován, 1941–1942 nacisty vězněn, pak v ústraní. 1946 nebyl reaktivován (přeložen do výslužby), 1953 degradován na vojína, dělník v Koh-i-nooru. Rehabilitován až 3.5.1990 in memoriam.

Kudela Josef, PhDr., nar. 27.5.1886 v Horní Lhotě, zemřel 23.3.1942 v Osvětimi v Polsku. Studia historie a literatury uzavřel v Praze doktorátem, před válkou působil na středních školách. Polit. podporoval Koželuho moravské centrum realistické strany Masarykovy. V říjnu 1915 se dostal do rus. zajetí, svou organizační aktivitou na sebe upozornil Svaz spolků a v září 1916 byl povolán do Kyjeva jako člen Klubu spolupracovníků. V říjnu se stal členem vedení Klubu a spolu s V. Chalupou a J. Patejdlem zastával protidürichovské stanovisko. Na vytvoření nezávislého Sboru spolupracovníků se podílel zásadním způsobem, na kyjevské schůzi zajatců 8.4.1917 rozhodně hájil s V. Lužou masarykovské pozice, na III. sjezdu spolků byl zvolen členem propagační komise Odbočky ČSNR na Rusi. V rámci prezidia Odbočky působil do listopadu 1917 v Petrohradě, pak v Kyjevě, kde 12.12.1917 stál při zrodu *Čs. deníku*. 3.8.1918 zvolen do reorganizované Odbočky jako předseda informačního výboru, v lednu 1919 Štefáníkem ustaven náčelníkem informačně osvětového odboru min. vojenství, později čs. vojska na Rusi. Po návratu do ČSR profesorem dějepisu na č. stát. gymnáziu v Brně, předsedou moravské zemské organizace Čs. obce legionářské a Svazu nár. osvobození, čle-

nem strany nár. soc. Vedl vydavatelské družstvo Moravský legionář a zasedal v redakční radě časopisu *Naše revoluce*. Za legionářský odboj proti nacistům umučen v koncentračním táboře Osvětim.

Kutlvašr Karel, nar. 27.1.1895 (v Michalovicích – Německém Brodu), zemřel 2.10.1961 v Praze. Původním jménem Kuttelwascher. Maturoval na Československé obch. akademii v květnu 1914 a nastoupil v úctárně kyjevského cukrovaru O. Červeného. Přihlásil se do Č. družiny a 21.8.1914 byl zařazen do 2. roty. S 2. rotou prožil heroické období č. rozvědek, v červnu 1916 v rámci čs. brigády povýšen na praporčíka. V bitvě u Zborova úspěšně velel 4. rotě 1. čs. pluku, do léta 1918 stál v jejím čele, prožil s ní evakuaci i protisovětské vystoupení, vyznamenal se v bojích o Penzu a Samaru. V Čečkově skupině hájil myšlenku protisovětské války, zařadil se k ambicióznímu důstojnickému křídlu J. Syrového. V červenci 1918 velel III. praporu 1. čs. pluku a připravoval tažení na Simbirsk a Kazaň. Jako náčelník štábu 1. pluku byl nejbližším Švecovým spolupracovníkem při kazaňské operaci. Od konce října 1918 velitel 1. čs. pluku M. Jana Husa. Od dubna 1919 velitel úseku Kljukvennaja–Tajšet při ochraně Transsibiřské magistrály. V únoru 1920 přivedl svůj 1. pluk do vlasti (pplk.). 1921–1923 studoval ve Francii, 1923 plukovník, 1923–1931 velitel 2. pěší brigády, velitel pěchotního učiliště v Milovicích (1931–1934), 1932 brig. gen., 1934–1939 velitel 4. divize v Hradci Králové, 1939 penzionován. Účastnil se ileg. odbojové práce v organizaci Obrana národa. Jako velitel voj. skupiny Bartoš byl ve dnech pražského květnového povstání jeho velitelem. 1945–1946 velitel II. sboru a divizní gen., do podzimu 1948 byl zástupcem velitele III. voj. oblasti. O vánocích 1948 byl zatčen a protizákonně odsouzen Nár. soudem k doživotnímu vězení. 1960 byl amnestován, živil se jako noční vrátný ve smíchovském pivovaru a brzy nato zemřel, aniž by se dočkal rehabilitace (1968). 1991 armádní gen. in memoriam.

Langer František, MUDr., nar. 3.3.1888 v Praze, zemřel 2.8.1963 (v Praze). 1907 maturoval, 1914 promoval na Lékařské fakultě UK. 1914 byl hospitantem Thomayerovy interny a ušního oddělení, v prosinci narukoval k 2. domobraneckému pluku, nejprve lékař II. praporu, 5.6.1916 přeběhl u Černovic k Rusům jako zástupce plukovního lékaře. V zajateckém táboře v Caricynu se v prosinci 1916 přihlásil do čs. vojska, náčelník polní ošetrovny. 22.8. v hodnosti zástupce šéflékaře, od 1.9.1917 šéflékař 1. pluku (npor.). V březnu 1918 se současně stal komisařem 1. čs. divize, od

září do prosince 1918 plnomocník Odbočky ČSNR u štábu pluku (kpt.), v říjnu povýšen na mjr., v dubnu a v září 1919 zatímní náčelník zdravotnictva 1. divize. Na trati úseku Zavernaja–Tajšet vedl zdravotní službu. V Omsku byl na sjezdu vojska zvolen do zdravotní komise Odbočky. Zúčastnil se záchranné výpravy na Tunduš, boje u Mjass, operací na Urale do spojení obou částí fronty u Minjar, postupu na Simbirsk, bitvy o Kazaň, útupu na Nurlat a do Samary, byl lékařem belebejské fronty a zajišťoval lékařský provoz a jeho koordinaci na všech úsecích Transsibiřské magistrály. V únoru 1920 se vrátil domů jako lékař 13. transportu na lodi Yonan Maru. Při své činnosti voj. působil i literárně. Přítel K. Čapka, přispíval do *Lidových novin*. 1921–1925 šéflékař 1. lehkého dělostřeleckého pluku (pplk.), 1925–1931 151. dělostřeleckého pluku, 1931–1935 posádkového velitelství Velké Prahy (plk.), 1935–1938 dramaturg Vinohradského divadla, 1938–1939 velitel pražské posádkové nemocnice. V červenci 1939 překročil hranice do Polska, v Krakově se hlásil do Cizinecké legie, od srpna 1939 přednosta zdravotní služby a Voj. správy v Paříži, červenec 1940 – 7.7.1945 přednosta zdravotního oddělení MNO (gen. zdr. služby), 1946–1948 předseda voj. zdravotního poradního sboru.

Laška Jan, nar. 5.5.1887 v Záborném, zemřel 15.2.1964 v Praze. Maturoval na gymnáziu v Německém Brodě, studium práv v Praze nedokončil. Vstoupil do služeb Městského úřadu ve Strakoniciích, stal se aktivním členem mladočeské strany. V červenci 1914 narukoval, ale už od počátku prosince 1914 byl v srbském zajetí. Prodělal albánský pochod hladu, a protože se hlásil do čs. jednotek, byl převezen koncem r. 1917 na ostrov Asinara, odkud byl zařazen do pomocného pracovního praporu na it. území. Byl jedním ze zakladatelů čs. samosprávy v pracovních praporech, usiloval o jejich zrušení a zřízení samostatných čs. voj. jednotek v Itálii. Na jaře 1918 prošel it. důstojnickým kursem a v hodnosti ppor. byl přidělen velení 34. čs. pluku. Koncem května jmenován členem čs. válečného tribunálu a jako por. v červnu 1918 pobočníkem velitele VI. čs. divize gen. A. Grazianiho, dosáhl na dlouhou dobu nejvyššího funkčního zařazení, jakého mohl do podzimu 1918 Čech v it. armádě dosáhnout. Z Itálie odjel do vlasti jako pobočník velitele čs. armádního sboru gen. L. Piccioneho (kpt.) a zůstal jím do jeho odchodu ze Slovenska v květnu 1919. V Kanceláři čs. legií vedl do ledna 1920 referát sociální péče, leden–červenec 1920 čs. voj. přidělenec při mezinár. plebiscitní komisi v Těšíně (mjr.), v létě 1920 člen voj. delimitační komise s Polskem, září–prosinec 1920 náčelník Kanceláře legií MNO. Od ledna 1921 v zahr. službě: vicekonzul v Hamburku, Terstu, gen. konzul v Miláně, Štrasburku a Curychu.

Lenfeld Jan, prof., MVDr., nar. 4.2.1889 v Křečkovcích, zemřel 23.5.1939 v Brně. Veterinární medicínu vystudoval na Vysoké škole zvěrolékařské ve Vídni. V červenci 1914 voj. zvěrolékař pevnostního velitelství v Przemyslu. Rusové ho zajali v březnu 1915 (por.). V zajateckém táboře v Taškentu prožil útrapy internace, v červnu 1917 byl zařazen jako plukovní zvěrolékař k 1. čs. pluku Mistra Jana Husa. Po bitvě u Zborova ho velení povýšilo na npor. a jmenovalo veterinářem I. divize Husitské. Když v říjnu 1917 vznikl čs. armádní sbor, stal se náčelníkem zvěrolékařského a remontního odboru štábu sboru (kpt.), v době evakuace z Ukrajiny polit. plnomocník Odbočky ČSNR na Rusi u 1. čs. divize a současně zvěrolékař 1. čs. brigády (mjr.). V hodnosti pplk. byl 19.7.1918 jmenován náčelníkem veterinární služby čs. armádního sboru. V lednu 1919 byl povýšen na náčelníka zvěrolékařské služby čs. vojska na Rusi se sídlem v Irkutsku (plk.). Zůstal jím až do návratu domů v srpnu 1920. Na podzim 1920 se habilitoval na Vysoké škole veterinární v Brně pro obor hygiena potravin, od 1922 mimořádný, od 1925 řádný prof. a přednosta Ústavu pro hygienu masa, mléka a potravinářských výrobků.

Luža Vojtěch Boris, nar. 26.3.1891 v Uherském Brodě, zemřel 3.10.1944 (v Hříšti u Přibyslavi). Maturoval na reálce v Uherském Hradišti a vystudoval elektrotech. obor na VUT v Brně. Narukoval k 35. pěšímu pluku, u Malé Planči byl 30.8.1915 zajat a 11.4.1916 se přihlásil do čs. jednotek, 20.7. byl zařazen do záložního praporu Srbské dobrovolnické divize v Oděse (ppor.), s 1. plukem odejel 16.8. na dobrudžskou frontu. Na žádost rus. velení byl přeřazen 11.1.1917 ke 2. čs. pluku zprvu jako velitel 5. roty (ppor.) a od 12.4. velitel kulometného oddílu. Se soc. dem. delegáty se zúčastnil příprav III. sjezdu Svazu spolků. Po bitvě u Zborova velel operačním taktickým kulometným skupinám čs. armádního sboru. Velitelem II. praporu 2. pluku se stal 2.10.1918 (mjr.), od prosince 1918 zatímní, od března 1919 definitivní zástupce velitele 2. pluku. Platně zasáhl v mnoha bitvách v Srbsku a v Rusku u Velikich Gajej a u Kurganu. V čele obrněného vlaku dobyl Tatarské, skupině obrněných vlaků velel v bojích o Syrostaň, Uržunku, Zlatoust, s kombinovanou obrněnou skupinou bojoval o Mursalinkino, Tjubelas, Vjazovuju, Njaze-Petrovskuju, Araslanovo a Srbik. V bitvě pod Kazaní 30.8.–4.9.1918 velel kulometné rotě a 1. střeleckému batalionu, zvítězil u Karavajeva a Porochozavodské Slobody. Místo velitele pluku A. Hasala velel úseku Iljanskaja–Vengerka na Transsibiřské magistrále. Jako velitel 19. transportu na lodi Madawaska se 22.4.1920 vrátil domů v hodnosti pplk., 1920–1921 velitel 5. pěšího pluku,

1922–1923 vystudoval vál. školu ve Francii (plk.), 1923–1930 přednosta 3. oddělení gen. štábu, 1930–1931 velitel 1. horské brigády (brig. gen.), 1932–1935 velitel Vysoké vál. školy (div. gen.), 1936–1936 velitel V., 1936–1937 IV. sboru, 1937–1939 zemský velitel v Brně. Organizátor Obrany národa na Moravě, 1943–1944 hlavní představitel Rady tří. Zastřešen četníky, 1945 in memoriam armádní generál.

Medek Rudolf, nar. 8.1.1890 v Hradci Králové, zemřel 22.9.1940 v Praze. Po studiích na královéhradeckém učitelském ústavu 1909–1914 učitelem. V létě 1914 narukoval, o vánocích 1915 přeběhl v Haliči k Šerbačevově armádě. Přihlásil se do Č. družiny. V březnu 1916 byl jako vojín zařazen do záložní roty v Kyjevě, přispíval do *Čechoslovana*. V srpnu 1916 zařazen k výzvědné službě na frontu, v září povýšen na praporčíka. Na podzim 1916 se stal velitelem výzvědné čety v záp. Haliči, v lednu 1917 velitelem půlroty v Karpatech. V březnu 1917 podnikl úspěšný útok na rak. zákopy u Brežan, vyznamenán řádem sv. Jiří a sv. Vladimíra. V květnu 1917 zvolen do organizační komise Odbočky ČSNR na Rusi, zúčastnil se bitvy u Zborova a byl vyznamenán řádem sv. Stanislava A. F. Kerenským. V říjnu 1917 založil a vedl list *Čs. voják*, později byl kulturním redaktorem *Čs. deníku*. Sbírkou frontové lyriky *Lví srdce* (1919) s básní Zborov vytvořil nový typ č. válečné poezie. V prosinci 1917 zvolen za vojsko třetím místopředsedou Odbočky ČSNR. Za evakuace z Ukrajiny pracoval v Kyjevě. V červenci 1918 v Omsku jednohlasně zvolen do reorganizované Odbočky, snažil se přitom čelit diktátorským ambicím militaristického křídla R. Gajdy. V prosinci 1918 za Štefánikovy inspekční cesty jmenován náčelníkem voj. správy čs. vojska a s B. Pavlů a J. Syrovým v lednu 1919 členem direktoriálního Zvláštního sboru. Přes Čínu a Japonsko vykonal za revoluční krize v armádě v létě 1919 cestu do USA a Paříže, aby informoval spojence o nutnosti rychlých transportů čs. armády ze Sibíře, a o vánocích se v hodnosti pplk. vrátil do ČSR. Jmenován předsedou osobní a stížnostní komise při MNO, v červnu 1920 pověřen vedením Památníku odboje. 1931 brig. gen., od 1929 velitel reorganizovaného Památníku osvobození, 1939 penzionován. Byl předsedou Nezávislé jednoty čs. legionářů.

Miškóci Matej, nar. 17.2.1886 v Mošovcích, zemřel 29.10.1952 v Nitře. R. 1905 maturoval na učitelském ústavu v Šoproni. 1905–1908 učil na obecné škole v Brezové pod Bradlom, 1908–1914 v Dačově Lomu. V létě 1914 narukoval na rus. frontu, o dva roky později se mu podařilo přeběh-

nout k Rusům. V březnu 1917 se stal členem Sboru spolupracovníků v Kyjevě a dopisovatelem sl. přílohy *Čechoslováka*. Zúčastnil se po boku I. Markoviče a B. Pavlů přípravy III. krajanského sjezdu, na němž byl zvolen členem sl. komise Odbočky ČSNR pro Rusko. V létě 1917 byl vyslán do redakce *Sl. hlasů* a vstoupil do 7. pluku Tatranského. V srpnu 1918 znovuzvolen do reorganizované Odbočky, stal se odpovědným redaktorem *Sl. hlasů* a členem Kudelova osvětového odboru Odbočky. V prosinci 1918 přešel do informačně osvětového odboru čs. vojska na Rusi (původně min. vojenství) – odpovědným redaktorem *Sl. hlasů* zůstal až do svého odjezdu ze Sibíře. V hodnosti por. odejel na podzim 1919 do USA k misi pplk. R. Medka, aby pomohl zajistit část transportů přes amer. kontinent. Do vlasti se vrátil v březnu 1920. Znovu krátce nastoupil v Dačově Lomu jako řídicí učitel, 1920–1923 vládní rada pro zahr. otázky při min. pro Slovensko, 1923–1925 školní inspektor v Nitře, 1925–1930 župní školní inspektor nitranské župy, 1931–1939 okresní školní inspektor v Nitře. 1939 předčasně penzionován, uvězněn v Ilavě, protože jako zakladatel časopisu *Nár. stráž*, funkcionář Čs. obce legionářské, Sl. ligy, Sokola a spoluorganizátor školní reformy na Slovensku byl nebezpečný slovenskému státu, 1940–1944 účastník odboje ve skupině V. Veleckého, za SNP zatčen a 1944–1945 vězněn v Seredí. 1945–1948 krajský školní inspektor v Nitře.

Němec Matěj, nar. 8.11.1886 v Janově, zemřel 29.8.1975 v Praze. Hosp. školu absolvoval v Sedlčanech a soukromou obch. školu v Benešově. Zařazen do expedice č. učitelů sokolského tělocviku do Ruska, 1910 se stal profesorem tělesné výchovy na gymnáziu a reálce v Jekatěrinburku. Do 1. roty Č. družiny ho velení zařadilo 13.10.1914 a 11.11. byl po výcviku nasazen na frontu jako průzkumník. Od konce prosince 1914 instruktor tarnovských novodružiníků, v lednu 1915 desátník, velitel družstva 2. půlroty 1. roty. V červenci 1915 přeložen k 5. rotě (četař) a s ní se zúčastnil rozvědek u 70. pěší divize a od září u 21. divize 3. kavkazského sboru. V bitvě u Legaty se vyznamenal. V lednu 1916 se vrátil k 1. rotě, byl zástupcem šikovatele a šikovatelem (praporčík), s A. M. Čilou výcvikový důstojník čs. zajatců. Od 3.6. velitel 1. čety 7. roty, od 11.12. velitel 11. roty II. praporu 1. čs. pluku, od 27.3.1917 velitel 5. roty 3. pluku. Patřil k realizátorům druhého úderu u Zborova, dobyl vesnice Josefovka a Domanoviče a 27.7. převzal velení II. praporu 3. pluku (kpt.). Na jaře 1918 zajišťoval ústup z brodecké oblasti, účastnil se čeljabinské operace, v září 1918 velel lysvenské frontě, připravil a provedl nástup na Jekatěrinburk. Velení 3. čs. pluku převzal 22.11. (mjr.) a zvítězil s ním na řece Iku, v jed-

notlivých bojích na ufimské a belebejské frontě, od května 1919 při obraně magistrály mezi Kanskem a Kamyšetem. V lednu 1920 povýšen na pplk., v březnu 1920 postaven do čela 19. transportu na lodi Madavaska. 1920–1923 velitel 3. pluku v Kroměříži, 1924 plk., 1924–1925 studium na válečné škole, 1925 brig. gen., 1925–1931 velitel 19. pěší brigády, 1931–1938 velitel 15. brigády v Opavě, 1938–1939 předseda Sjedenocené čs. obce legionářské, po jejím rozpuštění v březnu 1939 převeden k min. financí. V akci Gitter 1.9.1939 zatčen a do 12.4.1945 vězněn v Buchenwaldu. Vstoupil do americké armády a s ní přišel do Prahy, 1945 div. gen., 1945–1949 předseda přijímací komise MNO, 1949 penzionován.

Němeček Zdeněk, nar. 19.2.1894 v Josefově, zemřel 5.7.1957 v Mnichově. Po maturitě nastoupil na Práv. fakultu UK, ale po vypuknutí války narukoval, v prvních dnech pobytu na haličské frontě byl zajat, v Moskvě se 21.8.1914 přihlásil do Č. družiny. V Kyjevě byl jako snad vůbec první zajatec zařazen do její 1. roty, s níž prodělal všechny rozvědky, zúčastnil se např. legendárních výzvědných akcí Čečkových a Švecových. Od ustavení čs. brigády pracoval jako štábní tlumočnick a náborový emisář v zajateckých táborech Střední Asie (por.), v únoru 1917 vyslán s dipl. posláním do západní Indie, odkud se vrátil v dubnu. Velením čs. brigády byl poté delegován na žádost rus. míst do Alexandrovského vojenského učiliště v Moskvě, které absolvoval na podzim 1917 (npor.). V té době ho T. G. Masaryk poslal do gruzínského Tbilisi jako čs. voj. zástupce (kpt.). Prožil občanskou válku na Kavkazu, úspěšně zastupoval naše zájmy a do vlasti se vrátil přes Cařihrad 10.4.1919. Od 1.1.1920 v zahr. službě: nejprve tajemník konzulátů ČSR v Německu a Francii – Hamburk, Marseille, od 1939 chargé d'affaires ve Španělsku. V dubnu 1939 se vrátil do Prahy, působil v domácím odboji až do svého zatčení 22.2.1945. Do konce války byl vězněn. 1945–1948 čs. vyslanec v Dánsku, po únorových událostech rezignoval a vystěhoval se do Kanady, kde se živil jako pojišťovací agent. Po založení Svobodné Evropy člen její redakce v New Yorku. Vynikl jako romanopisec a povídkář, přední osobnost meziválečné č. literatury.

Nosál František, ing., nar. 7.4.1879 v Těšicích u Hodonína, zemřel 27.7.1963 v Praze. Maturoval na reálce v Hodoníně, stavební inženýrství vystudoval na ČVUT v Praze. 1908–1914 byl civilním inženýrem Zemského správního výboru v Brně. Narukoval k 17. domobraneckému pluku, jako por., v Przemyslu ho zajali 22.3.1915 Rusové, v zajateckém táboře v Astrachani se v srpnu 1916 přihlásil do čs. jednotek. V Berezové byl

7.9.1917 v hodnosti ppor. přidělen důstojnické záloze 5. čs. pluku, po absolvování borispolského kursu zařazen 28.10.1917 k samostatné inženýrské rotě 2. čs. divize (por.), zástupcem velitele a nakonec velitelem (léto 1918, npor.), současně inženýr 2. divize. Teprve 1.9.1918 se stal velitelem I. praporu 8. čs. pluku Slezského (kpt.), od 1.2.1919 jeho velitel (mjr.). Od března do listopadu 1919 velel marijinskému úseku magistrály (pplk.) a nakonec úseku mezi Bělou a Irkutskem. Domů se vrátil v létě 1920 jako velitel 29. transportu na lodi US Dollar a jako velitel transportu na lodi Valencie z Kanady do Evropy. Od října 1920 v MNO: 1920–1921 zástupce přednosty stavebního oddělení, 1921–1922 přednosta stavebního oddělení (plk.), 1922–1939 přednosta IV. tech. odboru (1922 gen. stavební služby, 1924 brigádní a 1928 divizní gen.), v první vládě J. Surového 1938 ministr veřejných prací. Za protektorátu byl 1939–1941 v čele chrudimské Obrany národa, 1944–1945 v ilegální skupině gen. J. Peška, 1945 hlavní organizátor povstání v Chrudimi a okolí. 1945–1947 reaktivován jako tech. referent MNO, 7.1.1947 penzionován. 1949 zatčen, odsouzen k 15 letům vězení, z nichž si 7 let odseděl v Opavě a Leopoldově, 1950 degradován, 1968 rehabilitován.

Nosek Václav, ing., nar. 30.9.1887, zemřel 29.8.1953 v Praze. Maturoval na reálce v Písku, kulturní inženýrství a geometrii vystudoval na ČVUT v Praze. Člen strany státoprávně pokrokové. V Bukovině byl 4.9.1916 zajat. V zajateckém táboře v Darnici se 1.10.1916 přihlásil do čs. jednotek, zařazen do důstojnické zálohy v Kyjevě pod pravomoc gen. J. Červinky. Absolvoval belgorodský kurs specialistů, v červnu 1917 por. zákopnické půlroty v Berezani, prošel Zborovem. 15.7.1917 převelen k 7. čs. pluku, 3.12.1917 velitelem sapérské půlroty. V hodnosti npor. jmenován 31.3.1918 velitelem samostatné inženýrské roty 7. pluku a 3.4. samostatné inženýrské roty 2. čs. divize (kpt.). Prodělal boje na usurijské a uralské frontě a došel až k Vladivostoku. Stavěl mosty, silnice, trať od Samary přes Kordon po Kungur apod. Velitelem ženijního vojska jekatěrinburské armádní skupiny určen 15.11.1918, 9.12.1918 náčelníkem technických částí 2. čs. divize a od 8.1. 1919 současně velitel 2. samostatné technické roty (1. rota přešla pod štáb 1. divize). Od ledna do února 1919 dočasný náčelník ženijních útvarů čs. vojsk. Svoji rotu převedl v červnu 1920 s transportem lodí US Dollar do Kanady, odkud vyplul jako velitel lodí Minnekahda. 1920–1921 velitel ženijního pluku, 1921–1922 zástupce přednosty ženijního odd. MNO (pplk.), 1922–1923 přednosta železničního oddělení (plk.), 1923–1931 ženijního oddělení (brig. gen.), 1931–1936 ve-

litel ženijního vojska v Čechách (div. gen.), 1936–1939 ženijní velitel I. arm. sboru, v říjnu 1938 nejvyššího velení. Za protektorátu přednosta úřadu dálnic v min. veřejných prací, 1944–1945 v odboji, 1945–1946 velitel 1. divize, 1.2.1946 penzionován.

Oríšek Martin, nar. 19.12.1887 (v Čáčově), zemřel 17.5.1966 v Martině. 1908 absolvoval učitelský ústav v Šoproni, do války učil v Brezové pod Bradlom. Roku 1914 narukoval a v létě 1916 přeběhl v Karpatech na rus. stranu fronty a hlásil se do čs. voj. jednotek. Byl jedním z těch zajatců, z nichž byl v červnu 1917 vytvořen základ 7. čs. pluku Tatranského. V říjnu 1917 se stal zástupcem pluku a v prosinci polit. plnomocníkem Odbočky u jeho štábu. Zúčastnil se květnových předporad v Čeljabinsku 1918, na sjezdu vojska v Omsku byl v srpnu 1918 zvolen do Odbočky ČSNR jako předseda sl. odboru (npor.). V prosinci 1918 zástupcem Slováků v polit. oddělení min. vojenství a současně polit. pracovníkem 12. čs. pluku, s nímž se v létě 1920 vrátil do vlasti (kpt.). 1921–1925 poslanec NS, člen republikánské strany, tajemník Čs. obce legionářské na Slovensku, redaktor její revue *Legionár*. 1920–1927 ředitel měšťanské školy v Brezové pod Bradlom, 1927–1930 školní inspektor v Turčianském Sv. Martině, 1930–1938 v Košicích, 1939 v Gelnici, kde byl v dubnu 1939 sesazen a 1940 poslán do výslužby. Koncem války se zapojil do voj. odboje. Ve stáří se věnoval psaní a překládání pohádek.

Országh Jozef Miloslav, nar. 15.12.1882 (v Kláštoru p. Znievom), zemřel 7.9.1939 v Bratislavě. Maturoval 1901 na obch. akademii v Budapešti. Po otcově předčasné smrti (1898) musel spravovat rodinný majetek, 1913 tajemníkem a spolumajitelem rodového velkoobchodu ve Varšavě. Místopředsedou Č.-sl. besedy a po vypuknutí války autorem jejího prohlášení proti Rakousko-Uhersku. Spolu s Jánem O. tvořil jádro delegace varšavských krajanů na poradě krajanských organizací v petrohradském hotelu Europa. Od počátku hájil názor o nezbytnosti společného a jednotného státu Čechů a Slováků. Vstoupil jako první Slovák 20.9.1914 do III. roty Č. družiny, přidělen jako zástupce Slováků štábu Družiny. Na II. sjezdu Svazu spolků byl zvolen členem Tučkova Voj. výboru a místopředsedou správy Svazu. V září 1916 se stal polit. poradcem velitele čs. brigády Trojanova pro nábor zajatců (npor.). Zúčastnil se porady v Kyjevě 19.10.1916, na níž byl přijat manifest *Náš cieľ s požadavkem samosprávy Slovenska v budoucím čs. státě*. V březnu 1917 byl jmenován zástupcem čs. brigády ve Všeruském svazu zemstev. V říjnu 1917 byl Kerenského

ministerstvem války jmenován v hodnosti kpt. intendantem rumunské fronty rus. armády pro oblast Oděsy. Za evakuace čs. armádního sboru z Ukrajiny se přidal k legiím, byl přidělen zásobovacímu úseku, v létě 1918 štábu sboru jako zástupce Slováků, na podzim 1919 náčelníkovi evakuace R. Rašemu (mjr.). V Rusku zůstal jako voj. zástupce ČSR ve Vladivostoku do prosince 1921. Po návratu do vlasti 1922–1939 předsedou Svazu sl. pálenic a likérových závodů v Bratislavě, člen republikánské strany – pravicového Hodžova křídla, 1922–1931 předseda, 1931–1938 čestný předseda Sdružení sl. legionářů.

Papánek Ján, JUDr., univ. profesor, nar. 24.10.1896 v Brezové pod Bradlom, zemřel 30.11.1991 v New Yorku, USA. Studoval práva v Budapešti, ale již na podzim 1915 byl odveden a s maďarským plukem nasazen na italskou frontu. V létě 1916 byl zajat, v zajateckém táboře Porto Ercole vstoupil do zajatecké české samosprávy. Navázal kontakt se samosprávou v Sulmoně, v lednu 1917 koordinoval přesun č. a sl. zajatců do Santa Maria Capua Vetere, pořádal přednášky o Slovácích, 22.3.1917 zvolen členem užšího výboru Č. dobrovolnického sboru jako zástupce Slováků. Podílel se na redakci časopisu *V boj!* a byl spoluautorem prohlášení věrnosti ČSNR, vydaného u příležitosti Benešovy návštěvy v Padule 11.10.1917. Po J. Lozajovi převzal na podzim 1917 sekretariát Sboru a tiskové záležitosti. V dubnu 1918 ho Štefánik jmenoval do prezidiální komise Kanceláře ČSNR v Římě jako člena propagačního oddělení. Od května 1918 byl příslušníkem 31. čs. pluku (npor.) a od června 1918 jako šéfredaktor řídil orgán Kanceláře *V boj!*. Vydával jej ještě po návratu do ČSR. 1919–1923 studoval práva na Sorbonně, 1924–1926 legační ataše v Budapešti, 1926–1931 vyslanecký tajemník ve Washingtonu, 1932–1935 sekretář MZV, 1935–1938 gen. konzul v Pittsburghu. Po Mnichovu osobním zástupcem E. Beneše v USA, 1942–1945 ředitel Čs. informační kanceláře v New Yorku, člen koordináčního výboru ČSN, 1946–1948 stálý čs. delegát v OSN. Od března 1948 přednášel mezinár. právo a polit. geografii na newyorské univerzitě, zakladatel a ředitel Amerického fondu pro čs. emigranty.

Papírník Anton, PhDr., nar. 3.4.1875 v Mirovicích, zemřel 23.3.1957 v Praze. Vystudoval filozofii na FF UK v Praze. Byl profesorem a před válkou prefektem pražské Strakovy akademie. Narukoval v lednu 1915, na srbské frontě zajat a koncem r. 1915 převezen do Itálie. Aktivní pracovník čs. zajateckého hnutí, jeden z organizátorů Č. dobrovolnického sboru a později dobrovolník čs. divize (kpt.). V říjnu 1917 byl povolán ze

zajateckého tábora Cittaducale do Kanceláře ČSNR v Římě. Zastupoval F. Hlaváčka při vytváření čs. pracovních oddílů, blízký spolupracovník Štefáníkův, v dubnu 1918 člen čs. delegace na Kongresu utlačených národností Rakousko-Uherska v Římě, náborový komisař do čs. vojska v Itálii. Od května 1918 ředitel Kanceláře ČSNR až do skončení války, kdy byla přeměněna na vyslanectví ČSR, zůstal v diplomatických službách: 1918–1919 tajemník vyslanectví, 1919–1929 legační rada v Římě, 1931–1934 gen. konzul v Cařihradě, 1938–1939 byl jedním z kurýrů prezidenta E. Beneše, 1939 penzionován.

Pešl Antonín, nar. 31.12.1891 ve Velkém Dešově, zemřel 22.12.1942 v Berlíně. Maturoval na reálce v Třebíči, přírodní vědy vystudoval na univerzitě v Praze a ve Vídni. Narukoval do války, bojoval v Haliči, na podzim 1915 byl přeložen do Itálie, na italskou stranu přeběhl v červenci 1916. Dostal se do zajateckého tábora v Aquile, kde založil samosprávu, a v lednu 1917 do Polly. V Polle se setkal s F. Hlaváčkem a J. Havrdou, navázal písemný styk s pařížským odbojovým ústředím, vyjednával s E. Benešem o přeložení dobrovolníků z řad čs. zajatců na soluňskou frontu a v říjnu 1917 byl povolán k vrchnímu velitelství it. armády. V témže měsíci se stal členem Kanceláře ČSNR v Římě, zastával významné místo referenta pro otázku válečných zběhů. Od března 1918 dlel v Padule, aby přijímal slib pracovních praporů, v dubnu 1918 emisarem čs. jednotek v Itálii. Vyhlásil mobilizaci zajatců z Čs. dobrovolnického sboru. Formálně vstoupil do 31. čs. pluku. V květnu 1918 – po reorganizaci Odbočky ČSNR – převzal řízení propagačního oddělení. Do r. 1925 vedl personální agendu italských legií v Kanceláři legií při MNO (mjr.), 1919 zastupoval zájmy účastníků odboje v Itálii na mezinár. mírové konferenci ve Versailles. 1926–1938 zahr.-polit. redaktor *Nár. osvobození*, člen výkonného výboru Čs. obce legionářské a Klubu zahr. polit. redaktorů, od března 1939 v odboji. Spolupracoval s Polit. ústředím, PVVZ, ÚVOD, skupinami dr. F. Bauera a dr. O. Klapky, s redakcemi časopisů *V boj!* a *RČS* apod. Gestapo ho zatklo 19.9.1940, v Berlíně-Plötzensee byl popraven.

Petrík Václav, nar. 16.8.1885 v Nezdicích, zemřel 8.7.1957 v Praze. Vystudoval střední hosp. školu v Roudnici n. L., kde 1907 maturoval. Působil na různých panstvích v Haliči a Bukovině jako hosp. správce, na jaře 1914 přijal místo v Kyjevě. Po vypuknutí války nastoupil do rus. armády. Za vzornou službu v létě 1914 vyznamenán a povýšen do šlechtického stavu. V září 1914 přeložen k 4. rotě Č. družiny jako ppor. Od října 1914 velel

četě, po roce 2. výzvědné rotě při I. Turkmenské divizi. S 2. rotou se stal spoluorganizátorem 2. čs. pluku Jiřího z Poděbrad, vyznamenal se ústupovým taktickým manévrem při bitvě u Zborova, po bitvě povýšen na velitele I. praporu 2. pluku. V lednu 1918 nastoupil jako velitel do čela 1. záložního pluku, z něhož vybudoval 9. pěší pluk Karla Havlíčka Borovského. Po konfliktu se sovětskou vládou dobyt v čele předvoje povolžské skupiny vojsk most u Syzraně. Svedl úspěšnou bitvu o Samaru a velel syzraňskému úseku čs. vojska. Jako velitel 9. pluku prošel celou Sibiří, jedno období byl zastupujícím velitelem 2. divize. 20.8.1920 přivedl do Mostu svůj pluk. 1920 plk., 1920–1921 zatímní velitel 2. pěší brigády v Chomutově, 1921–1924 velitel 10. brigády v Písku, 1922–1923 studium ve Francii, 1925 brig. gen., 1924–1927 velitel 5. pěší divize, 1927–1938 zástupce zemského voj. velitele v Praze, 1938–1939 velitel rychlé divize. Zúčastnil se květnového povstání. 1945 reaktivován (do r. 1947 zástupce velitele I. armádního sboru), místopředseda voj. odboru Svazu osvobozených polit. vězňů a branné komise nár. soc. strany. Od 26. února 1948 do července téhož roku osobním vězněm R. Slánského, po jeho popravě mu byla vrácena hodnost (do té doby kočím v Bublově).

Preininger Ladislav, nar. 2.7.1895 v Praze, zemřel 1.10.1941 v Praze-Kobylisích. V letech 1909–1912 navštěvoval uměleckoprůmyslovou školu, vyučil se uměleckým knihařem. Koncem r. 1913 v Paříži. Dobrovolníkem Cizinecké legie se stal 22.8.1914 – vojín 2. pochodového pluku, zařazený do 2. čety č. roty Nazdar. Bojoval v Champagni a u Arrasu. Od 14.7.1915 do února 1916 svobodník marocké divize v Alžírsku a na Sahaře a od 22.2.1916 tlumočnický velení 1. srbské divize v Oranu. Do listopadu 1917 bojoval na soluňské frontě. Se zbytkem roty Nazdar zařazen 3.11.1917 do formace 21. čs. pluku. V únoru 1918 povýšen na četaře a pobočníka velitele I. praporu, v květnu rotným a velitelem 1. čety 2. roty I. praporu, úspěšně bojoval v Alsasku, v Argonnách a u Vouziers, byl vybrán za adjutanta velitele čs. brigády generála Philippa (ppor.). Jako zástupce velitele transportu se v hodnosti por. vrátil do vlasti 2.1.1919. Pobočník pplk. S. Bláhy na Těšínsku, při bojích na Slovensku velel rotě a zúčastnil se bitev u Miškolce, Košic, Prešova a Sabinova. Absolvoval důstojnický kurs v St. Cyru (kpt.), 1920–1923 instruktor kursu důstojnických čekatelů Voj. akademie, 1923–1927 velitel 2. roty I. praporu 42. pěšího pluku v Terezíně, 1927–1934 přidělen náčelníkovi fr. vojenské mise arm. gen. Faucherovi jako zástupce MNO s funkcí pobočníka (mjr.), 1934–1936 profesor francouzštiny Vysoké školy válečné (pplk.), 1936–1937 velitel I. praporu 48. pluku v Josefově, 1937–1938 velitel IV. praporu 2. pluku útočné vozby

ve Vyškově. Od dubna do srpna 1938 velitel pluku, v září převzal samostatný čs. tankový prapor, v říjnu 1938 na vlastní žádost penzionován. Jako předseda Kruhu fr. legionářů od března 1939 v Obráně národa, 1940 zatčen a za prvního stanného práva popraven. 1946 in memoriam povýšen na plukovníka.

Preissig Vojtěch, akad. malíř, nar. 31.7.1873 ve Světcí, zemřel 11.6.1944 v Dachau. Studoval na pražské Uměleckoprůmyslové škole, 1897–1898 ve Vídni a Mnichově, 1898–1903 žil v Paříži, kde spolupracoval s A. Muchou, seznámil se s moderními grafickými technikami a vyzrál v přední osobnost č. moderny 90. let. Při ilustrování *Slezských písní* se 1907 spřátelil s P. Bezručem, 1905 založil periodikum *Č. grafika* a soukromý grafický ústav. Člen SVU Mánes a SČGU Hollar. 1910 profesor kresby a malby na Wentworth Institute v Bostonu (Massachusetts, USA), 1913–1916 vedl ateliér grafiky na Arts Students League v New Yorku. Po vypuknutí války se zapojil do krajanského hnutí v New Yorku. Na jaře 1915 zahájil spolupráci s Č. nár. sdružením v Chicagu jako externí výtvarný redaktor revuí *Svornost* a *Ducha času*. 1914–1916 lektor na Teachers College of Columbia University, od podzimu 1915 člen Čs. nár. sdružení. Výtvarně upravoval časopisy *V boj!*, *Poselství*, *Poděbradka*, *Šotek*, navrhoval všechny agitační plakáty, propagační letáky, kolky, obálky a hlavičky papíru, razítka, 1917–1918 uniformy, zástavy, vlajky a prapory atd. ve prospěch odboje a bez nároku na honorář. Platně se účastnil jednání se Sl. ligou. 1916 zvolen členem předsednictva Čs. nár. sdružení, 1917 propagačním referentem Czechoslovak Committee, v květnu 1917 mobilizován, přidělen Čs. tiskové kanceláři, v dubnu 1918 důvěrníkem voj. kanceláře Odbočky ČSNR. 1919 odmítl dipl. kariéru. 1917–1919 umělecky spolupracoval s US War Departments, 1916–1922 vedoucí grafického oddělení v Bostonu, 1922–1924 ředitel School of Graphic Arts, 1921–1931 poradce mnoha předních amerických typografických podniků. Začátkem 1931 se vrátil do ČSR. 1939–1941 v občanském protinacistickém odboji (v jeho bytě byla redakce časopisu *V boj!*). Od r. 1941 vězněn v koncentračním táboře Dachau, kde zahynul.

Prchala Lev, nar. 23.3.1892 ve Slezské Ostravě, zemřel 11.6.1963 ve Feldbachu, Rakousko. Vystudoval tech. akademii v Mödlingu a nastoupil k 3. dělostřeleckému pluku. Na podzim 1916 (npor. dělostřelectva) byl v Haliči zajat, v květnu 1917 se přihlásil do legií, přiřazen do odborného taktickostrategického kursu pro čs. důstojníky, povýšen na štábního kapi-

tána. Ve štábu sboru se účastnil organizace dělostřelectva (srpen 1917 – březen 1918), poté do května 1918 velitel 1. kulometné roty, v květnu 1918 převzal velení I. praporu 8. pluku Slezského, s nímž bojoval na ussurijské, tagilské a uralské frontě. Na podzim jmenován pplk. a velitelem kungurské fronty, v permské ofenzivě velel celé permské armádní skupině. V lednu 1919 postaven do čela 3. čs. divize, v bojích na murmaňské frontě (plk.) jí velel současně s 2. divizí, oběma jezdeckými pluky, rus. oddílý a it. expedičním sborem. Při ústupu ze Sibíře velel všem zadním vojákům čs. vojsk. Se 3. divizí se vrátil v létě 1920 do ČSR. 1920–1923 studia v Paříži, 1923 brig. gen., 1923–1925 velitel 1. horské brigády v Popradu, 1925–1933 velitel 12. pěší divize v Užhorodě, 1933 div. gen., 1933–1939 zemský voj. velitel v Košicích, 1937 arm. gen., 1938–1939 min. autonomní vlády Podkarpatské Rusi. Patřil k voj. odpůrcům mnichovského diktátu. V květnu 1939 emigroval do Polska, kde velel čs. voj. jednotkám, odtud přešel do Paříže a nakonec do Londýna. Stál v přední řadě opozice proti E. Benešovi, do ČSR se nevrátil. Po r. 1948 se podílel na vzniku vysláče Svobodná Evropa.

Pučálka Miloš, MUDr., nar. 9.12.1874 ve Voticích, zemřel 16.8.1944 v Praze. Maturoval na gymnáziu v Táboře, medicínu studoval v Praze, r. 1901 odešel do Ruska, získal zastoupení firmy Svátek a spol. na lékařská zařízení v Kyjevě. 1913 promoval na moskevské univerzitě, 1914 si otevřel vlastní ordinaci v Petrohradě. V srpnu zvolen členem výkonného výboru Č. výpomocného spolku, v září 1914 jako delegát petrohradského krajského centra vstoupil do Č. družiny, byl přidělen gen. štábu rus. armády jako zástupce čs. krajského hnutí. Spolupracoval s V. Vondrákem při založení Svazu č.-sl. spolků na Rusi, na I. sjezdu zvolen členem Tučkovy voj. komise. Vondrák ho učinil tajemníkem voj. odboru správy Svazu. V létě 1915 poslán do Srbska organizovat čs. dobrovolnickou jednotku v srbské armádě, prodělal ústup Albánií a začátkem r. 1916 zřídil základnu pro formování tzv. srbské legie v Oděse, kde zahájil nábor dobrovolníků. Svazem byl v březnu 1916 delegován do Paříže a Londýna, jednal s R. Keplem, E. Benešem a T. G. Masarykem – byl prvním představitelem krajského hnutí v Rusku, s nímž Masaryk za války hovořil. Podílel se na uznání čs. brigády a zastupoval ji v gen. štábu. V lednu 1917 vyslán znovu do Londýna za T. G. Masarykem. Od léta 1917 působil na soluňské frontě jako voj. lékař II. rus. divize, po brestském míru v čele srbské polní nemocnice. Od října 1918 do likvidace v říjnu 1920 byl šéflékařem čs. voj. nemocnice v Cognaku. 1920–1922 člen vládní repatriační komise, 1922–

1923 náčelník Voj. likvidačního úřadu v Piešťanech. 1923 plk. zdravotní služby, zástupcem náčelníka oddělení chorob vnitřních v divizní nemocnici č. 1 v Praze, 1925–1938 náčelníkem pobočky pražské divizní nemocnice na Pohořelci, 1938 náčelníkem divizní nemocnice č. 1, 1939 penzionován.

Raše Rudolf, MUDr., nar. 21.3.1872 v Křinci, zemřel 25.11.1954 v Luhačovicích. Polit. pracoval v Hajnově radikálně pokrokové, od r. 1908 státoprávně pokrokové straně. Promoval na Lékařské fakultě UK v Praze v r. 1896, rozhodl se pro gynekologii a porodnictví, byl asistentem prof. V. Rubešky a absolvoval dvouroční studijní pobyt v Petrohradě. Gynekologem v Č. Budějovicích, od r. 1907 odborný lázeňský lékař v Luhačovicích. Po mobilizaci v hodnosti npor. zdravotnictva narukoval, v Haliči byl zajat v prosinci 1914, do Č. družiny se nepřihlásil pro nesouhlas se ztrátou důstojnické distinkce. Jako lékař prošel několika zajateckými tábory a úspěšně v nich organizoval zdravotní péči. V říjnu 1916 se přihlásil do čs. brigády a nastoupil jako plukovní lékař u 2. pluku. V dubnu 1917 se stal náčelníkem zdravotnictva brigády. Po bitvě u Zborova nastoupil v Červinkově formační komisi a jmenován šéflékařem všech záložních jednotek čs. armádního sboru se sídlem v Borispolu. V čele sborového zdravotnictva působil do prosince 1918, kdy byl za Štefánikovy inspekční cesty pověřen vedením zdravotního, hygienického a sociálního referátu direktoriální vlády. V lednu 1919 ustaven náčelníkem evakuace čs. vojsk z Ruska. V říjnu 1920 se se sanitními transporty vrátil do vlasti. Jmenován gen. zdravotní služby. Byl členem obecního zastupitelstva hl. města Prahy, předsedou městské zdravotní komise, členem zemského zastupitelstva a od r. 1921 prezidentem správní rady Banky čs. legií.

Rejholec Václav, JUDr., nar. 9.9.1886 v Kouřimi, zemřel 22.9.1967 v Praze. Práv. fakultu vystudoval v Praze, začínal jako auskultant u soudu a těsně před válkou si otevřel advokátní kancelář ve svém rodišti. V létě 1914 narukoval do Haliče, po pádu Przemyslu v létě 1915 byl Rusy zajat. R. 1916 se přihlásil do čs. brigády, ale odmítal se vzdát důstojnické distinkce, proto po absolvování důstojnického kursu zůstal mezi záložníky v Borispolu. S prvním transportem kpt. O. Husáka odejel na podzim 1917 do Francie. V Cognacu se zúčastnil formování 21. čs. pluku jako velitel 6. roty. Se svou rotou byl úspěšně nasazen v létě a na podzim 1918 při bojích v Alsasku a Argonnách. Před rozhodujícím střetem u Terronu přešel jako velitel 1. praporu (št.kpt.) do 22. čs. pluku. Byl jedním z velitelů

útoke před Vouziers. Po bitvě mjr., zástupce velitele a náčelník štábu pluku. Do vlasti se vrátil s voj. misí gen. M. Pellé jako pplk. v únoru 1919. V hodnosti plk. převzal vedení voj. kanceláře prezidenta republiky. 1923–1927 min. rada v ústředí MZV, 1927–1931 vyslanec v Bulharsku, poté zástupce odborového přednosty a odborový přednosta polit. odboru, 1938–1939 přednosta prezidia MZV, 1939 penzionován.

Richter František, nar. 21.8.1889 v Jihlavě, zemřel 27.6.1944 v Nebuželích. Vyučený typograf, od mládí činný v soc. dem. straně, sazečem v tiskárně *Práva lidu* a okresním důvěrníkem strany na Žižkově. Na podzim 1914 narukoval, v létě 1916 v Haliči zajat. V zajateckém táboře v Taganrogu se stal jednatelem zajateckého výboru. Po Maxově odchodu do Kyjeva vedl výbor zajatců v Taganrogu a založil jejich soc. dem. skupinu. Koncem dubna byl povolán Svazem spolků jako zástupce Sboru spolupracovníků do redakce *Čechoslováka* v Petrohradě. Jako delegát zajatců se zúčastnil III. kyjevského sjezdu. Pod jeho vedením se ustavil výkonný výbor č. soc. demokratů na Rusi se sídlem v Kyjevě. Vzápětí podepsal s K. Perglerem (USA), A. Veselým (Paříž), A. Brožem (Londýn) a V. Houskou (čs. brigáda) Prohlášení zahr. čs. soc. dem., které se v apelu určeném stockholmským poradám vyslovalo pro vytvoření Čs. republiky. 7.10.1917 vydal Provolání stoupencům Čs. soc. dem. strany na Rusi, nabádající k jednotě socialistů s národem. V prosinci 1917 se jako stoupenec B. Pavlů stal redaktorem *Čs. deníku*, v němž vedl hosp. rubriku. 21.2.1918 kooptován do zajatecké komise Odbočky ČSNR. 24.2.1918 se objevilo jeho jméno pod výzvou Všem Čechům a Slovákům na Ukrajině!, nabádající k sjednocení čs. revolučních sil. S V. Houskou v Pirjatině 27.2.1918 vydali Provolání Čechům a Slovákům!, v němž deklarovali zřízení Rady dělnických a voj. zástupců. 29.5.1918 byl v Čeljabinsku zvolen tajemníkem Prozatímního výkonného výboru a s jeho předsedou B. Pavlů podepsal 28.5.1918 svolání Všem, všem!, jež de facto vyhlásilo válku sovětské moci. 3.8.1918 byl v Omsku zvolen tajemníkem Odbočky ČSNR a vzdal se místa v *Čs. deníku*. Po zrušení Odbočky se ocitl v opozici vůči M. R. Štefánikovi, v osvětově informačním odboru J. Kudely řídil tiskové záležitosti čs. vojsk. Zasloužil se o vytvoření armádní polygrafie. V létě 1920 se vrátil do ČSR, stal se ředitelem Legiografie, tiskařského ústředí čs. legionářského tisku. Po r. 1939 několikrát vyslýchán gestapem, přední pracovník II. odboje, před zatčením spáchal sebevraždu.

Roubínek Josef, ing. RTDr., nar. 21.1.1886 v Modřicích, zemřel 25.6.1952 v Klánovicích. Maturoval na reálném gymnáziu v Turnově a 1910 absolvoval chem. inženýrství na pražském ČVUT, 1910–1912 byl na studijních pobytech ve Francii, Anglii, USA, Španělsku, Itálii a Německu. 1912–1914 byl zaměstnán v cukrovaru v Dobrovici u Mladé Boleslavi. 1913 obhájil doktorát tech. věd v oboru chemické technologie. Na podzim 1914 narukoval k 19. zeměbranceckému pluku, 13.5.1915 byl v Karpatech zajat. V zajateckém táboře v Caricynu se stal důvěrníkem samosprávy. Koncem roku 1915 byl zařazen do rus. chemické válečné výroby – reorganizoval rafinérii cukru v Caricynu, převedl ji po revolucích do správy čs. voj. jednotek a nakonec byl i se závodem evakuován na Sibiř. Jako tech. důstojník (ppor.) byl na vlastní žádost 19.6.1918 zařazen do čs. armádního sboru a přidělen štábu 3. pluku Jiříka z Poděbrad. V červenci 1918 se stal členem tech. oddělení Odbočky ČSNR na Rusi a 4.9. jako plnomocník Techodu byl vyslán do kyštymského dynamitového závodu, zreorganizoval jej a zmodernizoval a podřídl jeho provoz čs. vojsku. Od prosince 1918 byl prozatímním správcem, od 1.6.1919 náčelníkem chem. odboru a s ním spojených závodů tech. oddělení čs. vojska na Rusi (kpt.). V hodnosti mjr. se v lednu 1920 vrátil do vlasti jako tech. správce 12. transportu na lodi Schotland-Maru. Od 1920 ředitel mělnického cukrovaru, významný organizátor obchodu cukrem v ČSR, aktivní sokolský funkcionář. S odbojem spolupracoval i za druhé svět. války, do důchodu odešel 1949.

Růžička Stanislav, MUDr., univ. prof., nar. 14.1.1872 v Praze, zemřel 6.11.1946 (v Praze). Maturoval na Akademickém gymnáziu v Praze, 1897 promoval na Lékařské fakultě UK, asistentem fyziologického ústavu, po promoci vstoupil do státní služby. 1901 se na lékařské fakultě UK habilitoval z veřejného zdravotnictví a hygieny, 1902 studijně pobýval v Berlíně v hygienickém ústavu a Ústavu R. Kocha a potom ve Vídni, 1912 mimořádný prof., spoluzakladatel a šéfredaktor *Časopisu pro veřejné zdravotnictví*. Do války narukoval jako lékař 9. pěšího pluku v Przemyslu, zajat 3.11.1914 u Opatówa. 1914–1916 lékař zajatců v Taře, 1916–1917 místo zařazení do Č. družiny, kam se v lednu 1916 přihlásil, lékař tobolské gubernie. V červenci 1917 se znovu přihlásil do čs. jednotek, ale byl místo toho Odbočkou ČSNR jmenován šéflékařem čs. zajatců na rus. území a teprve 25.6.1918 přidělen do omské nemocnice v Čeljabinsku (mjr.). V srpnu 1918 přidělenec štábu severouralského frontu a lékař celé uralské – východní – fronty se sídlem v Irkutsku, kde založil voj. nemocnici.

V listopadu velitel divizních nemocnic v Jekatěrinburku a 12.12.1918 založil Bakteriologický a epidemiologický výzkumný ústav čs. vojska, zavedl očkování čs. legionářů i místního obyvatelstva a založil *Věstník* ústavu, který sídlil v Čeljabinsku. Byl zvolen delegátem revolučního sjezdu vojska, kde kriticky vystoupil proti velení, 3.4.1919 odeslán k soudu 1. divize a odsouzen pro přestupek urážky nadřízeného na měsíc do vězení. 7. transportem byl na lodi Meinam 4.8.1919 evakuován do vlasti. 1919–1939 řádný profesor hygieny a ředitel Hygienického ústavu lékařské fakulty v Bratislavě, 1939 a 1945–1946 vedoucí katedry lékařské hygieny v Praze. Za protektorátu perzekvován.

Suchý Václav, JUDr., nar. 1.1.1881 v Plzni, zemřel 27.5.1966 v Praze. Vystudoval Práv. fakultu UK v Praze a Exportní akademii ve Vídni. Nastoupil jako obch. ředitel vývozní a dovozní firmy Krátký v Přerově. Člen Masarykovy realistické strany. Za války zajat 21.6.1915 u Staré Martinové v Haliči. Založil zajateckou organizaci v Kostromi, 1.7.1916 se přihlásil do čs. voj. jednotek, v Borispolu zařazen do důstojnické školy až 27.8.1917, na podzim 1916 se stal zajateckým důvěrníkem Svazu spolků, jemuž od července pomáhal jako zajatecký náborový komisař. 4.10.1917 por. – velitel čtyř 7. roty II. praporu 5. pluku T. G. Masaryka, od 20.11. hospodář 2. záložního pluku, od 30.1.1918 důstojník se zvláštním posláním při štábu tohoto pluku. Tehdy se podílel na plánu přepravy záloh k severním přístavům, později na Dálný východ. V únoru přidělen štábu sboru (npor.) jako adjutant fr. zmocněnce mjr. Vergé, v březnu 1918 se ujal zásobovací komise sboru v Samaře, od 1.6. velitel města Kurgamu, od 28.6. zástupce hospodáře čs. armádního sboru, od 3.8. zvolený člen reorganizované Odbočky ČSNR na Rusi, člen jejího prezidia a předseda zásobovacího odboru. Od 17.1. člen Zvláštního sboru pro Rusko (mjr.), od 30.1. pověřenec náčelníka voj. správy R. Medka ve spojenecké komisi pro likvidaci majetku čs. vojska, po Medkově odjezdu do USA vedl v jeho zastoupení současně voj. správu. Definitivně ji převzal od ledna 1920 a řídil ji do svého odjezdu, kdy byla zrušena. Do vlasti se vrátil v hodnosti pplk. 20.6.1920 na lodi *President Grant*. Nastoupil u hosp. správní kontroly MNO jako zástupce přednosta (1923 plk. účetní kontroly), 1925–1926 přednosta 37. správněkontrolního odboru, 1926–1935 vedoucí 3. oddělení finančního (V.) odboru MNO. 1925 povýšen na plk. intendantní služby, 1930 na gen., 1935–1937 zástupce gen. šéfa čs. intendantstva gen. J. Peška, 1937–1939 jeho nástupce ve funkci. Za protektorátu byl napojen na Ústřední vedení odboje domácího, předsedal ilegálnímu Spolku pro sociál-

ní péči, 1944 člen Novákova vedení Obrany národa, účastník pražského povstání. 1946–1948, kdy byl penzionován, znovu gen. šéfem čs. intendantstva.

Svátek Oleg, nar. 3.2.1888 v Domoradicích, zemřel 1.10.1941 v Praze-Kobylisích. Kadetku ve Vídni absolvoval 1907, npor. z povolání, u Pliasky Szlachetské byl 2.9.1914 zajat. Do Č. družiny se hlásil 28.9.1915 v zajateckém táboře v Tomsku, vedl guberniální zajateckou správu v Ťumeni a 25.8.1916 vřazen do 1. záložní roty. V září 1916 prošel bělgorodským důstojnickým kursem a jako por. zastupoval velitele záložního praporu do 8.5.1917, kdy se stal členem Červinkovy formační komise (kpt.). 27.10.1917 přidělen k 6. čs. pluku Hanáckému jako plukovní pobočník, 6.1.1918 převzal velení I. praporu, 5.3. jmenován zástupcem velitele pluku (mjr.) a 5.9. velitelem 6. pluku. Úspěšně se zúčastnil bojů u Bachmače, Marjanovky, Ťumeně, dobyl Jalutorovska, Kamyšlova, Striganské a Sabiku, vedl operační formaci při obsazování Jekatěrinburku, velel důstojnické škole, Do vlasti se vrátil 17.2.1920, zastupoval velitele transportu na lodi *Shunko-Maru*. 1920–1921 zástupce velitele Voj. akademie v Hranicích, 1921–1922 její velitel, 1922–1923 studoval na Válečné škole v Praze, 1923–1925 náčelník štábu 1. pěší divize (plk.), 1925–1928 velel 3. pěšímu pluku, 1928–1932 24. pěší brigádě (brig. gen.), 1932–1936 velel 6. pěší brigádě, 1936–1939 12. pěší divizi a posádce v Užhorodě, při mobilizaci zastupoval zemského voj. velitele. V březnu 1939 penzionován, patřil k velícím důstojníkům ileg. Obrany národa, na podzim 1940 zatčen a o rok později při prvním stanném právu popraven. 1946 divizní gen. in memoriam.

Syrový Jan, nar. 24.1.1888 v Třebíči, zemřel 17.10.1970 v Praze. 1907 absolvoval vyšší prům. školu v Brně a pracoval u různých stavebních firem. 1912 odejel do Ruska, polír, 1914 stavební asistent ve Varšavě. Vstoupil do Č. družiny, 2.9.1914 zařazen do 4. roty. Do dubna 1915 se účastnil všech prvních rozvědek, při ústupu od Gorlice velitel čtyř, za projevovou odvahu byl k 1.5.1915 povýšen na praporčíka. Postupně byl šikovatelem roty, velitelem 2. a 1. půlroty, zástupcem velitele roty. Prošel všemi boji až do jara 1917. Patřil ke stoupencům kyjevského (militaristického) směru ve vedení čs. krajanského a vojenského odboje na Rusi, spolupracoval s *Čechoslovákem*, byl jednou z opor voj. komise správy Svazu č.-sl. spolků. Spoluorganizátorem čs. brigády, od dubna 1917 velel v 7. rotě. Při prvním úderu v bitvě u Zborova přišel o pravé oko. Převzal

velení 2. praporu (mjr.), v době evakuace z Ukrajiny zástupce velitele 1. pluku Mistra Jana Husa (pplk.). 28.8.1918 vystřídal po jmenování generálmajorem gen. Šokorova ve funkci vrchního velitele čs. a spojeneckých vojsk na Rusi. Zasloužil se o vítězné tažení na uralské frontě. Po příjezdu gen. Janina předal funkci vrchního velitele a ponechal si velení čs. armádního sboru, Štefánikem jmenován do čela direktoriálního Zvláštního sboru pro Rusko. V červnu 1920 se vrátil do vlasti. 1920–1924 zemský voj. velitel v Čechách (div. gen.), 1924–1925 podnáčelník, 1926–1933 náčelník gen. štábu (armádní gen.), 1933–1938 gen. inspektor čs. branné moci, 1926 a 1938–1939 min. nár. obrany, 22.9.–1.12.1938 min. předseda, ileg. hnutí se odmítl účastnit. Za kapitulantský postoj odsouzen 1947 přemrštěně na 20 let vězení, 1960 amnestován. Pracoval jako noční vrátný.

Šeba Jan, ing., nar. 26.12.1886 v Ledči n. S., zemřel 25.7.1953 v Plzni. Vystudoval reálku v Kutné Hoře a pojistnou matematiku na ČVUT. Matematik v bance Slavie. V Haliči zajat v posledních dnech roku 1914 (ppor.), založil zajatecké samosprávy a č. organizace v zajateckých táborech v Pavlovsku a Bobrově. Přihlásil se do Č. družiny a vzdal se důstojnické hodnosti, v únoru 1916 byl přijat a v Kyjevě přidělen správě Svazu č.-sl. spolků jako sekretář pro zajatecké záležitosti. Řídil všechny otázky týkající se zajatců až do května 1917. Jemu přímo podléhal Klub spolupracovníků. Stal se jedním z iniciátorů porad o budoucnosti čs. hnutí v Rusku z března 1917, předsedal schůzi čs. socialistů v Kyjevě 8.4.1917. Mimoto pracoval jako sekretář voj.-organizační náborové komise, která později spolupracovala s T. G. Masarykem a ovlivňovala formování brigády a sboru. Na III. sjezdu Svazu zvolen tajemníkem Odbočky ČSNR na Rusi, pověřeným vést centrálu v Petrohradě. Zajišťoval styk s rus. gen. štábem a zahr. legacemi. V létě a na podzim 1917 provázal v hodnosti voj. atašé T. G. Masaryka po bojištích rus. legií, zajateckými tábory, i při zájezdu do Rumunska. Masaryk ho pověřil, aby se s Gibišovým transportem odebral přes Francii do Itálie. Začátkem dubna 1918 přicestoval do Říma jako osobní zmocněnec M. R. Štefánika pro organizaci a formování čs. vojska v Itálii. Platně zasáhl do jednání římského Kongresu potlačovaných národností Rakousko-Uherska, vytvořil voj. agendu Odbočky ČSNR v Římě, provázal E. Beneše i Štefánika jako adjutant. Po vzniku ČSR v hodnosti pplk. jmenován velitelem čs. voj. mise v Římě, formující prapory čs. domobrany, v prosinci 1918 gen. konzulem v Terstu. Byla mu svěřena organizace a přímé vedení překladní báze, reexpedice a transportů čs. armády ze Západu a pak hlavně ze Sibíře. Za janovské konference gen. sekretář

čs. delegace, 1922–1923 gen. konzul v Hamburku. 1923–1929 vyslanec v Bělehradě, 1929–1932 poslanec NS za nár. soc. stranu a gen. tajemník jejího výkonného výboru, 1932–1937 vyslanec v Bukurešti, 1937–1939 čs. vyslanec v Číně. Po nacistické okupaci zůstal s rodinou v Číně, otevřel si advokátní kancelář pro emigranty v Šanghaji. Od r. 1946, kdy se vrátil do ČSR, se soukromě věnoval sinologii.

Šidlík Václav Alexandr, akad. sochař, nar. 23.11.1884 v Úhonicích, zemřel 17.5.1952 v Unhošti. Vystudoval sochařství na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Odjel do Ruska, aby se existěčně zajistil prací na velkých pomníkových zakázkách. Z Moskvy se odebral 1913 do Varšavy. Vstoupil do tamní krajanské Besedy a po vypuknutí války se již v červenci 1914 přihlásil do rus. armády. V Kyjevě byl 30.8.1914 zařazen do 3. roty Č. družiny. V létě 1915 vyznamenán svatojiřským řádem a 10.8. povýšen a jmenován velitelem 2. čety. V červnu 1916 se stal praporčíkem, nejprve byl zástupcem velitele 7. roty 1. pluku, na jaře 1917 velitelem 8. roty, před bitvou u Zborova přidělen jako velitel k 5. rotě, s níž se významně zasloužil o zborovské vítězství. Po bitvě byl jmenován velitelem strážního oddílu 1. čs. pluku a zůstal jím do 24.9.1917. Jako por. odcestoval s prvním transportem do Francie, zastupoval velitele transportu O. Husáka. Ve Francii povýšen na npor. a přidělen 33. fr. pluku v Cognacu. V březnu 1918 přešel k 21. čs. pluku jako velitel 1. čety Husitského praporu. Po absolvování důstojnické školy v Saint Maixent jmenován velitelem 5. roty. U Teronu vedl v čele 1. roty I. praporu ofenzivní vlnu a podstatně přispěl k našemu vítězství. Do vlasti se vrátil 2.1.1919 v čele I. praporu 21. pluku (mjr.) a za bojů o Slovensko jako velitel Košic u náhradních útvarů povýšen na pplk. 1920–1922 velitel 37. pěšího pluku, 1922–1925 velitel 21. pěšího pluku v Čáslavi (plk.), 1925–1933 velitel I. pěší brigády (1928 brig. gen.), 1933–1934 24. brigády, 1934–1938 II. horské brigády, 1938–1939 17. divize a posádky v Prešově. Patřil k rozhodným odpůrcům Mnichova, v březnu 1939 penzionován. Zúčastnil se květnového povstání v Unhošti, v létě 1945 velel I. sboru, 1.9.1945 odešel do výslužby.

Šípek Jan, nar. 6.7.1886 v Kolíně, zemřel 1952 ve věznici Mírov. Absolvoval Práv. fakultu UK v Praze, věnoval se konzulární službě. Narukoval ke 3. pluku císařských myslivců, u Lvova raněn, povýšen na npor. a jmenován velitelem roty, 2.6.1915 v Stroži na Sanu zajat. V zajateckém táboře Jekatěrinburk se 1.6.1916 přihlásil do čs. vojska a 30.7. byl zařazen do 2. roty náhradního praporu. Z borispolského důstojnického kursu nastou-

pil ke 12. rotě 1. čs. pluku, 27.3.1917 se stal velitelem 1. čety 7. roty 3. čs. pluku (ppor.), v dubnu velitel spojovacího oddílu, 3.5. delegát sjezdu jihozáp. frontu v Kamenci Podolském, kde vystoupil s kritikou bolševiků, po návratu zástupce velitele roty, v červnu velitel stanice Orvanica, v bitvě u Zborova velel telefonnímu oddílu a povýšen na por. Od 4.9.1917 do 9.4.1918 pobočník velitele 3. pluku (npor.). Počátkem dubna 1918 kooptovaný člen voj. odboru Odbočky ČSNR. T. G. Masaryk ho vyslal se zvláštním posláním k rumunské vládě a fr. voj. misi, aby je informoval o průběhu evakuace z Ukrajiny. V červnu se vrátil (kpt.) a Odbočka ho zakrátko znovu vyslala do zahraničí – tentokrát do USA za Masarykem jako informátora o konfliktu se Sověty. Z Moskvy chtěl vyjet v září 1918, ale byl zatčen na osobní rozkaz L. D. Trockého a do počátku listopadu vězněn. Teprve 15.11.1918 vyjel do USA, zřídil evakuační komisi a od 8.5.1919 plnil funkci čs. voj. zmocněnce při vyslanectví ve Washingtonu (mjr.). 1920–1923 náčelník štábu zemského velitelství v Brně (plk.), 1923–1925 na studiích v Paříži (plk.), 1926–1927 velitel 10. pluku, 1927–1928 velitel 43. pluku, 1928–1931 velitel 17. pěší brigády (brig. gen.), 1931–1933 6. brigády, 1933–1936 11. divize, 1936–1937 2. divize, 1937–1939 zástupce velitele I. armádního sboru v Praze (div. gen.). Za činnost ve velení ileg. Obrany národa 14.4.1942–1945 vězněn na Malé pevnosti v Terezíně. 1945–1947 zástupce velitele 2. oblasti, 1.4.1947 ze zdravotních důvodů penzionován. 1949 odsouzen k osmiletému žaláři, 1991 mu byla vrácena hodnost.

Špaček Jaromír, nar. 21.6.1879 v Uherském Brodě, zemřel 17.7.1971 ve Fulneku. Vystudoval Práv. fakultu UK v Praze. Za studií vstoupil do mladočeské strany, od 1908 člen strany státoprávně pokrokové. Jako poručík 34. zeměbranceckého pluku přeběhl 26.12.1914 u Gorlice na rus. stranu, v zajateckém táboře v Pavlovsku předsedal samosprávě. 21.9.1915 spolupracovník Svazu spolků, přispíval do *Čechoslováka*. Od 18.1.1916 pracoval v Petrohradě, objížděl zajatecké tábory, prováděl agitaci ve prospěch pařížského odbojového centra a aby se vyhnul komplikacím ze strany rus. úřadů, vstoupil v červenci 1916 formálně do čs. náhradního praporu. Za druhé návštěvy M. R. Štefánika byl jím 4.3.1917 delegován do prozatímního odboru ČSNR pro Rusko a 24.4. se stal stálým zástupcem Č. výpomocného spolku v Petrohradě na III. kyjevském krajském sjezdu – byl zvolen předsedou sjezdu, členem organizační a prezidiální komise Odbočky ČSNR na Rusi, v níž zastupoval zajatecké organizace, a finančním referentem Odbočky. Když přijel Masaryk, byl mu Jaromír Špaček přidělen

jako pobočník. Od 30.10.1917 vedl správní odbor Odbočky pro Moskvu a trval na protibolševické intervenci, 20.4. se stal místopředsedou Odbočky. O měsíc později byl jako její delegát vyslán do Irkutsku a Čity, odtud pak do Vladivostoku, kde 4.6. spoluvytvořil kolegium Odbočky na Dálném východě. Přihlásil se do sestavy 8. čs. pluku (kpt.), navštěvoval s gen. Diterichsem frontové úseky a posádky a 16.8. se vydal s V. Houskou a V. Hurbanem přes Japonsko do USA. Zvláštním posláním mise bylo informovat T. G. Masaryka o stavu armády a žádat Američany o voj. pomoc a výzbroj. V říjnu povýšen na majora, v prosinci přijel do ČSR jako člen prezidentova doprovodu a jako prezidentův vojenský tajemník (1919 pplk.). 1919–1920 u MNO zastupoval čs. vojsko na Rusi, 1919–1939 poslanec NS za nár. demokracii a nár. sjednocení, od 1920 ředitel ostravského magistrátu a velkostatkář ve Fulneku.

Štafl Jan, nar. 14.7.1890 v Hořetově, zemřel 6.10.1976 v Praze. Do Francie přijel jako cukrovarnický dělník 1909, v pařížské krajské kolonii představoval krajní rusofilské křídlo. Mezi prvními dobrovolníky roty Nazdar vynikal voj. průpravou, proto mu bylo svěřeno velení odjezdu dobrovolníků z Paříže i příjezdu do Bayonne. Velitel roty kpt. M. L. J. Sallé ho ustanovil velitelem družstva 1. čety, 14.9.1914 byl povýšen na desátníka a 5.10. na četaře. Na frontě se vyznamenával, po krvavé bitvě u Arrasu a oslepnutí kpt. Sallé dočasně vedl zbytek roty Nazdar, až ji převedl do roty CD1. 19.5.1915 byl povýšen na podporučíka. 10.10. se vrátil do zákopů, vytvořil č. četv v rotě B1, jíž velel. Úspěšně četv provedl champagneskou operaci a v listopadu se stal velitelem druhé – č. čety roty A1 sloučeného pochodového pluku Cizinecké legie. Velitel pluku ho učinil členem svého štábu. Po příjezdu rus. voj. kontingentu gen. Lochvického na fr. frontu byl přidělen jeho štábu a s Dürichem začal usilovat o přemístění čs. dobrovolníků z Cizinecké legie do tohoto kontingentu. Fr. min. války ho v hodnosti por. přidělilo jako svého zástupce J. Dürichovi k cestě do Ruska. Se Štefáníkem se dohodnout nedokázal, vystupoval jako Dürichův voj. pobočník či atašé, spojil se s dalším členem Dürichova týmu E. Sternem a nakonec v září 1916 museli být oba odvoláni zpět do Francie. Dále řídil bojovou činnost čs. dobrovolníků v Cizinecké legii, E. Benešovi pomáhal s ustavením samostatných čs. jednotek, provedl nábor dobrovolníků na Balkáně, přijal členství ve Šnejdárkově odvodové komisi a válku zakončil u 21. čs. pluku v čele původních dobrovolníků v hodnosti majora. 1919–1939 pracoval v zahr. službě, nejprve na pařížské ambasádě, později jako vicekonzul a gen. konzul v Terstu.

Váňa Josef, nar. 19.1.1893 v Ústrašíně, zemřel 6.4.1976 v Českém Brodě. 1912–1914 studoval chemii, matematiku a fyziku na Fil. fakultě UK v Praze. Narukoval na podzim 1914 a už 28.2.1915 byl u Doliny v Haliči zajat. V zajateckém táboře Jelabuga vedl samosprávu, 6.12. se přihlásil do Č. družiny. V Oděse zahájil 1.5.1916 službu u 4. dobrovolnického pluku srbské divize, s nímž postupně jako velitel družstva, čtyři a zástupce velitele roty prošel namáhavými boji v Dobrudži. 3.1.1917 se vrátil do Ruska, byl zařazen do důstojnické zálohy v Belgorodu a v květnu přidělen náborové komisi Odbočky ČSNR jako emisar pro kyjevskou gubernii. Od 25.7. byl v činné voj. službě – velitel roty 6. čs. pluku Hanáckého (ppor.), od 6.12. velitel II. praporu (por., npor.), po čeljabinském incidentu velitel štábního vlaku a úderné operační skupiny (27.8.1918 kpt.). 27.10.1918 se stal zástupcem velitele pluku (mjr.). Začátkem listopadu byl přeložen k 7. čs. pluku Tatranskému jako jeho velitel. Do vlasti odplul v květnu 1920 na lodi Ixion do Kanady a odtud na lodi Belgie do Evropy, oběma transportům velel. Od 1.5.1919 byl pplk., 1923–1924 zástupce velitele 3. pěší brigády, 1924–1929 znovu velitel 7. pěšího pluku v Nitře a zástupce velitele 20. brigády (plk.), 1929–1932 velitel 7. pěší brigády v Josefově (brig. gen.), 1932–1934 přednosta I/1. oddělení MNO, 1935–1936 velitel 2. pěší divize v Plzni, 1936–1939 velitel II. armádního sboru (div. gen.). 1939 penzionován, zúčastnil se květnového povstání jako zástupce pověřence ČNR gen. J. Mánka. Od května 1945 do 1.7.1947 reaktivován jako zástupce velitele 1. oblasti.

Vaněk Vladimír, JUDr., nar. 27.5.1895 v Dobré, zemřel 6.10.1965 v Římě. Vystudoval obch. akademii v Karlíně, soukromé hodiny malby navštěvoval u grafika a malíře F. Koblihy. V červnu 1914 odešel do Ruska, po 20.8.1914 se přihlásil do Č. družiny, byl v čele odvodové kanceláře v Kyjevě. K 26.8. zařazen do 1. roty. V listopadu 1914 vyslán do Prahy s poselstvím velení Č. družiny a krajanského odboje. Žil ilegálně v Čechách, teprve na podzim 1915 se vrátil do Ruska, byl zástupcem dobrovolníků ve voj. komisi správy Svazu spolků, na II. sjezdu Svazu potvrzen ve funkci jejího člena. V červnu 1916 doprovázel Z. Rejmana na cestě do Londýna za Masarykem. Po podpisu londýnského protokolu z 6.7.1916 odjel spolu s Rejmanem do Paříže, kde se platně zúčastnil jednání se zástupci ČSNR. Pracoval pro rus. zpravodajskou službu, kterou informoval o situaci v pařížském odbojovém centru. Na podzim 1916 přešel do Itálie, aby pomohl sjednotit voj. a polit. činnost čs. zajatců. Zřídil vlastním nákladem tiskovou kancelář Ufficio di Stampa, základ pobočky pařížské ČSNR v Římě.

Koncem r. 1916 dlel ve Švýcarsku jako delegát rus. Čechů a po březnové revoluci 1917 se stal členem Tiskové kanceláře ČSNR v Ženevě. V létě 1918 nastoupil ve voj. kanceláři Rady v Paříži, koordinoval postup s rus. jednotkami, v říjnu 1918 povýšen na kpt., 1919–1920 velitel zpravodajského oddělení MNO, 1921–1922 legační atašé ve Stockholmu, 1922–1923 legační tajemník a pak rada čs. vyslanectví v Paříži, kde vystudoval Vysokou školu mezinár. práva (1929 JUDr.), 1930–1938 odborový rada MZV, po Mnichově penzionován. V březnu 1939 emigroval do Švédska, kde vytvořil čs. zpravodajskou službu, 1942–1944 na nátlak Berlína vězněn, 1944 dopraven do Londýna, 1944–1946 čs. vyslanec v Itálii, 1946–1948 přednosta oddělení polit. zpravodajství. V prosinci 1948 emigroval do Itálie.

Vobrátilík Robert, JUDr., nar. 2.6.1886 v Chocni, zemřel 7.12.1956 v Praze. Vystudoval Práv. fakultu UK v Praze. Začínal v redakci nár. soc. krajinského listu *Východočeský kraj* ve Vysokém Mýtě. Narukoval k 36. pěšímu pluku. Jako poručík a velitel 11. roty přeběhl 27.5.1915 na řece Sanu v Sjluljavě k Rusům, v zajateckém táboře v Mcensku se hlásil do Č. družiny. Od 19.4.1916 sloužil u 1. srbského dobrovolnického pluku, v hodnosti poručíka velel 3. rotě. Od 10.3.1917 převeden do 9. roty 1. čs. pluku, kde velel 1. četě (ppor.). Koncem března se stal velitelem 2. roty I. praporu 3. čs. pluku (por.) a 29.5. velitelem I. praporu (npor.). Počátkem srpna organizačně připravoval štáb 1. čs. divize a vedl štáb 3. pluku (kpt.), v září 1919 přešel do 4. čs. pluku a absolvoval důstojnický kurs v Poloném, poté převzal III. prapor 4. pluku, s nímž se vyznamenal u Bachmače a 26.4.1918 jmenován zástupcem velitele pluku. S J. Gayerem řídil operace před Penzou, u Alexandrovského mostu, Bezenčuku a Lipjag, 4.6. velitel pluku – obhájil celý nikolajevský úsek fronty (říjen 1918 mjr.). Od konce 1918 do 10.4.1919 velitelem města Irkutsku, zástupcem velitele pluku, od 26.1.1920 velitel posádky v Charbinu (pplk.). 15.10.1920 evakuován v čele 35. transportu do ČSR. 1920–1921 vedoucí archivního oddělení Likvidačního úřadu čs. vojska, 1921–1922 vedoucí zprošťovacího oddělení MNO (plk.), 1922–1925 disciplinární referent zemského velitelství v Praze, 1925–1932 přednosta voj. oddělení MNO, 1932–1934 přednosta prezidiálního odboru (1933 brig. gen.), 1934–1.7.1939 šéf prezidia. Zúčastnil se domácího odboje ve skupině Sázava, zpravodajsky pracoval ve skupinách Kar a Říp, 1945–1946 přednosta voj. rekreačního fondu, 1946–1.10.1947, kdy byl penzionován, zástupce velitele 1. divize.

Vojcechovský Sergej, nar. 29.10.1883 v Malém Vitebsku, zemřel údajně 1947 (v sovětském vězení). Původním jménem Sergej Nikolajevič Vojciechovskij, od r. 1921 občan ČSR. Absolvoval dělostřelecké učiliště v Petrohradě (1904) a rus. vysokou válečnou školu (1912). Po účasti v rus.-japonské válce přidělen k 1. dělostřelecké brigádě v Moskvě, tamtéž absolvoval pilotní leteckou školu a vyučoval taktice v pěchotní akademii. 1914 velitel pěší rotu u 121. pluku v Charkově, za mobilizace operační důstojník štábu 69. pěší divize v Charkově. Platně zasáhl do operací u Przemyslu a za ústupu v Karpatech, v prosinci 1914 štábní kpt., 1915 přidělen jako šéf operačního oddělení XX. armádního sboru (mjr. gen. št.), 1916 pplk. gen. štábu a náčelník štábu 3. kavkazské granátnické divize. Po březnové revoluci 1917 přeložen na rumunskou frontu (náčelník štábu 126. pěší divize). V září 1917 nastoupil do čs. vojska v Rusku jako náčelník štábu 1. čs. divize na Ukrajině. Od února 1918 velitel 3. pluku Jana Žižky z Trocnova. Současně velel voj. skupině čeljabinsko-jekatěrinburské (plk.). Podařilo se mu dobýt Ufy a v říjnu 1918 se stal velitelem města a ufimské skupiny vojsk, povýšen na generálmajora. Když čs. vojsko přešlo z fronty k ochraně magistrály, dal se k dispozici admirálu Kolčakovi, jmenován velitelem 1. armádní skupiny na Dálném východě. Po Kolčakově pádu organizoval lotyšskou legii a v jejím čele opustil Sibiř mezi posledními na podzim 1920. V ČSR krátce zaměstnán ve vládě repatriční komisi, 1921–1923 velitel 24. pěší brigády v Michalovcích, 1923–1927 velitel 9. divize v Trnavě (1924 div. gen.), 1927–1935 zemský voj. velitel v Brně (1929 arm. gen.), 1935–1939 zemský voj. velitel v Praze. V mnichovské krizi prosazoval voj. obranu republiky. Byl jedním z iniciátorů Obrany národa (1939). 12. května 1945 protiprávně odvečen sovětskými voj. orgány do SSSR, kde krátce poté zahynul.

Vojta Hugo, nar. 11.4.1885 v Táboře, zemřel 28.9.1941 v Praze-Kobylicích. Absolvoval dva ročníky stavebního inženýrství na ČVUT a byl zaměstnán jako účetní na zemském fin. ředitelství. Před válkou člen Masarykovy realistické strany a cvičitel vinohradského Sokola. Narukoval v červenci 1914. Do rus. zajetí přešel jako důstojník 1. baterie 44. pluku polních houfnic (npor.) 28.6.1916 v Zalesčikách. V caricynském zajateckém táboře se v prosinci přihlásil do čs. jednotek. V Borispolu byl 31.8. 1917 zařazen do důstojnické školy, po čtrnácti dnech se stal hlavním instruktorem dělostřelectva (por.). Npor. 2. baterie 2. dělostřelecké brigády, od října do prosince 1917 velitel parku 2. samostatného dělostřeleckého divizionu (kpt.), pak zástupce velitele 4. baterie, od 15.4.1918 velitel

4. baterie, od 28.7. velitel 2. divizionu (mjr.) a 24.8. pověřen formováním těžké dělostřelecké brigády na Sibiři. Velení brigády převzal 25.9., v říjnu a listopadu velel dělostřelectvu východně od Omska a v únoru 1919 založil 2. čs. dělostřeleckou divizi a stal se jejím velitelem (pplk.). Bojoval u Marijinska, na kungurském směru, sestavil služební a cvičební řád čs. dělostřelectva, svedl bitvy o Kargatu, Kabakli, Nižně i Verchně Udinsk, řeku Bělou, Kultuk, Pograničnou, Karadašvilu, Murino, Solzano, Talchoj, Mysovou, Poselskou, Čitu, Olovjanou atd., zajišťoval dělostřeleckou ochranu magistrály. Na plukovníka povýšen 9.1.1920. Domů přijel v červnu 1920 v čele 24. transportu na lodi Crook. 1920–1921 velitel dělostřelectva 8. pěší divize, 1921–1922 velitel 8. dělostřelecké brigády, 1922–1923 vedoucí dělostřeleckého oddělení MNO (brig. gen.), 1923–1925 první zástupce přednosty dělostřeleckého a zbrojního odboru. Od 1926 člen správní rady brněnské Zbrojovky, 1927–1930 velitel zemského dělostřelectva v Košicích, 1930–1939 v Bratislavě (div. gen.). V březnu 1939 penzionován, jako člen velení Obrany národa 1940 zatčen a na kobylické střešnici popraven.

Voska Emanuel Viktor, nar. 4.11.1875 v Kutné Hoře, zemřel 1.4.1960 v Praze. 1894 se před hrozbou perzekuce vystěhoval do USA, kde byl úspěšným stavebním podnikatelem. Současně pracoval v krajanských spolcích. 1902 se seznámil s T. G. Masarykem. V červnu 1904 přijel do Prahy, kde jednal s Masarykem o postupu č. polit. reprezentace v případě války. Po vypuknutí 1. světové války odjel koncem srpna 1914 přes Holandsko do Londýna, kde předal H. W. Steedovi Masarykovy vzkazy. Po návratu do USA organizoval mezi č. krajany akce na podporu protirak. odboje. Zprvu pracoval v newyorském Výboru T. Čapka, v březnu 1915 svolal clevelandskou konferenci krajanských spolků. 1914–1915 vytvořil kurýrní službu mezi zahr. a domácím odbojem. 1915 vybuodoval vlastními finančními prostředky a pomocí britského zpravodajského oddělení z příslušníků č. menšiny v USA kontrašpionážní síť, odhalující špionážní a diverzní činnost německých a rak.-uh. agentů i diplomatů proti dosud neutrálním USA a proti dohodovým mocnostem. Po vstupu USA do války v dubnu 1917 povolán do amer. armády a stal se nejdříve styčným důstojníkem mezi ní a čs. legiemi. Od dubna do září 1917 organizoval v čele Výboru č. a sl. občanů USA amer. informační službu v Rusku. 1917–1919 řídil středoevropské oddělení zpravodajské sekce amer. gen. štábu (kpt.). Od počátku války informoval rozhodující polit. kruhy USA o čs. odboji a svými osobními kontakty působil jako prostředník mezi T. G. Masarykem a prezidentem Wilsonem. Od 1919 žil v ČSR jako obch. podnikatel.

V 30. letech organizoval pomoc emigrantům z hitlerovského Německa, 1936–1937 předseda Výboru pro pomoc dem. Španělsku. 1939 odjel do USA, znovu pracoval v krajanském hnutí, 1941–1945 americký zpravodajský důstojník v Turecku. 1945 se vrátil do ČSR, přispíval do *Práva lidu*. 1950–1960 na základě vykonstruovaných obvinění vězněn, krátce po propuštění na svobodu zemřel.

Voženílek Karel, nar. 13.12.1883 v Týnisku, zemřel 23.3.1943 v Praze. Absolvoval Odbornou školu pivovarnickou v Praze. 1910 odjel do Ruska a nastoupil jako sládek v Balašově u Saratova, 1914 se stal vedoucím sladovny ve volyňské oblasti. 24.8.1914 se přihlásil do Č. družiny a byl zařazen ke 3. rotě, s níž prodělal rozvědky na Dunajci, Sanu aj. 1915 velitel 1. půlroty, vyznamenal se s ní u Gorlice. Od podzimu 1916 zástupce velitele roty, od dubna 1917 velitel 12. roty 1. pluku Mistra Jana Husa. S ní v bitvě u Zborova dobyl opevněnou vesnici Koršilovo (ppor). Od podzimu vedl operační oddělení štábu 1. pluku, v únoru 1918 jmenován velitelem II. praporu 1. pluku (kpt.). Po čeljabinském incidentu se vyznamenal dobytím Penzy, vítěznou bitvou u Bezenčuku, velením vých. křídla u Buzuluku. V srpnu 1918 se stal velitelem Nikolajevské fronty (pplk.), koncem září velel 1. pluku a 25.10.1918 1. divizi čs. armádního sboru. V prosinci 1918 plk., 1919 velitel posádky v Irkutsku a železničního úseku od Kanskú Jenisejského po Verchně Udinsk. V únoru 1920 se dostal do Vladivostoku a brzy nato se vrátil do ČSR. V Praze spojil svoji 1. divizi s domácí 1. divizí a posádkovým velitelstvím, 1921–1924 1. zástupce náčelníka gen. štábu (brig. gen). 1924–1925 studoval ve Francii, 1925 div. gen., 1925–1938 přednosta I. odboru MNO. V září 1938 organizoval mobilizaci čs. vojska, penzionován.

Všetička Bohuslav Dimitrij, nar. 25.9.1893 v Náchodě, zemřel 19.8.1942 (v Berlíně-Plötzensee). Absolvoval voj. tech. akademii v Mödlingu. V září 1914 bojoval jako npor., 11.9. byl u Lówcze zajat. V tomském zajateckém táboře se 15.8.1915 přihlásil do Č. družiny a 28.9.1915 byl zařazen do srbské armády, s níž prodělal ústup do Albánie. Rus. velení si jej vyžádalo a přidělilo ho v hodnosti por. záložnímu praporu 1. čs. pluku (28.8.1916). Po důstojnickém kursu v Belgorodu npor. a velitel záložního dělostřeleckého oddílu 1. pluku, od 31.5.1917 v Borispolu jmenován velitelem dělostřelectva 5. čs. pluku, od 1.7. velitel jeho vozatajstva, od 11.8. velitel úderné dělostřelecké skupiny. V pravomoc velitele 2. čs. dělostřeleckého divizionu převeden jako jeho pobočník 5.9.1917, od 9.12. zástupce velitele

5. baterie 2. dělostřelecké brigády, od 9.6.1918 její velitel. Pro taktickou rozvahu 22.8. jmenován zástupcem náčelníka štábu vých. fronty (kpt.), 24.8. velitelem 2. divizionu 2. dělostřelecké brigády (mjr.). 24.12.1918 se stal gen. ubytovatelem jekatěrinburské voj. skupiny a v lednu 1919 náčelníkem štábu severouralského frontu. 15.1. náčelníkem štábu čs. vojska na Rusi (pplk.). Prošel bitvami mezi Kargatem a Barabinskem, u Marijinska, Ačinska, Nižně i Verchně Udinska, na řece Bělé, pochod na Irkutsk, boje na Bajkale, Kultuku, u Posolské a Mysové, všechna tažení jekatěrinburské skupiny, střety mezi Čeljabinskem, Irkutskem a Vladivostokem. Domů se vrátil v červnu 1920 jako velitel 23. transportu na lodi *President Grant*. 1920 plk., 1920–1925 velitel 25. lehké dělostřelecké brigády v Jičíně, 1925–1930 velitel 4. polní dělostřelecké brigády, 1928 brig. gen., 1930–1933 velitel dělostřeleckého učiliště, 1933–1938 zemského dělostřelectva na Moravě, 1938–1939 velitel 15. divize v Trenčíně. Byl jedním z velitelů Obrany národa na Moravě, v Brně 1941 zatčen a o rok později popraven. 1947 povýšen na div. gen. in memoriam.

Zapletal Florian, PhDr., nar. 10.6.1884 v Bochoři, zemřel 1969 v Praze. Dějiny umění, historii a filozofii studoval v Praze, Vídni, Petrohradě a Moskvě, 1922 promoval na Fil. fakultě UK v Praze. Politicky se hlásil k realismu a T. G. Masarykovi. V létě 1914 narukoval do Haliče a v listopadu se mu podařilo přeběhnout k Rusům. Organizoval zajatecké samo-správy a hlásil se do Č. družiny. Vyslán do petrohradského krajanského ústředí. V listopadu 1915 se stal dalším redaktorem petrohradské revue *Čechoslovák*. V květnu 1917 se jako delegát zúčastnil III. sjezdu v Kyjevě, byl zvolen členem Odbočky ČSNR na Rusi a od listopadu převzal redakci *Čechoslováka*. Vedl ji do března 1918, kdy byl časopis zrušen, a stal se zástupcem šéfredaktora *Čs. vojáka*. Po lednovém konfliktu s M. R. Štefáníkem se v hodnosti kpt. v březnu 1919 vrátil se zvláštním posláním do vlasti. 1919–1921 tajemník tiskového odboru prezídia min. rady, 1921–1923 osobní tajemník guvernéra Podkarpatské Rusi, 1923–1926 ředitel Voj. archivu, 1929–1939 ředitel fotoarchivu Památníku osvobození.

Žák Miloš, nar. 11.6.1891 v Blansku, zemřel 16.5.1970 v Praze. Navštěvoval Fil. fakultu UK v Praze, od října 1913 studoval ve Vídni. Na podzim 1914 narukoval a v létě 1915 byl u Gorlice zajat. Na podzim 1916 se přihlásil do čs. brigády a na jaře 1917 byl zařazen do Petříkovy legendární 2. roty 2. pluku Jiřího z Poděbrad. S ní se zúčastnil jako velitel 4. čtyř bitvy u Zborova. V létě 1917 velel 2. rotě a zastupoval velitele II. praporu.

Od září 1917 byl postaven do čela 3. úderné roty, s níž prodělal boje na Ukrajině a u bachmačského uzlu. Při evakuaci mu bylo svěřeno velení celého úderného praporu. S ním dobyl po čeljabinském incidentu Petropavlovsk, Trojick, Zlatoust, Njazepetrovsk. Byl velitelem západouralské skupiny vojsk a úspěšně svedl bitvu o Jekatěrinburk, kde byl těžce raněn. Začátkem října 1918 velitel 4. pěšího pluku Prokopa Velikého, s nímž zabezpečoval samarský úsek magistrály. 13.3.1919 byl jmenován náčelníkem štábu 1. střelecké divize a pověřen vést pohyblivý předvoj čs. vojska na Sibíři. V období evakuace náčelník gen. štábu čs. vojska na Rusi. V Praze vedl štáb 1. pěší divize, 1920–1921 3. zástupce náčelníka gen. štábu čs. branné moci, 1921 velitel čs. voj. mise v Bělehradě (plk.). 1922 studoval v Paříži, 1922–1923 čs. delegát při fr. min. války, 1923–1924 vedoucí zpravodajského oddělení MNO, 1924–1926 voj. atašé v Rumunsku, od 1926 velitel 20. pěší brigády v Nitře, 1927 brig. gen. V 30. letech velel brigádě na Moravě, v mobilizaci divizi, 1939 penzionován. Za 2. světové války aktivní účastník odboje v Obraně národa, vězněn v koncentračním táboře. 1945 povýšen na div. gen., 1947 znovu penzionován. 1949–1956 vězněn v Leopoldově, 1968 činný při obnově legionářského hnutí, 1991 rehabilitován.

Seznam legionářů, jejichž biografie nemohly být zařazeny:¹

Babka Karel, akad. sochař, 1880–, rus. l., kpt.
Bäuml Otakar, MVDr., 1883–1956, rus. l., pplk.
Bednařík František, 1892–1944, it. l., kpt.
Beneš Jan, 1886–1949, rus. l., brig. gen.
Beránek Josef, 1892–1978, rus. l., div. gen.
Bičičtě Adolf Vladimír, JUDr., 1889–1966, rus. l., plk. gen. št.
Birula Henrych Georgijevič, 1895–, rus. l., brig. gen.
Blecha Oldřich, prof., 1892–1951, rus. l., por.
Boháč Jaroslav, PhDr., 1887–, rus. l., kpt.
Boháč Jaroslav, 1894–1944, fr. l., pplk. in m.
Bor Jan, PhDr., 1886–1943, it. l., kpt.

1 U legionářů, kteří bojovali postupně na ruské, italské či francouzské frontě, uvádíme jejich poslední zařazení v legiích.

Bořil Jan, 1891–1954, it. l., plk.
Bouček Bohuslav, prof. MVDr., 1889–1953, rus. l., plk.
Brázda Oskar, akad. malíř, 1887–1977, it. l., por.
Burian Josef, prof. RTDr. ing., 1873–1942, rus. l., por.
Čatloš Ferdinand, 1895–1972, rus. l., brig. gen.
Čermák Jiří, PhDr., 1884–1955, rus. l., plk. gen. štábu
Černovický Ludvík, ing., 1878–, rus. l., mjr.
Danielovský František, 1878–, rus. l., št. kpt.
Dastich František, JUDr., 1895–1964, fr. l., brig. gen.
Daxner Igor, JUDr., 1893–1960, rus. l., plk.
Dějev Platon, akad. malíř, 1901–1981, rus. l., por.
Doležal Mikuláš, 1889–1941, rus. l., div. gen.
Eret Josef, 1892–1973, it. l., brig. gen.
Ettel Viktor, prof. RTDr. ing., 1893–1964, it. l., mjr.
Fiala Bohuslav, 1890–1964, rus. l., brig. gen.
Fink Pavel, 1891–, rus. l., novinář
Fišer Jan, 1898–1965, rus. l., plk.
Gacek Mikuláš, 1895–1971, rus. l., ppor.
Gavora Miloslav, 1888–1968, rus. l., mjr.
Golán Karol, prof., 1895–1961, it. l., kpt.
Hajda Čeněk, 1892–1944, rus. l., brig. gen. in m.
Hanzal Vojtěch, 1895–1951, it. l., mjr.
Havel František, ing., 1883–1958, rus. l., brig. gen.
Havrda Jaroslav, 1888–, it. l., npor.
Horáček František, 1891–1941, fr. l., div. gen. in m.
Horák Bedřich, JUDr., 1884–, rus. l., npor.
Hrabčík František, 1894–1967, rus. l., div. gen.
Hrbek Jaroslav, ing., 1892–1973, rus. l., brig. gen.
Cháb Václav, 1895–1983, rus. l., kpt.
Charvát Vincenc, PhDr., 1889–1947, rus. l., npor.
Chmelař Josef, 1885–, rus. l., por.
Ingr Sergej, 1894–1975, it. l., arm. gen.
Janda Jan, MUDr., 1885–1967, rus. l., pplk.
Jindra Emilian, ing., 1880–1949, rus. l., pplk.
Jindra Jaroslav, MUDr., 1885–1953, rus. l., plk.
Jirsa František, 1888–, it. l., mjr.
Kafenda Frico, 1883–1963, rus. l., ppor.
Kajdoš Vladimír, 1893–1970, rus. l., brig. gen.
Káňa Bonifác, 1893–1941, rus. l., brig. gen.

Kaplický Václav, 1895–1982, rus. l., spisovatel
Karel Rudolf, prof., 1880–1945, rus. l., št. kpt.
Kerhart Vojtěch, ing. arch., 1892–, rus. l., mjr.
Kessler Jan Konstantin, MUDr., 1892–1943, rus. l., gen. zdr. sl. in m.
Klímek Edmund, 1892–1941, it. l., plk. in m.
Kohoutek Josef, 1896–1942, it. l., brig. gen. in m.
Komárek Václav, 1877–1958, rus. l., kpt.
Kopecký Antonín, 1892–1953, it. l., npor.
Kopecký Jaroslav, 1892–1941, fr. l., mjr. gen. št.
Košek Josef, 1886–, rus. l., mjr.
Kotrba Karel, akad. sochař, 1893–1938, fr. l., por.
Kouklík Miloslav, 1886–1958, rus. l., plk.
Kratochvíl Jaroslav, ing., 1885–1945, rus. l., mjr.
Kravák František, 1889–1943, rus. l., div. gen. in m.
Kristín Jozef Martin, 1897–1970, fr. l., brig. gen.
Kubáň Metoděj, P. Msgre, 1885–1942, pol. l., gen. duchovní služby
Kudláček Čeněk, prof., 1896–1967, it. l., div. gen.
Kundera Ludvík, prof. PhDr., 1891–1971, rus. l., kpt.
Kvapil Ladislav, 1894–1965, rus. l., brig. gen.
Kvasnička Vilém, akad. arch., 1885–, rus. l., por.
Lauseger Emanuel, 1890–1940, rus. l., npor.
Lichner Ján, JUDr., 1897–1979, rus. l., kpt.
Linhart Emil Václav, 1889–, rus. l., div. gen.
Linhart Josef, 1886–1957, fr. l., kpt.
Linhart Josef Miroslav, JUDr., 1882–1966, it. l., mjr.
Lípa Jaroslav, 1886–1966, it. l., kpt.
Lokay Miroslav, JUDr., 1891–1973, it. l., kpt.
Machytka Josef, 1886–1954, rus. l., mjr.
Makovský Dušan, MUDr., 1894–1978, rus. l., kpt.
Malár Augustín, 1894–1945, it. l., div. gen.
Mánek Josef, 1886–1972, fr. l., div. gen.
Matička Jaroslav, ing., 1882–1970, fr. l., brig. gen.
Matoušek Otakar, akad. malíř, 1890–1977, rus. l., št. kpt.
Mazáč Václav, MUDr., 1894–1981, rus. l., plk.
Medek Jaroslav, 1893–, it. l., por.
Menger Václav, 1888–1947, rus. l., herec
Mézl Ondřej, 1887–1968, rus. l., div. gen.
Mihál Ján, PhDr., 1891–1969, rus. l., por.
Mihal Štefan, 1895–1974, rus. l., por.

Moravec Emanuel, 1893–1945, rus. l., plk. gen. št.
Moravec František, 1895–1966, it. l., brig. gen.
Muzika Josef, prof., 1894–1985, rus. l., houslista
Najbrt Václav, PhDr., 1886–1942, rus. l., kpt.
Nemasta Josef, 1893–1944, rus. l., plk. in m.
Němec Václav, JUDr., 1882–1978, rus. l., mjr.
Netík Jan, 1885–1945, rus. l., div. gen.
Nikodem Viktor, PhDr., 1885–1958, rus. l., npor.
Nosál Josef, ing., 1885–, rus. l., gen. stavební služby
Novák Rudolf, 1890–1947, it. l., por.
Novák Zdeněk, 1891–1988, rus. l., arm. gen.
Novotný Antonín, 1882–1950, rus. l., kpt.
Obrovec Josef, 1881–1941, rus. l., brig. gen. in m.
Palacký Josef, 1888–1938, rus. l., brig. gen.
Papoušek Jaroslav, PhDr., 1890–1945, rus. l., mjr.
Pavel Antonín, ing., 1887–, rus. l., kpt.
Pavlík Antonín, 1888–1943, it. l., div. gen. in m.
Pelich Antonín, 1894–, it. l., brig. gen.
Podpěra Josef, prof. PhDr., 1878–1954, rus. l., botanik
Polák František, JUDr., 1890–1971, rus. l., kpt.
Prášek Vojtěch, 1893–1972, rus. l., pplk.
Příkryl Bohumil, ing. arch., 1893–1965, rus. l., npor.
Příkryl Vladimír, Dr. Agr. ing., 1888–1955, rus. l., brig. gen.
Pytlík Robert, MUDr., 1887–1952, rus. l., gen. zdravotní služby
Rakovčík František, 1893–, rus. l., div. gen.
Riedl Jaroslav, akad. malíř, 1893–1945, rus. l., plk. in m.
Richter Ferdinand, 1885–1950, rus. l., mjr.
Rosůlek Jan Václav, 1894–1950, it. l., kpt.
Rössler Jaroslav, ing. arch., 1886–1964, rus. l., ppor.
Ruppeltdt Miloš, prof., 1881–1943, rus. l., por.
Růžička Pavel, 1887–1961, rus. l., pplk.
Rybka Josef, 1875–1949, it. l., npor.
Řepka Josef, 1892–1962, rus. l., prap.
Sátora František, ing., 1893–1973, fr. l., por.
Sazima František, 1895–1985, rus. l., plk.
Silvester Ferdinand, 1888–, fr. l., brig. gen.
Skácel Jindřich, 1896–1976, rus. l., plk.
Skála Jaroslav, 1894–1971, rus. l., gen. lelectva
Slunečko František, 1886–1963, rus. l., div. gen.

Smetánka Rudolf, 1887–1958, it. l., brig. gen.
 Smutný Jaromír, JUDr., 1892–1964, fr. l., kpt.
 Speerger Jan Wenceslaus, 1896–1950, it. l., npor.
 Stanovský Vilém, 1896–1972, fr. l., gen. lelectva
 Sucharda Vojta, akad. sochař, 1884–1968, rus. l., npor.
 Svoboda Viktor, JUDr., 1889–1942, rus. l., plk.
 Syřiště František, 1881–1964, rus. l., ppor.
 Šára Václav, 1893–1941, rus. l., div. gen. in m.
 Šárek Rudolf, 1893–1941, it. l., plk. in m.
 Šebor Josef, akad. sochař, 1879–, rus. l., plk.
 Ševčík Josef, ing., 1884–, rus. l., kpt.
 Šimko Ludovít Ondrej, 1883–1948, rus. l., prap.
 Širica Michal, 1894–1970, rus. l., sborový gen.
 Španiel Oldřich, 1894–1963, fr. l., div. gen.
 Šrámek Raimund, MUDr., 1885–1949, rus. l., pplk.
 Šteidler František Vladimír, PhD., 1887–1974, rus. l., kpt.
 Štěpánek Zdeněk, 1896–1968, rus. l., herec
 Štěrba Vladimír, 1897–1940, rus. l., brig. gen. in m.
 Švagrovský Josef, JUDr., 1878–, rus. l., pplk.
 Trávníček František, PhD. prof., 1888–1961, rus. l., npor.
 Turek František, JUDr., 1891–1969, rus. l., kpt.
 Velechovský František, 1882–1949, rus. l., npor.
 Viest Rudolf, 1890–1945, rus. l., arm. gen. in m.
 Vlček Jindřich, akad. malíř, 1885–1968, rus. l., št. kpt.
 Vlček Václav, 1897–1971, rus. l., div. gen.
 Vorel Jaroslav, JUDr., 1888–1946, fr. l., kpt.
 Weiss Jan, 1892–1972, rus. l., ppor.
 Zahálka Otakar, 1891–1942, rus. l., div. gen. in m.
 Závada Bohuslav, ing., 1890–1942, rus. l., brig. gen. in m.
 Zázvorka st. Jan, akad. arch., 1884–1963, rus. l., mjr.
 Zeman Adolf, 1882–1952, rus. l., por.
 Zemek Oldřich, 1893–1967, rus. l., kpt. gen. št.
 Zeyer Angelo Jan, akad. malíř, 1878–1945, it. l., mjr.
 Zicha Otakar, 1895–, rus. l., mjr.
 Zmek Josef, 1889–1942, rus. l., div. gen. in m.
 Znamenáček Josef, ing., 1878–1968, rus. l., kpt.

Čs. interbrigadisté jako zdroj politických elit po roce 1945

Jaroslav Bouček

„Španělská válka neměla štěstí s historiky. V závěsu dvou rozhodujících událostí XX. století občanská válka z let 1936–1939 jako tavící kotel chyb a nadějí současné revoluce přesto vtiskla svou pečeť do světových dějin. Najdeme ji, potutelně či dramaticky, v pozadí rozhodujících událostí naší doby: od pokusů s Lidovou frontou k protifašistickému odboji, od procesu se Slánským až po vyšetřování Oppenheimera Komisí pro protiamerickou činnost. Od pragmatických a brutálních rozhodnutí světové války až po konfrontace války studené.“

Španělský spisovatel Jorge Semprun

„My, staří dobrovolníci ze španělských brigád, kteří jsme zůstali za války na Západě, budeme mít jednou velké potíže s tím, abychom vysvětlili, kdo skutečně jsme!“

L. Hofman v rozhovoru s A. Londonem¹

„Ve Španělsku bojovala po boku španělského lidu KSČ rezolucemi usnášenými na veřejných i stranických shromážděních a projevy svých vedoucích představitelů. Pokud jde o ty, kteří tam bojovali na frontě, pak to byli demoralizovaní špioni a lumpové, poněvadž přes veškerou pomoc strany španělskou válku prohráli. Zvláště vinni byli ti, kdo tam měli nějakou odpovědnost, vyšší hodnosti a funkce jako Kriegel, Pavel, Klecan, Valeš atd. včetně mé maličkosti.“

Sarkasmus O. Hromádka v dopise Ústavu dějin socialismu²

Následující studie je pokusem o zhodnocení podílu interbrigadistů na vytváření čs. politické elity po roce 1945. Byly v ní využity tyto prameny:

- 1 London, A.: *Doznání*. 2. vyd. Praha, ČS 1990, s. 54.
- 2 VHA, f. ČsI, aj. 233a, Dopis O. Hromádka z 21.12.1969.

Sbírka Čs. interbrigadisté (ČsI), uložená ve Vojenském historickém archivu (VHA), zejména seznamy a osobní materiály dobrovolníků, zpráva o čs. interbrigadistech, kterou vypracovala roku 1940 v Moskvě kádrová komise Komunistické strany Španělska. Dále fond Ilegalita, také převedený do VHA z bývalého ÚML ÚV KSČ, a osobní kartotéka, za jejíž zapůjčení děkují dr. F. Kružíkovi, CSc., autoru kandidátské disertace Čs. dobrovolníci ve Španělsku. Jen částečně bylo možno využít materiály Federálního ministerstva vnitra, které dosud nejsou archivářsky zpracovány. Nemohl být uskutečněn výzkum v archivu bývalého ÚV KSČ a využito zejména materiálů tzv. Pillerovy komise. Závěrečná zpráva komise byla vydána roku 1990.³ Pro badatele zůstávají nepřístupné pro tuto studii klíčové materiály komise pro udělování osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb. o účastnících odboje uložené na Federálním ministerstvu národní obrany.

V důsledku informační blokády v uplynulém období chybí příslušná literatura. Zejména publikace uplynulého dvacetiletí o čs. dobrovolnících ve Španělsku vypouštěly jména všech významnějších interbrigadistů jako politicky „neúnosných“. Proto tuto studii nelze považovat za vyčerpávající, také životopisné informace v závěrečném seznamu interbrigadistů zůstávají neúplné.

1. Čs. dobrovolníci ve Španělsku

V občanské válce ve Španělsku bojovaly na straně republiky mezinárodní brigády, vytvořené z iniciativy Komunistické internacionály. Spojili se v nich antifašisté z padesáti dvou zemí a významné místo mezi nimi měli čs. dobrovolníci. Na konci roku 1936 vytvořili první čs. jednotku – četú Klementa Gottwalda. Počátkem roku 1937 utvořili kulometnou rotu Jana Žižky, na počátku roku 1937 protiletadlovou baterii Klementa Gottwalda, baterii J. Májka a téhož roku na podzim prapor T. G. Masaryka. Čs. občané byli nejpočetnější skupinou v baterii Karla Liebknechta, v praporu Divisionario, řada Čechoslováků bojovala v jiných jednotkách, i tankových, v republikánském letectvu a partyzánských oddílech. Na jaře roku 1937 z iniciativy Společnosti přátel demokratického Španělska (SPDŠ) byla vyslána do Španělska polní nemocnice J. A. Komenského (JAK).

3 *O procesech a rehabilitacích*. Praha, Florenc 1990.

Po porážce Španělské republiky byla v únoru 1939 většina čs. interbrigadistů internována ve Francii v táborech St. Cyprien a Argelés (dep. Pyrénées-Orient.), později byli soustředěni v táboře Gurs, odkud byli vedoucí interbrigadisté v září 1939 přesunuti do tábora Vernet (O. Hromádko, F. Knézl, J. Pavel).⁴

Internovaní dobrovolníci měli napjaté vztahy jak s Čs. národním výborem, reprezentovaným ve Francii především velvyslancem Š. Osuským, tak se členy pařížského vedení KSČ (Široký, Köhler, Šverma, Slánský). V Moskvě, odkud někteří z nich přijeli, byla již řada interbrigadistů popravena (např. jugoslávský generál Čopič).⁵ Vedení KSČ v souladu se stanoviskem Komunistické strany Francie zakázalo čs. dobrovolníkům úteký z táborů. (KSF tehdy organizovala kampaň za hromadné propouštění všech internovaných.) Prohlásilo, že je bude považovat za provokaci a u členů KSČ trestat vyloučením ze strany.⁶

Za pobytu v táborech se vyhrótily zejména v souvislosti se sovětsko-německým paktem dřívější politické i osobní spory, které smutně ovlivnily poválečné osudy interbrigadistů. Stranické vedení (O. Hromádka, M. Nekvasil, J. Pavel, A. Svoboda aj., v čele organizace byl F. Knézl) považovalo pakt za vynucený ústupek SSSR, po vypuknutí války vydalo proklamaci v *Česko-slovenském boji*.⁷ Po známém referátu Molotova sice prohlásilo válku za imperialistickou, ale československý boj za spravedlivý, a dále vyzývalo ke vstupu do Čs. armády. Proti tomuto vedení se vytvořila opozice, mimo jiné B. Škarvada, která přijímala jednoznačně stanovisko Kominterny, obvinila vedení, že „upadlo do bahna oportunistu“ a nábor do Čs. armády odmítla. Ve svém poválečném elaborátě obvinil B. Škarvada toto stranické vedení nejen z politických zločinů, ale i z kriminálních činů, mimo jiné z defraudace peněz, zaslaných na podporu interbrigadistů čs. vládou nebo pomocnými organizacemi, a z konfidentství pro francouzskou policii.⁸

4 Frei, B.: *Muži z Vernetu*, doslov J. Pavla. Praha 1962, s. 185–6.

5 Po příchodu jednotky plk. L. Svobody do SSSR se důstojník NKVD vyzpíval zejména na trockisty a interbrigadisty. „Trockista“ Karel Goliath-Gorovský a nejménovaný čs. důstojník, který byl údajně ve Španělsku, byli ihned zatčeni. VHA, Sb. vzpomínek, č. 9047, Sládek, J.: *Čs. komunistický odboj v Polsku a SSSR*.

6 VHA, f. ČsI, a.j. 233a, Dopis O. Hromádka z 21.12.1969.

7 VHA, f. Ileg. 25/9, B. Škarvada, Stručný zápis z konc. táborů Argelès-sur-Mer, Gurs, Djelfa-Afrika. 12.9.1945.

8 Tamtéž. V odpovědi na tento elaborát J. Pavel poznamenal: „Škarvada se v koncentračním táboře stýkal s rozvrtnými elementy a škodil jak dobrému jménu čs.

Na přelomu roku 1939/1940 z více než šesti set interbrigadistů internovaných v Gurs jich čtyři sta vstoupilo do Čs. armády. Zbytek tvořili invalidé (šedesát), interbrigadisté, kteří byli velením Čs. armády z politických důvodů odmítnuti (např. J. Pavel, M. Nekvasil, celkem asi padesát osob) a odpůrci vstupu do Čs. armády (stoupenci linie Kominterny, sudetští Němci a především ti, kteří se vyhýbali armádě z nepolitických důvodů, i když to maskovali komunistickou frazeologií, celkem asi šedesát osob).

Po pádu Francie bylo sto šedesát interbrigadistů evakuováno do V. Británie, kde odmítli vstup do čs. jednotky. Vstoupili do ní teprve po Hitlerově útoku na SSSR.

Většina interbrigadistů zůstala ve Francii, v táborech Argelés a Vernet, někteří (F. Knézl, J. Pavel, B. Škarvada, J. Winterstein) byli v roce 1941 deportováni do Djelfy v Africe, odkud, po osvobození Spojenci, odjeli roku 1943 do V. Británie.

Několik set interbrigadistů se po útěku či propuštění z internačních táborů zúčastnilo čs. odboje ve Francii (např. L. Holdoš, O. Hromádka, A. London, M. Nekvasil, O. Závodský), asi sto dvacet se pomocí stranické organizace vrátilo do protektorátu a na Slovensko (např. E. Blahout, L. Hoffman, J. Hušek, J. Krejčí, K. Slon-Konečný).⁹ Velká část z nich byla nacisty uvězněna, řada zahynula v odboji.

V roce 1939 těžcí invalidé odjeli do SSSR, kam v průběhu války přijeli další interbrigadisté (např. J. Hošek, R. Šimáček, dr. S. Kalná). Podle R. Šimáčka na počátku interbrigadisté tvořili 50 % vedení organizace KSČ v Čs. armádě v SSSR.¹⁰

Do osvobozeného Československa se interbrigadisté vraceli se západní i východní armádou, zejména však z koncentračních táborů, často opožděně, neboť bezprostředně po skončení války pomáhali při poválečné repatriaci čs. občanů, zejména z Francie.

Po svém návratu založili vlastní zájmovou organizaci – Sdružení čs. dobrovolníků ze Španělska (tato organizace existovala již za války v Londýně). Na přelomu roku 1945/1946 byl ustaven přípravný výbor ve složení:

Předseda: Josef Pavel,
místopředseda: Leopold Hofman,

skupiny, tak všem antifašistům. Spojil se s velitelem tábora, který byl fašistou a podporoval ho v rozdělení jednoty internovaných.“ *FMV*, 302–30–7, s. 127.

⁹ VHA, f. Ileg. 25/1, Zpráva O. Hromádka z Paříže 27.7.1945.

¹⁰ VHA, f. ČsI, a.j. 701, R. Šimáček.

tajemník: Miloš Nekvasil,
pokladník: František Čermák,
sociál. referent: Helena Petránková,
kult. prop. referent: Adolf Vodička,
členové výboru: Bedřich Biheller, Jan Frolík, František Drda, Oswald Závodský.

Později byli představiteli sdružení také:

Tajemnice: L. Prokopová,
další: Richard Falbr, Alois Soběslavský.

Interbrigadisté byli také aktivní v činnosti obnovené Společnosti přátel demokratického Španělska s těmito představiteli:

Předseda: kpt. E. V. Voska (od roku 1949 plk. Josef Pavel),
tajemnice: L. Prokopová.

Podle zprávy kádrové komise Komunistické strany Španělska, kterou v Moskvě roku 1940 zřejmě vypracoval Jaroslav Hošek, přijelo do Španělska celkem 2 171 československých občanů. Největší příliv dobrovolníků nastal v období od listopadu 1936 do února 1937, kdy přijelo celkem 962 dobrovolníků.

Podle provenience přicházeli čs. dobrovolníci z těchto zemí:¹¹

Československo	1 322
Francie	235
Belgie	69
Kanada	65
SSSR	24
Palestina	12
Španělsko	12
Rakousko	7
Afrika	3
Jiné státy	6
Zjištěno	1 755
Neurčeno	416
Celkem	2 171

¹¹ VHA, f. ČsI, a.j. 864, 955. Kádrová komise při ÚV KSS, Čs. dobrovolníci ve Španělsku – statistiky. Moskva 1940 (fran.).

Podle zemí a polit. okresů I. republiky (údaje pro Podkarpatskou Rus chybí) byla provenience 527 zjištěných dobrovolníků tato:¹²

Čechy	246
Morava	172
Slovensko	109
Celkem zjištěno	527
Čechy:	246
Aš	11
Benešov	2
Bolehošť	1
Broumov	4
Č. Budějovice	4
Děčín	11
Domažlice	1
Duchcov	5
Dvůr Králové nad Labem	4
Hořovice	2
Hradec Králové	5
Cheb	6
Chrudim	9
Jablonec nad Nisou	5
Kaplice	3
Karlovy Vary	2
Kladno	12
Kolín	2
Kutná Hora	10
Mladá Boleslav	8
Most	7
Náchod	2
Německý Brod	11
Písek	4
Poděbrady	7
Praha	67
Praha-venkov	12
Přísečnice	6
Rakovník	1
Roudnice	1

12 Tamtéž.

Rychnov nad Kněžnou	3
Slaný	1
Tábor	2
Turnov	5
Varnsdorf	6
Vysoké Mýto	4
Morava:	172
Brno	15
Brno-venkov	6
Český Těšín	3
Frýdek	3
Fryštát	7
Hodonín	30
Holešov	7
Kroměříž	8
Místek	3
Moravská Třebová	1
Nové Město na Mor.	1
Ostrava	22
Prostějov	21
Šumperk	8
Třebíč	2
Uherský Brod	5
Zábřeh	6
Zlín	20
Znojmo	4
Slovensko:	109
Bánovce n. Bebravou	1
Banská Bystrica	5
Bratislava	15
Brezno nad Hronom	2
Hlohovec	7
Komárno	12
Levice	2
Moldava nad Bodrou	1
Nitra	15
Nová Baňa	1
Nové Zámky	4
Parkaň	5
Piešťany	4
Rimavská Sobota	2

Rožňava	6
Ružomberok	6
Senica	1
Šamorín	1
Turčianský Sv. Martin	2
Vráble	1
Zlaté Moravce	1
Zvolen	15

Rozdělení čs. dobrovolníků podle povolání:¹³

Tovární dělníci	604
Dělníci a řemeslníci	316
Rolníci	35
Zaměstnanci a svobodná povolání	181
Zjištěno	1 136
Nezjištěno	1 035
Celkem	2 171

Politické zařazení čs. dobrovolníků:¹⁴

Členové komunistické strany	1 047
Komunistická mládež	58
Sympatizující s KS	5
Komunisté celkem	1 110
Sociální demokraté	94
Národní socialisté	9
Katolíci	2
Anarchisté	2
Bez politické přísl.	484
„Agenti nepřítele“	26
Zjištěno	1 727
Neurčeno	444
Celkem	2 171

13 Tamtéž.

14 Tamtéž.

Mezi komunisty ve Španělsku bylo asi 500 funkcionářů KSČ, z toho 300 ze základních organizací, 3 pracovníci ústředního aparátu, 2 členové ÚV KSČ.¹⁵

V roce 1939 mezi 635 čs. interbrigadisty internovanými v táboře Gurs bylo uvedeno 237 členů KSČ.¹⁶ Není jasné, jak tento absolutní i relativní pokles podílu členů KSČ vznikl.

Čs. dobrovolníci zastávali ve Španělsku tyto funkce:¹⁷

Důstojníci:	177
Majoři	8
Kapitáni	34
Poručíci	135
Poddůstojníci:	248
Polit. komisaři	82
Celkem	507
Vojáci	1619
Dobrovolníci v rep. armádě	2 126
Pracující ve válečném průmyslu	26
Civilové	19
Celkem	2 171

Čs. dobrovolníci rozdělení podle vzdělání:¹⁸

Základní vzdělání	1 740
Střední vzdělání (chybí údaje)	(47?)
Zjištěno	1 787
Neurčeno	384
Celkem	2 171

Věkově téměř polovina dobrovolníků – 800 z 1 766 zjištěných se narodila v rozmezí let 1905–1912.¹⁹

15 Tamtéž.

16 VHA, f. Ileg. 25/1, Zpráva O. Hromádka z Paříže 27.7.1945.

17 VHA, f. ČsI, a.j. 864, 955.

18 Tamtéž.

19 Podle VHA, f. ČsI, a.j. 864, 955.

Národní složení dobrovolníků:²⁰

Češi	885
Slováci	421
Němci	396
Maďaři	209
Rusíni	59
Poláci	5
Celkem zjištěno	1 975

Komunisté podle sociálního původu – na základě přihlášky do KSČ:²¹

Dělnický	174
Řemeslnický	11
Zaměstnanecký	26
Maloburžoazní	43
Buržoazní	4
Rolnický	61
Celkem zjištěno	319

Komunisté podle politického původu:²²

Komunistický	67
Prokomunistický	14
Sociál. demokratický	58
Nár. socialistický	7
Katolický	7
Demokratický	12
Antifašistický	37
Indiferentní	136
Agrární	2
„Reakční“	3
Celkem zjištěno	343

20 VHA, f. ČsI, a.j. 864, 955.

21 Tamtéž.

22 Tamtéž.

Pobyt v srpnu 1939:²³

Tábor v Gurs	607
SSSR	11
Jiné státy	1 082
Mrtví, nezvěstní, zajatí	370
Dezertéři	101
Celkem	2 171

2. Elita čs. interbrigadistů

Pro výzkum podílu interbrigadistů na vytváření poválečné čs. politické a mocenské elity byl vymezen okruh lidí, kteří odjeli do Španělska s vysokoškolským vzděláním (i neukončeným), dosáhli důstojnických hodností, velitelských funkcí nebo byli ve Španělsku politickými komisaři v mezinárodních brigádách a po válce se vrátili do Československa. Podařilo se blíže určit asi sedmdesát osob. Podle provenience přicházeli zejména z těchto zemí:

Československo	68
SSSR	6
Belgie	3
Francie	2
Zjištěno	79

Jak se dalo předpokládat, oproti ostatním dobrovolníkům byl zde podstatně vyšší podíl osob ze SSSR, odkud přišli čs. občané, vyslaní do SSSR komunistickou stranou. Někteří z nich studovali na Leninské škole v Moskvě a na Vojenské akademii v Rjazani (M. Nekvasil, J. Pavel), jiní přišli jako pracovníci aparátu Kominterny (A. London jako pověřenec Komunistické internacionály mládeže – KIM). Několik vedoucích kadrů přišlo z Belgie.

23 VHA, f. Ileg. 25/4. Dokument zdůrazňoval nadále nedostatečné využití interbrigadistů a uváděl konkrétní případy. Polovina dopisu s podpisem je z důvodů, které si lze představit, odstřižena.

Podle historických zemí byla provenience tato:

Čechy	38
Morava	19
Slovensko	15
<hr/>	
Celkem zjištěno	72

Uvnitř této skupiny bylo oproti celku interbrigadistů výraznější zastoupení osob z Čech (přes polovinu), zatímco celkově tvořily osoby z Čech necelou polovinu.

Provenience podle současných okresů:

Čechy:	
Praha	13
České Budějovice	2
Kutná Hora	2
Pelhřimov	2
Plzeň	2
Rokycany	2
Benešov	1
Beroun	1
Havlíčkův Brod	1
Hradec Králové	1
Chrudim	1
Nymburk	1
Příbram	1
Semily	1
Ústí nad Orlicí	1
<hr/>	
Celkem zjištěno	32
Morava:	
Ostrava	6
Karviná	3
Třebíč	3
Brno	1
Hodonín	1
Znojmo	1
Žďár nad Sázavou	1
<hr/>	
Celkem zjištěno	16

Slovensko:

Bratislava	2
Ružomberok	2
Trnava	2
Banská Bystrica	1
Čadca	1
Dolný Kubín	1
Dunajská Streda	1
Košice	1
Nitra	1
Senica	1
Spišská Nová Ves	1
<hr/>	
Celkem zjištěno	14

Rozdělení podle povolání:

Tovární dělníci	16
Dělníci a řemeslníci	12
Zaměstnanci a svobodná povolání	44
<hr/>	
Celkem zjištěno	72

Oproti celku interbrigadistů většinu – dvě třetiny této skupiny – tvořili zaměstnanci a příslušníci svobodných povolání, především lékaři a farmaceuti (jedenáct), úředníci a studenti, pracovníci aparátu KSČ. Na rozdíl od celku interbrigadistů zde nebyl zjištěn ani jeden rolník.

Politické zařazení jednotlivých osob lze pro nedostatek pramenů těžko určit; v naprosté většině byli členové KSČ. I ti, kteří odjeli do Španělska jako nestraníci, např. L. Holdoš, byli komunistickými sympatizanty, řada osob vstoupila ve Španělsku do KSČ. Větší počet nestraníků mohl být jen u lékařů, na vyslání lazaretu JAK se podíleli i stoupenci čs. sociální demokracie.

V uvedené skupině bylo zjištěno šest funkcionářů, pracovníků předválečného aparátu KSČ, Komsomolu a Rudých odborů (O. Černocho, J. Hošek, O. Hromádka, B. Laštovička, J. Špirk, E. Štern).

Rozdělení podle vzdělání:

Základní vzdělání	25
Střední vzdělání	11
Vyšší vzdělání	26
<hr/>	
Celkem zjištěno	62

V dané skupině byl pochopitelně větší podíl osob z vysokoškolským vzděláním (i nedokončeným). Skoro polovinu z nich – jedenáct – tvořili ovšem lékaři a farmaceuti.

Věkovou strukturou se tato skupina neodlišovala od celku interbrigadistů. Národnostně byla mnohem homogennější, protože sudetoněmečtí, maďarští a rusínští interbrigadisté, a už vůbec ne vedoucí kádry, se po válce nevrátili do Československa. Národnostní rozdělení tedy odpovídá dřívě uvedenému rozdělení zeměpisnému.

Jestliže mezi interbrigadisty byl vyšší poměr osob židovského původu než odpovídá čs. populaci, tento poměr byl ještě mnohem vyšší u elitní skupiny. Řada velitelů – sami „áriji“ – měla židovské manželky (např. L. Holdoš, O. Hromádka, J. Pavel, O. Závodský) a v antisemitské atmosféře vítězného stalinismu to bylo důrazně připomenuto a využito jako „argument“ v politických procesech a v dalších represích.

Za II. světové války pobývali především v těchto zemích:

okupovaná ČSR	17
Velká Británie	23
Francie	15
SSSR	7
Belgie	3
USA, Čína	3
Celkem zjištěno	68

Ze sledované skupiny bylo dvacet jedna osob za války vězněno nacistickým Německem a jeho satelity.

Již v období let 1945 zaujali interbrigadisté poměrně důležitá, i když podřízená místa v politickomocenské struktuře osvobozené republiky. V armádě sice jejich uplatnění bránila skutečnost, že nebyly uznávány hodnosti dosažené ve Španělsku (např. J. Pavel, který byl ve Španělsku majorem a velitelem praporu, byl u tankové brigády na Západě pouze svobodníkem), ale přesto řada interbrigadistů sloužila jako důstojníci v armádě. Z uvedené skupiny to byli A. Ackermanová-Petránková, MUDr. J. Hecht, F. Řehulka, A. Soběslavský, J. Winterstein-Horský, poslední tři u tankových vojsk, ale i v obranném zpravodajství (OBZ-5. odd. štábu.), které bylo řízeno B. Reicinem a do značné míry ovládáno komunisty (J. Winterstein-Horský).

Mnohem významnější pozice zaujali bývalí interbrigadisté v bezpečnostních složkách, kam přicházeli jako partyzánské velitele. Působili na

Zemském odboru bezpečnosti (ZOB) a na výlučně komunistickou stranou ovládaném ZOB-II. odd., jako důstojníci SNB a Státní bezpečnosti a jako bezpečnostní referenti národních výborů.

Prvním velitelem SNB v osvobozených Košicích se stal interbrigadista a partyzánský velitel ze SNP E. Neuman-Novák, v bezpečnosti po roce 1945 působili jako důstojníci také E. Blahout, M. Boháček, F. Drda, J. Drozd, J. Frolík, L. Hofman, J. Hošek (ZOB-II), A. Samec, R. Šimáček (ZOB-II), jako bezpečnostní referenti národních výborů pracovali O. Hromádka, B. Škarvada. V bezpečnostních složkách na významných místech jistě působila řada interbrigadistů nezahrnutých do elitní skupiny.

V civilní oblasti působili zejména v oblasti tisku a informací. Roku 1945 se stal B. Laštovička ředitelem Čs. rozhlasu, A. Vavruš byl na ministerstvu zemědělství šéfredaktorem *Rolnických novin*, A. Vodička byl přednostou tiskového odboru Osídlovacího úřadu. Jiní pracovali v zahraniční službě: K. Dufek byl přednostou oddělení na MZV, A. London byl vedoucím Čs. informační kanceláře v Paříži, F. Löbl-Landa byl jejím administrativním ředitelem, O. F. Miksche vojenským přidělcem v Paříži, kde na vyslanectví pracoval také J. Doua.

Významná místa pochopitelně obsadili interbrigadisté v aparátě KSČ. Žádný bývalý interbrigadista sice nebyl členem předsednictva (pouze L. Holdoš byl členem PÚV KSS), řada interbrigadistů ale působila na odděleních ÚV KSČ a krajských sekretariátech. O. Hromádka byl vedoucím organizačního oddělení, M. Nekvasil zástupcem vedoucího branného oddělení, J. Pavel vedoucí bezpečnostního oddělení, kde působil také J. Pros a O. Závodský. Na sekretariátě ÚV KSČ dále byli zaměstnáni M. Blahout a O. Wetzler-Valeš. Krajskými tajemníky KSČ byli J. Hušek, F. Knézl, A. Svoboda, O. Šling, na KV KSČ v Praze byl organizačním tajemníkem dr. F. Kriegel.

Tento výčet osob a funkcí není jistě úplný. Při Sekretariátě ÚV KSČ byla vytvořena bezpečnostní „pětka“: L. Hofman, O. Hromádka, J. Pavel, O. Valeš, O. Závodský, která po policejní stránce zajišťovala provedení únorového převratu a do roku 1950 řídila bezpečnostní politiku. Velitelem hlavního štábu Lidových milicí v únoru 1948 byl J. Pavel, politickým zástupcem dr. F. Kriegel, E. Štern byl na sekretariátě akčního výboru Národní fronty v Bratislavě, J. Hušek byl členem Ústředního akčního výboru NF v Praze.

Únorový převrat umožnil mnohem výraznější proniknutí bývalých interbrigadistů do politickomocenských sfér, jak o tom svědčí dopis adresovaný kádrové komisi ÚV KSČ dne 4. května 1948:

„Důsledky únorového vítězství našeho lidu se projeví radostně také tím, že přestalo konečně odstrkování a přezírání příslušníků Mezinárodních brigád různými úředními i vládními nekomunistickými činiteli a „španěláci“ byli a jsou podle možností a individuálních předpokladů vyvedáni na odpovědnější místa.“²⁴

Nicméně mezi interbrigadisty stále převládal názor, že nejsou dostatečně využiti, a až do rezoluce Informbyra mohli srovnávat své postavení s mnohem vlivnějším postavením interbrigadistů v poválečné Jugoslávii. Proto v létě 1948 rozeslala Kancelář legií MNO všem bývalým interbrigadistům dotazník, podle kterého měli být vybráni do služby v ozbrojených silách.

O širší uplatnění interbrigadistů usilovala zejména zmíněná bezpečnostní „pětka“ a Artur London, v jejich úsilí je podporoval generální tajemník KSČ Rudolf Slánský.

Po únoru 1948 získali bývalí interbrigadisté i některé politické funkce: L. Holdoš se stal generálním tajemníkem Národní fronty na Slovensku a povereníkem pro věci církevní, představitelé bezpečnostní „pětky“ působili ve stranickém vedení armády a bezpečnosti.

Od roku 1948 pracovali na předsednictvu vlády B. Biheller a A. Glasnerová, roku 1949 se řada interbrigadistů stala náměstkami ministrů: K. Dušek a A. London na ministerstvu zahraničních věcí, J. Hušek na ministerstvu informací, dr. F. Kriegel na ministerstvu zdravotnictví, J. Pavel na ministerstvu vnitra. Jiný interbrigadista – J. Nun – byl později náměstkem ministra národní bezpečnosti L. Kopřivy.

V resortu ministerstva zahraničí se stal B. Biheller ministerským radou a J. Horský vojenským přidělcem v Bruselu. Jako zástupci MZO působili v zahraničí R. Falbr, F. Löbl-Landa a A. Štern. V podnikové sféře zaujali vedoucí postavení Kummerová-Chmelová, J. Špirk (Spojené farmaceutické závody, Závody těžkého strojírenství). Na ÚRO působili J. Douda, K. Kubín a J. Špirk.

Na základě zmíněného náboru Kanceláře legií přišla větší skupina interbrigadistů do bezpečnostních složek, v nichž členové bezpečnostní „pětky“ zaujali klíčová místa. Roku 1949 se J. Pavel stal náměstkem ministra vnitra a velitelem vojsk ministerstva vnitra, roku 1950 se stal O. Závodský velitelem Státní bezpečnosti a O. Valeš velitelem ofenzivní

24 *FMV*, 302–101–3, dokument z 19.12.1949. Srov. Hejl, V.: *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha 1990, s. 93.

ho zpravodajství. Z uvedené skupiny na přelomu 40. a 50. let v SNB (StB) dále působili M. Boháček, F. Drda, J. Drozd, J. Krejčí, E. Blahout, J. Frolík, L. Hofman, V. Horák, J. Hošek, A. Samec, J. Valúšek.

Představitelé „pětky“, interbrigadisté v bezpečnosti i v armádě (a jejich blízcí druzi jako A. London) tvořili sebevědomou a soudržnou skupinu, která se svým politickým rozhledem, jazykovými znalostmi (v době, kdy znát jiný cizí jazyk než ruštinu bylo podzřelé) a organizačními schopnostmi, získanými ve Španělsku a francouzském odboji, vzbuzovala nechuť ostatních členů bezpečnostních složek, zejména různých narychlo vyškolených dělnických kádřů.

Zdá se, že při snaze obsadit vedoucí místa v bezpečnosti i v armádě narazila „pětka“ na sovětskou agenturu v bezpečnostních složkách (jejími členy ovšem byli i někteří interbrigadisté, jako J. Hošek), a ta se rozhodla ji zlikvidovat.

Problémy interbrigadistů začaly již v důsledku roztržky s Jugoslávií. Jak již bylo uvedeno, bývalí interbrigadisté v Jugoslávii zaujali významná místa ve státním a stranickém aparátě. Byli to přímí spolubojovníci čs. interbrigadistů ve Španělsku, kde bojovala společná čs.-jugoslávská jednotka. Hlavním impulsem k perzekuci čs. interbrigadistů bylo zatčení a následný soudní proces s náměstkem ministra zahraničí Laszlo Rajkem v Maďarsku, kde již byla proti interbrigadistům vznesena obvinění ze zra- dy, špionáže, trockismu a titoismu.

V průběhu roku 1949 se v bytě A. Londona scházela zmíněná „pětka“: L. Hofmann, O. Hromádka, J. Pavel, O. Valeš, O. Závodský a A. Svoboda, která měla interbrigadisty prověřit z hlediska „rajkiády“. Poslední schůze se zúčastnil i J. Hošek, který potom jimi zpracovaný materiál znamenitě využil k represím proti kádřům z řad interbrigadistů, i když směr pozdějších represí samozřejmě vůbec neodpovídal vypracovanému seznamu a ironií osudu se jeho autoři ocitli mezi nejvíce postiženými. Seznam rozdělával interbrigadisty do čtyř kategorií:²⁵

- A – Nepřátelští: např. J. Balga, K. Beneš, O. Černocho, J. Douda, A. Glasnerová, J. Hušek, F. Kriegel, J. Špirk, B. Škarvada, V. Veselá.
- B – Podezřelí: např. M. Nekvasil, V. Vidlák.
- C – Demoralizovaní: např. J. Krejčí, J. Petránková.
- D – Dobří.

25 Hromádka, O.: *Jak se kalila voda*. Köln 1982, s. 112–113.

Ještě před procesem s L. Rajkem byly v létě 1949 zatčeny dr. A. Glasnerová a dr. V. Veselá. Jejich provinění spočívalo v tom, že z odbojové práce ve Francii, USA a Švýcarsku znaly zástupce amerických pomocných organizací Noela Fielda, který byl v Maďarsku uvězněn a obviněn z verbování agentů pro americkou špionáž. Dr. A. Glasnerová byla po čase propuštěna a opět zatčena roku 1951, dr. V. Veselá byla roku 1950 za nejasných okolností umučena ve vězení.²⁶

K hromadnému zatýkání interbrigadistů došlo na začátku roku 1950, dva měsíce po uvěznění krajského tajemníka KSČ v Brně, interbrigadisty O. Šlinga. Byli uvězněni členové zmíněné „pětky“ L. Hofman, O. Hromádka, J. Pavel, O. Valeš, A. Závodský, a další: K. Dufek, L. Holdoš, A. London, M. Nekvasil, A. Svoboda, R. Šimáček. V průběhu 50. let – pokud se podařilo zjistit – byli také uvězněni E. Blahout, J. Douda, L. Hoffman, J. Špirk, A. Vodička, dr. M. Kališová, dr. D. Kleinová.

„Španěláci“ byli odsuzováni v procesech s vysokými komunistickými funkcionáři. O. Šling byl odsouzen k trestu smrti v procesu s R. Slánským, A. London byl v témže procesu odsouzen na doživotí. V následných procesech byl O. Závodský odsouzen k trestu smrti, k vysokým trestům odnětí svobody byli odsouzeni K. Dufek, O. Hromádka, L. Holdoš, A. Svoboda. Většina uvězněných interbrigadistů byla propuštěna v roce 1956.

V procesech byli vedoucí interbrigadisté obviňováni z podvrtné činnosti prováděné v intencích amerického „špiona“ Noela Fielda. N. Field si totiž jako zástupce výboru amerických pomocných organizací vyžádal v roce 1940 seznam interbrigadistů pro zaslání jednorázové potravinové pomoci. Seznam zaslal čs. vládě v Londýně. Po válce byl seznam objeven v archivu MV a byl využit jako „důkaz“, že se interbrigadisté v internačním táboře upsali americké špionáži.²⁷

Vzhledem k tomu, že bojovali ve Španělsku společně s Jugoslávci, kteří zaujali významné pozice v poválečné Jugoslávii, byli také obviněni z titoismu (vedoucí čs. dobrovolníci dostali vysoká jugoslávská vyznamenání). Protože se zúčastnili francouzského domácího odboje (dostali po válce vysoká francouzská vyznamenání) a byli vězněni francouzskou policií a gestapem, byli obviněni ze spolupráce s francouzskou policií nebo

26 Není možno vyloučit ani sebevraždu. Viz Kaplan, K.: *Chronologie politických procesů*, rkp.

27 Cit. podle London, A.: *Doznání*. Praha 1990, s. 104.

zpravodajskou službou a gestapem. Již byly uvedeny denunce B. Škarvady; vzájemných obvinění mezi interbrigadisty bylo ovšem více. Vedoucí interbrigadisté působící ve Francii byli také osočeni, že vyslali čs. dobrovolníky do protektorátu, aby vyrazili organizaci ilegální KSČ gestapu. Tomu vydatně napomohla Fučíkova *Reportáž*, kde byl interbrigadistický velitel Klecan-Mírek nespravedlivě obviněn ze zrady.

Dne 22. února 1951 pronesl K. Gottwald na ÚV KSČ projev: „Po pádu demokratického Španělska přišli interbrigadisté ze značné části do francouzských táborů. Žili tam za velmi zlých podmínek a stali se předmětem nátlaku a vydírání, napřed francouzské, americké a potom německé a jiných výzvědných služeb. A těmto výzvědným službám se také podařilo, že, zneužívající zlého fyzického a morálního stavu interbrigadistů, mnohé z nich naverbovaly. Pokud je naverbovali Američané a Francouzi, tedy tito lidé sloužili přímo západním imperialistům, pokud je naverbovalo německé gestapo, tedy tito lidé po porážce hitlerovského Německa byli, tak jako všichni agenti gestapa, předání americké výzvědné službě.“²⁸

Projev byl signálem k mimosoudní represii těch interbrigadistů, kteří nebyli přímo kriminalizováni a znamenal jejich plošné vyřazování z politického i profesionálního života.

Již roku 1950 odešel na druhořadé místo velvyslanec v Moskvě B. Laštovička, v roce 1951 (1952) pokud nebyli přímo uvězněni, odešli ze svých funkcí všichni náměstkové ministrů. Dr. F. Kriegel se stal z náměstka ministra závodním lékařem.

I když nebylo možno zjistit osudy všech interbrigadistů v 50. letech, je zřejmé, že prakticky všichni, kteří zastávali nějaké postavení ve stranickém aparátě, státní správě, v odborech nebo podnikové sféře, je museli opustit. Z ozbrojených sil byli odstraněni důstojníci-interbrigadisté a nový ministr národní bezpečnosti K. Bacílek vydal nařízení, podle něhož nesměli u bezpečnostních útvarů sloužit příslušníci Hlinkovy gardy a mezinárodních brigád.²⁹

28 VHA, f. ČsI, a.j. 233a, Dopis O. Hromádka z 21.12.1969.

29 Za výjimku lze považovat B. Laštovičku, který se již v roce 1957 stal šéfredaktorem *Nové myslí*. Laštovička se ovšem ze Španělska vrátil předčasně a nesdílel další osudy interbrigadistů. Významná postavení zaujali někteří interbrigadisté v roce 1968. Dr. F. Kriegel byl členem PÚV KSČ a předsedou NF, J. Pavel ministrem vnitra, L. Hofman předsedou branného a bezpečnostního výboru Národního shromáždění.

Nedůvěra stranického vedení k interbrigadistům přetrvávala celá 50. léta a do politického života i do odpovídajícího profesního zařazení se vedoucí interbrigadisté dostávali teprve v průběhu politického uvolnění v šedesátých letech.

Není divu, že v roce 1957, když se tehdejší Ústav dějin KSČ obrátil k žijícím španělákům s výzvou, aby věnovali archivu své písemnosti, došla od ostravského dělníka takováto odpověď:

„Materiál, který jsem si ze Španělska dovezl jako upomínku na španělské boje, jsem v době perzekucí, které proti nám podnikla KSČ a vláda, povětšinou spálil. Zajisté vám je známo, jak jsme byli pošpiněni, a proto z obavy (jelikož mám dnes čtyři děti), aby netrpěla snad moje rodina, jsem vše, co by mě usvědčovalo, že jsem bojoval proti fašismu se zbraní v ruce, zničil. Mám několik fotografií mých padlých českých a španělských kamarádů, se kterými jsem bojoval. Tuto památku však nedám nikomu. Tyto věci si nechám na památku a jako výstrahu mým dětem pro případ, že by je někdo vyzýval, aby se k něčemu hlásili dobrovolně, aby neutrpěli takové fiasko jako jejich táta.“³⁰

3. Seznam osob

Ackermanová-Petránková Helena, MgPh., nar. 9.4.1904 v Náměstově, okr. Dolný Kubín, zemřela 30.8.1968 v Praze, lékárnice. Od dubna 1937 nemocnice JAK, v srpnu 1938 se vrátila do ČSR, od února 1942 v ČSA v SSSR, po válce v Praze, mjr. Čs. armády.

Balga Jan, nar. 11.6.1913 v Tvrdonicích, okr. Hodonín, národnost č., stroj. zámečník. Od listopadu 1936 ve Španělsku – 129. brigáda, v květnu 1937 por., v červnu 1938 kpt., v únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, v červenci 1941 uprchl do protektorátu, kde se zúčastnil odboje, od prosince 1943 vězněn – Dachau aj., po r. 1945 strážmistr SNB.

Beneš Karel (Hora), ing., nar. 29.2.1904 v Horšicích, okr. Přeštice, národnost č., architekt. Z Prahy odjel v lednu 1937 do Španělska, u XV. brigády byl cenzorem pošty v Albacete, v únoru 1939 internován v Argeles, Gurs, propuštěn v březnu 1941. Nucené práce v Německu, návrat do pro-

30 VHA, f. ČsI. a.j. 527, dopis K. Pektara ze 7.3.1957.

tektorátu, kde se zúčastnil odboje v Přešticích. V r. 1945 předseda revolučního nár. výboru na Bílé Hoře v Praze, kde také po válce žil.

Biheller Bedřich (Frico), nar. 11.11.1908 v Německu, zemřel 15.7.1972, student práv – úředník a novinář. Z Bratislavy odešel v prosinci 1936 do Španělska, od ledna 1937 v baterii Klementa Gottwalda, v březnu 1937 por., pracoval v tiskové službě v Albacete, od října 1938 do března 1939 čs. vysílání v Madridu. Březen–květen 1939 internován ve Francii, superarbitrován. V letech 1939–1945 čs. vysílání ve Velké Británii. Po válce v Praze, r. 1948 v Úřadě Předsednictva vlády, r. 1949 min. rada na MZV. Lit.: B. Biheller, Z války ve Španělsku. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, č. 1/1957. *Bojovali jsme ve Španělsku. Sborník*. Praha, SNPL 1956.

Blahout Emanuel, nar. 29.3.1911 v Rokycanech, zemřel 8.5.1968 v Praze, národnost č., korespondent. V říjnu 1937 odjel do Španělska, v praporu TGM, září 1938 por., v únoru 1939 internován v Argeles, Gurs, zúčastnil se odboje ve Francii, v srpnu 1941 se vrátil do protektorátu, od července 1942 vězněn v Mauthausenu. Od r. 1945 kpt. StB v Praze, v 50. letech krátce vězněn, vrátil se k bezpečnosti (SNV).

Blahout Maxmilián, nar. 12.10.1912 ve Štáhlavech, okr. Rokycany, národnost č., úředník, v listopadu 1937 odjel do Španělska, v prosinci 1937 prapor TGM, v listopadu 1938 por., v únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii, za války ve V. Británii. Po r. 1945 pracovník Sekretariátu ÚV KSČ.

Boháč Štefan, nar. 15.10.1914 v Turni, okr. Moldava, národnost sl., vystudoval gymnázium, potom úředníkem. V říjnu 1936 odjel do Španělska, v prosinci téhož roku prapor TGM, v lednu 1938 kpt., v lednu 1939 internován v Argeles, od září 1939 ČSA ve Francii.

Bohačik Matěj, nar. v únoru 1905 v Turzovce, okr. Čadca, národnost sl., dělník, v prosinci 1936 do Španělska z Belgie, leden 1937 baterie KG, od března 1938 por., v únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, v srpnu odjel do Belgie, od září 1940 do dubna 1945 vězněn v Německu, po r. 1945 SNB v Revúci.

Brňo František, nar. 20.11.1905 v Trnavě, národnost sl., zedník. V baterii KG, por. Internován v Gurs, za války ve V. Británii, po válce v Topolčanech.

Břeň Otakar, nar. v Proseči, okr. V. Mýto, národnost č., dělník, galvanizér. Od července 1937 ve Španělsku, prapor TGM, velitel roty. V únoru 1939 internován v Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii, za války ve V. Británii, po r. 1945 ČSA v Olomouci.

Cetl Jiří, nar. 1913, národnost č., tech. kreslič-montér. Odjel do Španělska z Prahy, v baterii JM polit. komisař, 1. sl. dělnický pluk. V únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, ČSA ve Francii. Za války vězněn v konc. tábore, zúčastnil se Pražského povstání. Po r. 1945 žil v Praze.

Černoch Otakar, nar. 23.10.1907 ve Znojmě, národnost č., krajský tajemník KSČ ve Strakonících a Písku, redaktor krajského časopisu KSČ. V letech 1937–1938 ve Španělsku ve štábu 43. divize, instruktor u 102. brigády. Návrat do ČSR, Od r. 1944 konc. tábor u Toruni, v lednu 1945 se mu zdařil útěk, po r. 1945 v Praze, mj. Čs. film.
Lit.: O. Černoch, *Španělská aréna*, Praha 1956.

Dlouhý Bohumil, ing., národnost č. Ve Španělsku od července 1937 jako polní delegát, polní komisař 1. roty praporu TGM, od září 1938 v ČSR.

Douda Jaroslav, nar. 6.3.1901 v Praze, národnost č., v květnu 1937 odjel z Prahy do Španělska, velitel baterie JM, por. Za války ve Velké Británii, po r. 1945 čs. velvyslanectví v Paříži, potom v Praze tajemník ÚRO – Svaz zaměstnanců KOVO, 1951 uvězněn.

Drda František, nar. 14.10.1911 (Homberg – Beroun), národnost č., krejčí. V prosinci 1936 odjel z Prahy, od ledna 1937 ve Španělsku baterie Dimitrov, od února 1939 v St. Cyprien, od konce r. 1939 ČSA ve Francii, do května 1941 tábor Vernet, vězněn Němci v Praze a v Sachsenhausenu. Od r. 1945 v Liberci špkt. SNB.

Lit.: *Pri Madride bojovali sme o Prahu. Zborník*. SVPL, Bratislava 1961.

Drozd Jindřich, nar. 12.5.1913. Od ledna 1937 ve Španělsku, rota Jana Žižky, v červenci 1937 por., po r. 1945 npor. pěchoty, v SNB, od r. 1951 n. p. Kniha.

Dufek Karel, nar. 24.1.1916 v D. Heřmanicích, okr. V. Meziříčí, národnost č., medik. Odjel z Brna do Španělska, od ledna 1937 baterie KG, od dubna 1938 poručík PT baterie. Polit. komisař roty, kpt., od února 1939 internován ve Francii, od ledna 1940 ČSA ve Francii, II. polní pluk, zástupce velitele čety, za války ve V. Británii, v lednu 1941 superarbitrován,

předseda organizace bývalých bojovníků čs. zahr. odboje, pracoval v leteckém průmyslu, od 20.10.1944 styčný repatriční důstojník ve Francii v hodnosti kpt., přidělen k 3. a 9. amer. armádě. V květnu 1945 vedoucí čs. styčný důstojník při amer. 12. armádní skupině v Německu, počátkem r. 1946 hlavní čs. styčný důstojník pro repatriaci při vrchním velitelství amer. branných sil v Evropě. Po válce v Praze od srpna 1947 na MZV, v září 1947 jmenován přednostou národohosp. oddělení MZV pro Německo, náměstek min., v letech 1949–1951 vyslanec v Turecku, 1951–1956 vězněn, r. 1956 šéfredaktor *Mezinár. politiky*, r. 1965 vedoucí tiskového odboru MZV. Žije v Praze.

Falbr Richard, nar. 21.8.1912 v Rakovníku v rodině horníka, elektromontér, funkcionář KSČ, od července 1937 ve Španělsku, baterie KG, za války ve V. Británii – RAF. Po válce nár. správce, obchodník, v letech 1947–1950 obch. přidělenec ve Venezuele, vyslýchán v dubnu 1950.

Frolík Jan, nar. 23.2.1911 v Praze, kde také 12.12.1972 zemřel, národnost č., nástrojař. Ve Španělsku prapor TGM, Voj. akademie Pozo Rubio, por., 8.2.1939 internován v Gurs, v letech 1940–1945 vězněn v Dachau. 1946 do StB., r. 1951 přeřazen k VB, později propuštěn. V 60. letech zaměstnanec Statistického úřadu.

Fukan, nar. 12.1.1916, student MU v Brně. Od 26.1.1937 ve Španělsku, prapor Dimitrov, prapor TGM. Od února 1939 internován ve Francii, vězněn ve Francii a Německu. Po r. 1948 úředník v Jihlavě.

Glasnerová-Kohnová Alice, JUDr., nar. 17.12.1905 v Ružomberku, zemřela 1986 v Praze. Na jaře r. 1937 polit. komisař nemocnice JAK, za války v USA ve Výboru pro pomoc španělským dobrovolníkům. Po r. 1945 podniková právnička v Praze, r. 1948 na předsednictvu vlády, v létě r. 1949 zatčena, propuštěna r. 1950, v dubnu 1951 opět zatčena a vězněna do r. 1955, později pracovala v n. p. Kniha.

Hecht Jindřich, MUDr. Syn prof. medicíny, lékař. Od února 1939 internován v Gurs, od října 1939 ČSA ve Francii, pomocný lékař u I/1 praporu, za války v Marseille, od srpna 1942 odboj v FTPF, od června 1944 velitel kádrové školy v Corrèze, zástupce velitele brigády – osvobození Tulle a Egletonu. Od září 1944 mjr. fr. armády, zástupce velitele brigády. Po r. 1945 důstojník ČSLA, v r. 1951 propuštěn z armády, pracoval jako lékař. Žije v Karlových Varech.

Hofman Leopold, nar. 15.11.1913 v Č. Budějovicích, zubní technik, v prosinci 1936 odjel do Španělska, prapor Dimitrov, kpt., polit. komisař, od února 1939 internován v Gurs, zúčastnil se odboje ve Francii, r. 1941 návrat do protektorátu, č. odboj, vězněn v Mauthausenu, kde byl členem odbojového štábu. Po r. 1945 osvět. důstojník na ZV SNB Praha XIX, zemský velitel SNB, v oddělení ÚV KSČ, plk. StB, velitel útvaru Hrad-ochrana Kl. Gottwalda. V červnu 1951 zatčen, 17.9.1953 odsouzen (zakrátko propuštěn), v 50. letech stavební dělník, později předseda Krajského svazu výrobních družstev v Č. Budějovicích, r. 1968 předseda branného výboru NS.

Lit.: L. Hofman, *Vítr dalekých cest*. Č. Budějovice 1963.

Holdoš Ladislav, nar. 14.5.1911 v Ružomberku, zemřel 9.9.1988 v Bratislavě. Pocházel z rodiny školníka, bank. úředník, evangelík, bez stranické příslušnosti. V říjnu 1936 odjel do Španělska, prapor E. André, E. Thälmann, polit. komisař, od března 1937 zástupce velitele baterie KG, od března 1938 velitel baterie, v červenci 1938 mjr. od března 1939 internován v Gurs a Djelfě. Účast ve fr. odboji v organizaci Main d'Oevre Immigré (MOI), vedoucí skupiny od r. 1942, zatčen v létě 1943. Od května 1944 vězněn v konc. táboře Buchenwald, kde byl velitelem odbojové skupiny (pod jménem P. Kaliarik). V letech 1945–1950 člen ÚV KSČ, člen předsednictva ÚV KSS, 1948–1951 gen. tajemník Nár. fronty na Slovensku, v letech 1950–1951 poverenik pro věci církevní. Zatčen 2.2.1951, odsouzen 24.3.1954 na 13 let, vězněn do dubna 1957. V letech 1957–1963 Novinářsky štúdiijný ústav v Bratislavě, od r. 1963 Historický ústav SAV. Lit.: L. Holdoš, Spomienkový skicár. In: *Pravda*, Bratislava, květen–červenec 1967.

L. Holdoš – K. Bartošek, *Svědék Husákova procesu vypovídá*. Praha, NV 1991.

Holubec Karel, MUDr., nar. 30.1.1906 v Plzni (?), národnost č., lékař. Odjel do Španělska z Třebíče, od dubna 1937 kpt., polit. komisař, velitel lazaretu XI. smíšené divize do září 1937. Po válce v Třebíči primář nemocnice.

Holek Ondrej, zaměstnán jako průvodčí tramvaje, do Španělska odjel z Bratislavy, v 13. brigádě, četě KG, čs. oddíl kádrů v Albacete, r. 1939 do SSSR.

Horák Václav, nar. 5.7.1911 v Javorníku, otec kočí, matka služebná, pomocný dělník, v r. 1928 vstoupil do KSČ. Od května 1937 ve Španělsku, prapor Dimitrov. Internován v St. Cyrien, Gurs, od prosince 1939 voják ČSA ve Francii, za války účast v odboji, ileg. v Paříži, ve Vídni a v Hodoníně. Po r. 1945 zřízenec Čs. rozhlasu, od června 1948 příslušník StB.

Hošek Jaroslav, nar. 8.7.1905 ve Stražku, okr. Nové Město na Moravě, národnost č., tajemník Rudých odborů. Od prosince 1936 ve Španělsku, rota J. Žižky, prapor Dimitrov, polit. sekretář kádrového oddělení mezinár. brigád v Albacete, v r. 1938 kpt., v únoru 1938 na základě rozhodnutí Sekretariátu ÚV KSČ návrat do ČSR, v září 1939 emigrace do SSSR, návrat v říjnu 1945. V Praze na ZOB II, min. vnitra, škpt. StB, 1. tajemník SPDŠ, tajemník Sdružení čs. dobrovolníků. R. 1948 přednosta zemské úřadovny StB, od r. 1949 disciplinární a kárné oddělení SNB. V r. 1951 propuštěn z StB, v Gottwaldově vychovatel mládeže, později pracovník min. státní kontroly a min. vnitra.

Hromádko Oto, nar. 30.8.1909 v Kněži, okr. Čáslav, národnost č., tajemník OV KSČ v Benešově, úředník. Ve Španělsku polit. komisař 129. brigády. V r. 1939 internován v Gurs (vedoucí stranické skupiny). V létě 1941 uprchl z tábora Vernet, od r. 1941 člen Čs. ústředního nár. výboru pro Francii, od 1943 voj. referent Čs. ústředního nár. výboru pro Francii, v letech 1944–1945 čs. vysílání v Paříži. V červnu 1945 návrat do Prahy, bezpečnostní referent Nár. výboru, zástupce vedoucího org. oddělení ÚV KSČ. Od r. 1948 ve stranickém vedení armády – HSVO, pplk., odvelen na Voj. akademii. Zatčen začátkem února 1951, 1. dubna 1954 odsouzen na 12 let, 30.4.1956 propuštěn, pracoval jako dělník v Závodech prům. automatizace. Po r. 1968 emigroval do Švýcarska. Manželka Věra Waldesová.

Lit.: O. Hromádko, K historii čs. dobrovolníků ve Španělsku. In: *Příspěvky k dějinám KSČ* č. 3/1966, s. 376–389. O. Hromádko, Ještě poznámky k historii čs. dobrovolníků ve Španělsku. In: *Příspěvky k dějinám KSČ* č. 6/1967, s. 917–921. Co jste dělali komunisté? In: *A revue* č. 13/1968 (beseda). O. Hromádko, *Jak se kalila voda*. Köln, Index 1982.

Hušek Josef, nar. 5.11.1912 v Havlíčkově Brodě, student práv. Z Havlíčkovy Brodu odjel do Španělska, polit. komisař. Internován v Gurs, návrat do protektorátu, vězněn v Dachau a v Buchenwaldu. Po r. 1945 krajský tajemník KSČ v Havlíčkově Brodě. V letech 1948–1949 ÚAV NF, 1948–1951 kádrový náměstek min. informací, 1951–1954 vedoucí plánovacího

odboru ÚNV Praha, 1954–1961 ředitel Městské knihovny v Praze, od r. 1961 předseda SPB, člen předsednictva ÚV NF.

Kališová Marie, MUDr., nar. 1908 v Třebíči, národnost č., lékařka, bez polit. příslušnosti. Od jara 1937 nemocnice JAK, r. 1939 internována ve Francii, za války ve V. Británii. R. 1945 šéflékařka čs. repatriační mise v Paříži, v 50. letech vězněna, později lékařka v Sokolově.

Kalná Soňa, MUDr., národnost č., lékařka. Odjela z Prahy na jaře 1937, nemocnice JAK, kpt., šéflékařka brigády. Účastnila se odboje ve Francii, r. 1941 odjela do SSSR.

Kisch Bedřich, MUDr., nar. 17.4.1894 v Praze, lékař. Od července 1937 nemocnice JAK, v prosinci 1938 odjel do Francie, v červnu pak 1939 do Číny, v r. 1943 do Indie. V prosinci 1945 se vrátil do Prahy, pracoval jako lékař.

Lit.: *Pri Madride bojovali sme o Prahu. Zborník*. Bratislava, SVPL 1961.

Kleinová Dora, MUDr., nar. v Polsku, lékařka. Odjela z Prahy do Španělska, od jara 1937 nemocnice JAK, por., v prosinci 1938 odjela do Francie, kde se zúčastnila bojů, kpt. v FTPF – MOI, vězněna v Osvětimi. Po r. 1945 lékařka v Praze, uvězněna r. 1951, po propuštění návrat do Polska, zemřela v 50. letech.

Klimša Rudolf, nar. 27.1.1906 v Hradišti u Č. Těšína, zaměstnanec ČSD. V prosinci 1936 odjel z Belgie do Španělska, ve štábu 14. brigády. V říjnu 1938 se vrátil do Belgie. Od dubna 1940 vězněn do konce války.

Knézl František, nar. 1908, truhlář, ze SSSR do Španělska, 70. divize, por., polit. komisař. R. 1939 internován v Gurs a Djelfě. Po r. 1945 v Nitře krajský tajemník KSS, později v Bratislavě. Zemřel v 50. letech.

Konečný-Slon Karel, nar. 4.9.1910 v Ostravě, zámečník. Do Španělska odjel v prosinci 1936, od července 1937 prapor Dimitrov, polit. sekretář. R. 1939 internován v Gurs, vedoucí ileg. skupiny KSČ ve 2. pluku ČSA ve Francii, účast v odboji ve Francii, návrat do protektorátu, vězněn v Dachau, Osvětimi a Buchenwaldu, po r. 1945 v Mostě a v Ostravě.

Krejčí Jan, nar. 20.7.1912 v Čejově, okr. Humpolec, národnost č., dělník. Od listopadu 1936 ve Španělsku, prapor E. André a J. Dimitrov, polit. komisař, zástupce velitele praporu TGM. V únoru 1939 internován v St.

Cyprien, Argeles a Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii, v březnu 1941 se vrátil do protektorátu, účast v odboji, v letech 1943–1945 vězněn v Lipsku. R. 1945 pracovník čs. repatriační mise v Lipsku, r. 1946 tajemník SPDŠ, pracoval na jatkách, po r. 1948 škt. StB-ochrana A. Zápotockého, r. 1951 propuštěn, v 50. letech pracoval v jáchymovských dolech. Žije v Praze (ověřeno osobně).

Kriegel František, MUDr., nar. 10.4.1906 v Stanislawóvu v Polsku, zemřel 3.12.1979 v Praze, lékař. Od r. 1926 v ČSR, v r. 1931 vstoupil do KSČ. Ve Španělsku od konce 1936 nemocnice JAK, velitel lazaretu, velitel zdravotní služby 45. divize, polit. komisař. R. 1939 internován ve Francii, v létě 1939 odjel do Číny. Koncem 1945 se vrátil do Prahy, org. tajemník KV KSČ v Praze, v únoru 1948 zástupce velitele hlavního štábu Lidových milicí. Od června 1949 náměstek min. zdravotnictví, začátkem 1952 zproštěn funkce, závodní a obvodní lékař, později v nemocnici. V letech 1961–1963 poradce kubánské vlády, 1964–1969 poslanec NS, člen ÚV KSČ, PÚV KSČ (r. 1968), České rady odborových svazů.

Lit.: *Bojovali jsme ve Španělsku. Sborník*. Praha, SNP 1956.

Kubín Karel, nar. 11.2.1911 v Ostravě, národnost č., kovodělník. Do Španělska odjel z Prahy, baterie JM, K. Liebkechta, polit. komisař, prapor Dimitrov. Od února 1939 internován ve Francii, vrátil se do protektorátu, vězněn, po válce r. 1948 tajemník ROH.

Kummerová-Chmelová, MgPh., nar. 7.3.1907 ve Veselí n. Moravou, zemřela 30.9.1972 v Brně, lékárnice. V červnu 1937 odjela z Brna do Španělska, nemocnice JAK, polit. komisařka, po r. 1945 přednosta zdravotního oddělení Čs. UNRRA, ved. Spoj. farmaceut. závodů, později v 60. letech PÚV SPB, předsednictvo Č. mírové rady.

Laštovička Bohumil, nar. 24.4.1905 v Pelhřimově, zemřel 30.3.1981 v Praze, národnost č., armádní důstojník. R. 1924 absolvent Voj. akademie, 1934 Vysoká škola elektro Praha, novinář, od r. 1931 KSČ, 1934–1938 redaktor RP, v prosinci 1936 do Španělska, velitel baterie KG, v červenci 1938 na příkaz Sekretariátu ÚV KSČ návrat do ČSR, v letech 1938–1939 aparát KSČ. R. 1939 přes Polsko do V. Británie. 1940–1941 lesní dělník, 1941–1945 Čs. rozhlas ve V. Británii, v březnu 1945 člen delegace KSČ v Moskvě, květen–září 1945 polit. pomocník Kl. Gottwalda, r. 1945–1948 ředitel Čs. rozhlasu, v letech 1948–1950 velvyslanec v Moskvě, 1950–1952 náměstek min. obrany, 1945–1952 člen ÚV KSČ, 1952–1957

vedoucí investičního oddělení min. hutního průmyslu, 1957–1961 šéfredaktor *Nové myslí*, v letech 1961–1964 vedoucí mezinár. oddělení ÚV KSČ, od r. 1962 člen ÚV KSČ, od r. 1964 PÚV KSČ, předseda NS. Lit.: *Bojovali jsme ve Španělsku. Sborník*. Praha, SNPL 1956.

Löbl-Landa František, nar. 21.5.1910 v Plzni, student práv. Od prosince 1936 ve Španělsku, baterie KG, r. 1938 kpt., velitel baterie. Od února 1939 internován v St. Cyprien, vedoucí č. skupiny v ČSA ve Francii – dělostřelectvo. Za války internován ve V. Británii do února 1941, člen londýnského výboru KSČ, od r. 1941 v leteckém průmyslu, v agentuře TASS, od r. 1944 min. sociální péče, zástupce šéfa čs. repatriační mise ve Francii, zemský výbor čs. komunistů ve Francii. Po r. 1945 administrativní ředitel Čs. informační kanceláře v Paříži. Od r. 1948 na min. zahr. obchodu. V 60. letech v sekretariátu ÚV SPB.

London Artur, nar. 1.2.1915 v Ostravě v rodině živnostníka, zemřel ve Francii 1986. V březnu 1937 odjel ze SSSR do Španělska jako pověřenec KIM, polit. komisař, v únoru 1939 internován ve Francii, vedoucí ileg. skupiny MOI, uvězněn v létě 1942 v Mauthausenu. Od r. 1946 vedoucí Čs. informační kanceláře v Paříži, od února 1949 náměstek min. zahraničí. Zatčen 28.1.1951, 27.11.1952 odsouzen na doživotí, v červenci 1955 propuštěn z vězení, emigrace.

Lit.: A. London, *Španělsko, Španělsko*. Praha, SNPL 1963. A. London, *Doznání*. Praha, ČS 1990, 2. vyd.

Macháček Bohuslav, dělník. Odjel z Prahy, v baterii KG, JM, polit. komisař, v červnu 1938 se vrátil do ČSR.

Marek Jaroslav, nar. 26.4.1910, lodní důstojník. Ve Španělsku 13. brigáda, prapor Dimitrov, polit. komisař, po r. 1945 v Praze, úředník.

Miksche Otto Ferdinand, nar. 11.5.1905 v Těšíně, okr. Karviná, dělostřelecký důstojník, církve římskokatolická. V říjnu 1936 odjel do Španělska, velitel baterie JM, mjr., od září 1939 ČSA ve Francii, npor. Od r. 1941 Síly Svobodné Francie (FFL), 1944 přednosta operačního oddělení štábu, autor úspěšné učebnice voj. taktiky (vyd. v USA, VB, Fr, Arg., Číně, Port.). 1945 pplk., čs. styčný důstojník u 3. amer. armády. v letech 1946–1947 voj. atašé v Paříži, 1947 min. zahr. obchodu, 1948 emigrace.

Morstadt-Marek Karel, nar. 20.11.1906 v Praze, úředník. Od jara 1937 baterie JM, polit. komisař v praporu TGM, tisková služba. 1939 internován v Gurs, po r. 1945 v Praze, redaktor *Rudého práva*.

Lit.: K. Marek, V zájmu historické pravdy. In: *Příspěvky k dějinám KSČ* č. 3/1967, s. 434–449.

Nekvasil Miloš (Vondráček), nar. 2.1.1910 v Táboře, národnost č., elektrotechnik. V 30. letech v SSSR na Leninské škole, voj. akademii, v únoru 1937 ze SSSR do Španělska, polit. komisař, velitel praporu TGM, v únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, nebyl přijat do ČSA, v listopadu 1940 útěk z tábora, účast v odboji v Marseille, člen Nár. výboru, velitel odbojové skupiny, v Paříži uvězněn, osvobozen za povstání. V srpnu 1946 se vrátil do ČSR, 1946–1947 v Praze zástupce vedoucího branného oddělení ÚV KSČ, předseda Sdružení č. partyzánů, 1948–1950 redaktor *Obraň lidu*, 1950–1951 pracovník min. zemědělství, 1951 uvězněn, koncem r. 1953 propuštěn bez soudu, po propuštění pracoval jako stavební dělník. Žije v Praze (ověřeno osobně).

Neuman-Novák Eugen, nar. 12.7.1900 v Tepličce, okr. Spišská Nová Ves. V říjnu 1936 odjel z Karlových Var do Španělska, tlumočnick, prapor Dimitrov, kpt., v únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, 1939 ČSA ve Francii, v dubnu 1941 návrat na Slovensko, odboj v Bratislavě, 1942 odsouzen a uvězněn na dva roky, v SNP partyzánský velitel. V dubnu 1945 první velitel SNB v Košicích, do srpna 1945 oblastní velitel SNB v Rožňavě, po r. 1945 nár. správce v Liberci, ředitel v Mariánských Lázních, v r. 1947 mu MNO odmítlo přiznání hodnosti kpt.

Nun Josef, nar. 15.11.1899 v Žamberku, klempíř. Od začátku r. 1938 ve Španělsku, stranický tajemník praporu TGM, polit. komisař baterie KG, od února 1939 internován v Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii, od r. 1941 vězněn v Dachau. Po r. 1948 tajemník KSČ ve Dvoře Králové, náměstek min. vnitřního obchodu, náměstek min. nár. bezpečnosti L. Koprivky.

Pavel Josef (Franta Schuster), nar. 18.9.1912 v Novosedlech, okr. Č. Budějovice, národnost č., církve čs., lakýrník, student Lenin. školy v Moskvě, odkud odjel v lednu 1937 do Španělska. Důstojnická škola Pozo Rubio, polit. komisař, velitel praporu Dimitrov v hodnosti mjr., velitel brigády, od února 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, Vernet, Djelfě, nebyl přijat do ČSA ve Francii, od července 1943 ČSA ve V. Británii, tanková

brigáda, svob. Po r. 1945 krajský tajemník KSČ v Ústí n. L., vedoucí bezpečnostního oddělení ÚV KSČ, v únoru 1948 velitel hlavního štábu Lidových milicí, 1949 náměstek min. vnitra, velitel vojsk MV, gen. SNB, odvolán v r. 1950, zatčen koncem ledna 1951, 30.12.1953 odsouzen na 25 let, 1955 propuštěn z vězení. V r. 1968 min. vnitra.

Lit.: J. Sosnar, Šéf najdiskutovanějšího rezortu. In: *Práca*, Bratislava 18.5.1968, s. 4–5.

Prokeš František, nar. 1910 v Mariánských Horách – Ostrava, národnost č., klempíř. Od r. 1936 polit. funkce v praporu Dimitrov. R. 1939 internován v Gurs, za války ve V. Británii. Po r. 1945 Mariánské Hory, Poruba u Svinova, Krnov, instalatér.

Pros Josef, nar. 8.11.1913 ve Vídni, národnost č., knihařský dělník. Z Kutné Hory odešel do Španělska, v praporu Dimitrov, TGM, velitel čety, por., v únoru 1939 internován v Argeles, v nemocnici v Marseille, za války ve V. Británii, od r. 1941 ČSA ve V. Británii, po r. 1945 v Praze, bezpečnostní oddělení ÚV KSČ, po r. 1948 ústřední sekretariát ÚV KSČ, 1951 propuštěn, později v ČKD, člen ÚV SPB. Žije v Praze (osobně ověřeno).

Lit.: J. Pros, *Most přes Manzanares*. Praha, Naše vojsko 1966, J. Pros, *Španělské víno*. Praha, Naše vojsko 1987.

Řehulka František, nar. 21.1.1908 v Bohumíně, okr. Karviná, národnost č., horník. V listopadu 1936 odjel z Ostravy do Španělska, baterie JM, ppor., v únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, od r. 1940 ČSA ve Francii, potom ve V. Británii. Po r. 1945 kpt. tankových vojsk.

Říha Stanislav, od r. 1924 ve Francii, odtud v r. 1936 do Španělska, první velitel praporu TGM, do r. 1948 ve Francii, 1949 zatčen, v 50. letech Svazarm Kladno.

Samec Alois, nar. 12.12.1909 v Nymburku, zemřel 1968, národnost č., elektrotechnik. Z Nymburka odjel v listopadu 1936 do Španělska, polit. komisař čety KG, 10.2.1939 internován v Gurs, vězněn v konc. táboře, po r. 1945 v Praze, kpt. StB.

Schwarz Vojtěch (Béla), nar. 1906, dělník. V listopadu 1936 odjel z Belgie do Španělska, prapor E. André, TGM, Divisionario, polit. komisař. V únoru 1939 internován ve Francii, odjel do SSSR, ČSA v SSSR, po válce v Aši národní správce.

Singer Vojtěch, nar. 24.10.1897 v Nitře, novinář, z Nitry odjel do Španělska, intendant XV. brigády, por., 1938 prostřednictvím čs. vyslanectví návrat do ČSR (jedna z jedenácti osob).

Soběslavský Alois, nar. 7.3.1906 v Lihšicích, okr. Sedlčany, národnost č., stroj. zámečník, r. 1936 odjel z Prahy do Španělska, prapor TGM, Divisionario, velitel roty, por., v únoru 1939 internován v Gurs, od října 1939 ČSA ve Francii, za války ve V. Británii. Po r. 1945 kpt. tankových vojsk, předseda Sdružení čs. dobrovolníků.

Lit.: A. Soběslavský, Několik poznámek k diskusi interbrigadistů. In: *Revue dějin socialismu* č. 3/1968, s. 244–251.

Susser Josef, 14.11.1908 ve Vítkovicích, laborant. R. 1937 z Ostravy odjel do Španělska, prapor Dimitrov, polit. komisař. R. 1939 internován v Gurs, odboj ve Francii, 1941 se vrátil do protektorátu. Po r. 1945 v Ostravě, brusič, po r. 1948 škpt. SNB v Ostravě.

Svoboda Antonín, nar. 1.8.1912 v Praze, národnost č., mechanik, prapor TGM, Divisionario, polit. komisař roty. V únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, ČSA ve Francii, odboj ve Francii, člen nár. výboru, velitel odbojové skupiny, mjr. FFL. R. 1945 krajský tajemník v Karlových Varech, po r. 1948 vedoucí branného odd. ÚV KSČ, stranické vedení armády, pplk., od května 1951 do r. 1956 vězněn, po propuštění vedoucí zahr. oddělení NV Prahy, cenzor zahr. tisku, r. 1968 na HPS ČSLA.

Šimáček Rudolf (Blažek), nar. 21.1.1906 ve Vídni, národnost č., kovo-dělník, od r. 1931 v SSSR, v únoru 1937 do Španělska, důstojnická škola v Pozo Rubio, tanková brigáda, polit. komisař, por., v únoru 1939 internován v Argeles, Gurs, v květnu 1939 odjel do SSSR, od r. 1942 ČSA v SSSR. 1946 ZOB II. Most, Tábor, por. StB, r. 1947 předseda kádrové komise OV KSČ Most, r. 1951 uvězněn, později v Břeclavi.

Lit.: *Pri Madride bojovali sme o Prahu*. Zborník. Bratislava, SVPL 1961.

Škarvada Břetislav, nar. 18.5.1913 ve Vlastiboři, okr. Semily, zemřel 17.8.1981, národnost č., bez vyznání, klempíř. V letech 1935–1937 v SSSR, ze SSSR do Španělska, španělský tankový prapor, polit. komisař. V únoru 1939 internován v St. Cyprien, Gurs a Djelfě, od července 1943 ČSA ve V. Británii, tanková brigáda, svob. Po r. 1945 příslušník bezpečnosti v Jablonci n. N., referent ONV, r. 1949 bezpečnostní funkce v LIAZ, 1951 propuštěn, pracoval jako pokrývač, od r. 1959 v invalidním důchodu.

Šling Otto, nar. 24.8.1912 v rodině továrníka, student medicíny. Od jara 1937 v nemocnici JAK polit. komisař, v červenci 1938 návrat do ČSR (nemoc). Za války ve V. Británii, po r. 1945 krajský tajemník KSČ v Brně, poslanec NS, člen ÚV KSČ, 6.10.1950 uvězněn, 27.11.1952 odsouzen, 3.12.1952 popraven.

Šmíd Jaroslav, nar. 23.8.1894 v Č. Třebové, plk. dělostřelectva v.v. V letech 1936–1939 ve Španělsku, gen. inspektorát dělostřelectva ve Valencii. V r. 1950 vyslýchán.

Špirk Josef, nar. 10.10.1909, církve evangelická, optik, funkcionář ústředí Komsomolu. Z Prahy odjel do Španělska, baterie KG, prapor TGM. V únoru 1939 internován v Argeles (vedoucí stranické skupiny), Gurs, odboj v Marseille. Po r. 1945 tajemník ÚRO, gen. tajemník ČOS, 1950 ved. úředník Čs. závodů těžkého strojírenství, v r. 1951 uvězněn.

Štern Adolf, nar. 25.11.1913, obch. příručí. Ve Španělsku velitel roty, internován v Gurs, v ČSA ve Francii, za války ve V. Británii. Po r. 1945 obchodník v Komárně, 1949 MZO, obch. zást. v Argentině.

Štern Eugen, nar. 10.10.1909 v Šamoríně v rodině obchodníka, manipulant likérů. Od r. 1930 v KSČ, člen OV KSČ, v listopadu 1936 odjel do Španělska, velitel baterie K. Liebknechta a R. Luxemburgové, polit. komisař, v říjnu 1938 odjel do Paříže, od května 1939 internován v Gurs a Vernet, od července 1941 na Slovensku a v Maďarsku, od listopadu 1944 vězněn v Dachau. Po r. 1945 Bratislava, správce kina, sekretariát Akčního výboru NF v Bratislavě.

Uhlíř Jaroslav, nar. 25.7.1912 v Hradci Králové, mechanik. Od prosince 1936 ve Španělsku, velitel roty, v únoru 1938 por., od února 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii – letectvo. Za války ve V. Británii – RAF, 310. peruť, r. 1945 plk. Po r. 1945 technický úředník v Hradci Králové, 60. léta ÚKRRK ÚV KSČ.

Valúšek Josef, nar. 26.7.1911 ve Skalici, kovodělník, národnost sl. Od r. 1928 ve Francii, odtud v říjnu 1936 do Španělska, prapor E. André, instruktor 15. interbrigády, v únoru 1938 kpt., velitel roty. V září 1938 do Francie (zranění), uvězněn, od října 1939 ČSA ve Francii, za války ve V. Británii – RAF, 310. peruť. Po r. 1948 v SNB v Levoči, OŠB Košice. V 50. letech uvězněn.

Vaněčková Olga, MUDr., nar. 1.7.1909, národnost č., lékařka bez polit. příslušnosti. Z Prahy odjela do Španělska, od ledna 1938 nemocnice JAK, kpt., na podzim 1938 se vrátila do ČSR. Po r. 1945 v Praze, lékařka.

Vavruš Antonín, nar. 12.7.1913 v Praze, národnost č. V září 1937 odjel do Španělska, baterie KG, v únoru 1939 internován v Argeles, Gurs a Vernet. V květnu 1941 uprchl z transportu, odboj ve Francii, od října 1944 redaktor čs. vysílání ve Francii, 1947 min. zemědělství, šéfredaktor *Rolnických listů*.

Veselá Vlasta, MUDr., nar. 15.10.1911, zemřela v červnu 1950. Ve Španělsku v nemocnici JAK, za války se zúčastnila odboje ve Francii, od r. 1942 ve Švýcarsku. Po r. 1948 delegátka zahr. pomoci. Zatčena v létě r. 1949, 1950 zemřela ve vězení.

Vidlák Vilém, nar. 1898 v Třebíči, národnost č., obch. cestující. Z Brna odjel do Španělska, zástupce velitele baterie KG, kpt., v září 1938 svévolný návrat do ČSR. 1945 velitel věznic na Moravě (?), po válce žil v Brně, obchodník.

Vodička Adolf, nar. 26.1.1913 Libočany, okr. Žatec, národnost č., student. Ve Španělsku prapor Divisionario, polit. delegát. R. 1939 internován v Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii, za války ve V. Británii, šéfredaktor časopisu *Nové Československo*, po r. 1945 v Praze přednosta tiskového oddělení Osídlovacího úřadu, novinář, v 50. letech vězněn.

Wetzler-Valeš Oskar, narozen 29.2.1912 v Trnavě. V listopadu 1936 odjel do Španělska, 13., 129. a 236. brigáda. V říjnu 1937 kpt., polit. komisař. Od února 1939 internován v St. Cyprien, Gurs, od ledna 1940 ČSA ve Francii, za války ČSA ve V. Británii, vedoucí ileg. organizace KSČ v tankové brigádě, po r. 1945 krajský tajemník KSČ, v Praze na oddělení ÚV KSČ, StB, velitel ofenzivního zpravodajství, 27.1.1951 uvězněn, 30.12.1953 odsouzen, koncem r. 1955 propuštěn.

Lit.: O. Valeš, Slovo bývalého polit. vězně. In: *Práce*, Praha 12.6.1968.

Winterstein-Horský Jiří, nar. 26.11.1909 v Bratislavě, tech. úředník, od května 1937 prapor Dimitrov, npor., v únoru 1939 internován v Gurs a Djelfě, od července 1943 ČSA ve V. Británii, velitel čety. Po r. 1945 OBZ I, tankový sbor v Klatovech, 5. oddělení VO 2 Tábor, později v Děčíně. Po r. 1948 voj. přidělenec v Bruselu.

Závodský Osvald, nar. 27.10.1910 v Ostravě v rodině holiče, zemřel 19.3.1954, obch. příručí. Z Ostravy v létě 1937 do Španělska, prapor TGM, polit. komisař, velitel čety, r. 1939 internován v Gurs – předseda stranické organizace, později v Marseille. 1942 velitel tří partyzánských oddílů v Paříži, 1942 zatčen, vězněn v Mauthausenu, v říjnu 1945 se vrátil do Prahy, branné oddělení ÚV KSČ, 1949 na MV plk. StB, 1950 velitel StB. Zatčen 30.1.1951, odsouzen 23.12.1953, popraven 19.3.1954.

Lit.: A. Tučková, Proč zemřel O. Závodský? In: *Reportér*, 1968, č. 9. s. 10–11.

Zuberec Štefan, nar. 1902 v Lopeji, okr. Brezno n. Hronom, zámečník, národnost sl. Ve Španělsku baterie JM, K. Liebknechta, polit. komisař, v únoru 1939 internován v Gurs, po válce úředník v Lopeji, 1951 kádrový referent v KOR, později B. Bystrica.

Akce „D“ a internace československých důstojníků v TNP Mírov

Věra Břachová

Z celkového počtu 13 112 důstojníků, což byl stav československého důstojnického sboru k 15. únoru 1948, byla během dvou let propuštěna více než třetina – především generálové, důstojníci generálního štábu a vysocí důstojníci ve významných funkcích.¹ Byli to lidé, kteří aktivně bojovali proti nacismu v domácím či zahraničním odboji, lidé vzdělaní a zkušení. Nový režim je považoval za nebezpečné, protože mohli případně stanout v čele odboje proti nové moci.

Opatření proti těmto osobám se nevyčerpala propuštěním z činné služby. Záměrem bylo propuštěné důstojníky zdecimovat – rozptýlit, zbavit konexí a vlivu, izolovat, existenčně postihnout, pod různými záminkami poslat do vězení či internovat.

Tato studie se zabývá sérií akcí „D“ – hromadných razíí na bývalé důstojníky a jejich internací v tábore nucené práce Mírov.

Zřízení táborů nucené práce

Tábory nucené práce byly zavedeny zákonem č. 247 z 25. října 1948. Na dobu od tří měsíců až do dvou let do nich byly zařazeny osoby odsouzené podle zákona č. 231/1948 Sb. Znamenalo to, že trest vyměřený podle tohoto zákona se prodlužoval ještě o dobu strávenou v TNP. Dále do nich měly

1 *Archiv ministerstva vnitra*, 302-297-1,2. V těchto svazcích jsou uloženy seznamy vojenských gážístů propuštěných z armády v letech 1948 a 1949. Je to 459 stran jmen, na každé straně průměrně deset propuštěných důstojníků.

být zařazeny osoby, které se „vyhýbají práci nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení, a osoby, které jim to umožňují“. Zákon byl velmi pružný a mohl být volně interpretován. K internaci v TNP nebyl nutný soudní výrok, stačilo administrativní rozhodnutí.

S internací v táborech nucené práce bylo spojeno vystěhování rodinných příslušníků do nejzapadlejších koutů republiky. Rodinní příslušníci byli vystěhováni i z vlastních domků, bylo jim zabaveno vše, co se zalíbilo místním mocipánům – auto, nábytek apod. I tato opatření byla právně podložena: byl to zákon č. 138/1948 Sb., který legalizoval vystěhování „nežádoucích“ osob.

Pravidla, jak a kam vystěhovat rodinné příslušníky lidí, kteří byli poslání do TNP, byla dána „Směrnicemi pro přesídlení rodinných příslušníků osob, přikázaných do táborů nucené práce“. Těmito směrnicemi byly určeny okresy, kam je dovoleno rodinné příslušníky vystěhovat, případně kam se mohou nastěhovat ke svým příbuzným. Nesměla to být města s více než 10 000 obyvateli, nesměly to být okresy sousedící s Rakouskem (Znojmo, Mikulov, Břeclav) a nesměla to být místa na hranicích se západním Německem.²

Do 1. dubna 1949 bylo zřízeno patnáct táborů nucené práce – vesměs u velkých průmyslových závodů a dolů, které potřebovaly pracovní síly, tj. na Kladně, v Mostě, Oslavanech, Ostravě, Třinci apod. Do konce roku 1949 se počet TNP rozrostl; především byly zřizovány v místech ohrožujících zdraví pracovníků, jako byly uranové doly v Jáchymově a Příbrami.

Rozhodnutí o internaci propuštěných důstojníků

V lednu 1949 rozhodl vojenský komitét ÚV KSČ (Gottwald, Slánský, generálové Svoboda, Drgač, Procházka, Drnec a Reicin), že propuštění letci, pocházející vesměs z československé jednotky na Západě, budou internováni v pracovních táborech.³ Brzy byly počty osob určené k internaci rozšířeny o další kategorie – vojenské atašé, parašutisty, zpravodajce aj.

2 AMV, 310-82-1. Směrnice pro přesídlení rodinných příslušníků osob přikázaných do táborů nucené práce.

3 Státní ústřední archiv (dříve archiv ÚV KSČ), Komise I. sv. 32, a.j. 782. Výpisy ze zápisů vojenského komitétu.

Dne 5. dubna 1949 přišel k Bedřichu Pokornému, který byl zástupcem vedoucího odboru BA ministerstva vnitra,⁴ pplk. Antonín Horák, aby požádal StB o spolupráci při hromadném zatýkání bývalých důstojníků a jejich internaci v některém táboře nucené práce. Oba pracovníci se dohodli na rozdělení úkolů i na názvu těchto razíí: zatýkání bývalých důstojníků nazvali „Akce D“.

Studijní skupina 5. oddělení hlavního štábu MNO, jejímž byl pplk. A. Horák přednostou, měla za úkol připravit seznamy důstojníků, kteří měli být zatčeni. Bedřich Pokorný připravil instrukce pro krajské velitele StB; spojil se rovněž s náčelníkem 5. oddělení Josefem Musilem, aby projednali podrobnosti. Úkolem ministerstva vnitra bylo rovněž zajistit místo pro nový TNP, určený pouze pro bývalé důstojníky.

Žádný z dosavadních táborů nucené práce se nezdál dost bezpečný. Za nedobytnou, a tudíž „nejbezpečnější“ věznicí v Československu byla považována mírovská pevnost. Od 1. dubna 1949 zde byli uvězněni členové protektorátní vlády, které sem transportovali z plzeňské věznice na Borech.

Mírov byla barokní pevnost ze 17. století, postavená na místě středověkého hradu. Sloužila jako káznice a patřila ministerstvu spravedlnosti. Představitelé ministerstva vnitra vstoupili do jednání se zástupci ministerstva spravedlnosti a dosáhli toho, že pro internaci bývalých důstojníků byla vyklizena zadní část pevnosti. Výměnou předalo StB ministerstvu spravedlnosti donucovací pracovnu v Gottwaldově.⁵

Dne 8. dubna 1949 zástupce velitele StB Bedřich Pokorný rozeslal krajským velitelům StB pokyny, jak mají provést hromadné zatýkání bývalých důstojníků. Ve všech krajích republiky měla být akce D uskutečněna ve stejnou hodinu, a to tak, aby se o ní veřejnost nedozvěděla. Krajský velitel StB spolu s přednostou 5. oddělení divizních velitelství měl vytvořit potřebný počet přepadových komand (dva příslušníci StB a jeden zástupce vojenského obranného zpravodajství). Každé toto komando dostalo

4 Odbor BA byl označován také jako odbor StB nebo velitelství StB. Přednostou odboru byl Jindřich Veselý, prvním zástupcem Osvald Závodský a zástupci Bedřich Pokorný a dr. Karel Černý. Viz Frolík, Jan: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*, č. 2, roč. XLI, Praha 1991.

5 *Vojenský historický archiv*, fond Alexej Čepička, sv. 17, aj. 114. Zápisy z porad ministra spravedlnosti A. Čepičky s jeho náměstkou Dresslerem, Karlem Klosem a Heráfem.

za úkol zatknout jednoho důstojníka ze seznamu (seznam byl připraven na příslušné vojenské oblasti) a vykonat v jeho bytě domovní prohlídku.

Prohlídka měla být provedena „se zvláštním zaměřením na materiál, který by nasvědčoval... styk s... podzemím nebo poúnorovými uprchlíky v cizině... Zadržené i s materiálem, který bude u nich nalezen, předvedte na krajské velitelství StB... na usvědčené podáte trestní oznámení a dodáte je do soudní vazby... Ty, na něž nebude při domovních prohlídkách nalezen usvědčující materiál a jejichž výsledky budou negativní, postavíte před komise pro zařazování osob do táborů nucené práce u KNV, jimiž budou zařazeni do tábora... Zařazené do tábora práce pak dejte dopravit **naprosto spolehlivými příslušníky SNB**“ (podtrženo v originále).⁶

Akce D-1

První akce „D“ byla provedena 20. dubna 1949 ve 22 hodin. Zatčeno mělo být 110 důstojníků. Byli to především vysocí důstojníci z čs. západní jednotky: mjr. let. Václav Šikl, kpt. let. Richard Květ, plk. let. Bohumil Liška, mjr. let. Jan Jahoda, škt. let. Vilém Murcek, škt. let. Lubomír Hagen, mjr. let. Josef Macháček, pplk. pěch. Cyril Novák a další.

U třinácti osob se podařilo nalézt při domovní prohlídce „usvědčující“ materiál. Za takový se považovala pohlednice od známého z Austrálie, vojenský předpis A-I-1, adresy důstojníků, které si vyměnili při přátelském setkání, mapa jižní Moravy apod. Takovéto písemnosti, případně trofejní zbraně, stačily k podání trestního oznámení pro „nedbalé dodržování státního tajemství“ a nedovolené ozbrojování a k odsouzení podle zákona č. 231/48 Sb.

Čtyřicet devět osob, u nichž se nic kompromitujícího nenašlo, bylo odvezeno do tábora nucené práce, většinou do TNP Mírov, který byl k tomuto účelu připraven.

Někteří krajsší velitelé StB nepochopili, že do TNP mají být poslání všichni, u nichž se při domovní prohlídce nenašlo něco, co by „opravňovalo“ postavit zatčeného před soud. Tak se stalo, že přes třicet důstojníků bylo po výsledku propuštěno domů, protože buď byli nemocní, nebo kraj-

6 AMV, 7–33. Pokyny B. Pokorného k provádění akcí D. Č. j. S–2626/010–1949. Na toto jednání čísla se odvolávaly všechny správy krajských velitelství StB o provádění akcí D.

ský velitel StB nenašel důvod je internovat. Tito propuštění důstojníci byli na nátlak 5. oddělení hl. štábu MNO zatčeni později v některé z dalších akcí „D“. Jednomu důstojníku – škt. Opelskému z Vysokého Mýta – se podařilo uprchnout eskortě StB při dopravě do soudní vazby.

Hromadných zatýkání důstojníků bylo celkem šest: akce D-2 se uskutečnila 22. září 1949, akce malé „d“, v níž byli pozatýkáni bývalí zpravodajští důstojníci, proběhla 10. listopadu 1949; rozsáhlá byla akce D-3 v noci 10. ledna 1950. Akce D-4 byla „realizována“ 3. května 1950. Při akci D-5 dne 11. září 1950 byli pozatýkáni bývalí důstojníci, kteří bydleli především v Praze XIX, to znamená v Bubenci a Dejvicích, aby se „uvolnily“ byty pro vojenskou správu.

Akce D-2

Při této akci bylo v noci z 22. na 23. září 1949 zatčeno 103 bývalých důstojníků. Z toho bylo do TNP Mírov posláno hned po zatčení a výsledích 33 důstojníků. Jedním z nich byl kpt. v zál. Bohuslav Chudoba z Hronova, který se při výsledku marně bránil, že s armádou nemá nic společného již od r. 1927, kdy odešel na vlastní žádost z aktivní služby.

Na desítky dalších bylo podáno trestní oznámení, jako např. na plk. Jiřího Souhradu z Litoměřic, protože byl „důvodně podezřelý, že poslouchal zahraniční rozhlas“. Plk. Jiří Souhrada odešel po okupaci Československa v r. 1939 do zahraničí spolu se svým bratrem Hynkem. Oba vstoupili do čs. zahraniční armády; Hynek zahynul v bojích na Slovensku v roce 1944. Plk. Jiří Souhrada byl po odpykání několikaměsíčního trestu za poslech zahraničního rozhlasu eskortován 15. ledna 1950 na Mírov, kde 14. dubna téhož roku zemřel, aniž by mu byla poskytnuta odborná lékařská pomoc. Lékařskou službu na Mírově vykonával uvězněný příslušník nacistické SS.

Akce malé „d“

Při této razii 1. listopadu 1949 ve 20 hodin byli pozatýkáni předváleční zpravodajští důstojníci a zpravodajci, kteří sloužili za války ve 2. oddělení MNO v Londýně. Jen v Praze to bylo dvacet důstojníků.

Všichni byli odděleně eskortováni do krajské věznice v Mladé Boleslavi, odkud byli dopravováni do Ruzyně k výsledkům. Někteří zpravo-

dajci byli drženi ve vyšetřovací vazbě až do srpna 1950, kdy bylo rozhodnuto, že nebudou trestně stíháni za svou činnost za války, protože „je to z politických důvodů nemožné“,⁷ ale budou internováni v TNP, pokud 5. oddělení hl. štábu MNO „nezískalo“ při domovní prohlídce materiál, který by umožnil jejich trestní stíhání.

Mezi zajištěnými zpravodajci byl i mjr. Oldřich Hlavín, kterého 30. června 1950 státní soud odsoudil na patnáct let vězení „za spojení s cizí mocností“. Trest si odpykával ve vojenské věznici v Opavě a v Leopoldově. V r. 1953 byla povolena obnova trestního řízení, rozsudek státního soudu zrušen, protože se „zjistilo“, že šlo o provokaci 5. oddělení hl. št. MNO. Mjr. O. Hlavín byl bývalý aktivní fotbalový a hokejový internacionál. Od r. 1934 byl přidělen k 2. (zpravodajskému) oddělení hl. št. MNO, za okupace se od 14. června 1939 až do února 1944 skrýval v ilegality před gestapem. 24. února 1944 byl zatčen, 8. listopadu 1944 byl poslán do koncentračního tábora v Mauthausenu a v Terezíně. Před popravou, která byla určena na 8. červen 1945, jej zachránil konec války.⁸

Trestně stíháno z této akce „d“ na základě „usvědčujícího“ materiálu zabaveného při domovní prohlídce bylo dalších patnáct zpravodajců (plk. Václav Sláma, mjr. Zdeněk Gold, mjr. Zdeněk Holík, škpt. Jaroslav Kalina, mjr. František Kubín, plk. Jaroslav Los, mjr. Karel Veverka a další).

Akce D-3

Dne 3. ledna 1950 dal B. Pokorný rozeslat tajný pokyn všem krajským velitelům StB v českých zemích a veliteli odboru BA poverenictva vnútra v Bratislavě tohoto znění: „V noci ze dne 10. na 11.1.1950 proveďte IV. díl akce přesně podle pokynů našeho čj. S-2626/010-1949 z 8.4.1949, které znovu pročtete... Cíl akce: Mírov u Olomouce... Za ministra Pokorný.“⁹

V této akci bylo pozatýkáno a na Mírov eskortováno přes sto bývalých důstojníků. Další desítky byly odsouzeny podle zákona č. 231/1948 Sb. na základě materiálu zabaveného při domovní prohlídce. Jak již bylo

7 Výpověď náčelníka 5. oddělení hl. št. MNO gen. Josefa Musila 16. září 1952. AMV, podsvazek č. IV k osobnímu vyšetřovacímu svazku č. 2457.

8 AMV, 6-316/2. Seznam zpravodajsky činných osob.

9 AMV, 310-82-1.

uveдено, odsouzení podle zák. 231/1948 Sb. měli internaci v táborech nucené práce „nádavkem“ k vazbě.

Vojenská věznice v Praze v Kapucínské ulici (tzv. domeček) byla přeplněna, takže krajská velitelství StB dostala pokyn, aby vojenské osoby zatčené v akci „D“ a obviněné podle zák. č. 231/1948 Sb. byly eskortovány do vazby u vojenských soudů v Plzni nebo v Hradci Králové.

Při této akci byl zatčen a v TNP na Mírově internován škpt. Karel Tichý, který odešel ještě velmi mladý pracovat jako bankovní úředník do Francie. Zde se oženil s dívkou českého původu. Po vypuknutí války se přihlásil do čs. zahraniční armády, kde absolvoval zpravodajský a parašutistický kurs. V červenci 1944 byl západně od Paříže vysazen spolu s telegrafistou Bohumilem Menšíkem (operace Destroyer). Jejich úkolem bylo „zburcovat“ Čechy žijící ve Francii. Po splnění úkolu byli v lednu 1945 přesunuti zpět do Anglie. Škpt. Karel Tichý byl po skončení války přidělen k čs. vojenské misi ve Francii a v listopadu 1945 se s rodinou vrátil do Československa. Po rozpuštění TNP Mírov v červenci 1951 pracoval jako kontrolor v SONP Kladno. Protože odmítl stát se členem ROH a odmítl hlasovat pro odsouzení jakési „americké agrese“, byl přeložen na manuální práci do kovárny. Jako všichni propuštění „chovanci“ z TNP Mírov byl policejně sledován. V říjnu 1958 byl opět zatčen a odsouzen na tři roky vězení, protože svému příteli mjr. Antonínu Petrákovi z Bratislavy poslal rezoluci vysokoškolského studentstva, která žádala různé reformy na vysokých školách a zákaz cenzury.

V noci z 10. na 11. leden 1950 byl zatčen i gen. Jaroslav Hrabovský, který byl k 1. lednu 1950 penzionován. Byl těžce nemocen a po několika měsících pobytu v olomoucké vojenské vězeňské nemocnici 7. března 1951 zemřel.

V této akci byl zatčen i pplk. Bohumil Dítě, který po infarktu čekal na superarbitrační řízení. Vlastnil auto, o které měl zájem vyšetřovatel MV Doubek. Vedoucí pracovník ministerstva vnitra Karel Šváb proto nařídil zařadit pplk. Dítě do akce „D“. Pplk. Dítě při výslechu na KV StB v Praze 16. ledna 1950 žádal, aby byl brán zřetel na jeho zdravotní stav. 9. února 1950 byl eskortován do TNP Mírov. Do tří týdnů byl mrtev – zemřel 27. února 1950.

Akce D-4 a D-5

V akci D-3 a D-4 měl zástupce vojenské správy pplk. Horák u každého jména na „zatýkacím“ seznamu přesně označeno, kdo musí být stůj co stůj do tábora nucené práce zařazen a na jak dlouho. Pouze v některých případech bylo povoleno, aby důstojník do TNP zařazen nebyl, ovšem jen za podmínky, že vyklidí svůj byt a vystěhuje se na venkov.¹⁰

Podklady pro akci D-4 se mi nepodařilo v Archivu federálního ministerstva vnitra získat, takže nevím, kteří důstojníci byli postaveni před soud pro tzv. nedovolené držení zbraně či tzv. nedodržení zachování státního tajemství. Do tábora na Mírově přišlo z této akce přes čtyřicet důstojníků.

Poslední akcí „D“ byla razie uskutečněná 11. září 1950 ve dvě hodiny v noci. Byla to akce „speciální“, pozatýkáni byli pouze důstojníci pražští, aby mohli být vystěhováni z bytů: škpt. Václav Milavec, prap. Jakub Malý, mjr. Karel Čáp, npor. Josef Farský, šrtm. František Kypěna a na dvacet dalších.

Ministr národní obrany Čepička projevil při této razii „dobrou vůli a ohleduplnost“ a svolil, aby nebyli internováni důstojníci starší 50 let, kteří sami uvolní své byty a vystěhují se z Prahy na místo, jež jim určí MNO. Gen. František Havel, který strávil v německém koncentračním táboře šest roků, nemusel tedy svou válečnou zkušenost opakovat v československých podmínkách, protože se „dobrovolně“ z Prahy-Vinohrad vystěhoval do vesnice na Tábořsku. Z Prahy-Vinohrad se vystěhoval i kpt. Šebesťák, na jehož ženu Ivonnu si mohou vzpomenout televizní pamětníci, protože v televizních kursech v šedesátých letech nás tato Angličanka učila správné anglické výslovnosti.

Pražská vojenská posádka perzekucí bývalých důstojníků – vystěhovávaním v akcích „D“ nebo zabavením majetku po odsouzení – získala na přelomu 40. a 50. let celkem přes 2000 bytů...

10 AMV, podsvazek č. VII k osobnímu vyšetřovacímu svazku 2457. Zpráva komise pro TNP Mírov a akce D. Do této zprávy byla zařazena i svědectví příslušníků StB, kteří prováděli akce D-3 a D-4.

Mírov

Tábor nucených prací Mírov „zahájil svou činnost“ 22. dubna 1949 příchodem důstojníků zatčených při razii tzv. akce D-1 20. dubna 1949.

TNP spravovali příslušníci ministerstva vnitra, po zřízení ministerstva národní bezpečnosti v květnu 1950 přešly všechny tábory nucené práce pod správu tohoto nového ministerstva. Velitelem TNP Mírov od jeho zřízení až do podzimu 1950 byl strážmistr Oldřich Kohlíček, po něm do 23. března 1951 por. Souček. Toho vystřídal pětadvacetiletý štábní strážmistr Antonín Kobza, který byl na Mírov poslán po absolvování školy SNB v Jestřábu u Jáchymova.

Důstojníci zatčení v akcích „D“ byli od počátku vystaveni krutému týrání a hladovění. Už při výsleších na okresních velitelstvích StB byli uvězněni důstojníci bití (obzvlášť krutí byli příslušníci StB v Břeclavi; v „domečku“ v Kapucínské ulici na Hradčanech a ve věznici v Mladé Boleslavi byli důstojníci mučeni přímo středověkým způsobem: řetězy připoutané ruce k nohám, těžké koule jim bránily v chůzi). Vesměs všichni trpěli hladem, zimou, nemluvě o urážkách negramotných příslušníků StB, kteří na zatčených vysokých důstojnících předváděli, co vše si mohou vůči nim dovolit.

V táboře nucené práce na Mírově byli důstojníci zatčení v akci D-1 zamčeni ve velkých celách, kde museli vykonávat i svou tělesnou potřebu. Neměli povolenu četbu knih ani tisku, nesměli hrát společenské hry. Práci rovněž žádnou nedostali. Návštěvy rodinných příslušníků nebyly povoleny (rodiny o svých otcích řadu měsíců vůbec nevěděly). V červnu 1949, tedy až za dva měsíce po příchodu do tábora, byly důstojníkům povoleny dvě společenské hry: „Dáma“ a „Člověče, nezlob se“. Četba novin a knih byla povolena až mnohem později.

O tom, že by některým důstojníkům byly povoleny návštěvy rodinných příslušníků, začala jednat správa táborů nucené práce na ministerstvu vnitra s 5. oddělením hl. štábu MNO až v prosinci 1949.

Nicnedělání prohlubovalo silnou depresi internovaných důstojníků, která byla způsobena především vědomím, že doma zůstaly nezaopatřené ženy a děti, a tím, že o nich neměli vůbec žádné zprávy.

Na Mírov přijížděli často příslušníci StB, aby odvezli některého internovaného důstojníka k výslechu nebo jej podrobili výslechu přímo na Mírově. V září 1949 byl např. za přítomnosti zástupce velitele TNP Mírov Carbola vyslýchán pplk. Cyril Novák. Údajně měl vědět o úmyslu mjr. J. Oravského-Neumana emigrovat. Orgány StB jej vyslýchaly tako-

vým způsobem, že zůstal ležet v bezvědomí. Výslech na něm zanechal trvalé následky – přestal slyšet.¹¹

Jak jsem se již zmínila, důstojníci byli v prvních měsících zavřeni v celách bez možnosti nějaké placené práce. Za pobyt v táborech nucené práce museli však internovaní platit; protože neměli možnost vydělávat, zůstávali za svou internaci v TNP dlužní. Po zrušení tábora v červenci 1951 odcházeli s desetitisícovými dluhy, které museli ministerstvu národní bezpečnosti zaplatit.

Až v roce 1950 byla na Mírově zavedena tzv. domácí výroba. Důstojníci vyráběli pro firmu Logarex dřevěné metry a pro Oděvní průmysl Prostějov dělali vycpávky do šatů. Byla to práce mizerně placená, kterou nikdo v „civilu“ nechťel dělat. I o tuto práci byla však bída. V hlášeních velitele TNP Mírov Součka, která posílal ministerstvu národní bezpečnosti, se dočteme, že na ni musí vybírat důstojníky s více dětmi, aby mohli poslat domů nějaký peníz.¹²

Bídne životní podmínky a deprese nezůstaly rovněž bez vlivu na zdravotní stav. Lékařskou službu, jak jsem již uvedla, zde vykonával vězeň, bývalý příslušník jednotek SS. Tzv. uzavřené oddělení vojenské nemocnice v Olomouci představovala jedna místnost v suterénu budovy, bez denního světla, kde se celý den svítilo a kde se tísnila lůžka pacientů, z nichž každý trpěl jinou chorobou (TBC, rakovina, pooperační stavy atd.). Aby nemocnice nevykazovala vysokou úmrtnost, byli ve vážných případech příbuzní vyzváni, aby nemocného převezli do civilní nemocnice.

Během dvanácti let po propuštění z tábora nucené práce na Mírově z 224 důstojníků zemřelo 33. Tento výpočet jsem udělala podle seznamu vojenské rehabilitační komise z roku 1965. Ta vedla přehled důstojníků, které považovala za „neoprávněně“ internované; za „oprávněně“ internované považovala např. všechny důstojníky zatčené při akci D-1. O jejich internaci přehled nevedla.

Z těchto třiceti tří důstojníků uvádím pouze některé spolu s rokem narození, aby bylo zřejmo, že šlo o smrt předčasnou: mjr. Antonín Šubrt (1913), pplk. Josef Vágner (1902), pplk. Vladislav Řezáč (1908), mjr. Miroslav Řepa (1922), škpt. Bohuslav Hamáček (1915), škpt. Mikuláš Chlysov (1904), mjr. Antonín Pokorný (1914), mjr. Oldřich Procházka (1906), škpt. Jiří Charvát (1916), pplk. Ferdinand Hofman (1902), por. Michal Opačko (1915), mjr. Jan Orátor (1907), plk. Jaroslav Konečný (1891); plk. Antonín Kostrhún (1896) byl propuštěn se zmrzačenou páteří a spáchal sebevraždu.

Mjr. Jan Orátor byl v červnu 1951 propuštěn z vojenské nemocnice a v kritickém stavu odvezen do civilní nemocnice. Smrt škpt. Jiřího Charváta má na svědomí 5. oddělení hlavního štábu. Toto oddělení škpt. Charváta věznilo několik měsíců, aniž by našlo důvod k odsouzení; 12. ledna 1950 jej poslalo do TNP Mírov, kde byl internován až do likvidace tábora v červenci 1951.

Ve spisech a dokumentech uložených v našich archívech se dočteme o zvláštní krutosti vůči internovaným důstojníkům, avšak dokumenty nezachytí to, co je nesdělitelné: osobní prožitky těchto důstojníků. Zima, hlad a bolest byly kruté, ale daly se vydržet, jak říkají všichni, kdo přežili. Ale beznaděj, které byli vystaveni, protože museli opustit své rodiny, byla propastná. Navíc neustálé ponižování, zacházení jako s těžkými zločinci, to vše bylo pro důstojníky deprimující. Většina z nich pocházela z chudých poměrů, vystudovala za těžkých podmínek, prodělala druhou světovou válku na frontě nebo byla za aktivní protinacistický odboj vězněna. Tohle byla odměna?

Na Mírově byli internováni i tři bratři Stýblové: Antonín, František a Stanislav. Pro jejich rodinu to byla pohroma, pro ně byla povzbuzující vzájemná podpora. I velitel tábora ve svém hlášení mluví o tom, jak je nápadná jejich vzájemná láska, starostlivost a péče jednoho o druhého.

Na začátku roku 1951 mnohé lhůty stanovené komisemi, které je prikazovaly do tábora nucené práce, již dávno vypršely. Zákon č. 247/1948 Sb. přestal platit 1. srpna 1950, kdy vstoupil v platnost nový trestní zákoník, podle něhož se do táborů nucené práce zařazovalo pouze na základě **soudního** rozhodnutí.

V té době se na ministerstvu národní bezpečnosti a ministerstvu národní obrany konaly porady, co udělat s internovanými důstojníky na Mírově, protože v dubnu procházela nejdelší možná lhůta dvou let internace podle zákona č. 247/1948 Sb. Další držení těchto důstojníků v TNP odporovalo zákonu a změna zákonných ustanovení, jak bylo konstatováno na poradě 16. března 1951, nebyla možná.¹³

13 *Vojenský historický archiv*, HSS, 1951, kr. 357, 41–2/7.

11 AMV, H-76. Osobní spis pplk. Cyrila Nováka.

12 AMV, TNP Mírov 1950–1951. Por. Souček rovněž hlásí svým nadřízeným, že por. František Starý, ač nemocen, odmítl uvolnění z práce, protože jeho žena a děti žijí v neutěšených finančních poměrech.

Padly i takové návrhy, aby v táboře byla vyprovokována „vzpoula“: potom mohou být důstojníci odsouzeni a právoplatně uvězněni. To bylo na nejvyšších místech zamítnuto a rozhodnuto, že tábor na Mírově se zruší, propuštění důstojníci jako státu nebezpečné živly budou rozptýleni po celé republice a zařazeni na místa pomocných dělníků, kde budou pod stálým dohledem bezpečnostních orgánů.

Pracovní zařazení důstojníků prováděla pracovnice ministerstva sociální péče Kolenatá, která do 14 dnů po jejich propuštění z TNP měla ministerstvu národní bezpečnosti předat seznamy pracovišť, aby mohli být policejně sledováni.¹⁴

Důstojníci byli propouštěni postupně; první skupina byla propuštěna 27. dubna 1951. Šlo o důstojníky zatčené v akci D-1 20. dubna 1949. Další skupina byla propuštěna 11. června 1951 a poslední důstojníci odešli z TNP Mírov 19. července 1951.

V TNP Mírov byli internováni rovněž „civilové“. Většinou to byli lidé, kterým se z jiných táborů podařilo uprchnout, proto je jako „notorické“ uprchlíky uvěznili v TNP na mírovské pevnosti. Tito lidé byli již v březnu 1951 převezeni do jiných táborů nebo věznic.

Propuštění však nebyli všichni důstojníci. Pro sedm důstojníků – škpt. Horáka, pplk. Liperta, por. Otáhala, škpt. Valentu, škpt. Rektora, pplk. Picku a pplk. Pánka – křížová cesta táborů nucené práce a věznicemi zrušením TNP Mírov neskončila. Na ústní příkaz npor. Čadka z ministerstva národní bezpečnosti byli převezeni do tábora nucené práce v Brně.

Věznicemi v dalších letech prošli ještě další „absolventi“ mírovského tábora: prakticky celá padesátá léta byl vězněn zpravodajec plk. Jaroslav Hájíček, zatčený už při první akci „D“ v dubnu 1949. Plk. Hájíček prošel mnoha strastiplnými výslechy za svou činnost za války (byl naším vojenským atašé v Istanbulu a řídil veškerou zpravodajskou činnost na Středním východě), byl internován nejen v TNP na Mírově, ale i v Příbrami, v pověstném TNP „Vojna“.

Opětovně uvězněni byli kpt. Mičkal, por. Jiří Hanf, por. Alois Štrejl, škpt. František Šmika, škpt. František Přerovský, por. Josef Klimeš, škpt. Karel Tichý, mjr. Antonín Petrák, plk. Molnár, škpt. Čechura a mjr. Zdeněk Gold. Poslední jmenovaní byli zatčeni v létě 1958 a na jaře 1959 byli od-

14 *Tamtéž*. Přípis člena komise, která měla na starost rozpuštění TNP Mírov, plk. Kokešovi z 29. června 1951.

souzení na několik let vězení za rezoluci, kterou se jim na podzim 1950 podařilo z Mírova poslat nejvyšším československým orgánům.

V této rezoluci, kterou nazvali „Národ vězňů v TNP Mírov“, psali o poměrech v tomto táboře. Bezpečnostní orgány ji v červnu 1958 našly při domovní prohlídce u parašutisty mjr. A. Petráka a tak po devíti letech od jejího vzniku za ni byli autoři odsouzeni. Vězňové při propouštění z tábora totiž podepsali tzv. slib mlčenlivosti, že o Mírovu nebudou nikdy mluvit. Akce „D“ a tábor nucené práce Mírov měly být zapomenuty...¹⁵

15 Kpt. Evžen Gazda, který byl v TNP Mírov vězněn od jeho vzniku, vypracoval v roce 1968 seznam mírovských chovanců, jak jej zaznamenal škpt. Ludvík Kopřiva, zatčený v akci D-2 v září 1949. Podle tohoto seznamu prošlo táborem nucené práce na Mírově za dobu jeho existence, tj. do července 1951, celkem 344 lidí, z toho přes 280 důstojníků. Tzv. vojenská rehabilitační komise v roce 1965 evidovala pouze 277 důstojníků internovaných na Mírově. Mimo jiné opomněla gen. Josefa Bartíka. Viz *Vojenský historický archiv*, MNO 1965, Hlavní kádrová správa, kr. 77. Seznam internovaných osob na Mírově.

Komunističtí novináři 1921–1938 (Příspěvek k formování „revolučních elit“)

František Helešic

I. Historický přehled

Úvodem

Československo v letech mezi dvěma válkami představovalo zemi s relativně stabilizovaným systémem parlamentní demokracie, opírajícím se o rozvinutou, někdy až přebujelou tradici politického stranictví. To bylo také jedním z hlavních zdrojů stranicky diferencovaných politických elit. Ve svém příspěvku se chci zaměřit na formování těchto elitních skupin v Komunistické straně Československa, a to ve vztahu k jejímu tisku v letech 1921–1938. Jde tedy především o specifickou sociální skupinu komunistických novinářů, která se formovala jako součást tzv. „revolučních elit“.

Posouzení jejího statusu a role je závislé na mnoha komponentech sociálně politického vývoje první republiky.¹ Podstatné přitom je, že česko-

1 Starší produkci na toto téma, vzniklou před rokem 1968, jsem shrnul ve stati Můžeme už dnes napsat dějiny komunistického novinářství? Poznámky k historiografii čs. novinářství období 1918–1938. *Sešity novináře*, roč. 3, 1968, č. 3, s. 3–32. Další literatura 70. a 80. let je ovšem silně poznamenána duchem normalizace a jednostrannosti pohledu, ale přinesla některá nová fakta z dějin komunistického tisku a ze života jeho tvůrců. Viz zejména *Svědék a bojovník. 50 let Rudého Práva*. Svoboda, Praha 1970; *Naše Rudé Právo*. Vydalo Rudé Právo, Praha 1980; *Malá encyklopédia žurnalistiky*. Obzor, Bratislava 1982. V letech 1980–1989 vydalo nakladatelství Novinář v Praze několik monografií o jednotlivých osobnostech, jako byli B. Šmeral, E. Urx, J. Šverma, S. Brunclík aj. Několik profilů tohoto druhu viz také *Sešity novináře* IV, 1970, č. 4; VII, 1973, č. 1; VIII, 1974, č. 3; IX, 1975, č. 2; XV, 1981, č. 4; XVI, 1982, č. 1.

slovenský, a český tisk zvlášť, měl výrazně stranický charakter. Tím se odlišoval od zpravodajského typu velkých deníků v západní Evropě. Tisk KSČ byl tiskem opoziční strany, která v zásadních programových otázkách podléhala Kominterně a v politickém spektru předmnichovské republiky byla proto vnímána jako strana „v cizích službách“. Nebyla však strnulým tělesem bez vlastního vývoje. Komunisté na sklonku 30. let byli jiní než v roce 1921 nebo v době kolem V. sjezdu, kdy se v popředí ocitla gottwaldovská skupina jako radikální nositelka stalinismu prosazovaného pod heslem „bolševizace“. Všechny tyto vývojové proměny a peripetie se projeví v činnosti a životních osudech komunistických novinářů, kteří byli nejen objekty, ale i subjekty těchto změn.

Z tohoto hlediska nelze na komunistické novináře pohlížet jen jako na profesní skupinu lidí zabývajících se novinářstvím, ale je třeba v nich vidět zároveň funkcionáře strany, v jistém smyslu její elitu. Svědčí o tom mimo jiné fakt, že všichni významnější představitelé KSČ prošli redakcemi svého stranického tisku. Toto spojení politicko-organizační činnosti s publicistikou je zakotveno už v podmínkách pro přijetí do Komunistické internacionály, které mimo jiné stanovily, že „všechny stranické tiskové orgány musí být redigovány spolehlivými komunisty, kteří dokázali svou oddanost věci proletariátu... Periodický a neperiodický tisk a všechna nakladatelství strany musí být zcela podřízeny ústřednímu výboru strany, nezávisle na tom, je-li strana jako celek v daném okamžiku legální nebo ilegální. Je nepřijatelné, aby nakladatelství zneužívala své autonomie a aby prováděla politiku, která by plně neodpovídala politice strany.“² Tento požadavek však nebyl zcela respektován novými komunistickými stranami, které vznikly ze sociální demokracie, včetně KSČ.

Směrnice pro činnost komunistického tisku vypracoval III. kongres Kominterny r. 1921 na základě Leninových zásad. Na podzim téhož roku byly ještě doplněny zvláštním dopisem předsedy EKI Zinověva.³ Byly součástí nové politiky Kominterny, vyjádřené heslem „K masám“. Kominternu trvala na tom, aby její sekce přijaly stanovené zásady pro práci komunistického tisku a vyžadovala jejich plnění.

Prostřednictvím rezolucí, usnesení i pokynů přímo, nebo přes své instryktory vykonávala vliv na obsah i formy činnosti KSČ i na její tisk. Ve

2 *Založení KSČ. Sborník dokumentů*. Praha 1954, s. 60.

3 *Novinářský sborník 1960*, č. 2, kde je podrobný rozbor těchto dokumentů, které byly nově publikovány v témže čísle na s. 331–334 a v č. 4, r. 1965, s. 536–540.

dvacátých letech toto sledování nebylo důsledné. Avšak na přelomu 20. a 30. let pracovali v Komunistické internacionále pracovníci, kteří sledovali tisk sekcí, tedy i KSČ, zejména *Rudé právo*, jak plní usnesení kongresů Kominterny či plén EKI. A veřejně pak publikovali v tiskových orgánech Komunistické internacionály svou kritiku. Proto nejen agitačně propagační oddělení, ale i politické byro (politbyro) ÚV KSČ sledovalo obsah tisku, zejména ústředního. Nejednou byl tímto úkolem pověřen i nejvyšší reprezentant vedení (Šmeral, Doležal, Gottwald).

Rízení tisku KSČ, zejména *Rudého práva*, vycházelo ze zásad Kominterny: „... je nepřijatelné, aby ústřední orgán strany směl postupovat podle vlastní politické linie a nadto, aby to pokládal za své právo.“⁴ Tato zásada znemožňovala jakoukoliv toleranci k obsahu *Rudého práva*, kterou lze ještě pozorovat v počátcích rozvoje KSČ a která existovala u sociálně-demokratického tisku. Vedení komunistické strany přímo direktivně určovalo autory úvodníků, témata článků a komentářů, akcí, které měl tisk vést, určovalo referenty z řad redaktorů na stranické a jiné schůze, rozhodovalo o změnách v redakci. Tyto úkoly byly do redakce přenášeny šéfredaktorem, který byl většinou členem nejvyššího grémia strany. To vyžadovala i Kominternu. Tak například politbyro ÚV KSČ v létě 1930 přímo pověřilo generálního sekretáře K. Gottwalda účastí na týdenních redakčních poradách *Rudého práva*.⁵

Globální řízení stranického tisku orgány Komunistické internacionály i bezprostřední operativní řízení redakce trvalo až do zastavení tisku KSČ po Mnichovu v říjnu 1938.

Struktura tisku KSČ 1920–1938

KSČ v době vzniku v roce 1921 měla 53 listů, z toho 7 deníků, z nichž 4 vycházely v českém jazyce (*Rudé právo*, *Rudé právo-Večerník*, *Rovnost*, *Dělnický deník*). Struktura tisku KSČ se měnila podle politické situace, zvláště po V. sjezdu KSČ v roce 1929, nebo podle finančních možností a v důsledku úředních zásahů. Z těchto důvodů KSČ přistoupila k vydávání tzv. hlavičkových mutací svých krajských listů z obsahu *Rudého prá-*

va nebo *Rudého večerníku*. V roce 1930 vydávala 9 deníků s nákladem 37 000 a v roce 1932 již 12 deníků v celkovém nákladu 54 690 výtisků.⁶

V druhé polovině 30. let dochází k další proměně struktury tisku KSČ. Když bylo v roce 1933 zastaveno 41 komunistických listů, začala KSČ vydávat formálně nestranický list typografů – *Haló noviny*. V roce 1938 vydávala různé mutace tohoto listu – *Moravskoslezské Haló noviny*, *Polední Haló*. Měly sice vlastní redakci, avšak spolupráce s *Rudým právem* byla velmi úzká, novináři přecházeli z redakce do redakce nebo dopisovali do obou listů. V letech 1936–1938 byly z *Rudého práva* tištěny tyto hlavičkové listy: *Moravská Rovnost*, *Ostravský dělnický deník*, *Svoboda*, *Rudá záře*. (Pro německé členy vycházel *Rote Fahne*, pro slovenské *Slovenské zvesti*.)

Je nutno připomenout týdeník *Tvorba* (1928–1938), formálně nestranický, který redigovali a psali členové redakce *Rudého práva* i *Haló novin*. Vycházely také časopisy pro ženy, děti, mládež, krajské orgány, závodní časopisy aj. Celkem jich bylo v letech 1934–1938 na 40.

Ještě několik čísel, která ukazují náklady *Rudého práva* ve srovnání s počtem členstva v jednotlivých obdobích: Jestliže KSČ při svém vzniku uváděla 360 000 členů, tiskla asi 20 000 výtisků *Rudého práva* ve všední den a 40 000 nedělního čísla, *Rudé právo-Večerník* mělo náklady ještě větší (pokud nebyly konfiskovány). Počet členstva kolísal a s ním i náklad *Rudého práva* (1927: 138 000 členů, náklad *Rudého práva* asi stejný jako dříve). Po V. sjezdu (1929) poklesl počet členstva asi na 25 000 a náklad ranního *Rudého práva* nepřesahoval 5000 výtisků a *Rudého večerníku* 15 000 výtisků. V roce 1931 vzrostl počet členů na 40 000, v roce 1935 na 50 000, v roce 1936 na 70 000 a v roce 1938 na 80 000 členů. Náklad *Rudého práva* rostl také: 1934 – 14 000, rok 1936 – 26 000, rok 1938 – 40 000 a v září 1938 vzrostl až na 254 000 výtisků.⁷

Jestliže od r. 1936 přebíraly *Haló noviny* část sazby z *Rudého práva*, pak od dubna 1938 kromě první strany žádný rozdíl mezi oběma listy nebyl. (*Tvorba* vycházela v nákladu více než 12 000 výtisků.) Na zvýšení nákladů *Rudého práva* a *Haló novin* měla vliv především nová orientace komunistického hnutí na boj proti fašismu, která ovládla jejich obsahovou náplň, ale projevila se i v nové grafické podobě obou listů.

4 Založení KSČ. Sborník dokumentů. S. 146.

5 SÚA – A ÚML ÚV KSČ, fond 19/5, j. 401.

6 SÚA, f. 19/5, j. 56; f. MS, 1924–1940, kr. 479.

7 SÚA – A ÚV KSČ, č. 128. KPČ, Berichte der Parteileitung.

Proměny redakce ústředního orgánu KSČ 1920–1938

První číslo *Rudého práva* vyšlo v úterý 21. září 1920. Kromě titulku se ničím neodlišovalo od bývalého *Práva lidu* (o den dříve vyšlo *Večerní Rudé právo*). Také většina členů redakce zůstala na svém místě, patřili k příslušníkům tzv. marxistické levice. Úkolem listu bylo podílet se na vytvoření komunistické strany. V prosinci 1920 byli komunisté nuceni opustit Lidový dům (až do r. 1937 bylo *Rudé právo* tištěno v Grafii). Od 18. května 1921 neslo *Rudé právo* podtitul „Ústřední orgán Československé strany komunistické“. Teprve později byl připojen ještě dodatek („Sekce III. Komunistické internacionály“).

Místo šéfredaktora zastával od září 1920 do listopadu 1921 Bohumír Šmeral, ale ani poté nepřestal *Rudé právo* sledovat, neboť byl do II. sjezdu KSČ (1924) odpovědný ústřednímu výboru za úroveň a politickou náplň *Rudého práva*. Často sám do redakce chodil a do listu psal. Jeho příspěvky se považovaly za směrnici pro činnost listu i celé komunistické strany.

Od slučovacího sjezdu v listopadu 1921 byl šéfredaktorem *Rudého práva* Filip Dobrovolný.

Po celá dvacátá léta probíhala v KSČ názorová krystalizace, která se odrážela v redakci *Rudého práva* i na jeho stránkách. Tak jako v KSČ, i v redakci *Rudého práva* nalezly své představitele navzájem se střetávající proudy a názory, které se dělily na střed, pravici a levice. V čele *Rudého práva* stál Filip Dobrovolný, přívrženec a přítel Jílka a Bolena, kteří byli hlavními reprezentanty krajně levicové skupiny.

Také Ivan Olbracht, druhý nejvýznamnější člověk, který bezprostředně rozhodoval o obsahu *Rudého práva* a v druhé polovině dvacátých let i o *Rudém večerníku* (jehož byl šéfredaktorem), byl vedle Dobrovolného příslušníkem skupiny blízké Bolenovi a Jílkovi. Nesmíme zapomínat, že *Rudé právo-Večerník* (v letech 1928–1934 *Rudý večerník*), zpočátku řízený Janem Skálou a Václavem Vackem, kteří zastávali spíše umírněné názory, byl pak od roku 1922 až do března 1929 v rukou představitelů bývalých „ultralevých“ – Bohumila Šafáře, Ivana Olbrachta a Emanuela Vajtauera.⁸

8 Jejich osudy jsou víc než pozoruhodné. Všichni tři se na konci 20. let rozešli s gottwaldovským vedením KSČ. Zatímco E. Vajtauer přešel později na pozice českého fašismu, B. Šafář zahynul v nacistickém koncentračním táboře. Jen I. Olbracht se po roce 1945 vrátil do komunistické strany a stal se dokonce členem jejího ústředního výboru.

Jestliže používám dobové termíny o politických odstínech v komunistické straně a v jejím ústředním orgánu, pak to neznamená, že by obsah listů byl v rozporu s politikou vedení KSČ. Nemohlo tomu tak být už proto, že ústřední výbor vždy pověřoval některého svého člena politickou odpovědností za obsah *Rudého práva*. Jestliže v letech 1921–1924 jím byl Bohumír Šmeral, pak v roce 1924–1925 zastával tuto funkci brněnský Josef Doležal. Později se kooptováním Filipa Dobrovolného do nejvyšších stranických orgánů, do politbyra (1927), tento způsob kontroly zrušil.

Při vzniku *Rudého práva* v září 1920 byl zástupcem šéfredaktora a současně šéfredaktorem *Rudého práva-Večerníku* Jan Skála, prvním odpovědným redaktorem byl Bohuslav Novotný (současně dlouholetý sekretář redakce). Josef Hora a Antonín Macek měli na starosti kulturní rubriku. Dále zde pracovali Antonín Bouček, Vojtěch Lev, Václav Krňanský, Ivan Olbracht, Miloš Vaněk, JUDr. Václav Vacek, Bedřich Vorel. (Lev a Krňanský jen do ustavujícího sjezdu KSČ.)

V průběhu dvacátých let doznala však redakce řady změn. Miloš Vaněk odešel r. 1922, Rudolf Kolář v roce 1924, Bedřich Vorel r. 1926, Karel Vaněk-Střepinář také r. 1926. V polovině dvacátých let přišli do redakce Jindřich Bartoš-Radimov (do r. 1928), Josef Kozák (od října 1925 se skupinou Vrbenského), Josef Thelen-Kastner, Jan Janek (1926–1927), Bohumil Šafář od roku 1922 (1924–1927 redigoval *Rudé právo-Večerník*), Oldřich Eduard Berger jako vedoucí ČKK (komunistická tisková kancelář) a parlamentní zpravodaj od r. 1922, Vladimír Havel 1925–1928 řídil hospodářskou rubriku. Dr. Emanuel Vajtauer působil v letech 1921–1923 v *Rudém právu*, po návratu z USA v r. 1928 v *Rudém večerníku*. Také Jan Šverma byl v letech 1924–1926 redaktorem *Rudého práva-Večerníku*. Představitelé „nové levice“ – Gottwald, Haken, Guttman, Reimann, V. Štern, Šverma aj. – se shromáždili okolo teoretického listu KSČ – *Komunistické revue*.

Nelze opomenout spolupracovníky raníku a večerníku *Rudého práva*: Marii Majerovou (redigovala *Komunistku*), Helenu Malířovou, Karla Konráda, Bedřicha Václavka aj. zejména v literární oblasti, Zdeňka Nejedlého k otázkám hudebních tradic, A. A. Hocha v technických příspěvcích a L. Linharta o filmu.

Stejně jako KSČ, měnila se v procesu vývoje její politiky i redakce. Ve druhé polovině dvacátých let přišli do *Rudého práva* noví redaktori, kteří se stali výraznými představiteli Gottwaldovy levice. Vedle už dříve nastoupivšího Vlastimila Borka (přišel s Vrbenským), Václava Kopeckého

a Františka Němce to byli především Josef Guttmann, Závaš Kalandra a nakonec Julius Fučík.

V druhé polovině roku 1928 se v *Rudém právu* přesunulo vedoucí postavení na tehdejší představitele Gottwaldovy levice; šéfredaktorem se stal od října 1928 Josef Guttmann. Jinak tam ještě zůstali všichni představitelé různých směrů.

Vývoj v KSČ, vrcholící vítězstvím skupiny kolem Klementa Gottwalda na V. sjezdu (1929) a porážkou tzv. oportunistického směru Jílka a Bolena, se projevil plně i v *Rudém právu*. Sedm spisovatelů, z nichž mnozí byli členy redakce ústředního orgánu nebo jeho spolupracovníky, vydalo Manifest, v němž vyslovili nesouhlas s politikou Gottwaldova vedení. Nová levice již nepřipustila žádnou diskusi o závěrech V. sjezdu, nesouhlas s nimi vedl k vylučování členů a funkcionářů ze strany. Vystoupení sedmi spisovatelů bylo kvalifikováno jako protistranické, a proto byli stranickou buňkou v tiskárně a redakci *Rudého práva* vyloučeni z KSČ.

Odchod Ivana Olbrachta, Josefa Hory, Heleny Malířové, Jaroslava Seiferta, redaktorů ústředního komunistického tisku (*Rudé právo*, *Rudý večerník*, *Rozsévačka*, *Reflektor*) a jeho blízkých spolupracovníků – Vladislava Vančury, Marie Majerové a S. K. Neumanna – znamenal otřesení základny, na níž tento tisk spočíval. Za tohoto stavu bylo třeba redakci urychleně doplnit. Vedle šéfredaktora Josefa Guttmanna zde zůstali Filip Dobrovolný, který se již před V. sjezdem připojil k levici, Václav Kopecný, Vlasta Borek, Josef Thelen. Nově byla redakce doplněna Miloslavem Volfem z ostravského *Dělnického deníku* a Juliem Fučíkem, který dosud redigoval jen *Tvorbu*. V *Rudém večerníku* vedle šéfredaktora Závaše Kalandry zůstal pouze Franta Němec a jako třetí doplnil redakci Laco Novomeský ze slovenské *Pravdy*. Sekretářem obou redakcí zůstal i nadále Bohuslav Novotný.

To byl jen základ obou redakcí, schválený politbyrem ÚV KSČ 4. dubna 1929. V říjnu 1929 přišel z Ostravy Eduard Urx, který se stal šéfredaktorem *Rudého večerníku*, neboť Z. Kalandra převzal vedení *Rudého práva* za J. Guttmanna, který vystřídal ve funkci v Kominterně E. Frieda. (K. Gottwald byl pověřen funkcí politického šéfredaktora!) V roce 1930 přišli další redaktori – Gustav Bareš, Jan Krejčí, František Křížek, Jindřich (Gríša) Spurný, Alois Tábořský (měl na starosti dělnické dopisovatele), později Josef Mourek a další. Jiní zase odešli. Zde, na počátku 30. let se vytváří základ redakce, která prochází celými třicátými lety v podstatě nezměněna.

Třicátá léta jsou kvalitativně odlišná od předcházejícího období již tím, že jsou uváděna do té doby nevídanou hospodářskou krizí, mající své průvodní jevy nejen v oblasti ekonomické, ale i politické a ideologické. Pro toto období je příznačné další zostření stávkových zápasů továrních a zejména zemědělských dělníků, růst hnutí nezaměstnaných. Redaktori a spolupracovníci *Rudého práva*, *Rudého večerníku* i *Tvorby* se dramatických zápasů účastnili. Je to i období zesílené perzekuce komunistického tisku.⁹

Přehledem vývoje redakce ve třicátých letech¹⁰ chci podtrhnout změny, ke kterým v té době došlo. Poprvé se jména skutečného šéfredaktora *Rudého práva* a jeho zástupce směla objevit až 1. dubna 1938 v souvislosti s poslední reorganizací ústředního tisku KSČ před Mnichovem (Jan Šverma, Eduard Urx). Do té doby byli uváděni jen redaktori, kteří přejímali odpovědnost za obsah listu před úřady. Časté tresty vězení, kterými byli postihováni, by malou redakci *Rudého práva* a *Rudého večerníku* ochromily. Proto začali tuto funkci plnit jiní zaměstnanci KSČ, pracovníci administrativy nebo expedice, někdy i nezaměstnaní dělníci-komunisté.

V letech 1928–1933 byl šéfredaktorem *Rudého práva* člen politbyra ÚV KSČ Josef Guttmann, zvolený do této funkce V. (1929) a VI. (1931) sjezdem KSČ. Jeho zástupcem byl Závaš Kalandra (od 26. února do 31. října 1929). Od 1. listopadu 1929 do počátku ledna 1930, kdy byl Guttmann tajemníkem ÚV KSČ, byl pověřen redigováním *Rudého práva* generální tajemník KSČ Klement Gottwald a vedle něj Závaš Kalandra. Poté až do listopadu 1930 redigoval *Rudé právo* opět J. Guttmann a jeho zástupcem byl Eduard Urx z titulu šéfredaktora *Rudého večerníku*. V době, kdy byl J. Guttmann pověřen funkcí zástupce KSČ u Komunistické internacionály v Moskvě, tj. od listopadu 1930 do října 1931, vystřídali se ve funkcích šéfredaktorů *Rudého práva* E. Urx (listopad 1930 až únor 1931, duben až květen 1931) a Závaš Kalandra (květen až říjen 1931). V době, kdy se Guttmann účastnil přípravy, průběhu a zajišťování závěrů VI. sjezdu KSČ, redigoval *Rudé právo* sám (od února do 21. dubna 1931), po svém návratu

9 Viz Helešic, František: Ilegální Rudé právo 1928–1935, *Sešity novináře*, r. III, č. 5, s. 5–45.

10 Viz Helešic, František: Skuteční šéfredaktori a redaktori Rudého práva, *Příspěvky k dějinám KSČ*, 1967, č. 5, s. 744–753. V této souvislosti chci upozornit i na přehled šifer a pseudonymů redaktorů komunistického tisku. Helešic, František: Pseudonymy, šifry a značky redaktorů a spolupracovníků ústředního tisku KSČ v letech 1918–1938, *Revue dějin socialismu*, 1968, č. 2, s. 216–226.

z Moskvy v říjnu 1931 stál v čele *Rudého práva* až do srpna 1933 (jeho zástupcem byl opět Závěš Kalandra), kdy jej vystřídal Václav Kopecký. Ten byl ve funkci až do června 1934 (mimo měsíce, kdy bylo *Rudé právo* a ostatní komunistický tisk úředně zastaveny: říjen 1933–leden 1934, únor–květen 1934).

Když Kopecký s Gottwaldem odjeli v létě 1934 v souvislosti s letákem KSČ „Ne Masaryk, ale Lenin“ (pro který byli zbaveni poslanecké imunity a hrozilo jim vězení) do Moskvy, byl pověřen řízením redakce *Rudého práva* Gustav Czaban (červen–srpen 1934). Poté se stal šéfredaktorem *Rudého práva* Stanislav Budín (srpen 1934 až 20. prosinec 1935) a jeho zástupcem František Křížek. Když byl Budín na příkaz Kominterny odvolán Gottwaldem z místa šéfredaktora, plnil krátce tuto funkci Gustav Bareš (prosinec 1935–únor 1936). Od února 1936 až do 20. října 1938 byl šéfredaktorem Jan Šverma, člen vedení KSČ a poslanec NS. Jeho zástupcem se stal od března do července 1936 František Křížek, od července 1936 do října 1937 Julius Fučík, od listopadu 1937 do konce března 1938 opět F. Křížek. Poté od 1. dubna 1938 až do zastavení listu 20. října 1938 Eduard Urx, který byl povolán z Ostravy, z místa vedoucího tajemníka kraje KSČ. Od 1. dubna 1938 se v tiráži octla jména Jana Švermy a Eduarda Urxe jako skutečných reprezentantů listu.

Poté, co KSČ zůstala na konci roku 1933 prakticky bez vlastního legálního tisku, vznikla myšlenka, že by o vydávání náhradního listu mohli požádat nezaměstnaní typografové Hoffmannovy tiskárny na Královské č. 13 v Karlíně. Úřady opravdu vyslovily souhlas s vydáváním „nestranického“, ryze „informačního“ a „svěpomocného“ deníku. Tak 23. října 1933 vyšlo první číslo časopisu nazvaného *Haló noviny*, jehož obsah vyjadřoval podtitulek: „Reportážní a informační list pro všechny“.

Nový list budil zdání kulturněpolitického deníku. Psal o divadle a filmu, uveřejňoval rozhovory s umělci a psal o sportu. Kulturní rubriku řídil Josef Rybák, sportovní rubriku Vratislav Šantroch a Evžen Rošický. Prvním šéfredaktorem *Haló novin* byl Vlasta Borek, poté se ve funkci střídali J. Fučík, L. Novomeský (než se stal šéfredaktorem *Slovenských zvestí*), Z. Kalandra, S. Budín, J. Síla, G. Bareš, Kurt Konrad. V redakci listu sice pracovali i redaktoři *Rudého práva* – Budín, Bareš, Fučík, Kurt Konrad-Beer, Jiří Síla, Kalandra, ale měl i vlastní stálý kádr redaktorů: Šantroch, Rybák, Rošický, Schrich (ten dokonce nebyl ani členem KSČ, ale sociální demokracie), Hana Budínová (Bergmannová), Lída Ceketová, Marie Burianová aj.

Poté, co bylo vydávání *Rudého práva* obnoveno, zůstaly *Haló noviny* zachovány nejen pro případ, že by byl ústřední tiskový orgán KSČ znovu úředně zastaven, ale i proto, že si již získaly nové čtenáře z okruhu levé inteligence. Od počátku však byly spjaty s *Rudým právem* a později – po reorganizaci komunistického tisku v roce 1936 – dokonce přebíraly z *Rudého práva* část sazby. Od dubna 1938 kromě první strany nebyl ve všední den mezi *Haló novinami* a *Rudým právem* žádný rozdíl.

Haló noviny, tak jako *Tvorba* od listopadu 1928, formálně nebyly listem komunistické strany, ale byly plně v jejich službách. I obsah a forma *Rudého práva* se od poloviny třicátých let měnily. (*Tvorba* měla v r. 1932 náklad 12 000 výtisků, *Haló noviny* předstihovaly *Rudé právo* nákladem přes 20 000, později mělo *Rudé právo* se všemi vydáními přes 100 000, zejména v září a říjnu 1938.)

Také na stránkách týdeníku *Tvorba* lze pozorovat zralejší novinářský projev jeho redaktorů (obvykle to byl jen jeden člověk – Fučík, Novomeský, Konrad, Štoll), i když se tu odrážely dogmatické postoje KI a KSČ, např. v útocích proti kritikům stalinských procesů, proti českým surrealismům, Weilovu románu *Moskva – hranice* apod.

Nebezpečí fašismu, které se ve dvacátých letech neprojevovalo tak zřetelně, se stalo nyní aktuální hrozbou. Vyžadovalo to nejen změnu postoje komunistických stran k fašismu, ale také změnu postoje těchto stran k demokratickému státu a zejména k sociální demokracii, především k jejímu členstvu a všem demokratickým stranám vůbec. Tato změna politické orientace nebyla snadná, neboť komunistický tisk hrál až dosud aktivní roli v šíření nesmyslné teorie „sociálfašismu“, která označovala sociální demokracii za hlavního nepřítele dělnického hnutí („blíženci fašismu“) a oslabovala tak obrannou jednotu demokratických sil.

První kroky ke změně politického chování komunistů k sociálnědemokratickým dělníkům byly podniknuty již v roce 1931. V nedělním *Rudém právu* 20. prosince 1931 se poprvé objevila rubrika „Podejme si ruce“, která pak vycházela několik měsíců.¹¹ V této rubrice byly uveřejňovány příspěvky sociálnědemokratických, národněsocialistických a jiných nekomunistických dělníků. Rubriku můžeme pokládat za počátek obratu v odstraňování teorie „sociálfašismu“. První vlaštkou nového chápání „jednotné fronty“ dělnické třídy byl zřejmě úvodník šéfredaktora *Rudého práva*

¹¹ Pokusem o další vyjasňování taktiky jednotné a lidové fronty bylo pak vydávání samostatného listu pro socialistické dělníky, jímž byly *Červánky* (1934–1935).

va Josefa Guttmanna, uveřejněný v *Rudém právu* 2. prosince 1931 a příznačně nazvaný „Cesta k jednotě“.

Druhou polovinu třicátých let charakterizují snahy KSČ a jejího tisku, *Rudého práva*, *Haló novin* i *Tvorby*, o vytvoření a realizaci politiky jednotné a lidové fronty proti bezprostřednímu nebezpečí fašismu. Na zvyšující se úrovni a účinnosti těchto listů se podílel onen základní kádr redaktorů, který přišel do *Rudého práva* počátkem třicátých let. Nyní pod vedením Jana Švermy pracovali v redakci *Rudého práva* Julius Fučík, Václav Sinkule, Václav Křen, Stanislav Brunclík, Gustav Bareš, Josef Rybák, Bohuslav Laštovička, Jan Krejčí, Jiří Síla, František Křížek, Rudolf Tomis, Vojtěch Dolejší, Alois Zahálka, Eduard Urx, Jindřich Černý, František Šlechta, Bedřich Reicin, v *Haló novinách* pracovali Kurt Konrad-Beer, Josef Schrich, Vratislav Šantroch aj., v *Tvorbě* Ladislav Štoll atd. Tito komunističtí novináři se naučili mluvit ke svým čtenářům srozumitelněji než jak tomu bylo v první polovině třicátých let, kdy psali jen pro komunisty. V této době si *Rudé právo* uložilo širší a závažnější úkol, snažilo se oslovit všechny antifašisty a demokraty. Zvláště přes národní dějiny, národní povědomí a kulturu českého národa hledali komunisté cestu ke čtenáři. Projevilo se to i v relativně vysokých nákladech těchto listů.

Nelze ovšem zapomínat, že redaktoři *Rudého práva* byli také funkcionáři KSČ, působili jako její propagandisté na schůzích, při školení atd. Využívali k tomu i legitimací Syndikátu čs. novinářů, profesní nepolitické novinářské organizace, jejímiž členy byli. (Dokonce sekretář redakce *Rudého práva* a *Rudého večerníku* Bohuslav Novotný byl po dlouhá léta pokladníkem tohoto Syndikátu.) Souvisely s tím i některé výhody, jako lacinější doprava a finanční příspěvek v případě nezaměstnanosti a nemoci.

Když bylo *Rudé právo* (a s ním další tisk KSČ a organizací komunisty ovlivňovaných) 20. října 1938 vládou gen. Syrového zastaveno, našli tito redaktoři většinou uplatnění v časopisech demokratických stran, dokud nebyly po 15. březnu 1939 také zastaveny. Ale to už začínala jiná etapa boje proti fašismu, v němž většina redaktorů *Rudého práva* a ostatních komunistických časopisů položila své životy.

Poznámky k obsahu a tváři Rudého práva

Rudé právo a *Rudý večerník* měly zpočátku malý náklad, zejména proto, že *Rudé právo* nejčastěji ze všeho komunistického tisku postihovaly konfiskace. Vybité stránky nikoho nemohly přitahovat a navíc komolily ob-

sah uveřejňovaných informací, rezolucí, prohlášení, článků i fejetonů a reportáží. V letech 1929–1937 mimoto existoval zákaz prodeje komunistického tisku v trafikách a nádražních prodejnách. K tomu je nutno přičíst i pronásledování kolportérů a čtenářů listů KSČ, nedostatek finančních prostředků, zápas o tiskárnu (po roce 1929), problémy s cenzurou, soudní žaloby na odpovědné redaktory atd.

Rudé právo bylo typem stranického deníku, který byl výhradně určen členům a funkcionářům KSČ. Byl návodem a směrnicí pro denní činnost stranického aparátu KSČ a organizací jí ovlivňovaných, proto byl jeho obsah nezábavný, čtenářsky nezajímavý, jeho jazyk nesrozumitelný. Jednou z příčin tohoto stavu sice byla i nízká úroveň polygrafické techniky, ale hlavně ideologický vliv Kominterny na způsob a styl práce komunistických novinářů a tedy i na obsah a materiály uveřejňované v novinách, i určitý návyk, konzervatismus jeho šéfredaktorů, resp. stranického aparátu KSČ. Právě *Rudému právu* se tehdy vytýkalo, že trpí „strnulostí a neživotností“. Říšská konference komunistických redaktorů a administrátorů v listopadu 1930 proto rozhodla: „Musíme se naučit psát tak, aby nám každý dělník rozuměl.“¹²

Tisk KSČ takřka nerespektoval úroveň a skladbu svých čtenářů, používal vnitrostranické hantýrky, žargonu, který byl nezasvěceným lidem málo srozumitelný. I prosté otázky často vykládal nesrozumitelně. To si uvědomila nová generace redaktorů *Rudého práva*, která se v době kolem V. sjezdu KSČ soustředila v redakcích obou ústředních stranických listů, avšak někteří redaktoři *Rudého práva*, navyklí na dosavadní styl, potřebu takové změny necítili. Tato nová generace se prosadila až při vytváření jednotné fronty (i když mám na mysli všechny obtíže v jejím pojetí), kdy šlo o to, promluvit ke čtenáři živou řečí, nikoli jazykem strnulých pouček a frází.

Rudé právo bylo od svého vzniku hlavním stranickým politickým listem. Až do roku 1927 bylo *Rudé právo-Večerník* pouhým doplňkem ranního vydání. Za Olbrachtova a Šafařova vedení (od r. 1928) se *Rudý večerník* stal adekvátním, rovnocenným partnerem *Rudého práva* se svým vlastním zaměřením. Proto měly oba listy vlastní šéfredaktory, byť redaktoři obou listů seděli ve společných místnostech.

Zpravodajství a informace o průběhu sociálních zápasů se obvykle shromažďovaly v rubrice „Z dělnického bojiště“, která vycházela v letech

¹² *Rudé právo*, 19.11.1929.

1929–1932. V roce 1929 vedl tuto rubriku Josef Thelen, později nebyly příspěvky vůbec podepisovány, a když ano, pak šifrou dělnického dopisovatele. V rubrice „Útoky a poznámky“ redaktoři *Rudého práva* komentovali události vnitropolitického charakteru a psaní nekomunistického tisku.

Mnohé úvodníky a závažné politické články pocházely od K. Gottwalda, J. Guttmanna, J. Švermy a dalších členů vedení.

Značnou část obsahu listu tvořila zahraničněpolitická tematika. Jejimi redaktory byli v *Rudém právu* a v *Rudém večerníku* Vlastimil Borek a Závěš Kalandra, později Jan Krejčí, Václav Sinkule, Kurt Konrad-Beer, případně jiní. Nikdo se přitom nespecializoval na úzký okruh otázek. Redaktoři psali o situaci v západních zemích i v SSSR. Vedle běžného zpravodajství a informací se tato zahraničněpolitická tematika shromažďovala na zvláštních monotematických stránkách, např. „o imperialismu“, „o bílém teroru“ aj., převážně se satirickými kresbami Franty Bidla. Tyto stránky byly téměř vždy nepodepsané.

Celým obsahem *Rudého práva* prolínaly příspěvky dělnických, rolnických a jiných dopisovatelů, tzv. děldopů a roldopů, které vyplňovaly téměř polovinu listu. Redigovala je „redakce děldopů“, což byl vždy pouze jeden redaktor. Nejprve jím byl (po krátké etapě let 1924–1926) Josef Thelen (1929–1930), pak Alois Táborský (1930–1931) a poté Josef Mourek (1931–1933). Později též Vojtěch Dolejší, Jindřich (Gríša) Spurný a jiní. Pomáhali jim již vzpomnutí dělničtí redaktoři Jindřich Spurný a František Křížek (od r. 1930) a také členové Ústředního výboru dělnických dopisovatelů *Rudého práva* a *Rudého večerníku*, jenž existoval v letech 1929–1934. V podstatě šlo o příspěvky objednané, psané v duchu stranických usnesení, jak je *Rudé právo* přinášelo. Značná část příspěvků sloužila jako informační materiál pro vedení komunistické strany a oddělení ústředního sekretariátu.¹³

V obsahu *Rudého práva* a zvláště *Rudého večerníku* byla zastoupena i kulturněosvětová problematika. Rubrika „Kulturní hlídka“, v níž byly uveřejňovány divadelní a filmové kritiky, recenze knih a poznámky ke kulturnímu životu, vycházela nejprve v sobotu, později i několikrát týdně. Řídil ji Julius Fučík, Franta Němec, později Josef Rybák aj. (zvláště když byly úzce propojeny redakce *Rudého práva* a *Haló novin*). Psali sem nejen

redaktoři listu, ale i řada spolupracovníků z kruhů levicové inteligence.¹⁴ Pod čarou býval obvykle fejeton, převážně od zahraničních autorů.

Později byly pod čarou uveřejňovány reportáže z pera Vladimíra Borina, Lídy Cekotové, Julia Fučíka, Závěše Kalandry, Laca Novomeského, Gézy Včeličky a řady dalších.

Poměrně rozsáhlá byla „Nedělní literární příloha“ *Rudého práva*. Redigoval ji Franta Němec a Laco Novomeský. (Jak jsem již vzpomněl výše, ve dvacátých letech měl tuto tematiku na starosti především Josef Hora.) Seznamovala své čtenáře s nejvýznamnějšími jmény světové kultury a umění, zaměřujícími se především na sociální problematiku. Byly zde uveřejňovány úryvky románů, povídky, popř. básně různých autorů. Zpočátku převažovali autoři sovětské. Z domácích se tam objevovali Petr Jilemnický, Miroslav Irčan (na přelomu 20. a 30. let pod pseudonymem Irčan psal do *Rudého práva* i trampský činitel Bohuslav Čepelák). V první polovině třicátých let začalo *Rudé právo* přinášet také povídky a příběhy dělnických autorů, členů připravovaného Svazu proletářských a revolučních spisovatelů v Československu – Gézy Včeličky, Lídy Cekotové (později redaktorky *Haló novin*), Vladimíra Borina, Vaška Káni a dalších.

V „Nedělní literární příloze“ *Rudého práva* byla zavedena také rubrika pro děti nazvaná „Dětská besídka pro nejmenší čtenáře *Rudého práva*“ (vycházela již ve 20. letech a redigovala ji Marie Majerová a Jožka Jamburková).

Vcelku lze říci, že charakter *Rudého práva* byl do značné míry informativní až věstníkový. O něco lépe na tom bylo nedělní vydání *Rudého práva*, mělo větší rozsah, více rubrik a možnosti většího literárního čtení. Ale jako vše je podřízeno změně, také tvář i charakter obsahu *Rudého práva* se postupně měnily v obsahu i grafické úpravě. Jedno však zůstalo beze změny: všechny příspěvky byly politicky motivovány, ať už šlo o úvodník nebo o zprávu ze soudní síně.

Zvláštní pozornost si však zaslouží *Rudý večerník*, který měl proti *Rudému právu* jiný ráz. Vycházel pod tímto názvem teprve od 2. dubna 1928.¹⁵ Protože *Rudý večerník* nemusel jako ranní *Rudé právo* přinášet re-

14 Vedle Fučíka (šifra jef), Jana Krejčího (jk), Laca Novomeského (N. Gorod, N.G., ng) také Jiří Weil (jw), Franta Němec (F.N., fn), Bedřich Václavek (B.V.) a řada dalších komunistických a sympatizujících intelektuálů.

15 První číslo vyšlo už 20. září 1920, tedy o den dříve než samotné *Rudé právo*. Do 13. října 1920 nesl název *Večerník Rudého práva*, od 14. října 1920 do 31. března 1928 název *Rudé právo-Večerník*. Pro venkov vycházel *Rudý večerník*

13 Viz o tom blíže v článku Helešic, F.: *Sešity novináře*, r. III, 1968, č. 3, s. 48–49, 56 n.

zoluze, usnesení a jiné dlouhé stranické materiály, věnoval větší pozornost problémům života lidí. Zpočátku převládaly zprávy o vraždách a jiných negativních stránkách života tehdejší společnosti (říkalo se jim „zlámané nohy“). Od počátku 30. let mizela tato tříšť o senzačních událostech. Ani články s politickou tematikou nebyly tak rozsáhlé jako v *Rudém právu*, a co především – byly psány daleko živěji. *Rudý večerník* se do značné míry vytvářel z příspěvků dělnických spisovatelů, neboť redakce *Rudého večerníku* neměla nikdy více než dva členy, nepočítáme-li společného sekretáře B. Novotného.

Pro *Rudý večerník* byla typická snaha o literární zpracování jednotlivých příspěvků politického charakteru. Týkalo se to především kurzivek, satirických fejetonů a reportáží, které byly součástí každého vydání. Psali je Fučík, Novomeský, Borin, Krejčí aj. Kurzivky v první polovině 30. let pocházely především z pera V. Borina. Mnohé byly podepisovány jinými autory, dokonce z řad dělnických spisovatelů.

Organickou součástí *Rudého večerníku* byly kromě kurzivek a fejetonů také reportáže, od roku 1932 sázené jako podčárničky, které po svém nástupu do redakce zavedl Julius Fučík.

Poměrně značný rozsah měla v *Rudém večerníku* i sportovní část. Do roku 1929 ji řídil externě František J. Tománek, poté František Němec, Jan Krejčí, později např. Vratislav Šantroch jako redaktor *Haló novin*. I zde šlo samozřejmě o pohled na sport prizmatem „třídního“ hlediska.

Od května 1932 byl *Rudý večerník* doplněn *Rudým pondělníkem*, jenž byl jakýmsi předobrazem pozdějších *Haló novin*.¹⁶

Rudý večerník, přestože doplňoval ústřední komunistický tisk, byl samostatným listem a měl svého šéfredaktora. Řídil se ovšem politickou linií a obsahem *Rudého práva*.¹⁷ Při velkých politických akcích se šéfre-

(*Rudé právo-Večerník*) pod názvem *Rudá zář* až od 22. dubna 1922. Kromě hlavičky měl obsah stejný jako *Rudý večerník*, s tím rozdílem, že vycházel s datem následujícího dne.

16 *Rudý pondělník* vycházel od května 1932 do ledna 1934, kdy byl spolu s *Rudým právem* a *Rudým večerníkem* úředně zastaven a dále již nebyl obnoven. Na jeho redigování se podíleli především Závíš Kalandra, Jan Krejčí, později Kurt Konrad, Jiří Koťátko aj.

17 Po odchodu Ivana Olbrachta z *Rudého večerníku* jej od 26. března do konce října řídil Závíš Kalandra, ale mezitím ho nejednou zastupoval Laco Novomeský, neboť Kalandra současně plnil funkci zástupce šéfredaktora *Rudého práva*. Od listopadu 1929 do poloviny roku 1930 jej redigoval Eduard Urx, poté až do konce roku 1931 Gustav Bareš (Breitenfeld). Od začátku roku 1932 stál v čele listu Julius

daktoři *Rudého práva* a *Rudého večerníku* dohodli o společném postupu a rozdělení úkolů.

Rudý večerník byl typem komunistického večerníku se zábavnějším obsahem, typem lidového listu.

Politickou účinnost *Rudého večerníku* měla zvýraznit i grafická tvář listu a četné satirické pérovky Franty Bidla. Na tento základ *Rudého večerníku* navázaly *Haló noviny* (1933–1938), ale to již byla další etapa ve vývoji ústředního tisku KSČ.

Vydávání *Rudého práva* a *Rudého večerníku* byla záležitostí zhruba pro desítku redaktorů, kteří zajišťovali především kulturní část obou listů. Vnitropolitickou i zahraničně politickou část „přepisovali“ z materiálů ČTK, pokud neměli vlastní informace od dopisovatelů a z komunistické agentury (ČKK) a Inprekoru. Ostatní obsah vytvářeli za úzké spolupráce vedoucích funkcionářů komunistické strany, pracovníků jednotlivých oddělení KSČ, administrace listu a dalších složek komunistické strany – od Rudých odborů přes družstva, FPT až po SDDOČ aj.

Nová etapa v historii ústředního komunistického tisku, tedy *Rudého práva* a *Rudého večerníku*, nastala v létě 1934 s novým šéfredaktorem Stanislavem Budínem a zejména pak od jara 1936 pod vedením Jana Švermy.

K metodám a formám práce komunistických novinářů – elity v KSČ

Příchod nových redaktorů do *Rudého práva* a *Rudého večerníku* byl po r. 1929 silně ovlivněn bezprostředním vývojem situace v redakci po V. sjezdu KSČ. Noví mladí lidé, kteří přišli do redakce *Rudého práva* a *Rudého večerníku*, si s sebou přinesli nový pohled na pojetí komunistického tisku (zejména Fučík, Novomeský, Urx aj.), který se nakonec plně projevil a převládl. Mladí „vnikli do *Rudého práva* s křikem, s elánem přetvořit svět *Rudého práva*“, vzpomínal na tu dobu Laco Novomeský v roce 1961. S mladistvým zápalem říkali, že *Rudé právo* „nestojí za nic, že jeho redaktoři sedí u stolu a studují svět na základě novin a ČTK, že nikam do terénu nechodí, že mají běhat po světě, z událostí dělat noviny“.

Fučík a pak od září 1932 do září 1933 František Křížek. *Rudý večerník* byl úřady zastaven v říjnu 1933 na tři měsíce, v únoru 1934 opět na další tři měsíce a pak přestal vycházet vůbec, neboť jej již nahradily *Haló noviny*.

Chtěli pracovat podle zásady E. E. Kische „stát přímo ve středu událostí“. Redaktoři *Rudého práva* a *Rudého večerníku* cítili, že nelze sedět jen u stolu, odtud vést polemiky nebo čekat na zprávy stranických a odborových funkcionářů o stávkách (ty přišly stejně pozdě, až po akci), ale sami musí přímo z místa bezprostředně informovat své čtenáře. Chápali, že svět je jiný než před deseti a více lety.

Redaktorská práce v *Rudém právu* či v *Rudém večerníku* byla chápána jako důležitá stranická práce. Nešlo o psaní vůbec, nýbrž o takové psaní, které by odpovídalo politické linii komunistické strany a komunistickému přesvědčení redaktorů. Se změnou politické linie komunistické strany se měnil postupně i způsob a metody psaní jejího ústředního orgánu.

Rudé právo, *Rudý večerník* – jak se vždy zdůrazňovalo – „sloužily ideálům komunismu a sociálního osvobození pracujících“. I jejich redaktoři, ať původně dělníci či intelektuálové, sloužili těmto ideám. V komunistických listech byly vždy zastoupeny tyto dvě skupiny redaktorů a nebyly mezi nimi zvláštní rozdíly. Koncem dvacátých a počátkem třicátých let tvořili redakci převážně intelektuálové. (Teprve v roce 1930 na pokyn Kominterny dochází k „podělničování“ redakce ústředního orgánu. Přišli A. Táborský, J. G. Spurný, F. Křížek, J. Mourek).

Intelektuálové před příchodem do redakce komunistického tisku prošli zpravidla politickou praxí v Kostuffě na střední nebo na vysoké škole, v Komsomolu a v KSČ. Tak například z 23 redaktorů, kteří v období po V. sjezdu do konce roku 1932 přímo působili v *Rudém právu*, byla většina (16) těch, kteří vystudovali střední nebo vysokou školu a poté pracovali buď v aparátu KSČ, nebo jako úředníci. Dvanáct z nich přišlo do komunistického hnutí přímo ze střední nebo vysoké školy. Dvanáct mělo buď úplné vysokoškolské vzdělání s titulem (Borek, Volf, Šafář) či absolutorium (Kalandra, Šverma), nebo nedokončenou vysokou školu (Urx, Krejčí, Kopecký). To je nerozdělovalo, ale stupeň vzdělání byl patrný v jejich psaní.

Zatímco starší generace inklinovala spíše k národní tradici Havlíčka a Nerudy, mladí v redakci – mnohým nebylo ani třicet let¹⁸ – se hlásili

18 V roce 1929 přišli do redakce většinou mladí lidé, s výjimkou Filipa Dobrovolného (ten však přímo v redakci již nepracoval), Bohuslava Novotného a Vlasty Borka. Šéfredaktorovi *Rudého práva* Josefu Guttmanovi bylo 27 let, stejně tak šéfredaktorovi *Rudého večerníku* Závíši Kalandroví. Fučíkovi, Urxovi a Krejčímu bylo

spíše k modernímu pojetí novinářské práce, ke Kischovi, nemluvě o jiných reportérech té doby, jako byli Arthur Holitscher, John Reed, Henri Barbusse, Larisa Reisnerová, Albert Londres aj. Usilovali o to, aby jejich články vycházely přímo z účastnického pozorování.

Redaktoři *Rudého práva* a *Rudého večerníku* se ovšem v první řadě podíleli na vytváření ideologie komunistické strany, byli její „elitou“, pracovali přímo v politickém aparátu. Někteří z nich byli členy nejvyšších orgánů, ústředního výboru a politbyra – Filip Dobrovolný, Bohumír Šmeral, Klement Gottwald, Josef Guttman, Václav Kopecký, Jan Šverma. Jiní byli členy ústředního či krajského (pražského) agitačně propagačního oddělení (agitprop). Např. J. Guttman byl členem ústředního „agitpropu“ již od poloviny dvacátých let až do r. 1933. V krajském „agitpropu“ pracovali G. Bareš, G. Czaban, J. Šefránek a další. V tiskové komisi působili Fučík a Guttman. Nejedna z redaktorů pracoval jako funkcionář a propagandista KSČ v obvodním měřítku podle místa bydliště. Proto také některé jejich reportáže, politické diskuse a články uveřejněné v tisku KSČ vycházely ještě jako brožury pro potřeby stranické agitace a propagandy.¹⁹

K dalším povinnostem komunistického novináře patřila jeho účast na stranických a veřejných schůzích, „aktivech“, shromážděních, táborech a jiných akcích pořádaných KSČ. Na schůze se jezdilo buď odpoledne,

26, Novomeskému 25 let. Přitom všichni měli už za sebou několik let novinářské práce v komunistickém tisku. Nejdéle novinářsky činní byli Guttman, Novomeský a Fučík.

19 Například r. 1929 vyšla aktuální brožura Josefa Guttmana *Kdo jsou a co chtějí likvidátoři*, Praha 1929, 67 s. Část materiálu věnovaná problematice MVS byla otištěna v *Rudém právu* 4.5.1929. V roce 1931 napsal Julius Fučík brožuru *Sjezd fronty, reportáž ze VI. sjezdu Komunistické strany Československa*, vyd. Karel Borecký 1931, 47 s. Základem této Fučíkovy reportáže byl článek Pět dní na VI. sjezdu, uveřejněný v *Tvorbě* č. 20 z 12.3.1931, s. 146–148. Jeho dokončení v následujícím čísle *Tvorby* (č. 11 z 19.3.1931, s. 174–175) napsal spolu s Fučíkem Ivan Gorod (Laco Novomeský). V roce 1932 vydal Závíš Kalandra brožuru *Zapovězená Ženeva, K mezinárodnímu protiválečnému kongresu*, vyd. Levá fronta 1932, 47 s. Téhož roku byla vydána brožura Josefa Guttmana *Proč je pětiletka pro nás vzorem?, polemika s panem Peroutkou*, vyd. K. Borecký v únoru 1932, 16 s. O vydání této brožury rozhodl sekretariát KSČ. V roce 1932 vyšla také brožura *Ze života vraha francouzského prezidenta Pavla Gorgulova*, vyd. K. Borecký, 39 s., jejímž autorem byl Laco Novomeský (ač jako autor nebyl uveden). Je to seriál reportáží, které vycházely od 7. května do 24. května 1932 v *Rudém večerníku*.

kdy už bylo číslo *Rudého práva* hotovo, nebo v sobotu a v neděli. Podle údajů policejního ředitelství z r. 1932 referoval např. J. Guttmann na 7 schůzích, Kalandra na 10, F. Třešňák na 7, J. Mourek na 4, V. Kopecký na 15, V. Vacek na 6 atd.²⁰ Nejčastěji hovořili o zahraničněpolitických otázkách, hospodářské krizi, nezaměstnanosti, sociálních poměrech na Zakarpatsku apod.

Vedle své referentské a propagandistické činnosti působili i ve funkcích instruktorů stranických organizací, učitelů ve stranických kursech, školách apod. Nebylo výjimkou, že mnozí přešli z aparátu KSČ do redakce nebo naopak. Dokazují to životní osudy Josefa Guttmanna, Evžena Klingera, Antonína Volavky, Františka Třešňáka, Gustava Bareše a dalších.

Obsah novinářské a politické činnosti redaktorů komunistického tisku zaznamenal řadu výkyvů a změn. Nejvýznamnější změny se udály na počátku druhé poloviny 30. let. Aktuální hrozba fašismu donutila Kominternu a poté i její sekce k reálnějšímu hodnocení situace. Tak se stalo, že Komunistická internacionála opustila dosud odmítavý postoj k sjednocení všech demokratických sil proti fašismu a dočasně stáhla ze svého ideologického rejstříku pojem „sociálfašismus“. Takže to, zač EKI v roce 1934–1935 kritizovala Švermovo vedení, sama nyní povýšila na program a KSČ jej po VII. sjezdu (1936) začala realizovat. Po letech dogmatismu a nepřátelství vůči demokratickému státu nastalo krátké mezidobí, v němž komunisté usilovali o vytvoření široké lidové fronty na obranu republiky, proti fašismu a válce. Tento obrat v centru mezinárodního komunistického hnutí vycházel nepochybně z hegemonistické strategie Moskvy, ale jen zjednodušující černobílý pohled by mohl upřít této generaci komunistických novinářů upřímnost, s jakou se postavili na obranu demokratického státu. Tím spíše, že mnozí za to zaplatili životem.

20 Malá, Irena – Života, Jiří: *Policejní relace o schůzích KSČ v letech 1921–1938*. Vydala Archivní správa MV 1963.

II. Část biografická

V biografiích jsou především zachyceni šéfredaktoři *Rudého práva* a *Rudého večerníku* v letech 1918–1938. Z ostatních alespoň ti, kteří něco znamenali pro rozvoj komunistického novinářství a v politice KSČ. Nejvýznamnější redaktoři *Rudého práva* většinou buď fašistickou okupaci nepřežili (Brunclík, Fučík, Konrad, Krejčí, Sinkule, Šantroch, Šverma, Urx), nebo byli popraveni komunistickým režimem po únoru 1948 (Kalandra). Z emigrantů před fašismem se nevrátil Guttmann. Ti, kdož přežili rok 1945, zastávali zpravidla významná politická a veřejná místa. Mnozí z nich, jako např. K. Gottwald, V. Kopecký, L. Štoll aj., patřili ke generaci osudově spjaté se stalinismem. Vedle nich se v poválečném, zvláště pak v poúnorovém tisku uplatnili i ti redaktoři předválečného *Rudého práva*, kteří původně nepatřili k novinářské elitě (Dolejší, Tomis).

Snažil jsem se připomenout především ty komunistické novináře, kteří byli zapomenuti nebo pošpiněni proto, že se s komunistickým hnutím v minulosti rozešli (Guttmann, Kalandra). U nich bylo také nejobtížnější získat základní údaje. Jinak je tomu u známých a preferovaných osobností (Fučík, Konrad, Novomeský aj.), o nichž existuje poměrně bohatá literatura.

Stručné biografie redaktorů *Rudého práva* doplňují první část a snaží se postihnout jejich cestu do ústředního tiskového orgánu KSČ, jaké měli předpoklady pro novinářskou práci, případně jaké byly jejich osudy po zastavení tisku KSČ v říjnu 1938. Vycházel jsem nejen z dostupné literatury, ale především z archivních materiálů stranických, novinářských i státních.

Abecední seznam komunistických novinářů z let 1918–1938

Bareš (vl. jm. Breitenfeld), Gustav	1910–1979
Berger, Oldřich Eduard	1891–1956
Borek, Vlastimil	1886–1952
Borin (vl. jm. Ležák), Vladimír	1902–1970
Brunclík, Stanislav	1910–1944
Budín (pův. jm. Benzion Bať), Stanislav	1903–1979
Czaban, Gustav	1899–1950
Dobrovolný, Filip	1880–1930
Dolejší, Vojtěch	1903–1972
Fučík, Julius	1903–1943
Gottwald, Klement	1896–1953

Guttman, Josef	1902–1956
Hora, Josef	1891–1945
Jabůrková, Josefa	1896–1942
Kalandra, Závěš	1902–1950
Konrad (vl. jm. Beer), Kurt	1908–1941
Kopecký, Václav	1897–1961
Krejčí, Jan	1903–1941
Křen, Václav	1898–1941
Křížek, František	1901–1941
Majerová (vl. jm. Bartošová), Marie	1882–1967
Němec, František	1899–1968
Novomeský, Ladislav	1904–1976
Novotný, Bohuslav	1874–1956
Olbracht, Ivan	1882–1952
Rošický, Evžen	1914–1942
Sinkule, Václav	1905–1942
Skála, Jan	1883–1968?
Šafář, Bohumil	1890–1945
Šantroch, Vratislav	1910–1941
Šefránek, Julius	1906–1973
Šmeral, Bohumír	1880–1941
Štoll, Ladislav	1902–1981
Šverma, Jan	1901–1944
Urx, Eduard	1903–1942
Vajtauer, Emanuel	1892–1945?

Bareš Gustav (pův. jm. Breitenfeld), nar. 22. října 1910 v Proseči na Českomoravské vysočině, zemřel 13. září 1979 v Praze. Po absolvování obch. akademie v Praze-Karlíně v červnu 1929 začal pracovat jako úředník České akciové továrny na dýhy a současně spolupracoval s redakcí *RP*; od počátku března 1930 se stal jejím členem. Od května do září 1930 působil v redakci *Pravdy* v Plzni. Od listopadu 1930 do konce roku 1931 se stal šéfredaktorem *RV*. Koncem r. 1932 přešel do redakce *RP*, kde řídil soc. polit. rubriku. V letech 1933–1936 byl členem KV KSČ v Praze, současně byl do konce roku 1935 v „agitpropu“ I. kraje KSČ a v ústř. „agitpropu“ KSČ. Od prosince 1935 do února 1936 redigoval *RP*. Od února 1936 do r. 1937 byl redaktorem a šéfredaktorem *Haló novin*. V období druhé republiky redigoval *Pražský týden*. V roce 1939 i s rodinou emigroval do SSSR, kde pracoval ve vysílači Za nár. osvobození a v redakci *Čs. listů*.

Po osvobození byl vedoucím ústř. „agitpropu“ a šéfredaktorem *RP* a *Tvorby* (1945–1946), 1946–1952 člen ÚV KSČ, 1948–1952 poslanec NS, 1949–1951 člen předsednictva ÚV KSČ. V letech 1949–1950 byl jedním ze zástupců gen. tajemníka ÚV KSČ, 1951–1952 tajemník ÚV KSČ. Poté pracoval na KNV Praha. Od roku 1954 v Ústavu dějin KSČ. V letech 1968–1970 profesorem na Fakultě osvěty a novinářství UK. Po vyloučení z KSČ musel vysokoškolské místo opustit.

Berger Oldřich Eduard, nar. 25. ledna 1891 v Mladé Boleslavi, zemřel 11. března 1956 v Praze. Po absolvování pražské práv. fakulty byl povolán do armády a poslán na rus. frontu. Brzy však se dostal do zajetí. Po Říjnové revoluci r. 1917 se podílel na činnosti Čs. kom. strany na Rusi a bolševické strany. Byl redaktorem sovětské tiskové kanceláře ROSTA (předchůdce TASS). Po návratu do ČSR v roce 1920 se stal spolupracovníkem *Práva lidu*, od konce roku 1920 redaktorem *RP*. V letech 1922–1929 byl vedoucím redaktorem tiskové kanceláře KSČ – ČKK (Čs. kom. korespondence) a současně parlamentním redaktorem *RP*. Redigoval protokoly sjezdů KSČ, psal články a statě k polit. problémům, překládal spisy V. I. Lenina, J. V. Stalina, O. Pjatnického, Fridlanta, J. Reeda aj. V dubnu 1929 byl z KSČ vyloučen. Poté se stal funkcionářem a redaktorem opozičních listů – *Komunista* (1929) a *Obrana svobody* (1929–1932). Od r. 1932 byl redaktorem *Večerníku Práva lidu* (1932–1936) a *Práva lidu* (1936–1938). Na počátku roku 1939 emigroval do V. Británie. Zde pracoval v soc. dem. emigraci a do roku 1948 byl tajemníkem Bohumila Laušmana. Po roce 1948 stál mimo politické dění.

Borek Vlastimil, ing., nar. 24. prosince 1886 v Praze, zemřel 21. prosince 1952 v Praze. Po maturitě na reálném gymnáziu vystudoval na Vysoké škole tech. v Praze strojní inženýrství. Po studiích se dal na novinářskou dráhu. Politicky se orientoval na anarchokomunisty a spolupracoval s některými časopisy (*Záduha*, *Proletář*, *Hornické listy*). Redigoval anarchistický časopis *Práce*, *Mladý průkopník* (1905–1914). Za první svět. války byl pro antimilitaristickou činnost 26 měsíců vězněn. V r. 1918 vstoupil se skupinou bývalých anarchistů vedenou dr. B. Vrbenským do strany č. socialistů a stal se redaktorem, od října 1918 šéfredaktorem *Č. slova*. V r. 1923 byl spolu s Vrbenského skupinou z této strany vyloučen. Redigoval poté časopis *Socialista* (1923–1925), orgán Soc. sjednocení, později Nezávislé soc. strany dělnické. V r. 1925 se stal členem KSČ a redaktorem *RP*. Převážně se zabýval zahr. politikou. Současně redigoval měsíčník

Svazu proletářských bezvěrců *Maják*. Byl též odpovědným redaktorem *Meztiskoru* (1930–1933) a *Tvorby* (1931–1932). Od října 1933 byl prvním šéfredaktorem *Haló novin* (v redakci pracoval do roku 1937). Pak byl tajemníkem Společnosti pro kult. a hosp. styky se SSSR a redigoval revui *Praha – Moskva*. Za války pracoval v emigraci v SSSR nejprve v č. redakci moskevského rozhlasu, pak byl tisk. referentem čs. velvyslanectví a tajemníkem redakce *Čs. listy* (1943–1945). Po osvobození pracoval na MZV, 1949–1952 jako náměstek min. zahr. věcí.

Borin Vladimír, vl. jm. Ležák, nar. 2. června 1902 v Sokolovci, zemřel 11. ledna 1970 v Praze. Studoval na gymnáziu (1917 vyloučen), 1920–1921 byl v cizinecké legii. Novinářsky začal spolupracovat s listy č. socialistů a v druhé pol. 20. let s listy KSČ (*Průkopník*, *Pravda mládeže*, *Rudý sever*, *Dělnická Rovnost* v Brně). V červenci 1930 přišel do RV, kde se uplatnil jako vtípný a útočný kurzivkář a fejetonista; výběr těchto fejetonů vydal ve dvou knížkách: *Používejte krisolu*, 1931; *Trabanti mají také čest*, 1932. Od vzniku *Haló novin* v říjnu 1933 byl jejich redaktorem. V roce 1936 se rozešel s KSČ a od září 1936 do r. 1939 pracoval v redakci *Věčerní Č. slovo*. Na podzim 1939 emigroval do Francie a byl sekretářem Čs. nár. výboru v Paříži. Své další polit. osudy spojil s gen. L. Prchalou v Anglii. Po r. 1945 se do ČSR nevrátil a v r. 1952 se odstěhoval do Austrálie, kde spolupracoval s pravicovými odbory. Od r. 1965 žil ve Skotsku. Po lednu 1968 se vrátil do ČSR, po invazi v srpnu odjel, občas se vracel na návštěvy a v Praze také zemřel.

Brunclík Stanislav, nar. 17. června 1910 v Podmoklicích u Semil, zemřel 14. února 1944 v Drážďanech. Po maturitě na karlínské obch. akademii 1929 nastoupil jako mzdový účetní do továrny Českomoravská-Kolben-Daněk v Libni, spolupracoval s časopisy Komsomolu, stal se šéfredaktorem *Mladé gardy*. Koncem roku 1933 odjel ileg. do SSSR, kde studoval a pracoval v aparátu KIM. Po návratu v říjnu 1934 nastoupil do redakce *Mladé gardy*, od ledna 1935 byl redaktorem *Haló novin*, tedy i *RP* a psal i do *Tvorby*. Spolu s J. Krejčím redigoval zahr. rubriku *RP*. Z oblasti vnitřní politiky napsal brožuru *Na soud s nepřáteli lidu a republiky*, (1937, spolu s B. Reicinem) o henleinovcích a č. fašistech. Po zastavení kom. tisku v říjnu 1938 byl instruktorem I. ileg. vedení KSČ pro morav. a č. kraje, sekretářem kraje Hradec Králové, pak Plzeň, Kladno. Byl rovněž instruktorem II. a poté členem III. ileg. vedení KSČ. Podílel se na vydávání ileg. tisku (*Vpřed*, *Dělnické noviny*, *Rudé právo*). Na podzim 1941 se stal čle-

nem vedení KS mladé generace. Současně překládal z němčiny a francouzštiny (Diderot, Eckermann). Zatčen byl 25. července 1943, po půlročním věznění na Pankráci odvezen do Drážďan, zde volksgerichtem odsouzen a o dva měsíce později popraven.

Budín Stanislav, ing., (pův. jm. Benzion Bať), nar. 23. března 1903 v Kamenci Podolském, zemřel 12. srpna 1979 v Dašicích. Gymnázium začal studovat ve svém rodišti, maturoval v roce 1922 ve Varšavě. Do ČSR přišel v roce 1923 a brzy se sžil s č. prostředím. V letech 1923–1930 vystudoval na pražské technice (ČVUT) elektrotechniku (ing.). V roce 1928 se stal členem Komsomolu, 1930–1932 pracoval v jeho ústředí, agitpropu a řídil jeho ileg. aparát. Byl také kooptován do KV a ÚV KSM. Od roku 1930 byl členem KSČ a v letech 1932–1934 byl pracovníkem ústř. agitpropu KSČ. Od srpna 1934 do konce roku 1935 byl šéfredaktorem *RP*, ve kterém prosazoval novou politiku Švermova vedení KSČ, tj. politiku spolupráce, tzv. soc. souručenství se soc. stranami. Když tato politika byla v Moskvě zavržena, obětím beránkem se stal Budín, který koncem r. 1935 musel odejít z redakce a v únoru 1936 byl vyloučen z KSČ. Do té doby byl kooptovaným členem ÚV KSČ, od května 1935 politbyra; od října do prosince 1935 byl ještě šéfredaktorem *Haló novin*. V letech 1937–1939 redigoval *Radiojournal*. V srpnu 1939 odjel s rodinou do USA, kde redigoval *Newyorské listy* (1940–1945) a byl redaktorem *Overseas News Agency* (1945–1946). Po návratu do ČSR redigoval *Kult. politiku* (1946–1949), byl šéfredaktorem tiskové agentury Pragopress (1947–1949), šéfredaktorem *Pondělníku* (1948) a redaktorem *Lidových novin* (1948–1949). Přispíval však také do *Práce* a jiných novin. V říjnu 1949 byl poslán na „dovolenou“. Po říjnu 1949 mohl pracovat jen jako dokumentarista v archivu ČTK a v letech 1953–1966 ve výstřížkovém archivu Novinářského studijního ústavu. Od roku 1966 byl zahr. polit. redaktorem *Reportéra*, v roce 1968 jeho šéfredaktorem. Významná je jeho poválečná publicistika i literatura faktu od vnitřní a zahr. politiky přes společenskou problematiku USA a Afriky, životopisy významných osobností svět. politiky (Roosevelt, Churchill, Kennedyovi aj.). Shrnutím jeho velkých novinářských zkušeností byla esej *Sedmá velmoc* z r. 1967. Nelze opomíjet ani jeho činnost překladatelskou.

Po roce 1969 napsal čtyři svazky vzpomínek nazvaných *Jak to vlastně bylo*, které jsou završením jeho dlouholeté novinářské, publicistické a spisovatelské činnosti. (První díl vycházel na pokračování v r. 1990 v *Tvorbě*.)

Czaban Gustav, JUDr., nar. 3. května 1899 v Praze, zemřel 29. prosince 1950 v Praze. Vystudoval Práv. fakultu UK. Od r. 1923 byl členem KSČ. Pracoval ve vedení Kostufry, od r. 1927 v agitačním oddělení ÚV KSČ. Od roku 1929 byl tajemníkem poslaneckého klubu KSČ. Od června do srpna 1934 byl pověřen funkcí šéfredaktora *RP*. V červenci 1939 emigroval do SSSR, kde působil jako redaktor čs. vysílání moskevského rozhlasu a překladatel marxistické literatury. Po roce 1945 byl opět tajemníkem poslaneckého klubu KSČ. Od r. 1948 do 1950 na min. spravedlnosti.

Dobrovolný Filip, nar. 9. dubna 1880 v Borové u Přibyslavi, zemřel 16. září 1930 v Praze. Původně tkalcovský dělník. Začal spolupracovat se soc. dem. tiskem a podílel se na redigování *Slováčka* v Hodoníně (1909) a *Hlasu lidu* v Prostějově (1909–1913). Roku 1913 přišel do Prahy na ústředí soc. dem. a řídil časopis *Zář* a *Kroniku* (1914–1920). Po první svět. válce byl několik měsíců na min. zásobování, spoluzakládal marxistickou levici v soc. dem. a byl jedním ze zakladatelů KSČ. Od jara 1921 pracoval v redakci *RP*, od listopadu 1921 do října 1928 byl jeho šéfredaktorem. V letech 1921–1928 byl členem ÚV KSČ a 1927–1928 členem jejího politbyra. V letech 1924–1928 byl také členem exekutivy Kominterny a exekutivy Krestinterny v Moskvě. Po celá dvacátá léta patřil k Jílkově skupině, ale již před V. sjezdem KSČ se připojil ke Gottwaldově bolševické levici. Proto byl v dubnu 1929 kooptován za člena ÚV KSČ, od r. 1929 byl senátorem KSČ za hradecký kraj a vedoucím zem. oddělení ÚV KSČ.

Dolejší Vojtěch, nar. 30. července 1903 ve Vídni, zemřel 7. června 1972 v Praze. Vyučil se obuvníkem, podílel se na činnosti soc. dem. mládeže a 1921 vstoupil do KSČ. Od r. 1925 byl funkcionářem MVS a KSM kraje Praha (1925–1928). Od r. 1928 byl org. tajemníkem KV KSČ v Ostravě. V letech 1930–1931 studoval Mezinár. leninskou školu v Moskvě. Po návratu se stal redaktorem *Dělnického deníku* v Ostravě. Současně se podílel na práci *Havíře* a *Dělnické Rovnosti*. V r. 1934 přešel do redakce *Pochodně* v Hradci Králové. V letech 1935–1938 působil v redakci *RP*. Za okupace se účastnil ileg. činnosti, byl vězněn na Pankráci a v Drážďanech (1940–1941). V letech 1945–1950 pracoval v redakci *RP*, 1950–1953 byl šéfredaktorem *Práce*, v r. 1953 hlavním redaktorem *RP* (později zástupcem hl. redaktora), v r. 1957 hl. redaktor *Tvorby*, od r. 1963 hl. redaktor *Květa*. Od r. 1946 byl místopředsedou, v r. 1950–1963 předsedou Svazu čs. novinářů. 1966 odešel do důchodu, ale v letech 1969–1972 se aktivně účastnil normalizační činnosti v tisku a rozhlasu.

Fučík Julius, nar. 23. února 1903 v Praze, zemřel 8. září 1943 v Berlíně-Plötzensee. Po maturitě na reálném gymnáziu v Plzni, kdy již spolupracoval s různými časopisy (*Pravda*, *Nebojsa*) začal studovat na Fil. fakultě UK v Praze jako mimoř. posluchač (1921–1929). V roce 1921 se stal členem KSČ. Současně pracoval jako kancelářský pomocník, přispíval do plzeňského kom. listu *Pravda* (1922–1923), *Socialisty*, *RP* a *Avantgardy* (1925) – spoluredaktor. Od r. 1926 redigoval časopis pro moderní literaturu *Kmen*, 1927 se stal členem redakční rady *Tvorby*, kterou vydával F. X. Šalda. Od r. 1928 byl vydavatelem a redaktorem *Tvorby* a od 26. března 1929 začal pracovat v *RP*. Byl pověřen řízením lit. a uměl. kritiky, lit. hlídky, nedělní přílohy a fejetonu. Uveřejňoval zde především polit. a kult. polit. příspěvky, reportáže. V letech 1934–1936 byl dopisovatelem *RP* v Moskvě. Od konce r. 1933 do léta 1934 redigoval *Haló noviny*. Po návratu z SSSR byl od července 1936 do října 1937 zástupcem šéfredaktora *RP*, podílel se na obsahu *Tvorby* a řídil *Haló noviny* (v r. 1938 byl šéfredaktorem *Polední haló*). Po okupaci ČSR pracoval v ilegalitě, psal o významných postavách č. lit., přispíval do dosud vycházejících dem. časopisů. Stal se členem II. ileg. vedení KSČ. 24. dubna 1942 byl zatčen gestapem. Ve vězení na Pankráci napsal *Reportáž psanou na oprátce*. 25. srpna 1943 byl v Berlíně odsouzen k smrti a v Plötzensee popraven.

Gottwald Klement, nar. 23. listopadu 1896 v Dědicích u Vyškova, zemřel 14. března 1953 v Praze. Vyučil se stolařem ve Vídni, kde pracoval až do odchodu na frontu I. svět. války. Po vzniku ČSR krátce působil jako děle-sloužící v čs. armádě a u řemesla v Rousínově, kde začal polit. pracovat v soc. dem. a spolupracovat s *Rovností* a vyškovskou *Pravdou*. Na Slovensku od r. 1921 byl administrátorem sl. komunistických listů *Hlas lidu*, byl odpovědným redaktorem časopisu FDTJ *Spartakus*. Od r. 1923 byl hlavním redaktorem *Pravdy chudoby*. Od r. 1925 v Ostravě řídil sl. kom. tisk. V tomto roce byl na III. sjezdu KSČ zvolen členem ÚV KSČ, do politbyra a sedmičlenného „orgbyra“. Od roku 1926 působil v Praze jako vedoucí ústřední agitačně propagační komise ÚV KSČ a psal do *Kom. revue*. Na V. sjezdu byl zvolen gen. tajemníkem KSČ a tuto funkci zastával až do své smrti (1945–1953 předsedou ÚV KSČ). Politbyro KSČ ho pověřilo polit. řízením *RP* od 1. listopadu 1929 do počátku ledna 1930. Od podzimu 1929 byl poslancem NS. Současně byl v letech 1928–1943 členem EKI kominterny. V letech 1938–1945 stál v čele moskevského vedení KSČ a podílel se na jednání s dr. E. Benešem. 1945–1946 byl místopředsedou vlády, 1946–1948 jejím předsedou a v letech 1948–1953 prezidentem ČSR.

Guttman Josef, nar. 23. května 1902 v Táboře, zemřel 9. května 1956 v New Yorku. Již za studií na Vysoké škole obch. v Praze se účastnil od roku 1919 polit. života: nejprve v levé soc. dem. mládeži, poté v Mezinár. sdružení marxistických akademiků, v Komsomolu a Kostuffe. Členem KSČ se stal v roce 1921. Po vystudování VŠO pracoval v letech 1922–1924 v Bance pro obchod a průmysl v Praze jako úředník a korespondent. Když byl po stávce bankovních úředníků propuštěn, stal se od roku 1925 zaměstnancem ústředí KSČ. Začal pracovat v redakcích: nejprve v brněnské *Rovnosti*, poté v redakci *RP*. Od založení *Kom. revue* (1924) začal uveřejňovat články polit., ekon. a hist. charakteru (pseudonymy: J. Tmavý, B. Srnec, V. Kovář, B. Jahoda). Současně patřil k vůdčím osobnostem tzv. „bolševické levice“ v KSČ. Přednášel na Ústř. polit. škole Komsomolu, byl členem krajského vedení KSČ, krajského i ústř. agitpropu KSČ (jako jeho člen se účastnil II. a IV. sjezdu KSČ). V roce 1928 se účastnil VI. kongresu Kominterny v Moskvě. Patřil k předním funkcionářům „bolševické levice“ v KSČ; byl pokládán za „ideologického vůdce“ KSČ. Proto byl kooptován koncem r. 1928 do ÚV KSČ a zvolen za člena jejího politbyra. Již v této době převzal faktické řízení redakce *RP*. Účastnil se příprav V. sjezdu KSČ, měl podíl na jeho průběhu a polit. linii. Byl zvolen členem ÚV KSČ, jejího politbyra a šéfredaktorem *RP*. Koncem října 1929 byl zvolen tajemníkem ÚV KSČ a současně vedoucím ústř. „agitpropu“ a pověřen řízením kádrových otázek v KSČ. V r. 1930 opět řídil *RP*. Od konce roku 1930 do listopadu 1931 byl zástupcem KSČ u Kominterny v Moskvě. Přesto se podílel na přípravě VI. sjezdu KSČ na jaře 1931, kde byl opět zvolen do nejvyšších funkcí a za šéfredaktora *RP*. V této době se podílel na hledání nových forem spolupráce KSČ se soc. dem. dělníky. Tomuto cíli věnoval řadu článků v *RP* a ostatním tisku KSČ. Jeho polit. a novinářská činnost v KSČ končí 31. prosince 1933, kdy byl vyloučen z KSČ a zbaven funkce šéfredaktora za své Memorandum, ve kterém kritizoval postoje KS Německa a Kominterny k fašismu v Německu. Po svém vyloučení byl nezaměstnaný a teprve od roku 1936 pracoval krátce v redakci obrázkového týdeníku *Světlozor* a do roku 1937 v *Právu čs.* Poté byl úředníkem Foxfilmu. V té době se stal vůdčí osobností trockistické opozice v ČSR. Spolu se Z. Kalandrou se podílel na vydávání trockistického časopisu *Proletář* (1937) a oba vydali brožury *Odhalené tajemství moskevského procesu* (1936) a *Druhý moskevský proces* (1937), které vyvolaly velké pobouření v KSČ a jejím tisku. V říjnu 1938 opustil ČSR a přes Švédsko a Mexiko přijel do USA. Zde pracoval až do své smrti v květnu 1956 v Židovském muzeu

v New Yorku pod jménem John Gordon. Zabýval se historií Židů na území Československa, napsal o nich řadu článků a studií (pod pseudonymem J. Meyer).

Hora Josef, nar. 8. července 1891 v Dobříni u Roudnice, zemřel 21. června 1945 v Praze. Po absolvování reálného gymnázia studoval práva na UK v Praze (nedokončil). V roce 1916 se stal kult. redaktorem *Práva lidu*. V září 1920 patřil k zakladatelům *RP* a od r. 1923 (po smrti A. Macka) až do března 1929 byl vedoucím jeho kult. rubriky. Byl spoluvydavatelem *Tvorby* 1928–1929. Když podepsal Manifest 7 spisovatelů proti vedení KSČ, byl vyloučen ze strany i z redakce *RP* (o tom napsal brožuru *Literatura a politika*, 1929). Od r. 1930 až do r. 1940 pracoval v redakci *Č. slova* a řídil jeho kult. rubriku. V letech 1929–1932 redigoval revui *Plán, Almanach Kmene* (1931, 1932), spoluredigoval *Lit. noviny* (1927–1932), psal do *Práva lidu* a jiných listů. Během války se v tisku již neangažoval. Do dějin české literatury se zapsal jako významná básnická osobnost. V roce 1945 byl jmenován prvním nár. umělcem.

Jabůrková Josefa, nar. 16. dubna 1896 ve Vítkovicích u Ostravy, zemřela 31. července 1942 v konc. táboře Ravensbrück. Od roku 1915 byla úřednicí v nemocnici Vítkovických železáren a v letech 1918–1920 vychovatelkou v Praze. Zde začala polit. pracovat v dělnické tělovýchově. Od roku 1924 byla členkou náčelní rady FDTJ. V letech 1927–1928 studovala v Moskvě na Mezinár. tělovýchovném institutu. Spolupracovala s tělovýchovnými a dětskými časopisy – *Kohoutek, Rádce cvičitelstva* aj. V letech 1929–1938 byla hl. redaktorkou *Rozsévačky*, kom. listu pro ženy. Přitom řídila ženské rubriky *RP* a *RV*. Současně psala do řady kom. tělovýchovných, odborových a jiných časopisů polit. články, povídky, romány na pokračování a překládala, hlavně z ruštiny a němčiny. V letech 1932–1938 byla za KSČ členkou Ústř. zastupitelstva hlavního města Prahy. V roce 1938–1939 řídila pod jménem Marta Janáčková časopis *Kytice*, který nahrazoval zastavenou *Rozsévačku*. Po okupaci ČSR byla zatčena 16.3.1939 gestapem, vězněna v Praze a Drážďanech, odkud byla poslána do konc. tábora Ravensbrück.

Kalandra Závíš, nar. 10. listopadu 1902 ve Frenštátě pod Radhoštěm, zemřel 27. června 1950 v Praze. Po gymnaziálních studiích přišel do Prahy na Fil. fakultu UK studovat historii. Vyvíjel činnost v Ústředním svazu čs. studentstva, ve vedení Kostuffy a ve Spolku posluchačů filozofie UK, též

v Mezinár. sdružení marxistických akademiků. Přispíval do studentských a později i kom. časopisů. Od r. 1923 byl členem KSČ. Hned po absolvování fil. fakulty (1928) začal pracovat jako redaktor kom. tisku a počátkem roku 1929 nastoupil do redakce *RP*. Zabýval se hlavně zahr. polit. problematikou, ale také otázkami historie, kult. politiky, filozofie aj. Patřil k levicovým členům redakce ústř. listu. Po V. sjezdu KSČ se stal šéfredaktorem *RV* a zástupcem šéfredaktora *RP*. Koncem roku 1929 a počátkem roku 1930 byl řídícím šéfredaktorem *RP* a později v této funkci působil kratší či delší dobu ještě několikrát. V letech 1930–1931 byl berlínským zpravodajem *RP*. V roce 1935 se stal šéfredaktorem *Haló novin* a od listopadu 1935 do dubna 1936 řídil *Tvorbu*. V této době se též aktivně účastnil práce v Levé frontě a poté v Soc. akademii. Patřil k předním představitelům čs. surrealismu. V srpnu 1936 byl vyloučen z KSČ pro údajný trockismus. Poté krátce redigoval obrázkový *Světobzor* a později až do roku 1939 u nakladatele L. Mazáče redigoval *Naučný slovník aktualit* (1938, 1939). Na jaře 1937 vydával časopis *Proletář*, hlásící se ideově ke IV. internacionále. 1936 vydal s J. Guttmannem brožuru *Odhalené tajemství moskevského procesu* a v roce 1937 *Druhý moskevský proces*. Současně se zabýval úvahami o husitství a významu Lipan v českých dějinách (*Znamení Lipan*, 1934). Od počátku roku 1939 do května 1945 byl vězněn v konc. táboře Buchenwald a Ravensbrück. Po osvobození vydal obsáhlou knihu *České pohanství a Zvon svobody* (pseudonym Juraj Pokorný) o revoluci 1848–1849 v Uhrách a postavení Slováků v ní. 9. listopadu 1949 byl zatčen StB, obviněn ze špionáže a velezrady a v procesu s Miladou Horákovou odsouzen k trestu smrti. 27. června 1950 byl popraven. Koncem července 1968 byl rehabilitován.

Konrad Kurt, (vl. jm. Beer), nar. 15. října 1908 v Třebíči, zemřel 25. září 1941 v Drážďanech. Po absolvování něm. klasického gymnázia v Brně (1927) studoval v letech 1927–1933 Lékařskou fakultu UK v Praze (10 semestrů), později se zapsal na Fil. fakultu UK, kde studoval historii. 1928 vstoupil do Kostufry a do KSČ. Od r. 1930 spolupracoval s levicovým a kom. tiskem, psal do *RP* a *RV*, *Tvorby* (redigoval r. 1933), *Signálu*, *Avantgardy*, r. 1932 redigoval *Magazin Tvorby*, 1932–1933 *Májový list*. Od roku 1933 byl členem redakce *Haló noviny* (1932–1938, 1936 jejím šéfredaktorem), od r. 1934 psal do *Světa práce*, *Panoramy*, *Střediska*, od r. 1935 do *Světa sovětů*. Zabýval se především zahr. politikou a diplomacií. 1937 redigoval časopis *Španělsko*. Spolupracoval také s Hist. skupinou, napsal knihy *Zbraně a svoboda* (vyšla až po jeho smrti, 1950), *Hu-*

sitská revoluce (1964). Od února 1939 začal pracovat na vyslanectví SSSR jako tisk. referent do léta 1940. Za okupace byl spolupracovníkem I. ileg. vedení KSČ. Než mohl odjet do SSSR, byl 1. března 1941 zatčen, v Drážďanech spáchal sebevraždu. Po válce vyšly knihy z jeho pozůstalosti i z oblasti lit. historie, lit. kritiky a teorie umění.

Kopecký Václav, nar. 27. srpna 1897 v Kosmonosích u Mladé Boleslavi, zemřel 5. srpna 1961 v Praze. Po absolvování gymnázia v Mladé Boleslavi začal studovat práva na UK v Praze. V roce 1919 se podílel na založení a činnosti Marxistického sdružení, jehož byl i předsedou. Od roku 1921 byl členem Komsomolu a KSČ. Při studiu pracoval do roku 1924 jako úředník Zemského správního výboru pro Čechy. V květnu až říjnu 1925 byl redaktorem brněnské *Rovnosti*, od listopadu do prosince 1925 redaktorem plzeňské *Pravdy*. Od února 1926 do února 1928 byl nejdříve redaktorem a potom šéfredaktorem *Dělnického deníku* v Ostravě. V roce 1928 přešel do redakce *RP*. Na V. sjezdu KSČ byl zvolen za člena ÚV KSČ a od roku 1931 byl členem politbyra ÚV KSČ, a v těchto nejvyšších stranických funkcích zůstal až do konce života. 1929 byl zvolen poslancem za KSČ v NS. Po Mnichovu odjel na podzim 1938 do SSSR, kde se stal členem moskevského vedení KSČ. Podílel se na č. a sl. vysílání moskevského rozhlasu, byl členem redakční rady *Čs. listů*. Účastnil se na vypracování Košického vládního programu. Od r. 1945 byl členem předsednictva ÚV KSČ a od června 1954 do r. 1961 polit. byra. V letech 1945–1953 byl min. informací, 1953–1954 min. kultury a od prosince 1954 do r. 1961 náměstkem předsedy vlády.

Krejčí Jan, nar. 4. dubna 1903 v Rajhradu u Brna, zemřel 30. září 1941 v Praze. Po ukončení reálného gymnázia v Brně (1921) krátce působil jako učitel. Pak začal na brněnské univerzitě studovat češtinu a francouzštinu (1923–1927). Od r. 1926 spolupracoval s brněnskou *Rovností*, kam psal divadelní a lit. kritiky a recenze. Od března 1930 byl mutačním redaktorem *Dělnické Rovnosti* v Praze. Již koncem roku 1930 byl převeden do redakce *RV* jako jeho sportovní redaktor. Současně měl na starosti sport v nedělním *RP*. Také přispíval a redigoval sportovní časopisy *Vývoj*, *Dělnická tělovýchova*, *Oheň*. Pomáhal organizovat akce rudých sportovců, orientační běhy aj. V letech 1934–1938 byl vedoucím zahr. polit. rubriky *RP*. O této problematice psával do *Tvorby* i *Haló novin*. V roce 1935 se účastnil v Paříži slavností Lidové fronty a napsal o tom reportáž, která vyšla v brožuře pod názvem *Paříž volá k milionům: Lidová fronta zvítězí*. Po

Mnichovu redigoval týdeník *Okno do světa*. Byl spolupracovníkem I. ileg. ústř. vedení KSČ a redaktorem ileg. tisku. 23. srpna 1941 byl gestapem zatčen a po příchodu Heydricha do Prahy popraven v Kobyliších.

Křen Václav, nar. 19. července 1898 v Praze, zemřel 30. září 1941 v Praze-Kobyliších. Vyučen strojním zámečníkem, dlouhá léta pracoval v dílnách ČSD. V roce 1918 vstoupil do soc. dem. mládeže, v roce 1921 se stal členem KSM a KSČ. Psal do *Mladého socialisty*, *Mladého komunisty*. Byl funkcionářem FPT a odborového hnutí, vychovatelem FPT v Nuslích a členem prezidia FPT. Psal o problémech dělnické tělovýchovy a sportu do *Štafety*, *Tvorby*, *RP*. V roce 1932 byl předčasně penzionován pro polit. činnost. Od r. 1936 byl členem redakce *RP*. Zde řídil tělovýchovnou rubriku, psal reportáže, polit. články. Pod jménem Jakub psal v letech 1936–1938 do *RP* polit. fejetony. Po rozpuštění KSČ a okupaci ČSR se v ileg. ústředí KSČ staral o výstavbu org. aparátu. 26.7.1940 byl zatčen, vězněn na Pankráci a po příchodu Heydricha popraven v Kobyliších.

Křížek František, nar. 20. prosince 1901 v Ervenicích u Mostu, zemřel 1. října 1941 v Praze. Původně mlynářský pomocník, poté dělník na šachtách na Rakovnicku, Slánsku a na Kladensku (1919–1926). R. 1919 se stal členem soc. dem. mládeže, r. 1921 členem KSČ, funkcionářem Komso-molu a KSČ. V r. 1926 absolvoval ústřední školu KSČ a stal se redaktorem kladenské *Svobody*, od března 1929 do října 1930, po V. sjezdu, byl jejím šéfredaktorem a současně řídil další okresní časopisy KSČ. V r. 1930 absolvoval Mezinár. leninskou školu v Moskvě. Po svém návratu se stal od října 1930 do října 1938 redaktorem *RP*, do něhož psal články o hosp. a soc. otázkách. V letech 1932–1933 byl šéfredaktorem *RV*, v letech 1934–1935 a opět v roce 1937 zástupcem šéfredaktora *RP*. V letech 1934–1935 se podílel na vydávání samostatného listu pro soc. dělníky *Červánky*. Za okupace byl vedoucím ileg. tisku KSČ, vedl ústřední tech. ileg. aparát, od března 1939 do dubna 1940 instruktorem I. ileg. vedení KSČ a zároveň instruktorem kováckého vedení. Od května 1940 byl polit. tajemníkem kraje KSČ Praha. Zatčen byl 24. února 1941, vězněn na Pankráci a po příchodu Heydricha do Prahy popraven v Kobyliších.

Majerová Marie, vl. jm. Bartošová, nar. 1. února 1882 v Úvalech u Prahy, zemřela 16. ledna 1967 v Praze. Od r. 1900 členkou Čs. soc. demokracie. Pracovala jako dopisovatelka *Práva lidu* ve Vídni (jako manželka redaktora a pozdějšího šéfredaktora *Práva lidu* Stivína). Již v té době spolupra-

covala s časopisy *Nový kult*, *Rudé květy*, *Dělnické listy* (1904–1907, 1912–1913) a *Právo lidu* (1908–1920). Od vzniku *RP* v září 1920 byla až do konce března 1929 redaktorkou jeho kult. a dětské rubriky. Kromě toho redigovala listy kom. žen – *Žena*, *Ženské listy* (1918–1920), *Komunistku* (1920–1926), spolupracovala s *Rozséváčkou* (1926–1929), *Kohoutkem* (1922–1924). Poté, co koncem března 1929 podepsala Manifest sedmi spisovatelů, byla vyloučena z KSČ. Redigovala pokrokový kult. týdeník *Čin* (1929–1936). Spolupracovala s *Č. slovem* (1937–1938) a legionářským *Nár. osvobozením* (1929–1939). Po r. 1945 redigovala oficiální vládní revui *Československo* (1945–1950). Do dějin české literatury vstoupila jako autorka řady sociálních románů.

Němec František, nar. 24. prosince 1899 v Praze, zemřel 3. července 1968 v Praze. Vyučen klempířem. Byl spoluzakladatelem a organizátorem Modré bluzy na Žižkově. Texty pro tyto soubory jej r. 1927 přivedly ke spolupráci s *RV*. Od konce března 1929 byl redaktorem *RV*, od r. 1930 red. *RP* a od října 1933 *Haló novin*. Byl známý jako autor satirických veršů doprovázených kresbami Franty Bidla. Redigoval také stránku kult. zajímavostí v *RP*. Spolu s J. Fučíkem byl prvním redaktorem *Tvorby* (1928) a jejím stálým spolupracovníkem. Byl vedoucím funkcionářem SDDOČ a vedoucím agitačních úderů. Od roku 1936 redigoval obrázkový týdeník *Svět práce*, poté *Svět v obrazech* (1938–1939), jenž se za druhé republiky stal útočištěm kom. novinářů. Po 15. březnu 1939 přešel do redakce *Světozoru*, *Okna do světa* a *Č. dělníka* (1940–1945). Od května 1945 se podílel na osvětové činnosti (loutkářství).

Novomeský Ladislav, nar. 27. prosince 1904 v Budapešti, zemřel 4. září 1976 v Bratislavě. Po ukončení Učitelského ústavu v Modré (1923) učil v Bratislavě, později začal studovat na bratislavské fil. fakultě. Prvé příspěvky publikoval ve *Vatře* (1921), *Mladém Slovensku* (1923–1924), v *Pravdě chudoby*, *Spartaku*. Účastnil se na přípravách druhého ročníku *Davu*. Od r. 1925 byl členem KSČ a v květnu téhož roku přešel do redakce *Pravdy chudoby*. Od r. 1926 byl šéfredaktorem deníku *Pravda* v Ostravě. Koncem března 1929 byl přijat do redakce *RV*. Své básně uveřejňoval v *Pravdě* a hlavně v *Davu* pod svým jménem. Ostatní příspěvky podepisoval šifrou N. G., či N. Gorod. Udržoval úzké styky s č. lit. avantgardou. Současně redigoval *Dav* i *Dorast chudoby*. V létě 1929 působil v plzeňské *Pravdě*. V roce 1930 a poté několikrát byl redaktorem *Tvorby*. Jako reportér *RP* byl r. 1930 vyslán do Budapešti, a jako zpravodaj *Tvorby* r. 1932

na Podkarpatskou Rus. Roku 1933 se stal šéfredaktorem *Ludového denníku*, který vycházel v Praze. V letech 1935–1936 pracoval v redakci *Haló novin*, též jako šéfredaktor. Od r. 1936 redigoval *Sl. zvesti*, které vnitřní obsah přebíraly z *RP*. Po zastavení kom. tisku po říjnu 1938 přispíval do několika časopisů, např. *Nová svoboda*, *Elán*. Na podzim 1939 odešel na Slovensko a účastnil se ileg. práce KSS; byl členem 5. ileg. ÚV KSS a SNR. V říjnu 1944 odletěl v čele delegace SNR do Londýna na jednání s prezidentem dr. E. Benešem. Od ledna 1945 se stal místopředsedou SNR, později pověřencem pro školství a osvětu (1945–1950). Počátkem února 1951 byl zatčen, obviněn z buržoazního nacionalismu, v dubnu 1954 odsouzen a v listopadu 1955 propuštěn z vězení. V letech 1955–1961 pracoval v Památníku nár. písemnictví v Praze. Roku 1963 byl občansky i politicky rehabilitován. Po roce 1968 se stal členem nejvyšších grémií KSS, byl v čele Matice sl., Spolku sl. spisovatelů, obdržel nejvyšší státní a novinářská vyznamenání a ceny.

Novotný Bohuslav, nar. 10. ledna 1874 v Mladé Boleslavi, zemřel 26. října 1956 v Praze. Roku 1894 vstoupil do odborové organizace a soc. dem. v Mostě. Stal se dopisovatelem dělnických novin *Dřevodělník*, *Právo lidu*, kde od r. 1897 měl na starosti severoč. rubriku. Od r. 1907 začal pracovat přímo v redakci *Práva lidu* v Praze. 1914–1917 byl na it. frontě. Když byl ze zdravotních důvodů superarbitrován, stal se tajemníkem redakce *Práva lidu*. Po vzniku *RP* přešel do jeho redakce, kde působil rovněž jako redakční tajemník. Byl také po celá léta předmnichovské republiky pokladníkem Syndikátu čs. novinářů.

Olbracht Ivan, (vl. jm. Kamil Zeman), nar. 6. ledna 1882 v Semilech, zemřel 30. prosince 1952 v Praze. Po gymnazijních studiích ve Dvoře Králové (1893–1900) studoval právo v Berlíně a v Praze, 1902 přestoupil na fil. fakultu. Věnoval se novinářské práci, publikoval v časopisech *Osvěta lidu* a *Pochodeň*. Od r. 1906 pracoval v redakci *Dělnických listů* ve Vídni. V říjnu 1916 přešel do *Práva lidu* v Praze. 1920 byl ileg. v Rusku (kniha *Obrazy ze soudobého Ruska*), 1921 pracoval v hodonínském *Slovácku*, později 1925 v brněnské *Rovnosti*. V *RP* byl zástupcem Filipa Dobrovolného. Od dubna 1927 do 26. března 1929 byl šéfredaktorem *RV*. Po V. sjezdu KSČ se rozešel s kom. stranou, když kritizoval její nové vedení, byl autorem tzv. protistranického Memoranda. Poté se věnoval výhradně spisovatelské činnosti. Za války žil ve Stříbci na Třeboňsku. Roku 1945 se stal předsedou KNV v Táboře a šéfredaktorem *Palcátu*. 1945–1952 ve-

doucím rozhlasového a později tiskového odboru na min. informací. V letech 1945–1952 byl členem ÚV KSČ. Trvale přešel do povědomí jako významný představitel meziválečné české prózy.

Rošický Evžen, nar. 5. října 1914 v Olomouci, zemřel 25. června 1942 v Praze. Po ukončení gymnázia studoval práva na UK. Počátkem třicátých let se přihlásil do sportovního klubu Slávie a stal se známým sportovcem a rekordmanem. V době studií vstoupil do Kostufry (1934) a v roce 1936 do KSČ. 1936 se stal sportovním redaktorem *Haló novin*. Svě sportovní i jiné reportáže, črty, fejetony i povídky otiskoval v *Haló novinách*, *RP*, *Hej-rupu*, *Pražském týdnu*. V r. 1939–1942 byl redaktorem *Nár. práce*. Po březnu 1939 spolupracoval s I. ileg. ústředním vedením KSČ. 1. června 1942 byl zatčen a brzy nato v Praze-Kobylisích zastřelen. Po druhé svět. válce se každoročně na jeho paměť pořádaly lehkootletické závody – Rošického memoriál.

Sinkule Václav, nar. 14. ledna 1905 v Praze, zemřel 20. dubna 1942 v Mauthausenu. Po absolvování obch. akademie pracoval do r. 1930 jako bankovní úředník. Od r. 1927 byl členem KSČ. Začal studovat novinářské oddělení Svobodné školy polit. nauk. 1930–1931 podnikl cestu do Francie a Alžiru. Po návratu studoval Vysokou školu obch. Byl funkcionářem Kostufry a předsedou Jednoty nemajetných a pokrokových studentů (1933–1935). Spolupracoval s časopisy *Mladá garda*, *Tramp*, *Levá fronta*, *RP*, *Tvorba*. V r. 1935 se stal členem redakce *RP*, byl reportérem ve Španělsku (září 1936–březen 1937). Po návratu se opět věnoval národohosp. a zahr. polit. problematice v *RP*, *Haló novinách* a v *Tvorbě*. Za okupace spolupracoval s I. ileg. vedením KSČ. Od r. 1941 byl instruktorem ileg. krajů KSČ na Moravě. Zatčen 24. února 1941 a po věznění v Praze, Brně a Terezíně byl popraven v Mauthausenu.

Skála Jan, JUDr., nar. 5. března 1883 v Opatově u Třebíče, zemřel po r. 1968. Po maturitě na gymnáziu v Třebíči přišel do Prahy studovat práva, která r. 1904 přerušil. Od června 1904 začal pracovat ve *Večerníku Práva lidu*. Od října 1905 do června 1907 a pak od srpna 1909 do září 1910 působil v redakci kladenské *Svobody*. Vrátil se do *Večerníku Práva lidu*, jehož se stal od ledna 1912 šéfredaktorem. V letech 1915–1917 byl na frontě. Od vzniku *Večerníku Rudého práva* 20. září 1920 se stal jeho šéfredaktorem do r. 1925 (současně zástupcem šéfredaktora *RP*). V letech 1923–1927 byl zástupcem KSČ na pražské radnici. Po vyloučení z KSČ

v r. 1927 se stal úředníkem Ústřední soc. pojišťovny. Redigoval *Boj* a *Věstník kom. opozice* (1926–1927) a vydal brožuru *Mé vyloučení z KSČ*. Po roce 1945 vstoupil opět do KSČ, redigoval časopis *Lidová správa* a později pracoval v *Zem. novinách* (do r. 1960).

Šafář Bohumil, nar. 15. srpna 1890 v Praze, zemřel 30. března 1945 v Terezíně. Po maturitě na reálce v Kladně absolvoval Fil. fakultu UK a začal pracovat jako novinář. Od r. 1915 v kladenské *Svobodě* (do r. 1917), v první polovině r. 1918 v prostějovském *Hlasu lidu*, poté do konce roku redigoval *Zájmy železničáře* (pak *Železniční zřízenec*). Od října 1920 do poloviny r. 1921 redigoval satirický čtrnáctideník *Sršatec*. Od léta 1921 do února 1922 byl redaktorem *ČKK* (Čs. kom. korespondence) a současně pracoval v týdeníku *Komunista* (předtím *Soc. demokrat*). Přispíval také do *RP* a *RV* (v letech 1925–1927 jeho šéfredaktor). Spolu s J. Seifertem vydával do dubna 1929 obrázkový čtrnáctideník *Reflektor*. Od dubna do konce roku 1929 pracoval v redakci *RP*. V květnu 1932 nastoupil do redakce listů Melantricha (ostravské *Č. slovo*, *Moravské slovo*). Současně přispíval do revue *Sobota* a do časopisů *Ahoj*, *Eva*. Za okupace se účastnil odboje, byl gestapem zatčen, vězněn v terezínské pevnosti, kde na konci války zemřel.

Šantroch Vratislav, (ps. Hart), nar. 13. února 1910 v Rovensku pod Troskami, zemřel 30. září 1941 v Praze. Před ukončením gymnázia v Havlíčkově Brodě byl vyloučen. Odešel do Prahy, kde působil v trampském hnutí a jako novinář v časopisech *Tramp*, *Oheň*, *Stadion*, *RV* aj. Převážně psal o sportovní problematice. Roku 1935 nastoupil do redakce *Haló novin*. Roku 1936 redigoval časopis Svazu mladých *Hej rup*. Až do října 1938 pracoval i v redakci *RP*. Poté krátce působil (do února 1939) v ostravském *Poledním zpravodaji*. V letech 1939–1941 byl redaktorem *Nár. práce* v Praze. Jako spolupracovník I. ileg. ústř. vedení KSČ byl 17.2.1941 zatčen gestapem a v době prvního stanného práva popraven v Praze-Kobylisích.

Šefránek Július, (pův. jm. Schefranek), nar. 15. července 1906 v Uhorské Skalici, zemřel 13. května 1973 v Bratislavě. Absolvoval gymnázium ve Skalici, studoval na Práv. fakultě UK v Praze. Od r. 1928 člen KSČ, pracoval v Kostuffě a Komsomolu. Od května 1929 redigoval *Pravdu* v Ostravě. Od února 1930 pracoval v redakci *RP*. Byl členem Ústř. výboru dělnických dopisovatelů při ÚV KSČ. Od r. 1931 pracoval jako tajemník celosl. vedení KSČ a jako redaktor *Ludového denníku*. 1936–1938 byl

vedoucím bratislavské redakce *Sl. zvestí*. Přispíval i do *Tvorby* a *Davu*. Po přechodu KSS do ilegality vydával na Oravě *Považské zvesti* a po vypuknutí SNP se 17. září ujal vydávání povstalecké *Pravdy*. 1945 šéfredaktor *Pravdy* v Košicích a Bratislavě. Do r. 1953 pracoval na ÚV KSS, vydával časopis *Propagandista*. V letech 1953–1973 působil jako profesor na Univerzitě Komenského v Bratislavě, byl vedoucím katedry, prorektorem, rektorem.

Šmeral Bohumír, JUDr., nar. 25. října 1880 v Třebíči, zemřel 8. května 1941 v Moskvě. V r. 1890 začal studovat na třebíčském gymnáziu, r. 1896 vstoupil do místního soc. dem. spolku Dělnická beseda – Pokrok. Od října 1898 studoval na Práv. fakultě UK v Praze, v září 1904 byl promován. Jako student pracoval v akademickém spolku Slavia. V r. 1899 začal redigovat *Studentský sborník* a spolupracoval s redakcí *Práva lidu*. Od r. 1908 se stal odpovědným redaktorem a od r. 1910 i vydavatelem soc. revue *Akademie*. V letech 1911–1917 byl jedním z vedoucích představitelů Čs. soc. dem. strany dělnické. V r. 1911 zvolen poslancem říšské rady. Od r. 1915 byl šéfredaktorem *Práva lidu* a v r. 1916 zvolen předsedou výkonného výboru soc. demokracie. V září 1917 se vzdává všech funkcí ve straně. V roce 1918 se stal členem akč. výboru Soc. rady a připravil gen. stávkou 14. října. Na prosincovém XII. sjezdu ČSSD 1918 měl referát o válečné politice soc. demokracie. Od r. 1919 vedoucím představitel levé opozice v ČSSD; pod jeho redakcí vyšlo v únoru 1919 první číslo týdeníku *Soc. demokrat* jako tisk. orgánu této opozice. V roce 1920 navštívil Rusko (kniha *Pravda o sovětovém Rusku*), referoval na XIII. sjezdu soc. demokracie, podílel se na založení KSČ, na jejím ustavujícím sjezdu v květnu 1921 měl hlavní projev. Od září 1920 do listopadu 1921 byl oficiálně šéfredaktorem *RP*, ale polit. odpovědným za *RP* byl až do r. 1924. Po celých 18 let nepřestal do *RP* psát a tak ovlivňovat jeho obsah i politiku KSČ, i když nebyl ve vedoucí funkci (1921–1929 a 1936–1938 člen ÚV KSČ, člen politbyra do r. 1929). Od r. 1922 byl členem EKI kominterny a v letech 1927–31 členem jejího předsednictva. Počátkem třicátých let se podílel na založení Svazu přátel SSSR a byl šéfredaktorem časopisu *Svět sovětů* (1932–1933). Účastnil se příprav VII. kongresu KI a usiloval o uplatnění její linie v ČSR. V letech 1918–1920 byl členem rev. NS, 1920–1929 poslancem a 1935–1938 senátorem čs. parlamentu. V listopadu 1938 odletěl do Moskvy, kde pracoval v orgánech KI a v zahr. vedení KSČ až do své smrti v květnu 1941.

Štoll Ladislav, nar. 26. června 1902 v Jablonci nad Nisou, zemřel 6. ledna 1981 v Praze. Po maturitě na reálce v Turnově (1920) absolvoval obch. dopravní abiturientský kurs na obch. akademii. Pak byl zaměstnán jako bankovní úředník v pražské Eskomptní a pak Živnostenské bance (do r. 1931) a byl mimořádným posluchačem Fil. fakulty UK. Roku 1926 se stal členem KSČ. Na přelomu 20. a 30. let redigoval řadu časopisů: *Signál* (1928–1930), *Levá fronta* (1930–1932), *Včela* (1932–1933), *Proletářský družstevník*, *Svět práce* (1933–1934). Od vzniku Levé fronty (1929) patřil k jejím čelným představitelům. Od počátku roku 1934 pracoval v redakci *RP* a *Tvorby*. Od konce r. 1934 do poč. 1937 působil v Moskvě jako překladatel děl Marxe a Engelse. Po návratu opět pracoval v redakci *RP* a *Tvorby*. V letech 1939–1945 pracoval v Akciové společnosti pro zpracování kukuřice a podílel se na vydávání ileg. *RP*. 1945–1946 byl redaktorem *RP*, od r. 1946 členem ÚV KSČ. 1946–1949 profesorem, pak rektorem Vysoké školy polit. a soc., 1949–1952 rektorem VŠPHV. Poté 1952–1953 náměstek min. školství, 1953 min. vysokých škol, 1953–1954 min. školství, 1954–1956 min. kultury, 1956–1961 rektorem Institutu spol. věd při ÚV KSČ, 1962–1968 ředitel Ústavu pro č. literaturu, 1972–1981 ředitelem Ústavu pro č. a svět. literaturu ČSAV. Od r. 1960 byl několik let předsedou Výboru soc. kultury. Byl také akademikem a místopředsdou ČSAV. Autoritativním prosazováním ideologických hledisek negativně zasáhl do vývoje literární vědy a dějin české literatury.

Šverma Jan, nar. 23. března 1901 v Mnichově Hradišti, zemřel 10. listopadu 1944 pod horou Chabeneč v Nízkých Tatrách. V roce 1920 maturoval na smíchovském gymnáziu, zapsal se na Lékařskou fakultu a ve druhém semestru přešel na Práv. fakultu UK. Roku 1919 se stal členem Marxistického sdružení a v roce 1921 vstoupil do Komsomolu, stal se členem KSČ a jejím funkcionářem. Jako zástupce ÚV KSM zasedal v letech 1924–1926 v politbyru ÚV KSČ. V letech 1923–1925 byl učitelem krajské školy Komsomolu a Ústřední školy KSČ. V roce 1925 se stal členem redakce *RP-Večerník* a přitom psal i do jiných stranických, mládežnických a studentských listů. 1925–1928 byl vydavatelem, odpovědným redaktorem a přispěvatelem *Avantgardy*, časopisu Kostufry. 1926–1928 absolvoval v prvním běhu Mezinár. leninskou školu v Moskvě, zúčastnil se VI. kongresu Kominterny. Po návratu se podílel na přípravě V. sjezdu KSČ, který ho zvolil za člena ÚV, politbyra a člena sekretariátu. V první polovině třicátých let řídil odborové oddělení ÚV KSČ a podílel se na řízení Rudých odborů. V letech 1934–1935 stál v čele KSČ, 1935 byl zvolen

len poslancem NS za KSČ. Účastnil se VII. kongresu Kominterny v Moskvě (1935) a byl zvolen za kandidáta předsednictva EKI. Od ledna 1936 až do října 1938 byl šéfredaktorem *RP*. 30. listopadu 1938 emigroval do Moskvy a stal se členem moskevského vedení KSČ. V roce 1939 působil v Paříži jako člen a vedoucí zahr. sekretariátu KSČ, podílel se na vydání zvláštního čísla časopisu *Svět. rozhled*. Po vypuknutí druhé svět. války se koncem října 1939 vrátil přes Jugoslávii a Bulharsko do Moskvy. V letech 1940–1944 uveřejňoval své příspěvky v čs. i zahr. tisku, byl komentátorem č. vysílání moskevského rozhlasu; od r. 1943 vedl jeho čs. sekci. Současně byl členem redakce *Čs. listů* (1943–1944). Podílel se také na budování čs. voj. jednotky v SSSR a na organizování partyzánského hnutí na území okupované ČSR. Pracoval také ve vedení Všeslovanského výboru v Moskvě. Po vypuknutí SNP byl v září 1944 vyslán do Banské Bystrice. Koncem října odešel s partyzány do hor. V říjnu a v listopadu 1944 byl zástupcem KSČ ve Vojenské radě UŠPH na Slovensku. Při ústupových bojích zahynul.

Urx Eduard, nar. 29. ledna 1903 ve Velké n. Veličkou, zemřel 20. dubna 1942 v Mauthausenu. Po studiu na gymnáziu ve Strážnici a Ružomberoku přišel do Prahy studovat v roce 1922 na Fil. fakultu UK. Začal se polit. angažovat v Kostuffe, Volnom združeniu študentov socialistov zo Slovenska. Novinářsky debutoval v *Čs. novinách*. Od r. 1924 publikoval své verše, články a kritiky v *Proletářské nedeli* a *Mladém Slovensku*. Patřil k zakladatelům skupiny *Dav* a redigoval jeho první dvě čísla (zima 1924 a jaro 1925). Roku 1925 vstoupil do KSČ, stal se členem redakční rady *Spartaka* a na podzim přerušil studium a stal se redaktorem *Pravdy* v Bratislavě. Roku 1926 přešel s časopisem do ostravské redakce listu, r. 1928 byl jejím odpovědným redaktorem. V roce 1929 se stal šéfredaktorem *Dělnického deníku* v Ostravě. Od 1. listopadu 1929 pracoval jako šéfredaktor *RV* až do 17. listopadu 1930 (od ledna do listopadu 1930 byl zástupcem šéfredaktora *RP*), od 17. listopadu 1930 do února 1931 šéfredaktorem *RP* a ještě v dubnu až květnu téhož roku. Spolupracoval s *Tvorbou* (1930–1931). Od r. 1931 byl stíhán zatykačem, působil v ilegality a odjel do Moskvy, odkud posílal své příspěvky do *Haló novin*, *RP*, *Tvorby* a *Davu* a *Dělnického deníku*. V letech 1933–1935 žil ileg. v Praze a vydával ileg. *RP* (1933–1935). Od jara 1936 do jara 1938 byl krajským tajemníkem KSČ v Ostravě. Od 1. dubna 1938 se stal zástupcem šéfredaktora *RP*. Po 15. březnu 1939 řídil I. ileg. vedení KSČ. 13. ledna 1941 byl zatčen gestapem a zahynul v konc. táboře v Mauthausenu.

Vajtauer Emanuel, PhDr., nar. 23. prosince 1892 v Táboře, datum úmrtí není známo. Po maturitě na reálném gymnáziu v Jindřichově Hradci studoval na univerzitě v Praze (PhDr.). Polit. se projevoval jako anarchokomunista ve skupině S. K. Neumanna. Spolupracoval s *Červnem*. 1920 byl na II. kongresu Kominterny v Moskvě a napsal o tom knihu *Revoluce a diktatura proletariátu*. Byl příslušníkem marxistické levice v soc. demokracii a vstoupil v r. 1921 do KSČ. Byl redaktorem *Slovácka* v Hodoníně (duben až srpen 1921), *Dělnického deníku* v Ostravě (1921–1922), pak se stal redaktorem *RP* do r. 1923. V letech 1921–1922 vedoucí představitel ultralevé opozice v KSČ. Roku 1923 odjel do USA, kde od listopadu 1923 do října 1924 byl v Chicagu šéfredaktorem časopisu *Spravedlnost* a od října 1924 do jara 1927 šéfredaktorem *Obrany* v New Yorku. 1927 byl pro kom. a anarchistickou činnost z USA vypovězen. Vrátil se do ČSR a stal se zástupcem šéfredaktora *RV*. Koncem března 1929 dostal výpověď. Pak pracoval v opozičním *Komunistovi* a od listopadu 1931 v listech Melantricha. V *Č. slově* se věnoval zahr. politice, 1936–1937 byl reportérem ve Španělsku. Za okupace se projevil jako profašistický novinář. Od srpna 1941–1942 byl šéfredaktorem *Večerního Č. slova*, od října 1942 do května 1945 redigoval Moravcovu *Přítomnost*. V květnu 1945 uprchl z ČSR; 1947 byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti.

Revoluční národní výbory jako prostor pro místní elity¹

Jindřich Pecka

1. Vývoj národních výborů v letech 1939–1945

Národní výbory prošly v letech druhé světové války složitým vývojem. V první etapě (1939–1940) vznikaly nejprve jako koordinační orgány diferencovaného domácího odboje. Zahrnovaly poměrně široký okruh regionální (krajské i zemské) působnosti.² Jejich činnost však záhy narušily nebo úplně zastavily razantní politické zásahy.

Nové pokusy o rekonstrukci rozbité sítě, ale také o vznik celonárodního orgánu, který by koordinoval komunistickou i nekomunistickou rezistenci, můžeme pozorovat v letech 1941–1943. Tak vzniká v letních měsících 1941 z kontaktů Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD) a II. ilegálního ÚV KSČ, Ústřední národně revoluční výbor Československa (ÚNRVČ).³ Členové ilegálního Politického ústředí, kteří unikli zásahu

- 1 Materiál k hlavní části tohoto příspěvku (Sonda do sociálního složení RNV) jsem shromáždil ještě v druhé polovině 60. let. Znamé okolnosti způsobily, že nemohl být publikován. Na počátku 80. let jsem nechal stručné závěry z něj kolovat v samizdatovém oběhu, a tak jej s menšími korekturami předkládám i dnes.
- 2 Národně revoluční výbory vyvíjely v té době úspěšnou činnost v Brně, Olomouci, Hradci Králové a v Plzni. Od října 1939 do jara 1940 existoval také Jihočeský národně revoluční výbor, který vydával časopis *Cesta svobody*. – Sládek, O.: *Krycí heslo svoboda*. Č. Budějovice 1967, s. 81; Hájková, A.: *Strana v odboji*. Praha 1975, s. 186.
- 3 Nejintenzivnější jednání o vytvoření tohoto orgánu se vedla v týdnu od 10. do 17. srpna 1941. Jednání ovšem komplikoval i fakt prohlubujícího se odcizení komunistického a nekomunistického odboje, vyvolaný sovětsko-německým paktem, finskou válkou, protibenešovskou agitací KSČ a jejími hegemonistickými ambicemi. V rezoluci ústředí KSČ ze 7.11.1939 se např. doslova uvádělo: „Cílem musí být, aby tyto národně revoluční výbory, v nichž vedle zástupců dělnické třídy jsou i zástupci maloměšťáckých vrstev, usměrňovaly národně osvobozovací boj jednotně pod vedením dělnické třídy, nikoli obráceně.“ – Hájková, A., c. d., s. 185–186.

gestapa z konce roku 1939, považovali však úvahy o revolučních národních výborech za předčasné a netajili se obavami z jejich vyzrazení. Jednání se tak protáhla až do září 1941. V tu dobu (v září a říjnu) proniklo gestapo do sítě ÚVOD a v důsledku toho došlo i k rozbití ÚNRVČ.

V červnu 1942 vytvořil Jaroslav Vacek za spolupráce instruktorů ústředí KSČ Josefa Lance a Josefa Reiskupa Krajský národně revoluční výbor v Borotíně na Táborsku.⁴ Tento výbor vyvíjel intenzivní organizátorskou činnost až do února 1943. Od jara do listopadu téhož roku působil Krajský národně revoluční výbor také v Příbrami. Opíral se o Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) z Březových Hor, o skupinu Olivier a KSČ. Přes Jaroslava Nelibu měl vlastně spojení s III. ilegálním ÚV KSČ. Revoluční národní výbory vznikaly také na Kolínsku a v okolí Uhlířských Janovic.⁵

V létě 1941 se ustavil Národně revoluční výbor inteligence (NRVI). V jeho čele stál Vladislav Vančura jako zástupce spisovatelské obce. Jednotlivé podvýbory (sekce) zastupovali ve vedení V. Felber (školství a osvěta), V. Makovský (výtvarné umění), B. Půlpánová (divadlo), J. Elbl (film), M. Disman (rozhlas), N. Nedvěd (zdravotnictví). V dubnu a květnu 1942 však byla většina činitelů NRVI zatčena a někteří pak v souvislosti s hejdrichiádou popraveni.⁶

Třetí etapu ve vývoji národních výborů tvoří léta 1944–1945. Tehdy vznikaly NV nejen v obcích, městech a regionech, ale i v nejrůznějších institucích a na závodech. Dosavadní centrálně orientované sítě byly zpřetrhány a nová vlna zakládání NV přicházela tentokrát zdola. To do jisté míry mátló gestapo, které neustále hledalo vazby na centrálu.⁷ Tato třetí vlna ve vývoji NV se už mohla opřít o první legislativní dokumenty československé zahraniční vlády,⁸ o významnou činnost organizátorských výsadek a vzrůstající aktivitu domácího odboje.

4 Jaroslav Vacek působil už v Jihočeském národně revolučním výboru z let 1939–1940. Podrobněji o tom viz Sládek, O., c. d., s. 134 a n.

5 Sládek, O., c. d., s. 149.

6 Hájková, A., c. d., s. 270 a n.

7 Policejní aparát dezorientovalo také to, že vedle spontánně vzniklých NV „zdola“ existovaly i nekoordinované pokusy o centrálně řízenou síť. Do té se ovšem gestapo podařilo v letech 1944–1945 několikrát proniknout nejenom v Praze, ale i v jižních Čechách, v Plzni, Příbrami, na Královéhradecku, v Brně, Olomouci a Ostravě. SÚA, 135-23-6, fotokopie.

8 Dekret prezidenta republiky č. 18 Ústředního věstníku čs. o národních výborech

Nejintenzivněji, skoro až překotně, vznikaly NV počátkem roku 1945 v přímém spojení s výsadky a partyzánskými skupinami v Beskydech, Železných horách, ve východních Čechách a na Vysočině.⁹ Nebylo to však bez problémů. Např. výsadek Mistra Jana Husa organizoval národní výbory bezprostředně po seskoku, aniž měl možnost seznámit se s prostředím a poměry na domácí frontě. Zorganizoval dokonce i hromadnou schůzi funkcionářů NV, což byl vážný prohřešek proti zásadám konspirace v době, kdy probíhaly na Moravě soustředěné protipartyzánské akce bezpečnostních sil a jednotek wehrmachtu.¹⁰

V letech 1944–1945 vyzývaly k vytváření NV Londýn i Moskva, ale nejrozhodněji se v této věci angažovali komunisté. Psali o NV v *Československých listech* v Moskvě i v ilegálním *Rudém právu*,¹¹ a byli to právě oni, kdo nejvíce volali po obnově centrálního orgánu, který by sjednotil domácí odboj. Znovu vzkřísili myšlenku Ústředního národně revolučního výboru, v němž by splynuly ostatní politické síly, ale dominantní roli by sehrála důsledně organizovaná KSČ.¹²

Národní výbory tedy v jistém smyslu zpodobňovaly hlavní sociální a politické zdroje českého povstání a revolučního převzetí moci. Proto právě v jejich složení je třeba hledat pravdu o povaze místních elit a jejich roli v květnu 1945.

Po dlouhá léta se v obecném povědomí udržovala teze o vedoucí úloze dělnické třídy a KSČ v odboji, Květnovém povstání a v revolučních národních výborech.¹³ Tato a podobná tvrzení se zdají být překonána, ale děje se tak stále jen tvrzením proti tvrzení, bez skutečné analýzy. Proto se domnívám, že tento diskusní příspěvek, opírající se o výzkum provedený dávno před listopadem 1989, může mít i dnes co říci.

a Prozatímním národním shromáždění, Londýn 4.12.1944; Košický vládní program, hlava V.; Vyhláška o volbě a pravomoci národních výborů č. 4/1945 Sb.

9 Srov. zde Stručný chronologický přehled.

10 Podrobněji o činnosti partyzánské brigády Mistra Jana Husa ve vztahu k NV viz Chmela, M.: *Naplňený čas života*. Praha 1989, zejména oddíl Dokumenty, s. 66 a n.

11 *Za nové Československo*. Sborník článků, projevů a dokumentů, Praha 1945, s. 101–135.

12 Jelínek, J.: *Politické ústředí domácího odboje*. Praha 1947, s. 202.

13 Tomuto výkladu se zcela neubránily ani na svou dobu seriózní práce, jako Bertelmann, K.: *Vývoj národních výborů do Ústavy 9. května (1945–1948)*. Praha 1964, s. 19–25; Gebhart, J. – Šimovček, J.: *Partyzáni v Československu 1941–1945*. Praha 1984, s. 455 a n.

2. Sonda do sociálního složení RNV v jižních Čechách

Také v jižních Čechách nastal obrat ve vývoji NV v letech 1944–1945 v součinnosti se zvýšenou aktivitou domácího i zahraničního odboje. Už koncem roku 1944 odhalilo gestapo určitou souvislost mezi NV a ilegálním hnutím uvnitř Svazu českého hasičstva.¹⁴ Na jaře 1945 partyzánská brigáda Za Prahu navázala kontakty s Krajským národně revolučním výborem v Táboře¹⁵ a s hnutím odporu na Kamenicku, kde ještě před 5. květnem vzniklo z této spolupráce asi 20 národních výborů.¹⁶ V Kardašově Řečici, Jindřichově Hradci aj. ustavovali národní výbory přímo členové partyzánských oddílů. Určitý podíl na budování sítě NV na Pelhřimovsku, Strakonicku a Písecku měla revoluční skupina Předvoj.¹⁷

V podstatě můžeme říci, že revoluční národní výbory (RNV) tady vznikaly spontánně koncem března a v průběhu měsíce dubna. Krátce po poledni 5. května 1945 vystupovaly na veřejnost. Mobilizovaly tzv. revoluční gardy (RG) či národní stráž, vedly dramatická jednání s veliteli místních posádek wehrmachtu, zajišťovaly německý majetek, národní očistu, zásobování, dopravu a další nezbytné funkce veřejné správy.¹⁸ Do povědomí ovšem vešly i případy ozbrojených konfliktů s tragickými důsledky v Leskovicích, Bernarticích, Trhových Svinech aj.¹⁹

Proces vytváření národních výborů byl motivován blízkostí fronty, intenzitou působení odbojových skupin, zahraničním vysíláním, ilegálními instrukcemi, politickou zralostí i pouhou potřebou „být při tom“. Do národních výborů přicházeli lidé, kteří až dosud jen „přihlíželi“. Mnozí přicházeli z lidské opravdovosti, někteří jen z politické kalkulace. Orientace RNV byla výrazně levicová, ale přesto do reality těchto dnů patří také fakt, že se ve strakonické Zbrojovce pokusil ustavit národní výbor i Rudolf Beran.²⁰

14 SÚA, 52-1-323, situační zpráva z 31.12.1944.

15 VHA Praha, DO/24.

16 Doležal, J.: *Jediná cesta*. Praha 1966, s. 193.

17 Sládek, O.: *c. d.*, s. 219, 249.

18 AÚDS, fond 19/71. Chronologický přehled jednotlivých akcí viz Pecka, J.: *Konec války v jižních Čechách*. Jihočeské muzeum Č. Budějovice, rkp. 1970, s. 268 a n.

19 Sládek, O., *c. d.*, s. 253–256; Veselý, V. a kol: *Trhové Sviny v boji a svobodné práci*, T. Sviny 1946, s. 15–18; Pecka, J., *c. d.*, s. 160. Podle dosavadních poznatků (bez nároku na úplnost) se její počet obětí obyvatel jižních Čech v době čs. povstání podle okresů takto: Č. Budějovice 49, Č. Krumlov 17, J. Hradec 19, Pelhřimov 136, Písek 42, Strakonice 12, Tábor 21. – Srov. Pecka, J.: *Obecní kroniky jako pramen k událostem roku 1945*. In: *Historické studie*.

20 AÚDS, fond 10/37/3. Tento NV chtěl R. Beran vytvořit za spolupráce protekto-

Tento příspěvek, který usiluje o poznání sociální skladby RNV v jižních Čechách,²¹ se opírá o výzkum místních společenství s více než 1000 obyvatel. Z celkového počtu 104 sídlišť se podařilo shromáždit srovnatelný materiál ze 42, tj. ze 40,3 %.²² Reprezentativnost je vázána převážně k městskému prostředí. Přesto však i nezúčastněný pamětník ví ze své autopsie, že události ve větších centrech determinovaly převzetí moci v širokém okolí. Z tohoto hlediska mohou mít tedy naše závěry i širší platnost.

Následující interpretace vychází ze dvou dotazníkových akcí: jednu prováděl autor sám, druhou oddělení novějších dějin Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.²³ Obsahová analýza se pak kromě literatury zaměřila především na první zápisy z jednání NV, jejich bulletiny a ostatní tiskoviny. Část informací poskytly obecní kroniky a v některých případech i žijící účastníci květnových událostí. Soustředil jsem se na RNV vzniklé živelně ještě před vyhlášením Košického vládního programu, neboť tyto paritně neupravené orgány odrážejí spontánní, a tedy skutečnou sociální realitu českého povstání.

Literatura (celostátní i regionální) většinou přecházela sociální a socioprofesionální strukturu RNV mlčením nebo obecně shrnujícím soudem o „vedoucí úloze dělnické třídy a KSČ“.²⁴ Opírala se přitom o jednostranné zdůraznění směrnic, proklamací a výzev bez podrobnějšího zkoumání sociální skutečnosti, z níž vycházely a již měly ovlivnit. Materiál jihočeské proveniencie však ukazuje na rozpor sociální empirie a tradovaných schémat.²⁵

rátelního ministra zemědělství A. Hrubého v únoru 1945.

21 Ponechávám stranou otázky správních komisí. Odlišují se od RNV převahou formálních podnětů vzniku, tedy menší mírou spontaneity, která je pro posouzení sociálního klimatu doby rozhodující.

22 Jsou to: Bechyně, Blatná, Benešov nad Černou, Černovice u Tábora, České Budějovice, Hluboká nad Vltavou, Humpolec, Husinec, Chýnov, Jindřichův Hradec, Kamenice nad Lipou, Kaplice, Kardašova Řečice, Křemže, Kunžak, Lnáře, Lomnice nad Lužnicí, Milevsko, Mirovice, Mladá Vožice, Pacov, Pelhřimov, Písek, Planá nad Lužnicí, Protivín, Sepekov, Sezimovo Ústí, Slavonice, Soběslav, Strakonice, Ševětín, Tábor, Trhové Sviny, Třeboň, Týn nad Vltavou, Veselí nad Lužnicí, Vimperk, Vlachovo Březí, Vodňany, Volyně.

23 JČM Č. Budějovice, V 1–119, *Květnové události 1945 v jižních Čechách*.

24 Viz např. Janoušek, B.: *Národní výbory v květnových dnech 1945*, JSH XXIV, 1955, č. 2, s. 36; týž: *Revoluční tradice jižních Čech*, Č. Budějovice 1971, s. 208. Srov. zde pozn. 13.

25 Na důležitost sociálního složení NV upozornili Dvořáková, E. – Lesjuk, P.: *Čs. společnost a komunisté v letech 1945–1948*, Praha 1967, s. 35, a zejména dvě

Z celkového počtu zkoumaných NV (42), v nichž pracovalo 575 osob, připadá na jeden orgán průměrně 13,6 členů. Nejpočetnější byly RNV v Pelhřimově (38), Českých Budějovicích (33), Humpolci (26), Soběslavi (25) a Veselí nad Lužnicí (20). K nejméně početným naopak patřily NV v Benešově nad Černou (4), Miroticích (6), Pacově (6), Slavonicích (6), Blatné (7), Ševětíně (7), Českých Velenicích (8), Kamenici nad Lipou (9), Kardašově Řečici (9) a ve Vlachově Březí (9). Početní zastoupení 10–19 členů mělo celkem 25 národních výborů.

Jejich základní úkoly zajišťovalo 567 mužů (98,7 %) a 8 žen (1,3 %). V produktivním věku bylo 571 osob (99,4 %) a 4 (0,6 %) osoby byly v invalidním (2) nebo starobním (2) důchodu.

Pokud jde o tradiční kategorie sociálního rozvrstvení, převažovala skupina inteligence (38,9 %) před dělnictvem (33,4 %) a živnostníky (20,5 %). Větší zastoupení dělnictva se projevilo jen v Humpolci (11), Pelhřimově (11), Táboře (10), Plané nad Lužnicí (7) a Sezimově Ústí (7), zatímco skupina živnostníků a samostatných řemeslníků se výrazněji prosadila v Černovicích u Tábora (4), Kaplici (6) a Vodňanech (6). Dominantní postavení inteligence bylo patrné ve všech případech:

Sociální kategorie	Počet	%
inteligence	224	38,9
dělnictvo	135	23,4
živnostníci	118	20,5
rolnictvo	35	6,0
průmyslníci	3	0,5
ostatní	19	3,3
nezjištěno	41	7,1

V umocněné podobě se pak sociální a socioprofesionální zřetel projevil v obsazení funkcí předsedů RNV. To je rovněž jedna z klíčových otáz-

regionální studie z pera V. Kubešové a L. Mácové (*Archivum Trebonense '75*, SOA Třeboň 1975), s. 86–97 a 153–190. Přinášejí důkladné zpracování místních pramenů z května 1945 a dalšího vývoje. Tento příspěvek však sleduje stav před zavedením oficiální parity na zásadách KVP.

zek, která zůstala dosud bez povšimnutí, třebaže průběh událostí byl nepochybně závislý na takové „nahodilosti“, jako je charakter lidí, kteří stáli v čele.²⁶

Vedle charakterových kvalit byl výběr zpravidla ovlivněn i dalšími činiteli: sociálním postavením, stavovskou prestiží, národní a politickou bezúhonností a v neposlední řadě i kvalifikací pro veřejnou správu. Proto má zvláštní důležitost i profesionální skladba vedoucích funkcionářů:

Pořadí podle četnosti	Profese	Počet	%
1	učitelé	9	21,9
2	úředníci ^{a)}	9	21,9
3	živnostníci	6	14,6
4–7	právníci	2	4,8
4–7	zaměstnanci ČSD	2	4,8
4–7	vojenské osoby ^{b)}	2	4,8
4–7	dělníci	2	4,8
8–15	lékaři	1	2,4
8–15	duchovní	1	2,4
8–15	technici (ing.)	1	2,4
8–15	dílovedoucí	1	2,4
8–15	policisté	1	2,4
8–15	finanční stráž	1	2,4
8–15	továrníci	1	2,4
8–15	rolníci	1	2,4
4–7	ostatní	2	4,8

a) Bývalí starostové a městští tajemníci (5), poštovní úředníci (1), ostatní (3).

b) S důstojnickou hodností.

Ve zkoumaném vzorku tedy zcela zřetelně převažují učitelé, úředníci a živnostníci. Ostatní profese jsou zastoupeny jen 2,4–4,8 %. Převzeno

26 Srov. K. Marx Kugelmanovi, *VS II* 1958, s. 484.

do vžitého schématu sociální struktury, jeví se skladba „předsednického sboru“ RNV takto: inteligence (27), živnostníci a samostatní řemeslníci (6), dělnictvo (2), průmyslníci (1), rolnictvo (1), ostatní (5).

Významné zastoupení inteligence a skupin, které spolu s ní zahrnujeme pod pojem středních vrstev, můžeme tedy v jižních Čechách považovat za rozhodující jev národněosvobozeneckého hnutí.²⁷

Potvrzuje to nejen sociální složení zkoumaných RNV, ale svědčí o tom i další významné skutečnosti. Nikoli náhodou vykazuje např. podobné hodnoty i soubor osob popravených v roce 1942 táborským gestapem.²⁸

Sociální kategorie	Počet popravených
inteligence	86
živnostníci	22
dělníci	16
v domácnosti	10
rolníci	5
průmyslníci	1
bez bližšího určení	21

27 V průmyslových oblastech a centrech však nebyla disproporce mezi částí inteligence a dělnictva tak výrazná. Platí to především o Praze, kde bylo v období od května do srpna 1945 vytvořeno 13 NV. V jejich čele stálo šest předsedů z řad inteligence, pět dělníků, jeden zaměstnanec Elektrických podniků a jeden obchodní příručí. Merta, A.: *Pražské národní výbory*, Praha 1966, s. 16.) Ani to však neplatí univerzálně, jak o tom svědčí složitá situace na Kladensku, kde v počáteční fázi nebylo postavení dělnictva tak výrazné. (Pěnička, A.: *Kladensko v boji za svobodu*, Praha 1953, s. 167.) Nejsou ojedinělé ani případy, kdy se dělníci od NV distancovali (např. v příměstských aglomeracích kolem Č. Budějovic, v Loďenicích u Berouna aj.). – Srov. Třesohlavá, A.: *Samota na Kačáku*, s. 148; Menc, V.1 – Sládek, O.: *Dny odvahy*, Praha 1966, s. 194 a n.

28 *Tábor v odboji 1939–1945*, díl 2, Tábor, s. 113–127; Pecka, J. (-JT-): *Táborské popraviště z roku 1942*. In: *Výběr prací členů historického klubu Jihočeského muzea 1973*, č. 2, s. 135.

Velkou vypovídací hodnotu má v tomto smyslu také struktura partyzánské brigády Za Prahu, jejíž oddíly patřily v jižních Čechách k nejvýznamnějším.²⁹

Sociální kategorie	Počet	%
inteligence	178	47,08
dělníci	55	14,50
živnostníci	51	13,40
rolníci	38	10,05
v domácnosti	15	3,90
ostatní	15	3,90
nezjištěno	26	6,80

V obou případech jednoznačně dominuje postavení inteligence a vrstev drobného podnikání (živnostníků, samostatných řemeslníků a rolníků). Z tohoto pohledu zaujímá dělnictvo i v tak prosovětsky orientované partyzánské brigádě až třetí pozici.

Speciální rozvrstvení prvních RNV odpovídalo zhruba předválečným představám o zastupitelských sborech, avšak s tím rozdílem, že v nich převládal levicový proud.³⁰ Komunisté, jako mluvčí dělnictva, neměli v agrárním regionu předválečných let výraznější vliv. Navíc byli početně oslabeni nacistickou perzekucí. Přesto anebo právě proto získávali koncem

29 *SOA Třeboň*, Sb. II, fotokopie seznamu členů „Svazu partyzánských oddílů Za Prahu“. – Některé skupiny v kategorii „živnostníci“ (např. zámečnick) bylo obtížné rozlišit. V dochovaném soupisu není vždy jednoznačně patrné, zda se jedná o dělníka nebo o samostatného řemeslníka. V takových případech jsem bral v úvahu další pomocné údaje (vzdělání). Možné odchylky však nemohou zásadně ovlivnit uvedené proporce jednotlivých kategorií. U zařazených ve skupině „v domácnosti“ bylo evidováno celkem 19 žen, z toho 4 úřednice. Kategorii „ostatní“ tvoří zřízenci, listonoši, školníci a prodavači.

30 Tato pasáž se dotýká politické struktury RNV jen v rozsahu nezbytných souvislostí a neklade si za cíl o ní vyčerpávajícím způsobem pojednat. Materiál, o němž se tento příspěvek opírá, to neumožňuje.

války značný kredit i v ostatních sociálních skupinách. Jejich vliv tak byl podstatně větší, než mohla být jejich faktická účast v povstání.³¹

V Roudném na Tábořsku se např. ustavil devítičlenný RNV, v němž bylo osm národních socialistů a jeden komunista. Když tam pak vznikla místní organizace KSČ, vstoupil do ní celý národní výbor. Silné zastoupení měli komunisté také v RNV v Černovicích u Tábora (4), v Jindřichově Hradci (4), Kamenici nad Lipou (4), Kaplici (4), Milevsku (5), Plané nad Lužnicí (7), Týně nad Vltavou (7), Pelhřimově (19). Jinak jejich pozice nespočívala ani tak na přímém zastoupení, jako na obecném posunu doleva a na prudkém vzestupu sympatií k SSSR.

Pro vedení KSČ bylo vůbec příznačné, s jakou vehemencí se orientovalo na ovládnutí národních výborů.³² Vidělo v nich základnu pro získání mocenských pozic ústavní cestou. Když se později ukázalo, že boj o moc se rozhodne jinak, zaměřilo se na masové hnutí odborů a jeho zájem o NV citelně ochabl.³³

Členové ostatních stran měli přesto zpočátku početní převahu. Většinou si také podrželi svou předválečnou příslušnost, s výjimkou těch stran, které se už neobnovily.³⁴ Proto k nejčastějším přesunům docházelo z původní živnostenské strany k sociální demokracii a z agrární strany ke straně lidové (v ojedinělých případech, jako např. v Jarošově nad Nežárkou, i ke KSČ). Také z obou socialistických stran, zejména ze sociální demokracie, přecházeli po válce členové RNV do řad KSČ. Objevily se ovšem i tendence k nečlenství (Lnáře).

31 Působily tu např. staré stranické stereotypy a některé organizace a skupiny KSČ ještě v roce 1944 (patrně pod vlivem událostí v Řecku) projevovaly nechuť zabývat se otázkami NV a spolupráce s nekomunistickým odbojem. – Srov. Mencl, V. – Sládek, O., c. d., s. 194 a n. Na přelomu roku 1944 a 1945 se však situace změnila. Moskevské vedení KSČ orientovalo celou ilegální síť na přípravu NV, které chápalo jako rozhodující prostor k uplatnění hegemonistických ambicí.

32 Jelínek, J., c. d., s. 202.

33 Vika, J. – Kranc, Z.: Odbory v únoru 1948. In: *Svědectví XV*, 1980, č. 69, s. 33 a n.

34 Na obnovu politického života působily (zvláště na Vysočině, kde měla značný vliv ilegální organizace R 3) představy odmítající předválečný princip stranictví. Očekával se prozatímní systém založený na účasti nikoli stran, ale osobností a organizací vzešlých z odboje. Košické vyhlášení čtyř politických stran (bez účasti domácí rezistence) bylo pro mnohé překvapením. Proto i uznané politické strany obnovovaly svou síť ve srovnání s KSČ se značným zpožděním. – Grňa, J.: *Šedm let na domácí frontě*. Brno 1968, s. 291 a n.

Sociální a politická skladba národních výborů se od března do konce května několikrát změnila. Na mnoha místech (např. v Českých Budějovicích, Trhových Svinech aj.) vzniklo hned několik ilegálních výborů, které pracovaly nezávisle na sobě. Jejich sjednocení v květnových dnech pak nutně zasáhlo i jejich strukturu. Někde se měnilo složení NV i v průběhu prvního dne povstání. Už k večeru 5. května a zvláště pak v příštích dnech a týdnech se přizpůsobovalo paritnímu principu a zásadám Košického vládního programu.³⁵ To však už je období, které se vymyká z rámce tohoto příspěvku.

V podstatě lze říci, že zřetelná převaha středních vrstev v období spontánního převzetí moci hluboce ovlivnila české kolektivní vědomí roku 1945. Právě s těmito vrstvami je spjat silný proud kontinuity představ o demokracii jako jediné alternativě naší státní existence.³⁶ „V naší staré... ústavě je psáno, že všechna moc pochází z lidu,“ píše v květnových dnech jeden z členů RNV v Českých Budějovicích. „Co je tedy přirozenější, než začít pracovat podle této ústavy?... Chceme-li začít hospodařit ve svobodné vlasti skutečně demokraticky – a jiného způsobu by náš lid nesnesl – musíme jít touto cestou. Je to cesta prostá a jasná. Je k ní zapotřebí mít demokratického přesvědčení a víru v schopnost našeho lidu.“³⁷

35 Typický je průběh událostí v Kardašově Řečici. V poledních hodinách 5.5.1945 přišli do města partyzáni a vytvořili revoluční národní výbor v čele s vikářem československé církve F. Novotným. Po 17. hodině byl NV reorganizován a doplněn zástupci politických stran. (Podle sdělení dr. B. Vítý.) – Podobné reorganizace v duchu KVP se však někde uskutečnily až později. Např. v Kunžaku 14.5., v Horní Vsi na Pelhřimovsku 16.5., v Sepekově 30.5. apod. – Srov. Pecka, J., cit. rkp., s. 268 a n.

36 Nikoli náhodou se střední vrstvy staly středem pozornosti poválečné politiky stran NF. Sociální demokracie, národní socialisté i komunisté usilovali o rozšíření vlivu v těchto kruzích. Sociální demokracie např. vysoko oceňovala jejich „národní a vlasteneckou vyspělost“ a před volbami 1946 slibovala, že se postará o to, „aby republika měla v živnostenstvu jeden z pilířů své existence“. (J. Pecka: K některým otázkám vývoje jižních Čech v letech 1945–1948. In: *K problematice jižních Čech v letech 1945–1948*, Č. Budějovice 1968, s. 38.) Politika KSČ vůči těmto vrstvám však narážela často na odpor ve vlastních řadách. Zejména starší členové na Tábořsku a v Č. Budějovicích si přáli „zaujmout ostřejší kurs“ a vyjadřovali nespokojenost s tím, že „se berou na střední vrstvy tak velké ohledy“. – Adámek, V.: Vnitrostranické diskuse organizované KSČ v letech 1946 a 1947. In: *Sborník historických prací o naší cestě k socialismu*, Praha 1966, s. 264 a n.

37 *Duch svobody I*, č. 1, s. 3 (10.5.1945).

Demokratismus a silný sklon k sociální spravedlnosti provázel i první opatření revolučních národních výborů. Např. NV v Trhových Svinech vydal hned 5. května prohlášení, v němž mimo jiné stálo: „Práce je a bude všem ihned zajištěna. Zaměstnanci a zaměstnavatelé nesmí rušit pracovní poměr bez souhlasu MNV. Mzdy a platy nesmí být snižovány. Pracovní doba se upravuje na 48 hodin týdně.“³⁸

V sociální dynamice května 1945 nacházíme také vysvětlení pro kontinuitu českého myšlení s 19. stoletím. Tradiční struktura jihočeského obyvatelstva se vyznačovala poměrně nízkým počtem dělnictva³⁹ a rozvinutou skupinou středních vrstev. Vysoké procento účasti jihočeské inteligence v květnovém převzetí moci dotvrdilo její historické sepjetí s lidem.⁴⁰ Odtud pramenila intenzita pocitů, představ a vědomí o dějinné souvislosti. To určovalo i povahu místních elit. Byly garantem tradice i symptomem převratných změn. V neopakovatelné atmosféře konce války však jen málokdo předpokládal, že během krátké doby dojde k tak dalekosáhlému přerušení dějinné kontinuity a že mu podlehnou i příslušníci místních elit, kteří stáli u zrodu revolučních národních výborů.

38 Veselý, V. a kol., c. d., s. 14.

39 Ještě po skončení dvouletého plánu poválečné obnovy pracovalo v jižních Čechách v těžkém a lehkém průmyslu a v průmyslu výživy jen něco kolem 50 000 zaměstnanců. – Pecka, J., c. d. K některým otázkám..., s. 33.

40 Výstižně tuto skutečnost charakterizoval program sociální demokracie z roku 1946: „Od doby probuzenecké u nás neexistovala inteligence jako vyhraněná, od lidu se oddělující vrstva. Měli jsme inteligenci svých selských písmáků, svých venkovských buditelů, svých učitelů v zapadlých vsích a na ně organicky navazovala a postupně rostla inteligence vysokoškolsky vzdělaná. S rozvojem průmyslu a dělnického hnutí se naše inteligence stále doplňovala zdola. Je třeba zásadně zdůraznit, že dělnictvo vždycky vidělo ve vzdělanosti všeobecné, odborné i politické svého nejučinnějšího spojení.“ – OA Č. Budějovice, Sb. dokumentace, tisk soc. dem. „Koho volit“ (1946). Srov. Pecka, J., c. d. K některým otázkám..., s. 35 a n.

3. Stručný chronologický přehled⁴¹

Rok 1939

Říjen – V Písku vznikl Jihočeský krajský národní výbor, v jehož čele stál prof. M. Jindra. (Zanikl na jaře 1940.) Zhruba ve stejné době působil na Moravě Zemský národní výbor v Brně.

Rok 1941

Léto – Vznikl Národně revoluční výbor inteligence (NRVI), jehož předsedou se stal V. Vančura.

10.–17. srpna – Probíhala intenzivní jednání mezi představiteli odboje o vytvoření Ústředního národně revolučního výboru Československa.

Září – Ustavil se první vrcholný orgán domácí rezistence – Ústřední národně revoluční výbor (ÚNRV).

Rok 1942

12. května – Zatčen představitel NRVI V. Vančura. (Popraven 1.6.1942.)

19. května – K tomuto datu podává gestapo hlášení, že V. Felber vypracoval výzvu k 1. máji, aby se česká inteligence připojila k NRVI.

Červen – Ustavil se Krajský národně revoluční výbor (KNRV) v Borotíně na Táborsku. Působil do února 1943.

10. září – Vznikl NV v Řevnově na Táborsku. (Nové působení ohlásil v tisku až 23.5.1945.)

Rok 1943

Jaro – Vznikl KNRV v Příbrami (J. Majer).

41 Tento přehled neusiluje o vyčerpávající sled událostí, ale především a pouze o to, aby zarámoval regionální výzkum do širšího kontextu. Dosavadní pokusy o detailnější chronologii narážejí ovšem na řadu heuristických problémů. Např. zápisy v místních kronikách byly mnohde pořízeny se značným časovým odstupem a omezují se proto jen na obecné formulace jako „během roku“, „koncem války“, „na jaře“ apod. I tam, kde tyto zápisy vznikly bezprostředně po válce, registrují zpravidla až viditelné projevy NV z doby, kdy vystupovaly na veřejnost. Často jediný údaj o jejich existenci nacházíme v poválečném okresním tisku, jako např. v tábořském *Palcátu*, který pravidelně otiskoval seznam nových MNV, tj. těch, které se k tomu datu ohlásily na ONV. Přesné časové údaje o vzniku ilegálních forem ve většině obcí zatím neznáme. Je to jeden z úkolů, který nelze splnit bez aktivního podílu regionální historiografie.

Duben – Ilegální vedení KSČ vydalo směrnici k okamžitému „dobudování národně revolučních výborů“.

Červen – Ilegální *Rudé právo* (RP) otisklo výzvu k ustavování národních výborů s povinností „soustředit kolem sebe celý národ“.

Léto – Vznikl Národní výbor pražských továren (NVPT).

1. září – V *Československých listech* v Moskvě vyšel článek K. Gottwalda „O některých otázkách našeho domácího odboje“, v němž se píše o národních výborech jako o „představitelích všech složek národa a vedoucích orgánech národní jednoty a odboje“.

31. prosince – Z. Nejedlý otiskl v *Československých listech* stať „Národní výbory“. Uvažoval o nich jako o prozatímní organizaci do té doby, než se uskuteční řádné volby.

Rok 1944

3. února – Prezident republiky dr. E. Beneš vyzval ve svém poselství k vytváření národních výborů (NV) ve všech obcích, okresech a zemích.

Polovina února – Ilegální ÚV KSČ vydal oběžník o situaci, kde stanovil jako hlavní úkol „vytvoření národních výborů“ a „samostatných vojenských organizací“.

1. března – V situační zprávě za měsíc únor uvedlo pražské gestapo, že „ve větším počtu obcí v protektorátě existují ilegální skupiny Národního výboru“.

16. dubna – Londýnský rozhlas vysílal provolání čs. vlády k tvoření NV.

Květen – Ilegální RP (1944, č. 6) otisklo výzvu k znovuvytvoření Ústředního národního výboru jako jednotného celonárodního orgánu národně-osvobozenického hnutí a k ustavování NV.

2. května – Pražské gestapo zaregistrovalo zvýšenou aktivitu funkcionářů NV a v této souvislosti provedlo zatčení na protektorátním ministerstvu hospodářství a práce.

5. května – Zástupci KSČ předložili v Bloku tří socialistických stran v Londýně návrh ústavního dekretu o NV a Prozatímním NS.

8. května – V Londýně byla podepsána československo-sovětská dohoda o prozatímní správě osvobozeného čs. území.

Červen – Ve Velvarech se ustavil přípravný NV.

2. června – Brněnské gestapo proniklo do sítě ilegální organizace NV na Olomoucku (v okresech Olomouc, Hranice na Moravě, Přerov, Kroměříž, Prostějov, Litovel). Další síť NV odhalilo gestapo na Brněnsku a Ostravsku. V olomoucké oblasti zatkl 170 osob. V souvislosti s organizací Ústředního revolučního výboru došlo k zatčením i v Praze, Příbrami a Březových Horách.

9. června – Podle policejní zprávy tohoto data zatkl brněnské gestapo dalších 16 osob olomoucké sítě NV.

30. června – K tomuto dni zatkla pobočka gestapa v Plzni 47 osob podezřelých z účasti v NV.

31. července – Podle hlášení pražského gestapa za měsíc červenec byla k tomuto dni zatčena skupina organizátorů NV v Břežnici, Blatné, Nepomuku, Horažďovicích, Strakonících, Sušici, Domažlicích a v obvodu Velké Prahy.

3. srpna – V Londýně vydal prezident republiky ústavní dekret o dočasné správě osvobozených území (Ústavní věstník č. 10 ze dne 14.11.1944).

Září – Vznikl devítičlenný RNV v Pelhřimově, který udržoval spojení s partyzánskými skupinami v Lukavci, Břežině a na vrchu Strážišť. Českobudějovická služebna gestapa pronikla do sítě NV a zatkla 39 osob.

1. září – *Československé listy* přinesly instruktivní článek J. Švermy „O národních výborech v osvobozené vlasti“.

4. října – Pražské gestapo a jeho pobočka v Kolíně zjistily v souvislosti s šetřením o ilegálních NV, že existuje odbojová organizace uvnitř Svazu českých hasičů.

18. října – Představitelé NVPT dojednali podmínky pro vytvoření společné organizace s revoluční skupinou Předvoj. Sjednání mělo začít 26.10., ale zůstalo nedokončeno, protože vedoucí činitele NVPT zatkl gestapo.

22. října – V protektorátním tisku vyšla vyhláška podepsaná K. H. Frankem o popravě 30 osob, které se „pokusily vytvořit tzv. národní výbory“.

25.–26. října – V noci z 25. na 26. října seskočil výsadek Mistra Jana Husa, který pak ve východních Čechách organizoval síť NV.

30. října – Výsadek M. J. Husa odeslal radiogram č. 2269 o spojení s místním obyvatelstvem a ustavení NV ve třech vesnicích.

Konec října – Ve Velvarech zahájili přímé organizační přípravy k ustavení NV.

2. listopadu – Podle situační zprávy za uplynulý měsíc zachytilo gestapo stopy ilegálního NV v obvodu poboček Hradec Králové (13 osob předáno Lidovému soudu), Jičín (15 zatčených) a Mladá Boleslav, kde bylo v šesti obcích okresu Brandýs nad Labem zatčeno 32 osob.

5. listopadu – Kolem 5. listopadu dorazil štáb brigády M. J. Husa ke Kruceburku, kde založil čtyřčlenný NV.

30. listopadu – Gestapo vypracovalo zprávu o zatčení většího počtu osob podezřelých z účasti v ilegálním NV v obvodu Velké Prahy, Hradec Králové, Pardubice a Plzně.

4. prosince – Prezident republiky vydal v Londýně ústavní dekret č. 18 Ústředního věstníku o národních výborech a Prozatímním NS.

12. prosince – Ve Žďáru nad Sázavou se ustavil ilegální ONV.

31. prosince – V Praze a v obvodu poboček gestapa v Hradci Králové, Jičíně a Č. Budějovicích došlo během prosince k nové vlně zatýkání pracovníků ilegálního NV.

Konec roku – Partyzánská brigáda M. J. Husa vytvořila na Čáslavsku a Chrudimsku 37 a v obvodu Žďár nad Sázavou 13 NV. Ilegální NV vznikly také v Libni, Kobylisích a na Rokycansku. Zároveň byl položen základ Ústředního národního výboru mládeže v českých zemích.

Rok 1945

Počátek roku – Vznik NV v oblasti působení partyzánských skupin Belavského-Niščimenka (Moravská Ostrava, Místek, Čadca), Jiskra (Frýdek-Místek), Jermak-Porošín (Žďár u Boskovic a okolí), Jan Žižka (východní Morava, Beskydy), Prokop Holý (Prostějov, Bystřice n. P., okolí Brna), M. J. Hus (Přibyslav, Čáslav, H. Brod, Kutná Hora), Dr. M. Tyrš (Vysočina, Nové Město na Moravě), Gottwald-Lesu zdar (Kamenice nad Lipou).

Leden – Ilegální ÚV KSČ přijal rezoluci, která kladla důraz na znovuvytvoření všenárodního ústředního orgánu odboje a na budování NV. Systematicky začal pracovat ilegální NV ve Velvarech. Ve východních Čechách vzniklo během ledna 19 RNV.

5. ledna – Partyzánská brigáda M. J. Husa vydala nákladem 40 kusů bulletin pro vedoucí ilegálních NV.

23. ledna – Nacisté podnikli protipartyzánskou akci v Kruceburku, při níž zatkli pomocníky partyzánů a NV.

28. ledna – Ilegální organizace R 3, ROH a KSČ se dohodly na vytvoření společného ústředního NV.

Únor – Ilegální RP přineslo výzvu „Tvořte národní výbory – tvořte bojové oddíly!“ a přetisklo článek Jana Švermy z *Československých listů* (1.9.1944) „O národních výborech v osvobozené vlasti“.

V Kamenici nad Lipou se ustavil první RNV. Ve východních Čechách vzniklo během února 23 RNV.

Březen – Brigáda M. J. Husa vydala instrukci pro ilegální organizace NV „Co dělat v převratové době“.

V obci Hříštvě se konalo zasedání ilegálních NV z Přibyslavska a Havlíčkobrodsko. V Dačicích a okolí vznikly další NV (na veřejnost vystoupily 4. a 5. května). Celkem se v březnu ustavilo ve východních Čechách 48 RNV.

Rozsáhlé zatýkání citelně postihlo síť NV na Kladensku.

7. března – Prof. J. Grňa, jeden z předních činitelů R 3, předložil návrh manifestu o úkolech ČNR, který pak byl ve zkrácené verzi vydán v době povstání.

14. března – Vznikl Ústřední národní výbor mládeže, do něhož vstoupily Mládež Hnutí za svobodu (nazýv. také Revoluční hnutí mládeže), Studentský národní výbor a řada dalších ilegálních skupin. ÚNVVM se stal základem poválečného SČM.

25. března – V Brandlíně na Táborsku vzešel z lidového hlasování 15členný NV.

27. března – U Ledče nad Sázavou byla vysazena partyzánská skupina Za Prahu, která pak organizovala na Táborsku, Soběslavsku, Pelhřimovsku a Jindřichohradecku síť NV.

Jaro – Vznik ilegálních NV v Moravské Třebové, Jevíčku, Usobrní, Kladkách a okolí. Brigáda Za Prahu ustavila v Táboře revoluční KNV.

Duben – Poprvé se sešel NV města Telč. (Veřejně vystoupil v noci z 5. na 6. května.) Na základě ilegálních pokynů vznikly další NV v Písnici a v obcích poblíž Prahy, v Kaznějově na Plzeňsku, v Trhových Sví-

nech aj. V polovině dubna se ustavily v Dobřejicích na Táborsku a koncem dubna v Hřibčecí, Rynárci a dalších obcích Pelhřimovska. Ve východních Čechách ilegálně pracovalo 151 RNV.

1. dubna – Podle situační zprávy pražského gestapa bylo k tomuto datu zatčeno na Písecku dalších 22 osob, „které pracovaly pro KSČ, resp. pro Národně revoluční výbor. Počet zatčených tam stoupl na 194 osob“.
4. dubna – Vznik RNV v Kvasejovicích na Táborsku, v Českých Libochovkách a Dolní Dobré Vodě ve východních Čechách.
5. dubna – Vyhlášen Košický vládní program, který v páté kapitole stanovil, že „na rozdíl od dřívějšího byrokratického... aparátu tvoří se v obcích, okresích a zemích... lidem volené národní výbory“.
14. dubna – Zástupci plzeňských odbojových organizací, kteří se scházeli od konce roku 1944, vytvořili RNV.
16. dubna – Záležitosti obce Nová Ves u Rosic začal řídit NV. (Po 25.4. se za německého ohrožení část NV uchýlila do Ivančic. První legální zasedání se uskutečnilo 1.6.1945.)
19. dubna – Vznik RNV v Týništi nad Orlicí.
25. dubna – První NV ve Strání na Uherskobrodsku.
26. dubna – První RNV v Brně-Žabovřeskách a v Nivnici.
27. dubna – Vznik RNV v Olšanech na Vyškovsku.
30. dubna – ČNR vydala provolání k občanům a národním výborům v českých zemích, v němž vyzývala k boji za novou Československou republiku. V Přerově se ustavil vedle místního také revoluční ONV. V Humpolci vznikl 29členný RNV.

Počátek května – RNV v Uherském Hradišti vydal spolu s 1. čs. partyzánskou brigádou Jana Žižky z Trocnova provolání o převzetí veškeré správy na okrese. V Olomouci se sešel RNV, aby projednal přípravy k povstání a převzetí moci. Mezi jinými vznikly také RNV v Maršově a Zvěroticích na Táborsku. Během prvního květnového týdne se ve východních Čechách utvořilo 203 RNV.

1. května – Vypuklo povstání v Přerově, v němž sehrály významnou roli ONV a NV z širšího okolí. Na Kladensku se v dopoledních hodinách konaly porady NV a závodních rad na téma „Příprava a konečné zúčtování s fašismem“. Další NV vznikly a začaly veřejně vystupovat

v Nové Dědině na Kroměřížsku, v Babicích na Uherskohradištsku, ve Rtyni v Podkrkonoší aj.

2. května – Vysílač Za národní osvobození se obracel k čs. obyvatelstvu s výzvou k odzbrojování německých vojsk a převzetí moci národními výbory. ÚNV vydal telefonické pokyny také dosavadní politické správě (hejtmanství) k vytváření NV. Spontánně vznikly RNV v Bílovicích na Brněnsku, v Jičíně, Kopidlně a Ronově nad Doubravou. Od tohoto dne se denně scházeli členové RNV a velitelé revolučních gard (RG) na Kladensku.
3. května – V Praze se sešla první plenární schůze ČNR. Od rána vznikaly nebo poprvé vystupovaly na veřejnost RNV v Doubí na Táborsku, v Loděnici u Berouna, v Solnici, Rovensku pod Troskami, Turnově, Horní Branně a dalších obcích východních Čech. V ozbrojených konfliktech s ustupujícími jednotkami německé wehrmacht vystupovaly také NV na Lounsku a v Roudnici.
- 3.–4. května – V jižních Čechách vystoupila převážná část NV z illegality.
4. května – V Plzni jednal 96členný RNV o přípravě povstání. Veřejně se ujaly moci NV a revoluční závodní rady v Kladně, Havlíčkově Brodě, Dašicích ve východních Čechách aj.
5. května – Čs. vláda vydala v Košicích vládní nařízení č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů. ČNR schválila provolání, že z pověření vlády přebírá výkonnou moc v českých zemích. V dopoledních hodinách se objevily v Praze letáky podepsané „Národní výbor Praha“, vyzývající k důvěře v košickou vládu a SSSR. V několika místech (např. H. Brod) bylo vyhlášeno stanné právo. Jen v oblasti působení partyzánské brigády M. J. Husa vystoupilo z illegality 126 RNV. Nejvíce zpráv se dochovalo o vystoupení NV ve východních Čechách v Cholticích, Libáni, Heřmanově Městci, Žamberku, Nasavrkách, Přelouči, Opočně, Ústí nad Orlicí, Dvoře Králové, Pusté Kamenici, Nedvězí, Rychnově nad Kněžnou, Bělohrádku, Pardubicích, Slovětině nad Metují, Náchodě, Malém Poříčí, Bohuslavicích nad Metují, Ostroměří, Nové Pace, Trhové Kamenici, Proseči, Hrochově Týnci, Horce, Čachrově, Chlumci nad Cidlinou, Ledči nad Sázavou; dále v Telči a v obcích na Jihlavsku, v Lomnici nad Lužnicí, Č. Budějovicích a okolí, ve Stádlci a Chýnově na Táborsku, ve Vlašimi, Skochovicích a Vraném nad Vltavou, na Kladensku, v Lou-

- nech aj. V západních Čechách se toho dne ujaly moci NV v Plzni, Rokycanech, Chrástu, Zbirohu, Karlovicích, Kaznějově, Plasech, Blovicích, Nepomuku, Přešticích, Dobřanech, Merklíně, Staňkově, Klátověch, Kdyni, Domažlicích, Nýřanech a v obcích Zbůch a Líně. Během 24 hodin od vypuknutí povstání se ustavily NV ve většině českých obcí. Jen na území Prahy vzniklo 55 RNV. Jako bezpečnostní složka NV vznikaly ozbrojené revoluční gardy (RG).
- 5.–6. května – V noci z 5. na 6. května vyšlo první číslo plzeňské *Pravdy*. Jako vydavatel byl uveden Národní výbor v Plzni.
6. května – Okresní hejtman v Telči vyhlásil stanné právo. RNV Radotín vydal mobilizační vyhlášku pro ročníky 1906–1910. ONV Kladno vyzval všechny místní NV na okrese k převzetí moci.
7. května – Ustavily se nebo vstoupily na veřejnost RNV v Ústí nad Labem, Trutnově, Litomyšli, v Mezně na Pelhřimovsku aj.
8. května – Ustavily se nebo veřejně vystoupily RNV ve Znojmě, Lípě na Havlíčkobrodsku, v Náchodě, Vysokém nad Labem, Skutči, Rosicích na Pardubicku, Semilech, Ústí nad Orlicí, Výprachticích, Bystrém na Svitavsku, Včelnicce na Vysočině, Myslkovcích na Táborsku aj. V Nymburku organizoval NV akce na pomoc Praze.
9. května – Ustavil se prozatímní MNV v Adamově v okrese Blansko. ONV v Semilech vydal vyhlášku č. 1 o převzetí moci národními výbory. ONV v Rychnově nad Kněžnou zbavil úřadu okresního hejtmana. Toho dne převzaly veškerou správu také NV v Hostinném, Úpici, Trutnově, Novém Městě nad Metují, Litomyšli a ve všech 19. obvodech hlavního města Prahy.
10. května – Začaly oficiálně pracovat NV v Nové Bránici a v dalších obcích okresu Brno-venkov, v Dolním Újezdě na Svitavsku, v jihočeské Jistebnici, v Kvasejovicích aj. V tisku vyhlásily svou působnost NV v Táboře a v Plané nad Lužnicí. Čs. vláda přiletěla z Bratislavy do Prahy a spolu s národními výbory převzala státní správu na celém československém území.
11. května – Prostřednictvím tisku vyhlásily svou působnost NV v obcích a městech: Zahrádka, Mladá Vožice, Píkov a Nový Kostelec na Táborsku. Ustavující schůze NV se konaly v Klenovicích na Hané, ve Vrchlabí aj.

13. května – V Pelhřimově se vytvořil první ONV. Na Táborsku vyhlásily tiskem svou působnost NV v obcích Obora, Padařov, Skrýchov, Malšice, Soběslav, Čenkov, Držičky, Hoštice, Hůrka, Makov a Maršov.
15. května – Ministerstvo vnitra (MV) vydalo směrnici o personálních záležitostech NV.
V Záluží u Vlastiboře na Táborsku vznikl devítičlenný NV.
16. května – ONV v Dobříši vydal prohlášení o významné činnosti sovětských partyzánů v obvodu své působnosti.
NV v Třebelicích na Táborsku vyhlásil v tisku svou působnost.
17. května – V obci Řípeč a v Kvasejovicích na Táborsku se konaly volby do nového NV. Do čela kvasejovického NV byli zvoleni čtyři účastníci odboje. V MNV Řípeč bylo zvoleno pět členů KSČ, čtyři NS, jeden SD a dva bez politické příslušnosti. (Tento MNV působil beze změny až do 1.9.1945.)
18. května – Svou působnost ohlásily v tisku NV v obcích Drhovice a Ratibořské Hory na Táborsku.
19. května – V obci Hroby (okr. Tábor) ustanoven MNV. Působil v nezměněném složení až do voleb 1946.
20. května – Ustaven MNV Bítov (okr. Tábor). Působil až do voleb 1946.
23. května – Tiskem vyhlásily svou působnost NV v Dražicích, Lažanech, Reksyni, Řevnově, Žibkově a Slaňovicích na Táborsku.
24. května – Zvolen MNV Čeraz (okr. Tábor).
29. května – Zvolen MNV Křída (okr. Tábor).
„Po květnu“ – Zvolen MNV Radkov (okr. Tábor).
3. června – Z veřejné volby za účasti 61 osob vzešel nový MNV v Sudoměři.
6. června – Společným výnosem MV a MNO se rušily RG vzniklé v době květnového povstání.
V obci Zvěrotice na Táborsku vstoupilo 8 členů NV do nově založené organizace KSČ.
7. srpna – Vydán zvláštní předpis (č. 46/1945 Sb. s účinností od 27.8.1945) o prozatímní organizaci správy na území hlavního města Prahy.

31. srpna – Konala se první schůze Ústředního národního výboru hlavního města Prahy.

1. září – V obci Řípec (okr. Tábor) zvolen nový NV podle paritního klíče.

15. září – Předseda NV v Brandlíně oznámil, že všichni členové se hlásí ke KSČ.

30. září – Zahájena všeobecná reorganizace NV na zásadách paritního zastoupení.

Rok 1946

24. května – Na základě výsledků voleb do ÚNS se pak měnilo i zastoupení politických stran v NV.

Zkratky

Agitprop	Agitačně propagační oddělení sekretariátu ÚV (KV) KSČ
ČKK	Československá komunistická korespondence
ČSA	Československá armáda
ČSAV	Československá akademie věd
ČSLA	Československá lidová armáda
ČSNR	Československá národní rada
ČSOL	Československá obec legionářská
ČVUT	České vysoké učení technické
děldop	dělnický dopisovatel
EKI	Exekutiva Komunistické internacionály
FDTJ	Federace dělnických tělovýchovných jednot
FPT	Federace proletářské tělovýchovy
HPS	Hlavní politická správa
JAK	Jan Amos Komenský
KČSN	Královská česká společnost nauk
KI	Komunistická internacionála
KIM	Komunistická internacionála mládeže
KNRV	krajský národně revoluční výbor
KNV	krajský národní výbor
Kostufra	Komunistická studentská frakce
Krestinterna	Rolnická internacionála
KSČ	Komunistická strana Československa
KSM	Komunistický svaz mládeže
MNO	ministerstvo národní obrany
MO	ministerstvo obrany
MV	ministerstvo vnitra
MVS	Mezinárodní všeodborový svaz
MZV	ministerstvo zahraničních věcí
NF	Národní fronta

NRVI	Národně revoluční výbor inteligence
NS	Národní shromáždění
NV	národní výbor
NVPT	Národní výbor pražských továren
ONV	okresní národní výbor
orgbyro	organizační byro
PVVZ	Petiční výbor Věrní zůstaneme
RG	revoluční gardy
RNV	revoluční národní výbor
ROH	Revoluční odborové hnutí
ROSTA	Ruská telegrafní agentura (předchůdce TASS)
RP	Rudé právo
RV	Rudý večerník
SAV	Slovenská akadémia vied
SAVU	Slovenská akadémia vied a umenia
SČGU	Středočeská galerie umění
SČM	Svaz československé mládeže
SČSOL	Sjednocená československá obec legionářská
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNP	Slovenské národní povstání
SPB	Svaz protifašistických bojovníků
SPDŠ	Společnost přátel demokratického Španělska
StB	Státní bezpečnost
SVU	Sdružení výtvarných umělců
TASS	Tisková agentura Sovětského svazu
TNP	tábor nucené práce
UK	Univerzita Karlova
ÚKRR	Ústřední kontrolní a revizní komise
ÚML	Ústav marxismu-leninismu
ÚNRVČ	Ústřední národně revoluční výbor Československa
ÚNVM	Ústřední národní výbor mládeže
ÚRO	Ústřední rada odborů
UŠPH	Ukrajinský štáb partyzánského hnutí
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚVOD	Ústřední vedení odboje domácího
VŠPHV	Vysoká škola politických a hospodářských věd
VUT	Vysoké učení technické
ZOB	Zemský odbor bezpečnosti

Political Élites in Czechoslovakia, 1918-1948

This volume has come about as part of the research project 'Political Élites in Czechoslovakia, 1938–1953/55' and is based on the following premises: The crisis in politics and society in Czechoslovakia, from the Munich Agreement in 1938 to the collapse of Communist rule in 1989, was predominantly a crisis of political control. When interpreting events such as the Munich crisis, the German occupation of Bohemia and Moravia or the post-war developments leading to the Communist takeover, historical writing has, when not discussing foreign influences and political powers, usually pointed to the failure of leaders. Politicians, the actors in the events, are, however, acting within the structures of political institutions and systems. Moreover, they are integral parts of society, gaining their legitimacy from its hopes and aspirations. The politicians reflect the particular features of their society's structure. They are carried along by the country's political culture, which they have adopted, having grown up within it and been formed by it. Conversely, as politicians, they later influence and transform that culture. Although the term 'political élites' expresses this concept, élites have been closely connected to and worked with groups of social, economic and intellectual élites.

In this volume, the term political élite is understood as a model of a small group (a social and political minority) of politically important actors close to the centre of political decision-making. The focus is on the major turning points and crisis years in Czechoslovak history. Two of the essays in Part One discuss the theoretical question of defining the term 'élite', as well as the possibility of using the concept in empirically orientated studies of the present day, especially in political science, or of the past, predominantly in historiography. During work on the project, it became clear that the initial aim of dealing with cross-sections of the position of 'élites' in the years 1938, 1945 and 1948 would require additional discussion on the events preceding and following each of these three years.

The political élites of 1938, for example, had usually reached their position in the years 1918-1920; their formative years had been in the 19th century. Attempts at presenting profiles of the groups which had helped to provide the political élites in the year of the Munich crisis have, therefore, led to an examination of the entire First Republic. Similarly, the task of describing by empirical research the political élites of 1945 and 1948 has led to an examination of the nature and composition of the 'revolutionary élite' or the potential contra-élite of the 1920s and '30s, while in essence remaining limited to the First Republic, with certain overlaps approaching the year 1945 and the postwar 'destruction' of these élites.

Part One of the volume consists of articles which either provide orientation in theoretical problems in this area, introduce examples from non-Czech scholarship, or outline various methodologies and topics. The first two articles, František Svátek's, with its sociological approach, and Emanuel Pecka's, coming from political science, discuss the scholarly literature and provide an overview of the current state of research. The next two articles discuss different topics and methods. Jaroslav Láník employs methods from social demography and, using one street as his model, pinpoints Prague's new 'representative', élite quarter. Jindřich Schwippel discusses research sources for the history of the scientific élite and considers methods to study it using processed data from the computers at the Archives of the Czech Academy of Sciences.

Part Two of the volume is a study of the documentation on political élites and contra-élites, with the focus on the creation of a biographical data base for a comparative study of élites. These are, of course, merely a few of the many possibilities available for studying élites. They are united by the theme of war and revolution, two factors which in Czechoslovakia's creation in 1918 and restoration in 1945 clearly left their mark: having been 'freedom fighters' provided élites with a kind of charismatic, collective prestige; at the same time, society on the whole was suffering the effects of wartime violence and the brutal oppression which followed in the post-war period.

Martin Kučera's article on the legionnaires makes clear that members of the Czechoslovak Legion during the First World War occupied an important place among the First Republic's élites and, for the most part, enjoyed enormous prestige. Indeed, their representatives had a share in the decision-making process. František Helešic's article on Communist journalists before and after the Second World War emphasizes the wartime losses which robbed the Party of what were probably its most qualified

and intellectually able group. Jaroslav Boček's article on Czechoslovak volunteers in the Spanish Civil War, which is based on archival documents, and Jindřich Pecka's article on the National Committees in 1945 bring together groups which can be classified as 'revolutionary élites' or contra-élites. Their members belonged to the new power élite after 1945 (and, occasionally, after February 1948). Very soon, however, most of them, together with officers of the Czechoslovak military, became victims of oppression. Věra Břachová examines the Czechoslovak military élite, on the basis of files prepared for the officers' subsequent exoneration.

This volume could have easily included many other articles, for example, on the groups of the First Republic's most highly placed power élites, as they appear in literature on the 'Hrad' (the Castle) or, more generally, on the First Republic's political system. While the present volume was being compiled, biographical studies on Presidents Tomáš Masaryk and Edvard Beneš, Premier Antonín Švehla and other politicians were published. The Institute for Contemporary History is preparing a separate volume on the history of the First Republic's political system, parties and administration from the viewpoint of élites or political personnel, which will be concerned with the question of the Hrad group and its opponents.

Politické elity v Československu 1918–1948

Sborník

Uspořádali Ivana Koutská a František Svátek

Redakce Jan Jiříček, anglické résumé Derek Paton

Počítačová sazba Věra Škvorová

V ediční řadě Sešity ÚSD, sv. 20,

vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Praha 1994

Publikace vyšla s přispěním

Grantové agentury České republiky (registr. č. 404/93/1213)

a Nadace Konráda Adenauera

Mimo ediční řady dosud vyšlo:

Kaplan, K.: *Dva retribuční procesy* (rozebráno)

Broklová, E.: *První československá ústava* (rozebráno)

Československo a Izrael 1945 – 1956. Soubor dokumentů

Dufek, J., Kaplan, K., Šlosar, V.: *Československo a Izrael v letech 1947 – 1953*. Studie

Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám Karla Kaplana (rozebráno)

Kaplan, K.: *Poslední rok prezidenta – Edvard Beneš v roce 1948* (rozebráno)

Minulost a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970 – 1989. Bibliografie

Kaplan, K.: *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*

Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Edice dokumentů I.

„Církevní šestka“. Ed. M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan

Prečan, V.: *V kradeném čase*. Výběr ze statí, článků a úvah z let 1973 – 1993.

Připravujeme:

Dekrety prezidenta republiky. Dokumenty. Ed. Karel Jech